

พลวัตวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม
กรณีศึกษา : การตีเหล็กของชาวภูษุมชนตะดอบ ตำบลตะดอบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ

นายสันติ บุตรไชย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)

are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

DYNAMICS OF MODE OF PRODUCTION AND SOCIAL CHANGES
CASE STUDY OF KUI BALACKSMITH AT TADOB COMMUNITY,
TAMBON TADOB , MUANG SISAKET DISTRICT.

Mr. Santi Butchai

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Political Economy
Faculty of Economics
Chulalongkorn University
Academic Year 2011
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

พลวัตวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม
กรณีศึกษาการตีเหล็กของชาวกุยชุมชนตะดอบ
ตำบลตะดอบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ

โดย

นายสันติ บุตรไชย

สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.นवलน้อย ตีร์รัตน์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชโยดม สรรพศรี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.นवलน้อย ตีร์รัตน์)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ แล ดิลกวิทยรัตน์)

สันติ บุตรไชย : พลวัตวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม กรณีศึกษาการตีเหล็ก ของ-
 ชาวภูมยชุมชนตะดอบ ตำบลตะดอบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ. (Dynamics of Mode of
 Production and Social Changes Case Study of Kui Blacksmith at Tadob
 Community, Tambon Tadob, Muang Sisaket District) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก:
 รศ.ดร.นวลน้อย ตีร์รัตน์, 161 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้ใช้แนวทางเชิงคุณภาพ ทฤษฎีโครงสร้างสังคม และการปะทะประสานศึกษา
 สังคมการตีเหล็ก มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ 1) ศึกษาการดำรงอยู่ และความเปลี่ยนแปลง หลังปี
 2504 2) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการตีเหล็ก การเกษตร ระบบทุน และรัฐ โดยเก็บข้อมูล
 ภาคสนาม 3 หมู่บ้าน ในตำบลตะดอบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก
 ผู้เกี่ยวข้อง 45 คน ระหว่างปี 2547-2555 ทั้งเป็นทางการ และไม่ทางการ ประกอบกับการ
 สังเกต และ สัมภาษณ์ กลุ่มตีเหล็ก 12 ใน 17 กลุ่ม ระหว่างเดือนมกราคม-เดือนมีนาคม 2555

ผลการศึกษาพบว่า 1) การตีเหล็กสัมพันธ์กับระบบทุนมากขึ้น เวลาการทำงานมากขึ้น
 การผลิตเพิ่มขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบ เทคโนโลยีการผลิต การนำเข้าแรงงานสตรี อำนาจ
 ควบคุมของผู้นำลดลง การปรับความเชื่อ แต่ความสัมพันธ์ทางการผลิต ยังใช้การแลกเปลี่ยน
 แรงงาน ไม่มีการจ้างงานดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นว่าโครงสร้างสังคมยังไม่เปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม
 2) ด้านความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตอื่นพบว่า บางด้านได้รับการอุดหนุนส่งเสริม ให้เพิ่มกำลังการ
 ผลิต และการกระจายสินค้า แต่อีกด้านก็ถูกเบียดขับ เกิดวิกฤตอย่างน้อย 3 ประการ คือ ถ่านตี
 เหล็กขาดแคลน คนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดช่วงการผลิต และถูกสินค้าอุตสาหกรรมเบียดขับ แนวโน้ม
 การตีเหล็กอาจหมดไป ทางออกจึงควรหานวัตกรรมช่วยการปรับตัว อาทิ ส่งเสริมเยาวชนในชุมชน
 ให้เห็นคุณค่าภูมิปัญญาดั้งเดิม และพัฒนาต่อยอด การวิจัยหาวัตถุดิบทดแทน วิจัยหาแนว
 ทางการรวมกลุ่ม และการจัดจำหน่าย ส่วนรัฐ หน่วยงาน เรื่องการผลิตถ่านตีเหล็ก สนับสนุน ด้วงาน
 การพัฒนาสินค้า ขยายฐานการตลาด ให้การตีเหล็กอยู่ร่วมกับสังคมทุนนิยมได้.

สาขาวิชา : เศรษฐศาสตร์การเมือง ลายมือชื่อนิสิต.....

ปีการศึกษา : 2554 ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....

5185239029 : Major Political Economy

KEYWORD: Kui/ Kuay/ Seui/ Blacksmith/ Asiatic Mode of Production/ Artisans.

Santi Butchai: Dynamics of Mode of Production and Social Changes. Case Study of Kui Blacksmith at Tadob Community, Tambon Tadob, Muang Sisaket District. Advisor: Assoc.Prof.Nualnoi Treerat.Ph.D., 161 pp.

This thesis aims to study Kui blacksmith communities with two objectives: 1) The existence and changes after 1961 and 2. The relation between a blacksmith groups, agriculture, community, capitalism and the state. The research data has been gathered from 3 villages in Tambon Tadob in Sisaket province with qualitative methodology in form of documents and Structuralism Theory and Articulation of Modes of Production, observations, and in-depth interviews on 45 key persons among 2004 – 2012 and study bases on observations and interviews 12 in 17 blacksmith groups between January – March, 2012

The study finds 1) The structural of the Blacksmiths group has been adjustment such as raw materials, producing technology, importing women workers and the reducing power of elite's group but no hiring outside labors which shows that the structure does not changes from pre-capitalism to capitalism. 2) The Blacksmiths have been supported to increase its production capability and distribution, but has been weaken by at least 3 factors – lacking of charcoal, younger generations and losing the market by industrial products, Therefore, the Kui blacksmiths might be put to an end soon. The solutions are reform with innovation like this : encouraging local youths to value and inherit the skill and develop the production. Researching to find new raw materials and networking, and marketing should be priority. Meanwhile, the government should deregulates the use of coal and support in training, extending market, developing products to survive and exist along with the capitalism.

Field of study : Political Economy Student's signature.....

Academic year : 2011

Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

ต้องกราบขอบพระคุณคณะกรรมการวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนทั้ง ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา รศ.ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ รศ.แล ดิลกวิทยรัตน์ และ รศ.ดร.นवलน้อย ตีรรัตน์ อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ตลอดจนคณาจารย์ในหลักสูตร เช่น ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร รศ.ดร.ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ รศ.ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ ผศ.สมบุญรัตน์ รัตนพนากุล ตลอดจนอาจารย์นอกหลักสูตร เช่น รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ที่ร่วมให้คำแนะนำแนวคิด และสนับสนุนเอกสารที่เป็นประโยชน์ รวมทั้งน้องๆหลายคน ไม่ว่าจะเป็น นพคุณ ศิลาเนร น้องศิริพร ยอดกำลังไพบุลย์ น้องปวีรติ สัตตสุข ผู้สนับสนุนแรงใจ แรงความคิด และเอกสารที่เป็นประโยชน์ จนก่อรูปความคิด ประกอบเป็นโครงสร้างงานวิจัยชิ้นนี้ ลืมไม่ได้คือ น้องภาคภูมิ วาณิชกะ ผู้ช่วยทางไกล น้องเก๋ น้องตั๋ย ผู้ประสานงานตั้งแต่เริ่มจนจบ รวมทั้งคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่เปิดหลักสูตรนี้ขึ้น ช่วยขยายภูมิทัศน์ผู้เขียน

ขอบพระคุณพ่อปิ่น บุตรไชย ผู้ล่วงลับ แม่อนงค์ บุตรไชย พี่สาวทั้ง 4 คน เช่น พี่อารณ์ ศักดิ์เทวินทร์ พี่มณฑนา เพชรสม พี่กรรณิการ์ จุลจาจันทร์ และพี่อริญญา บุตรไชย พี่ชายทั้ง 3 คือ พี่ปัญญา ผู้ล่วงลับ พี่ประชุมศิลป์ พี่ประสพโชค และ น.ท.ปรีดา รน. น้องชายที่แสนดี รวมทั้งพี่เขย พี่สะใภ้ และน้องสะใภ้ รวมทั้งหลานๆ และพี่ๆน้องๆนอกได้เช่น พี่นิธินันท์ ยอดแสงรัตน์ ประจักษ์ มะวงศ์สา บุษบา ดาหาซาดา และสมพร หลงจิ ล้วนช่วยเกื้อหนุนจนงานสำเร็จทั้งสิ้น

ขอบพระคุณ ผศ.กนก โตสุรัตน์ ดร.ประดิษฐ์ ศิลาบุตร รศ.จำเริญ อุ่นแก้ว อ.อรุณศักดิ์ โอชารส อ.ภราดร ศรีปัญญา ดร.ชำนาญ แก้วคะตา อ.วิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์ อ.สงัด ผิวหอม อ.ไกรฤกษ์ กัณหากฤษ อ.วีระ สุตสังข์ อ.บุญชู พวงจำปา ตลอดจนข้าราชการ สำนักงานสถิติ จ.ศรีสะเกษ และสำนักพระพุทธศาสนา จนท.ทะเบียนราษฎร อ.เมือง เจ้าหน้าที่.อบต.ตะดอบ ตะเคียน โพนข่า ผักแพว หนองไฮ ญ่าปล้อง ที่เอื้อเฟื้อข้อมูลด้วยดี รวมไปถึงหลานป้อปตะดอบ กับผู้ปรากฏและไม่ปรากฏชื่อในงานชิ้นนี้ ล้วนสนับสนุนข้อมูลให้ผู้เขียนจนงานสำเร็จจุลวง

กล่าวได้ว่า ผลงานชิ้นนี้ล้วนเกิดจากแรงแนวคิด เอกสาร และข้อมูล จากผู้ที่กล่าวนามข้างต้น และไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ขอบผิดพลาดใดๆ จากความเลินเล่อ หรือ ด้อยประสิทธิภาพ รวมทั้งที่จำกัดโดยกรอบคิดและทฤษฎี ผู้เขียนขออภัยไว้เพียงผู้เดียว เพียงหวังว่า งานชิ้นนี้คงเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจความเปลี่ยนแปลงสังคมจะนำไป วิพากษ์ วิचारณ์ เป็นประโยชน์ในการขยายภาพสังคมในมิติต่างๆ ต่อไปอนาคต.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฏ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3. ขอบเขตการวิจัย.....	2
1.4. ระเบียบวิธีการวิจัย.....	3
1.5. นิยามศัพท์.....	4
1.6. ประโยชน์ที่ได้รับ.....	4
1.7. กรอบคิดการวิจัย.....	5
2 วรรณกรรมปริทัศน์.....	6
2.1. แนวความคิดและทฤษฎี.....	6
2.1.1. โครงสร้างสังคม.....	6
2.1.2. สังคมกับการเปลี่ยนแปลง.....	7
2.1.3. การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเก่าสู่สังคมใหม่.....	9
2.2. ชุมชนอีสานกับความเปลี่ยนแปลง.....	12
2.2.1. ด้านเศรษฐกิจ.....	12
2.2.2. ด้านการเมือง.....	14
2.2.3. ด้านวัฒนธรรม.....	17

บทที่	หน้า
2.3. การตีเหล็กและการเปลี่ยนแปลงสังคม.....	17
2.3.1. วรรณกรรมเกี่ยวกับการตีเหล็ก.....	17
2.3.2. ประมวลองค์ความรู้โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงสังคมตีเหล็ก..	25
2.3.3. ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร ระบบทุน และรัฐ.....	27
2.3.4. สรุป.....	28
3. วิธีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวกูย.....	30
3.1. ชาวกูยคือใคร.....	30
3.1.1. ถิ่นฐานเดิมและความเป็นมา.....	30
3.1.2. ลักษณะทางสังคมชาวกูย.....	32
3.1.3. ชาวกูยในศรีสะเกษเขตเขมรป่าดง.....	33
3.1.4. ความเป็นมาของชาวกูยในชุมชนตะดอบ.....	39
4. พลวัตการตีเหล็กและการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวกูยชุมชนตะดอบ.....	59
4.1. การเปลี่ยนแปลงสังคมก่อนและหลังปี 2504.....	59
4.1.1. โครงสร้างส่วนล่าง.....	62
4.1.2. โครงสร้างส่วนบน.....	89
4.2. ความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการผลิต.....	97
4.2.1. การตีเหล็กกับการทำนา.....	97
4.2.2. การตีเหล็กกับระบบทุน.....	99
4.2.3. การตีเหล็กกับรัฐ.....	103
5. สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	108
5.1. พลวัตวิธีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม.....	108
5.1.1. สังคมที่เปลี่ยนไป.....	109
5.1.2. ความสัมพันธ์การตีเหล็กกับวิธีการผลิตอื่น.....	112
5.2. สภาพปัญหาและทางออก.....	116
5.2.1. ถ่าน.....	117
5.2.2. เหล็ก.....	117
5.2.3. ระบบกฎหมายและการปฏิบัติตามกฎหมาย.....	118
5.2.4. การสืบทอดรุ่น.....	118

บทที่	หน้า
5.2.5.ระบบคิดและความเชื่อ.....	118
5.2.6.การสนับสนุนให้ตั้งกลุ่ม.....	119
5.3.ข้อจำกัดการวิจัย.....	119
รายการอ้างอิง.....	120
ภาคผนวก.....	129
ภาคผนวก 1 ฐานข้อมูลกลุ่มอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	130
ภาคผนวก 2 ฐานข้อมูลบุคลากรทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	136
ภาคผนวก 3 บุคคลที่ให้สัมภาษณ์	138
ภาคผนวก 4 สำรองการตีเหล็กในชุมชนตะดอบ ปี 2555.....	142
ภาคผนวก 5 แนวคำถาม.....	146
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	149

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แรงงานของชาวชนบทในอีสานปัจจุบัน.....	13
2	เปรียบเทียบรายได้รายจ่ายของครัวเรือนชนบทอีสานปัจจุบัน (ครัวเรือนต่อปี)...	13
3	ชาวถูกยในประเทศต่างๆ.....	31
4	จำนวนประชากรตำบลตะดอบปี 2530,2551,2553.....	52
5	รูปแบบการตีเหล็กในชุมชนตะดอบปี 2555.....	61
6	การแปรเหล็ก 1 กิโลกรัม (30บาท)ไปเป็นสินค้าและมูลค่าสินค้า.....	66
7	การแปรถ่าน 1 กระสอบ (150บาท)ไปเป็นสินค้าและมูลค่าสินค้า.....	67
8	กำลังการผลิตในการตีเหล็กชุมชนตะดอบปี 2555.....	87
9	อัตราจากรีด.....	88

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ภาพที่ตั้งตำบลตะดอบ.....	39
2	รูปปั้นจำลองการตีเหล็กแบบจารีตใช้แรงงาน 5 คน.....	59
3	การเผาถ่านสำหรับการตีเหล็ก.....	68
4	เตาตีเหล็ก.....	69
5	บ้านในชุมชนตะดอบเมื่อปี2536.....	70
6	บ่อชุบคม.....	71
7	อุปกรณ์การผลิต.....	72
8	ลักษณะเครื่องมือและเตาแบบใหม่ใน จ.นครนายก.....	73
9	ทั้งขอและทั้งหน้าตัดแบบเก่า.....	74
10	ทั้งขออีกรูปแบบหนึ่ง.....	74
11	การแต่งคมและการขัดผิวชิ้นงาน.....	76
12	การขัดผิวซ้ำด้วยตะไบละเอียด.....	76
13	พัคลมที่เรียกว่า “หอยโข่ง” สำหรับเป่าเตาตีเหล็ก.....	77
14	การใช้แรงงาน 2 คน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในชุมชนตะดอบปัจจุบัน.....	81
15	การตีเหล็กด้วยเครื่องจักร.....	82
16	มีดและขวานชาวภูยตะดอบ.....	86
17	การสูญเสียอาชีพของผู้ตระเวนเช่นมีด.....	102

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
1	กรอบคิดในการวิจัย.....	5
2	โครงสร้างสังคม.....	7
3	โครงสร้างสังคมการตีเหล็ก.....	60
4	การแบ่งงานกันทำแบบจารีต.....	78
5	การใช้แรงงาน 4 คนระหว่าง 2504-2530.....	79
6	การใช้แรงงาน 3 คนระหว่าง 2504-2530.....	79
7	การใช้แรงงาน 4 คนระหว่าง 2530-2555.....	80
8	การใช้แรงงาน 3 คนระหว่าง 2530-2555.....	81
9	การใช้แรงงาน 2 คนระหว่าง 2530-2555.....	81
10	การตีเหล็กคนเดียวด้วยเครื่องจักร.....	82
11	ขั้นตอนการเลื่อนตำแหน่งแบบจารีต.....	90
12	พลวัตโครงสร้างสังคมการตีเหล็ก.....	108

บทที่ 1

บทนำ

1.1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ช่วงที่ผู้วิจัยอายุ 5-6 ขวบ ได้พบการตีเหล็กที่บ้าน แบบ 5 คน มีคนสูบลมมือ 1 คน ชักลูกสูบลมเป่าลมแรงไฟในเตาตีเหล็ก เผาขึ้นเหล็กจนร้อนแดง คนนั่งข้างเตาใช้คีมยาวปากแบน จับขึ้นเหล็ก วางบนทั่งหน้าตัดประมาณ 4-5 ตารางนิ้ว ขณะผู้ลุงค้อนพะเนิน 3 คน ยืนหน้าทั่ง ผลัดกันระดมค้อนใส่ขึ้นเหล็กบนทั่งอย่างรับจังหวะและต่อเนื่องกัน จนกระทั่งขึ้นงานสำเร็จ ผู้วิจัยที่นั่งชม ได้เกิดเป็นความประทับใจจนนำมาสู่กรณีศึกษาสังคมการตีเหล็กในการวิจัยครั้งนี้

เหล็ก (Iron) เป็นโลหะชนิดหนึ่ง ถลุงจากแร่เหล็ก (Iron Ore) มีจุดหลอมเหลว ระหว่าง 1,150-1530 องศาเซลเซียส (ไตรภพ อินทุใส และคณะ, 2547: 48) เมื่อประมาณ 4,000 ปี ล่วงมาแล้ว ชนพื้นเมืองในอาณาจักรสุโขทัย รู้จักการถลุงแร่โลหะ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2547: 21 และ บังอร ปิยะพันธุ์, 2538: 2,22) โดยเชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาของประชากร บางส่วนเคลื่อนย้ายมาจากประเทศอินเดีย หรือตอนใต้ของจีน และตอนเหนือของเวียดนาม เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตนี้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2548) หลักฐานที่พบ คือ เตาถลุงแร่เหล็ก ในจังหวัดนครราชสีมา อายุกว่า 2,500 ปี ใช้เทคโนโลยีคล้ายคลึงกับที่ใช้ในประเทศอินเดีย (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดนครราชสีมา, 2542: 139-140)

จากรากฐานการถลุงเหล็กไปสู่การตีเหล็ก เป็นการรวมกลุ่มกันผลิต กลายเป็นรูปแบบสังคมเฉพาะ สืบทอดจากผ่านยุคเหล็กและดำรงอยู่ในชุมชนการเกษตร ในฐานะงานหัตถกรรมที่มีความสำคัญต่อการผลิต และสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ผลจากนโยบายการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมการผลิตทดแทนการนำเข้า และการผลิตเพื่อส่งออก นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เริ่มมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2504 ตามด้วยแผนพัฒนาลักษณะเดียวกันอีกหลายฉบับ ทำให้ชุมชนทำนาพัฒนาไปสู่ “เศรษฐกิจชุมชน” คู่ขนานกับ “เศรษฐกิจทุนนิยม” ในระบบสังคมโดยรวม (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, 2546: คำแถลงหัวหน้าโครงการ) แต่ในรายละเอียดยังส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงเช่นกัน งานวิจัยวัฒนธรรมข้าวของ งามพิศ สัตย์สงวน (2545) สะท้อนให้เห็นระบบทุนนิยมที่เริ่มการเบียดขับชาวนารายย่อย อันเนื่องมาจากชาวนารุ่นเก่าเริ่มปลดระวาง และบุตรหลานรุ่นใหม่ไม่สืบทอดการทำนา แต่เปลี่ยนไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมแทน ส่วนชาวนารับจ้างเริ่มหายาก และการทำนา “นารวม” เริ่มก่อตัว แต่กลับเป็นนา

รวมแบบ “บริษัท” ไม่ใช่รวบรวมลักษณะ “สหกรณ์” หรือ “วิสาหกิจชุมชน” ที่คนในชุมชนต่างได้ประโยชน์

ส่วนการตีเหล็ก ก็เกิดผลเช่นกัน ทำนองเดียวกับสังคมการตีเหล็ก กลุ่มอรัญญิก (สัมพันธ์ทองแสง, 2516 และ จุฑา สุพลธวัชชัย, 2550) บ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน (พีระพงษ์ปราบริบูรณ์, 2547) และ บ้านนาป้อ อำเภอควนปริง จังหวัดตรัง (ผอบ ชนะวรรณโณ, 2547) เกิดปรากฏการณ์จ้างแรงงานไปช่วยผลิตในบางขั้นตอน และช่างตีเหล็กบางครอบครัวประสบความสำเร็จในการสะสมทุน พัฒนาไปสู่การผลิตในลักษณะโรงงานแบบทุนนิยมเต็มตัว อันสะท้อนถึงการเกิดขึ้นชั้นนายจ้าง-ลูกจ้าง ที่ชี้ให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงสู่สังคมนิยม ตามแนวคิดสำนักโครงสร้างนิยม (Structuralism) ทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจถึงการตีเหล็กในถิ่นฐาน และภูมิปัญญาของตัวเองคือ จังหวัดศรีสะเกษ จะดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด? นับตั้งแต่รัฐบาลกลางเริ่มนโยบายการพัฒนาในช่วงแผนฯ 1 ถึงปัจจุบัน เป็นเวลากว่า 50 ปี หรือครึ่งศตวรรษแล้ว

ในจังหวัดยังมีการตีเหล็ก เหลืออยู่ใน 3 ตำบล คือ ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ อยู่ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 5 กิโลเมตร อีกแห่งคือ ในตำบลตะดอบ อำเภอเมือง อยู่ห่างจากตัวจังหวัด ประมาณ 16 กิโลเมตร และในตำบลตะเคียน ซึ่งห่างจากตัวอำเภออุษันต์ 18 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 90 กิโลเมตร ซึ่งผู้วิจัยให้ความสนใจการตีเหล็กในตำบลตะดอบ ที่จัดอยู่ก้ำกึ่ง ระหว่าง 2 ชุมชน คือ ไม่ห่าง แต่ไม่ใกล้กับตัวจังหวัดมากนัก

ตำบลตะดอบ มี 8 หมู่บ้าน จำนวนนี้มี บ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 บ้านโพรงงาม หมู่ที่ 7 และบ้านไผ่ล้อม หมู่ที่ 8 อยู่ในพื้นที่ติดกัน เคยเป็นชุมชนเดียวกันคนในชุมชนพูดภาษาถิ่นเช่นเดียวกัน งานวิจัยฉบับนี้จึงศึกษาและกล่าวถึง 3 หมู่บ้านนี้ในฐานะ “ชุมชนตะดอบ” ในชุมชนนี้มีทั้งการทำนา และ “การตีเหล็ก” เช่นกัน ภายหลังคนในชุมชนยังออกไปรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมในภาคกลางอย่างต่อเนื่อง (ศรีสุภะธร, 2536:28-29) ซึ่งทำให้เกิดความสนใจในการดำรงอยู่ และความเปลี่ยนแปลงของงานฝีมือบุพกาลลักษณะนี้

1.2.วัตถุประสงค์การวิจัย

1.2.1. เพื่อศึกษาการตีเหล็กถึงการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของสังคมการตีเหล็ก หลังปี 2504

1.2.1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างการตีเหล็ก การเกษตร ระบบทุน และรัฐ หลังปี 2504

1.3.ขอบเขตการวิจัย

1.3.1. ศึกษาสังคมการตีเหล็ก ในตำบลตะดอบประกอบด้วย บ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 บ้านโพรงงาม หมู่ที่ 7 และบ้านไผ่ล้อม หมู่ที่ 8 รวม 3 หมู่บ้าน

1.3.2. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมกลุ่มตีเหล็ก และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มตีเหล็ก กับสังคมอื่น ในช่วงก่อนและหลัง ปีงบประมาณ 2504 หลังการดำเนินนโยบาย 5-ปี ความทันสมัยของประเทศไทย ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1

1.3.3. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงภายใต้แนวคิดโครงสร้างนิยม (Structuralism) ที่เปลี่ยนจากสังคมก่อนทุนนิยม ไปสู่สังคมทุนนิยม

1.4.ระเบียบวิธีการวิจัย

1.4.1.ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิดังนี้

1) **ข้อมูลทุติยภูมิ** หรือข้อมูลชั้นสอง ได้จากการรวบรวมตำรา บทความ เอกสาร งานวิจัย ตลอดจนวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องหรือเทียบเคียง ได้จากอินเทอร์เน็ต หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอสมุดสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร หอสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น ตลอดจนหน่วยงานราชการในจังหวัดศรีสะเกษ เช่น สำนักงานอัยการจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานสถิติจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองศรีสะเกษ สำนักงานทะเบียนราษฎร อำเภอเมืองศรีสะเกษ องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ องค์การบริหารส่วนตำบลผักแพว องค์การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ข่า องค์การบริหารส่วนตำบลวังไฮ องค์การบริหารส่วนตำบลหญ้าปล้อง องค์การบริหารส่วนตำบลตะเคียน เป็นต้น

2) **ข้อมูลปฐมภูมิ** ได้จากบันทึกส่วนตัว การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) บุคคลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนตะดอบ 3 หมู่บ้าน รวมจำนวน 45 คน ตามแนวทางการสัมภาษณ์ที่ตั้งไว้ ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง

1.4.2. **การรายงานผล** งานชิ้นนี้ใช้การรายงานผลโดยพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เกี่ยวกับกลุ่มคนตีเหล็ก อาศัยแนวคิดโครงสร้างสังคม (Structuralism) จากทฤษฎีวิถีการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic Mode of Production) ของ คาร์ล มาร์กซ์ แสดงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ภายในโครงสร้าง จากนั้นจึงศึกษาความสัมพันธ์ต่างๆ ที่ส่งผลต่อโครงสร้างดังกล่าว แล้วนำข้อมูลที่ได้จาก 1.4.1. มาวิเคราะห์ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงสังคมช่วงก่อนและหลังการ

ดำเนินแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มดำเนินการเมื่อปีงบประมาณพ.ศ.2504 จากนั้นจึงศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสังคมหนึ่งกับสังคมหนึ่ง บนพื้นฐานแนวคิด การปะทะประสาน ระหว่างวิถีการผลิตก่อนทุนนิยมกับทุนนิยม (Articulation of Modes of Production)

1.5. นิยามศัพท์

1.5.1. ชาวกวย หมายถึงกลุ่มชนเผ่าหนึ่งที่พูดภาษา กวย ใช้ภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austroasiatics Family) กระจายตัวอยู่ตามถิ่นฐานต่างๆ ถูกเรียกในชื่อต่างๆกัน งานชิ้นนี้จะเน้นกลุ่มที่ถูกเรียก “ส่วย กวย กวย กวย” เท่านั้น

1.5.2. โครงสร้างสังคม หมายถึงโครงสร้างสังคมตามแนวคิดของสำนักมาร์กซิสม์

1.5.3. สังคมการตีเหล็ก หมายถึงการรวมกลุ่มกันผลิตชิ้นงานทางหัตถกรรม ด้วยวัตถุดิบเฉพาะเช่น เหล็ก ถ่าน และผู้มีส่วนร่วมในการผลิต ใช้เครื่องมือเฉพาะด้าน เพื่อตีขึ้นรูปเป็นมีด เสียม พร้า และอีกความหมายหนึ่งยังหมายถึงการรวมกลุ่มกันโดยมีมติเชิงโครงสร้างสังคม ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ตาม 1.5.2. ดังนั้นเมื่อกล่าวถึง สังคมการตีเหล็ก จึงมีความหมายทั้งรวมทั้งการผลิต และโครงสร้างสังคมด้วย

1.5.4. คำว่า “กลุ่มตีเหล็ก” นอกเหนือจากการตีเหล็กตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ในงานวิจัยชิ้นนี้จะหมายความรวมถึง “ผู้ประกอบการ” ที่ใช้แรงงานตนเองเพียงคนเดียวทำงานร่วมกับเครื่องจักรด้วย

1.5.5. คนตีเหล็ก หมายถึงผู้ทำหน้าที่ลงพะเนินในการตีเหล็ก ประกอบด้วย พะเนินขวา พะเนินซ้าย และพะเนินกลาง

1.5.6. บ้อง หมายถึงส่วนของเหล็กที่ถูกตีแผ่แล้วม้วนเข้าเป็นรูปทรงกรวยใช้เป็นด้ามจับ หรือสำหรับติดตั้งด้ามไม้

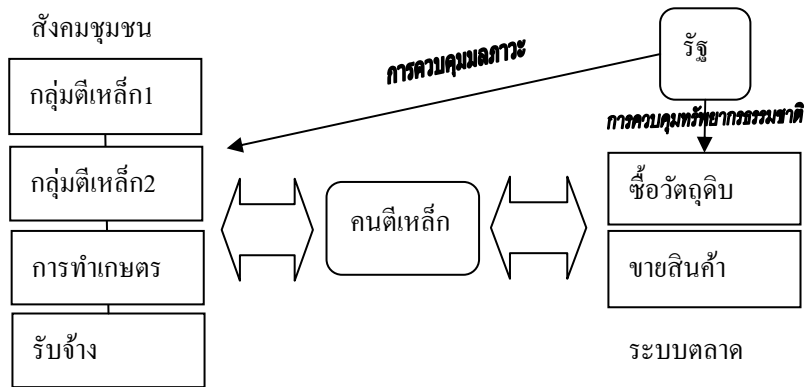
1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1. ได้ทราบพัฒนาการของการตีเหล็ก ก่อนและหลังปี 2504 มีการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลง

1.6.2. สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่าง การตีเหล็กเกี่ยวข้องการเกษตร ระบบทุน และรัฐ

1.7.กรอบคิดการวิจัย

แผนภูมิที่ 1 กรอบคิดการวิจัย

บทที่ 2 วรรณกรรมปริทัศน์

2.1. แนวความคิดและทฤษฎี

หากการผลิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และล่มสลายได้ “การตีเหล็ก” ก็เช่นกัน ตามแนวคิดของ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หรือเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก การตีเหล็ก หมายถึงหน่วยผลิตหน่วยหนึ่ง (Firm) เป็นส่วนของอุปทาน (Supply Side) ทำหน้าที่ผลิตสินค้า (Commodity) เพื่อตอบสนองต่อด้านอุปสงค์ (Demand) ผ่านระบบตลาด (Market) โดยส่วนอุปทาน และอุปสงค์ จะตกลงกันได้ด้วยระบบมือที่มองไม่เห็น (Invisible Hand) ส่วนระบบตลาด ยังมีลักษณะต่างๆ ทั้งตลาดผูกขาด ที่มีผู้ผลิตน้อยราย มีบางรายครองตลาดได้ และตลาดเสรี ที่มีผู้ผลิตจำนวนมาก ไม่มีใครครองตลาดได้ ราคาและคุณภาพของสินค้า จะเป็นตัวชี้วัดว่า สินค้าจากหน่วยผลิตนั้น ตลาดยอมรับหรือไม่ หากตลาดไม่ยอมรับสินค้า หน่วยผลิตนั้นก็ต้องถอนตัวออกจากตลาด

แม้แนวคิดนี้น่าสนใจไม่น้อย แต่จุดมุ่งหมายในการศึกษา ต้องการศึกษา การตีเหล็ก ในประเด็นความสัมพันธ์เชิงสังคม ที่หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในการผลิต ณ หน่วยผลิต อันมีความหมายถึง “วิถีการผลิต” (Mode of Production) ที่มีความสัมพันธ์ในรูปแบบ “โครงสร้างสังคม” ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ดำรงอยู่ หรือการล่มสลาย หรือดำรงอยู่อย่างไร มีความหมายไม่ได้จำกัดเฉพาะการอยู่ในตลาด หรือการถอนตัวออกจากตลาด แต่ยังสะท้อนไปถึงการเปลี่ยนจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่ง ตามความหมายของสำนักมาร์กซิสม์ ทำให้แนวคิดระบบตลาดจึงยังไม่พอเพียง ผู้วิจัยจึงใช้แนวคิดโครงสร้างสังคมเป็นพื้นฐานในการศึกษา

2.1.1. โครงสร้างสังคม

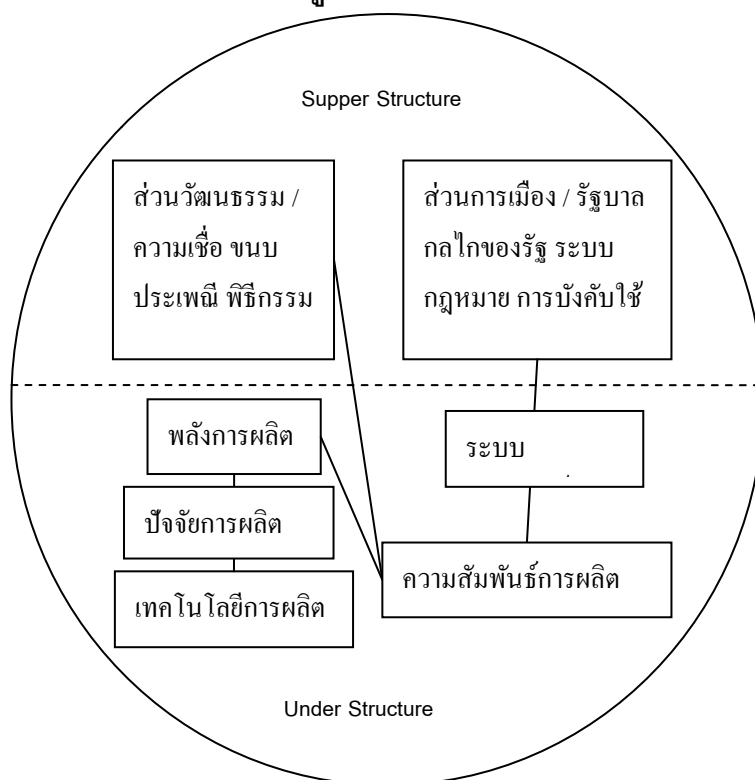
สำนักมาร์กซิสม์ เชื่อว่าสังคมมีโครงสร้างสำคัญ 2 ส่วน คือ โครงสร้างส่วนล่าง (Under Structure หรือ Sub-structure) กับโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) (ฉัตรทิพย์, 2551: 152-153, ยศ สันตสมบัติ, 2543: 7 และวิทยากร เชียงกูล, 2532: 14, 123) ที่ประกอบกันเข้าเป็นโครงสร้างสังคมที่ครอบคลุมสังคมทั้งหมดเอาไว้ (ดูแผนภูมิที่ 2 โครงสร้างสังคม)

1) **โครงสร้างส่วนล่าง (Under Structure) หรือ “วิถีการผลิต” (Mode of Production)** หมายถึงส่วนเศรษฐกิจ (Base of Economy) ซึ่งเป็นฐานทางวัตถุค้ำยันสังคมทั้งหมด มีองค์ประกอบสำคัญคือ 2 ส่วน คือพลังการผลิต (Forces of Production) และความสัมพันธ์ทางการผลิต (Relations of Production)

(1) **พลังการผลิต** ยังมีส่วนประกอบ 2 ส่วนด้วยกัน คือ ก. **ปัจจัยการผลิต** เช่น ที่ดิน กับ วัตถุดิบ ข. **เทคโนโลยีการผลิต** เช่น เครื่องมืออุปกรณ์การผลิต และแรงงาน

(2) **ความสัมพันธ์ทางการผลิต** ถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ในกระบวนการผลิต และการแบ่งปันผลผลิต อันมีปัจจัยกำหนด ปัจจัยแรก คือ การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ปัจจัยที่สอง คือ สถานะของกลุ่มทางสังคมต่างๆ ในการผลิต และ ปัจจัยที่สาม คือ แบบแผนการกระจายผลผลิตและรายได้ (วิทยากร,108-109)

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างสังคม

2) **โครงสร้างส่วนบน (Super Structure)** โครงสร้างส่วนบนรวมแล้วคือระบบอุดมการณ์ อันมีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ ก.ส่วนการเมือง หมายถึงระบบกฎหมาย ระบบการเมือง รัฐ และสถาบันการเมือง ข.ส่วนวัฒนธรรม ระบบคิด ระบบความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม

2.1.2. สังคมกับการเปลี่ยนแปลง (Social Changes)

แนวทางการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสำนักมาร์กซิสม์ เป็นผลสะท้อนจากปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธี (Dialectical Materialism) ที่มองสังคมออกเป็นสองส่วนวัตถุและส่วนจิต โดยส่วนวัตถุหมายถึงโครงสร้างส่วนล่าง ส่วนจิตหมายถึงโครงสร้างส่วนบน (เพ็งอ้าง,143,148-149)

หลักการพื้นฐานสำคัญของปรัชญานี้มี 4 ประการที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน คือ สรรพสิ่งมีความสัมพันธ์ในเชิงกำหนดกัน การกำหนดกันนั้นทำให้สรรพสิ่งเกิดความขัดแย้งกัน ในลักษณะการเสนอ (Thesis) การปฏิเสธ (Anti-thesis) และการสังเคราะห์ (Synthesis) ผลความขัดแย้งทำ

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Internal) ออกสู่ภายนอก(External) และเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณ (Quantity) ไปสู่ความเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ (Quality) (เพ็งอ้าง, 145-147,47)

บนพื้นฐานทางปรัชญาวัตถุนิยมของมาร์กซ์ ที่ใช้ศึกษาและอธิบายสังคม ที่สตาลิน นำมาขยายความเป็นแนวคิด “วัตถุนิยมวิภาษ” คือ ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้วยแนวคิดความขัดแย้งเชิงวัตถุ กับแนวคิด “วัตถุนิยมประวัติศาสตร์” คือ ศึกษาความเชิงวัตถุถึงการคลี่คลายตัวในมิติประวัติศาสตร์ (แปลโดย ส.ยศกุล,2519) เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบเฉพาะแต่ละสังคม โดยพวกเขาเห็นว่าที่ผ่านมามีรูปแบบการผลิตในสังคมมาแล้ว 5 รูปแบบ คือ สังคมบุพกาล (Primitive Society) สังคมทาส (Slavery Society) สังคมศักดินา(Feudal Society) สังคมทุนนิยม (Capitalism) และสังคมแบบเอเชีย (Asiatic Society) ที่เขาเรียกว่า “วิธีการผลิตแบบเอเชีย” (Asiatic Mode of Production) โดยสังคมที่ มาร์กซ์ พบคือสังคมอังกฤษ ที่เป็นศูนย์กลางสังคมทุนนิยมยุคนั้น ทำให้มาร์กซ์ เชื่อว่าสังคมจะเปลี่ยนผ่านต่อไปสู่สังคมนิยม (Socialism) ที่รอการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมไร้ชนชั้น คือสังคมคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันสังคมแบบเอเชีย มีลักษณะเฉพาะตัวที่สามารถเปลี่ยนผ่านสู่สังคมนิยมได้ โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนเป็นสังคมทุนนิยมก่อน (ฉัตรทิพย์,2551:154-165 ,สุภา ศิริमानนท์,2536:11-12)

สาเหตุในการเปลี่ยนแปลงนั้น จะเริ่มต้นจากความเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ซึ่งถูกกำหนดโดยพลังทางการผลิต ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบทางสังคมหนึ่งๆ ในการผลิต เมื่อพลังการผลิตเกิดความเปลี่ยนแปลง ย่อมส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการผลิต และโครงสร้างส่วนบน (วิทยากร,92) มาร์ก ใช้แนวคิดวัตถุนิยมวิภาษวิธีวิเคราะห์ ว่าสังคมศักดินาเป็นการเสนอ (Thesis) สังคมทุนนิยมเป็นการปฏิเสธ (Anti-thesis) และสังคมนิยมเป็นการสังเคราะห์ (Synthesis) (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน,2551:20)

การวิเคราะห์สังคม มาร์ก จะวิเคราะห์บนพื้นฐานหลัก 3 ประการคือ วิเคราะห์แบบองค์รวม (Totality) วิเคราะห์อย่างมีประวัติศาสตร์ (Historical Materialism) และวิเคราะห์อย่างดูความขัดแย้ง (Dialectics) (เพ็งอ้าง,58) การศึกษาความเปลี่ยนแปลงสังคม ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดทันสมัย (Modernization) มักศึกษาการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเก่า ไปสู่สังคมใหม่ หรืออีกความหมายหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจากสังคมศักดินา ที่จะก้าวไปสู่สังคมนิยม หรือสังคมนิยม (ลิขิต ธีรเวคิน,2528)

แนวทางการวิจัยชิ้นนี้จะใช้ทฤษฎีวิธีการผลิตแบบเอเชีย เป็นพื้นฐานในการอธิบายโครงสร้างสังคมการตีเหล็ก เป็นสังคมเก่าที่กำลังเปลี่ยนไปสู่สังคมใหม่ที่อาจเป็นรูปแบบของสังคมนิยม หรือสังคมนิยม

2.1.3. การวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงจากสังคมเก่าสู่สังคมใหม่

1) สังคมเก่า

(1) แนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย (The Asiatic Mode of Production)

งานวิจัยฉบับนี้ใช้วิถีการผลิตแบบเอเชียเป็นภาพตัวแทนของสังคมเก่า หรือสังคมก่อนทุนนิยม วิถีการผลิตแบบเอเชียในภาพของสังคมเก่า คือ ระบบเศรษฐกิจเป็นการผลิตแบบพอยังชีพ (Subsistence) พลังการผลิต ด้านปัจจัยการผลิต ยังพึ่งพาธรรมชาติ ทั้งสภาพดินฟ้าอากาศ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทั้งจุดผลิต และวัตถุดิบ ด้านเทคโนโลยีการผลิต ใช้เครื่องมือง่ายๆ ผลิตขึ้นใช้เอง ใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ ความสัมพันธ์ทางการผลิต ปัจจัยการผลิต ด้านกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลยังไม่มีความชัดเจน การผลิตใช้ระบบแรงงานในครอบครัว และการขอแรงจากเพื่อนบ้าน หรือเครือญาติ ด้านการเมือง ใช้ระบบผู้อาวุโสและสภาผู้เฒ่า ในการควบคุม ส่วนด้านวัฒนธรรม ยึดระบบสายเลือด และเครือญาติ ขนบธรรมเนียม และประเพณี ส่วนผลผลิตที่ได้เนื่องจากระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลยังไม่ชัดเจน การผลิตเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจกันผลิต ทำให้ผลผลิตที่ได้จะถูกแบ่งปันกันในระบบวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร และน้ำใจ เนื่องจากหมู่บ้านไม่ได้มีความพอเพียงในตัวเอง ผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภค อาจถูกนำไปใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้า เพื่อนำมาใช้ในการบริโภค ไม่เหลือสะสม อดิพนธ์ ทิพย์ประไพ (2540) เชื่อว่าระบบนี้เป็นสังคมพื้นฐานของทุกสังคม ทว่าสังคมนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเปลี่ยนแปลง ทั้งจากความสัมพันธ์ภายในและความสัมพันธ์ภายนอกกับสังคมอื่น

(2) แนวคิดวิถีการผลิตขนาดเล็ก (Petty Commodity Production หรือ Simple Commodity Production)

แนวคิดนี้ สะท้อนให้เห็นวิถีการผลิตอีกแบบหนึ่งที่มีส่วนคล้ายคลึงวิถีการผลิตแบบเอเชีย เป็นการผลิตเพื่อขาย แต่ไม่ใช่ระบบทุนนิยม (ฉัตรทิพย์, 2551:167-168 และ Simple Commodity Production. ใน Wikipedia.org เข้าถึงเมื่อ 17 สิงหาคม 2554) ประกอบด้วยผู้ผลิตรายเล็กอิสระ หรือนายทุนน้อย (Petty Bourgeoisie) แต่ละคนมีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิต มีกิจการผลิตเป็นของตัวเอง หากสามารถสะสมทุน ว่าจ้างแรงงานมาผลิต โดยผู้ผลิตรายอื่นเริ่มสูญเสียปัจจัยการผลิตของตนเอง ก็จะก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การผลิตได้เช่นกัน

ทั้งสองแนวคิดนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่น่าจะขัดแย้งกัน แต่น่าจะเป็นส่วนเชื่อมต่อกันในการศึกษาสังคมเก่า และวิถีการผลิตในช่วงเปลี่ยนผ่าน (Transformations) รอวิวัฒนาการต่อไปว่าจะดำรงอยู่อย่างไร จะล่มสลายเมื่อเข้าสู่ระบบทุน หรือวิวัฒนาการไปสู่รูปแบบหน่วยผลิต แบบทุนนิยม หรือสังคมนิยมได้หรือไม่

2) สังคมใหม่

การที่สังคมเก่าที่เปลี่ยนผ่านจากสังคมเรียบง่าย ศูนย์ของกิจกรรมในสังคม อยู่ในระบบครอบครัวและเครือญาติ จะเพิ่มความสัมพันธ์และความซับซ้อนมากขึ้น จนก้าวไปสู่สภาพสังคมใหม่นั้นมีอย่างน้อย 2 ทิศทาง

(1) สังคมนิยม

สังคมนิยม เกิดขึ้นจากการผูกเรือนภายในสังคมก่อนทุนนิยม โดยประชากรบางคน มีเงื่อนไขพิเศษบางประการ สามารถสะสมทุน และว่าจ้างผู้อื่นทำงานให้ตนเอง เพื่อผลิตสินค้าออกขายจำนวนมากกลายเป็นนายทุน (Bourgeoisie) สามารถใช้ความมั่งคั่งครอบครองปัจจัยการผลิต นอกจากนี้ยังมีเงื่อนไขบางประการทำให้ประชากรจำนวนมากสูญเสียปัจจัยการผลิต เหลือเพียงแรงงานที่นำออกขายแลกค่าจ้างเพื่อการยังชีพ กลายเป็นกรรมกรรับจ้าง (Proletariat) และนำสังคมก้าวไปสู่สังคมใหม่ คือ สังคมนิยม ที่พอประมวลลักษณะสำคัญได้ดังนี้คือ (ฉัตรทิพย์,2551:166 ,สุภา,2536:57-78 และวิทยากร,2532:22)

ก.เกิดนายทุน ผู้สามารถรวมศูนย์ ครอบครองปัจจัยการผลิต (Mean of Production) ที่ได้รับการรับรองกรรมสิทธิ์จาก โครงสร้างส่วนบนด้านการเมืองทั้งรัฐ ระบบกฎหมาย การบังคับใช้ ตลอดจนด้านวัฒนธรรม ที่กล่อมเกลานำชนชั้นผู้ใช้แรงงาน ยอมรับในพันธะดังกล่าว ทำให้ผลผลิต (Product) ที่ผู้ใช้แรงงาน ผลิตขึ้น ตกเป็นของนายทุนทั้งหมด และกลายเป็นสินค้าสำหรับให้นายทุน นำออกขายเพื่อสร้างความมั่งคั่ง จากการได้รับมูลค่าส่วนเกินของแรงงาน (Surplus Value) สำหรับการลงทุนครั้งใหม่ (Reproduction)

ข.เกิดผู้ใช้แรงงาน ที่สูญเสียปัจจัยการผลิต เหลือเพียงแรงงานที่นำออกขายแลกค่าจ้างเพื่อใช้ยังชีพ กลายเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นผู้ผลิตสินค้าได้มากกว่าค่าแรง เพื่อสร้างกำไร แก่เจ้าของปัจจัยการผลิต และได้รับเพียงค่าจ้างแบบพอประทังชีวิต (Subsistence) ที่สะท้อนให้เห็นว่าทุกสิ่งแม้กระทั่งแรงงาน (Labor Power) ก็กลายเป็นสินค้า อันหมายถึงทุกสิ่งกลายเป็นสินค้า

ค.เงินตรา กลายเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน กลายเป็นมาตรฐานกำหนดมูลค่าราคา และเป็นสื่อการชำระหนี้

ง.เกิดสินค้า (Commodity) เดิมผลผลิต (Product) ถูกผลิตขึ้นเพื่อการใช้สอย จึงมีมูลค่าเพื่อการใช้สอย (Use Value)เท่านั้น ต่อเมื่อเกิดการผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยน (Exchange) ทำให้ทุกอย่างกลายเป็นสินค้า (Commodity) และมีมูลค่าในการแลกเปลี่ยน (Exchange) เกิดขึ้น

จ.เกิดการสะสมทุน โดยเงินที่นายทุนได้จากการขายสินค้า มีจำนวนมากกว่าการลงทุนครั้งแรก (More Money) ถูกนำมาผลิตสินค้าครั้งใหม่ ซ้ำแล้วซ้ำอีก (Reproduction) ทำให้เกิดการสะสมทุน (Accumulation) ทำให้การผลิตขยายขนาดใหญ่โต

จ.กระบวนการแลกเปลี่ยนเกิดการเปลี่ยนแปลง มี 2 แนวทางคือ การแลกเปลี่ยนแบบพื้นฐาน (Simple Exchange) ที่เดิมเป็นระบบ “สินค้าแลกเปลี่ยนกับสินค้า” หรือ Commodity-Commodity โดยเปรียบเทียบกับมูลค่าแรงงานที่ผลิตขึ้น แม้เกิดเงินตรา (Money) ที่เปรียบเทียบกับมูลค่าแรงงานในการผลิตขึ้นมา ถูกนำมาใช้ เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน จนเกิดการแลกเปลี่ยนระบบ “สินค้าขายเป็นเงิน และนำเงินไปซื้อสินค้า” หรือ Commodity-Money-Commodity ซึ่งก็เพียงทำให้เกิดความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเท่านั้น แต่เมื่อเข้าสู่ระบบทุนนิยม ระบบการแลกเปลี่ยนจะกลายเป็นระบบก้าวหน้า เป็น “การซื้อเพื่อขาย” ให้ได้เงินมากขึ้นเพื่อ “นำเงินที่ได้กลับซื้อสินค้า เพื่อขายครั้งต่อไป เรียกระบบการแลกเปลี่ยนแบบ Money-Commodity-More Money

(2) สังคมนิยม (Socialism)

ลักษณะสังคมนิยม โดยพื้นฐานเป็นลักษณะของการที่สังคมร่วมกันเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และผลผลิตร่วมกัน แต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะอยู่ระหว่างการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมนิยมที่ไรชนชั้น สังคมนิยมจึงมีลักษณะสำคัญดังนี้คือ สังคมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่ ไม่มีการขูดรีดมูลค่าส่วนเกินจากมนุษย์โดยมนุษย์ มีการวางแผนเศรษฐกิจเสริมกลไกตลาด ใช้การบริหารแบบรวมศูนย์โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์มีบทบาทนำ การกระจายผลผลิตเป็นไปตามผลงาน ยังไม่อยู่ในระดับแจกจ่ายไปตามความต้องการ เนื่องจากสังคมยังไม่ก้าวสู่สังคมนิยมขั้นเต็มรูป (วิทยากร, 2532: 119)

(3) ธุรกิจชุมชน

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2542: 48-49, 93, 117) เสนอแนวคิดการดำเนินเป็นธุรกิจของชุมชน ในระบบทุนนิยมอีกแบบหนึ่ง ที่ดำเนินการในลักษณะองค์กรการผลิต การค้า เพื่อแสวงหาผลกำไร เพื่อทำรายได้มาจัดสรรให้กับสมาชิก อาจในรูปแบบจัดสรรเงินโดยตรง หรือรูปแบบการจ้างงาน สวัสดิการ มีทั้งแบบจดทะเบียนเป็นทางการ และประเภทไม่เป็นทางการ อาทิ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มพัฒนาอาชีพ ที่มีหลักการพื้นฐานเหมือนกัน คือ “เป็นของสมาชิกในชุมชน” รายได้ของธุรกิจชุมชนมาจากการทำการผลิต การค้า หรือการบริการขององค์กร ไม่ใช่มาจากเงินช่วยเหลือของรัฐ หรือมาจากตลาดสงเคราะห์ ที่ผู้ซื้อช่วยกันซื้อเพื่อช่วยเหลือผู้ผลิต

ก.รูปแบบองค์กรที่ไม่เป็นทางการ คล่องตัวในการบริหารจัดการ และ เป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐ เช่น กลุ่มสัจจะ กลุ่มอาชีพ ต่างๆ แต่ไม่อาจทำธุรกรรมกับองค์กรอื่นๆ ได้ เพราะขาดความเป็นนิติบุคคล

ข.รูปแบบองค์กรที่เป็นทางการ แม้มีสถานะเป็นนิติบุคคล แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการ ขึ้นอยู่กับประเภท เช่น

สหกรณ์ ซึ่งจดทะเบียนกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กับรูปแบบบริษัทจำกัด ซึ่งจดทะเบียนกับกระทรวงพาณิชย์ โดยสหกรณ์มีข้อดีด้านสิทธิการออกเสียง เพราะทุกคนมีสิทธิออกเสียง 1 เสียงเท่ากันหมดไม่ว่าจะถือหุ้นมากน้อยเพียงใด

รูปแบบบริษัทผู้ถือหุ้นใหญ่จะมีสิทธิมีเสียงมากกว่า แต่ยังสามารถกำหนดสัดส่วนการหุ้นไว้ได้ แต่บริหารองค์กร คือ กรรมการต้องมาจากการเลือกตั้ง และรัฐต้องตรวจสอบอย่างเข้มงวด อีกทั้งด้านการเป็นสมาชิกยังถูกจำกัดว่าต้องเป็นอาชีพเดียวกัน หรืออาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือมีวงสัมพันธ์เดียวกัน ขณะรูปแบบบริษัทไม่มีข้อจำกัดดังกล่าว รวมทั้งการกำหนดตัวผู้บริหารยังมีความยืดหยุ่นกว่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของสมาชิกและความสอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ชุมชนสามารถเลือกดำเนินการ

ความสำเร็จของธุรกิจชุมชน แม้มีปัจจัยหลากหลายทั้งทุนดำเนินการ แรงงาน การปฏิสัมพันธ์กับภายนอก การบริหารจัดการ หรือระเบียบกฎเกณฑ์ แต่ปัจจัยที่สำคัญที่สุด 4 ประการก็ยังคงเป็น ความต้องการของตลาด ความได้เปรียบในการผลิต การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และแกนนำที่มีความสามารถ (เพ็งอึ้ง,181)

2.2.ชุมชนอีสานกับความเปลี่ยนแปลง

2.2.1.ด้านเศรษฐกิจ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนปีพ.ศ.2475 (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,2528:106-115) สภาพเศรษฐกิจยังเป็นแบบพอยังชีพ (Subsistence Economy) ทุกครัวเรือน จะทำเกษตร ควบคู่กับการทำหัตถกรรม เช่นการทอผ้าที่ยืมนานมาจนถึงทศวรรษที่ 2510 การตีเหล็กแบบดั้งเดิม ยังดำรงอยู่ สืบลมยังมีอยู่สืบเนื่องมาจนถึงทศวรรษที่ 2520 เพราะเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวบ้านต้องซื้อ ด้านการค้า พัฒนามาจากการต้องสินค้า “ส่วย” แทนจ่ายเงินภาษี แต่หลังจากรัฐเปลี่ยนการเก็บภาษีเป็นตัวเงิน ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ชาวบ้านต้องเก็บของป่าไปขายให้พ่อค้าชาวจีน และนำเงินไปเสียภาษี ทำให้ชาวบ้านถูกบีบเข้าร่วมระบบทุนนิยม

ตารางที่ 1 แรงงานของชาวชนบทในอีสานปัจจุบัน

อาชีพ	ร้อยละ	เฉลี่ยจำนวนแรงงาน/ครัวเรือน
เกษตรกรรม	51.6	1.4
นอกเกษตร	23.1	0.6
ผสม	25.3	0.7
รวม	100	2.7

ที่มา : สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2546:410)

หมายเหตุ : ผู้วิจัยเข้าใจว่าค่าเฉลี่ยจำนวนแรงงานต่อครัวเรือน ตามตารางที่ 1 น่าจะหมายถึงจำนวนแรงงาน อายุ 18-60 ปี ในแต่ละครัวเรือน

การทำสนธิสัญญาบาวริงของรัฐบาลไทย ไม่มีผลต่อการการเปลี่ยนแปลงแต่เกิดขึ้นเมื่อมีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปถึงนครราชสีมา เมื่อพ.ศ.2443 และต่อไปจนถึงจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี ในพ.ศ.2473 จากนครราชสีมาแยก เชื่อมต่อไปยังจังหวัดอุดรธานี ขอนแก่น และจังหวัดหนองคาย เมื่อพ.ศ.2499 (สงวน อึ้งคง,2529:147,150,176 และ 183) และชาวชาวจีน ได้อพยพไปปักตั้งถิ่นฐานค้าขาย และตั้งโรงสีรับซื้อข้าว ตามเส้นทางรถไฟ ทำให้ชุมชนที่ใกล้เคียงกับทางรถไฟ เริ่มปลูกข้าวเพื่อขาย แต่ท้องถิ่นที่อยู่ห่างจากทางรถไฟ สภาพยังคงไม่เปลี่ยนแปลง (อึ้งแล้ว,109)

นอกจากทางรถไฟแล้วในหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาคอีสานเปิดใช้สนามบินทหาร เพื่อการรบอย่างน้อย 3 แห่งคือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดอุบลราชธานี หลังปี 2504 มีการขยายตั้งสนามบินพาณิชย์ เช่น สนามบินจังหวัดอุดรธานี สนามบินจังหวัดอุบลราชธานี และสนามบินจังหวัดขอนแก่น

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบรายได้กับรายจ่ายของครัวเรือนชนบทอีสานปัจจุบัน (ครัวเรือนต่อปี)

ที่มาของรายได้	บาท	ร้อยละ	ที่มาของรายจ่าย	บาท	ร้อยละ
การเกษตร	28,812	39.7	การผลิต	16,402	23.4
นอกเกษตร	43,824	60.3	การบริโภค	53,577	76.6
รวม	72,636	100	รวม	69,979	100

ที่มา : สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2545:412)

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 งานวิจัยของ สุวิทย์ ธีรศาสตร์ (2546) สะท้อนให้เห็นถึงเศรษฐกิจก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ไปเป็นระบอบประชาธิปไตยระบบตัวแทน ไม่ได้ส่งผลมากนัก นอกจากระบบภาษี แต่

หลังการยกเลิกระบบภาษีรัฐูปการและค่าศึกษาพลี ระบบเศรษฐกิจได้เปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ (Subsistence Economy) เป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง (Self Sufficiency Economy) แต่หลังจากการดำเนินแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ชนบทได้เข้าร่วมกับระบบทุน ในการปลูกพืชพาณิชย์ อันเนื่องมาจากการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ทั้งทางรถไฟ เขื่อน ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ ประกอบกับ การขยายตัวของระบบอุตสาหกรรม และการเพิ่มอย่างรวดเร็วของจำนวนประชากร นำไปสู่การกลายเป็น ระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาตลาด (Dependency base on Market) มีการปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิต เปลี่ยนแปลงการใช้แรงงาน จากการใช้แรงงานเข้มข้น เป็นการใช้เครื่องจักรทดแทนแรงงาน ขณะเกษตรกรในภาคอีสาน ยังใช้ประโยชน์จากที่ดินได้มาก ยังมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนอาชีพ ปรับเปลี่ยนการผลิต ขยายฐานการยังประกอบอาชีพควบคู่กันไป หรือโยกย้ายออกไปทำงานนอกภาคเกษตร ดูตารางที่ 1 จะเห็นได้ว่ากลุ่มผู้ประกอบการอาชีพด้านเกษตรกรรมยังมีมาก การออกไปประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรยังเป็นส่วนน้อย จะมีที่ดำเนินไปควบคู่กันถึง ร้อยละ 25.3 ขณะตารางที่ 2 สะท้อนให้เห็นถึงที่มาของรายได้ในครอบครัว ส่วนใหญ่จะมาจากนอกภาคเกษตร และรายจ่ายสำคัญคือการบริโภคที่สูงถึงร้อยละ 76.6

2.2.2.ด้านการเมือง

ในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรืออีสาน ยุคก่อนประวัติศาสตร์มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานตามดินต่างๆ และแบ่งตามวัฒนธรรมได้เป็นแอ่ง สกลนคร และแอ่งโคราช เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณอายุระหว่าง 2,000-2,500 ปีมาก่อน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546:37-59, 87-98) และชุมชนเหล่านี้เป็นรากฐานการเกิดรัฐโบราณ และถูกปกครองโดยอาณาจักรเหล่านั้น คือ อาณาจักรพนม (พ.ศ.600-1100) ต่อมาตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรเจนละ (พ.ศ. 1101-1345) และตกอยู่ในอำนาจปกครองของ อาณาจักรพระนคร (พ.ศ.1345-1975) (สุวิทย์ ธีร-ศาสตร์, 2548:4)

จากสิ่งก่อสร้างปราสาทหินตามสถานที่ต่างๆ ที่กลายมาเป็นสิ่งมหัศจรรย์ในปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นการ ควบคุมประชาชน เพื่อการปลูกสร้างปราสาทหิน ทำให้ประชาชนเกิดแข็งข้อ โดยเฉพาะ รัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ที่เริ่มสร้างปราสาทพระวิหาร ในเทือกเขาพนมดงรัก ทำให้คนในท้องถิ่นนั้นพากันแข็งข้อ พระองค์ต้องส่งกองทัพไปปราบปรามนานถึง 3 ปี (ธิดา สาระยา, 2536:41 และ ศรีศักร วัลลิโภดม และคนอื่นๆ, 2551:74)

หลังจากตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรพระนครแล้ว ยังก็ตกเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัย ในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงเมื่อพ.ศ.1827 (1822-1890) (มหาสิลา วีระวงศ์ ใน สุวิทย์, 2548: 16) ระหว่างที่สุโขทัยเริ่มอ่อนอำนาจ และอยุธยากำลังสถาปนาตัวเองขึ้นนั้น พระเจ้าฟ้ารุ่ง (1896-

1936) แห่งอาณาจักรล้านช้าง ขยายดินแดนจากเวียงจันทน์ ลงมาทางอีสานเหนือจนถึงเมืองร้อยเอ็ด ครอบคลุมอาณาเขตดินแดนดงสามเฒ่า หรือดงพระยาไฟ ไปจนถึงภูพานาพ้อ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในท้องที่อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ต่อมายังส่งไพร่พลเข้ามาตั้งบ้านเรือน ในบริเวณอุดรธานี สกลนคร กาฬสินธุ์ หนองคาย (เพ็งอ้อ,16)

ต่อมาพระเจ้าสามพระยา แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1967-1991) ได้ยกทัพตีอาณาจักรพระนคร และมีชัย จนอาณาจักรขอมต้องย้ายเมืองหลวงจากนครวัด-นครธม ไปอยู่พนมเปญ นอกจากนี้ยังตีเมือง พิมาย และพนมรุ้ง ทำให้พื้นที่บางส่วนตกอยู่ในอำนาจของอยุธยา ขณะบางส่วนเช่นอีสานตอนบนยังอยู่ในความควบคุมของอาณาจักรล้านช้าง

ในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 18-20 เชื่อกันว่าขณะมหาอำนาจยุคนั้นเช่น สุโขทัย ล้านนา อยุธยา ล้านช้าง บางส่วนอยู่ระหว่างการอ่อนอำนาจ บางส่วนอยู่ระหว่างการสถาปนาอำนาจ เปิดโอกาสให้ถิ่นฐานชาวกูยบริเวณตอนเหนือของกัมพูชา และตอนใต้ของล้านช้าง กับด้านตะวันตก บริเวณเทือกเขาพนมดงเร็ก เกิดอาณาจักรชาวกูย เป็นรัฐอิสระขึ้น มีการค้าขายแลกเปลี่ยนกับชาวสยาม มีกฎหมายพ.ศ.1974 กล่าวถึงชาวต่างชาติที่ค้าขายกับสยามหลายชาติ หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ “กูย” รวมทั้งกฎหมายปีเดียวกันนี้ ยังห้ามชาวสยามยกลูกสาวให้กับต่างชาติ หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ “กูย” นอกจากนี้ สมัยพระเจ้าธรรมราชา กษัตริย์ขอมได้ขอความช่วยเหลือจากกษัตริย์ชาวกูย เมืองตระบองชะมูม ไปช่วยปราบกบฏจนสำเร็จ ก่อนยุคหลังอาณาจักรขอมจะใช้อำนาจผนวกดินแดนกูยกลับไปอยู่ใต้ปกครอง(ไพฑูริย์ มีกุล, 2533: 120 อ้างในเอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ ในโอกาสการย้ายศาลากลางครบ 100 ปี, 2548: 9)

เมื่อเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร (พ.ศ.2256-2280) สถาปนาตนเป็นกษัตริย์แห่งเมืองจำปาศักดิ์ ได้ส่งคนมาสร้างเมืองขึ้นในท้องถิ่นอีสานอีกด้วย เช่น เชียงสาง ไปตั้งบ้านกุดหวาย หรือศรีนครคอนเตา ปัจจุบันคืออำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ นครหลวง ไปรักษาบ้านโขงเจียม (เต็ม วิชาศย์พจนกิจ,2530:46-47) จารย์เสียง ไปเป็นเจ้าเมืองศรีนครเขต อยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ จารย์แก้ว ไปตั้งบ้านท่ง ปัจจุบันคือเมืองสุวรรณภูมิ (เพ็งอ้อ,21)

ในปี 2302 สมัยพระที่นั่งสุริยามรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ.2301-2310) ชาวกูย 5 คน ในท้องถิ่นที่ถูกเรียกว่า “เขมรป่าดง” ประกอบด้วยบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน บ้านชู้พันธ์ บ้านโคกดงยาง หรือโคกัจจัง บ้านโคกเมืองที่ บ้านเมืองเตา ได้รับแต่งตั้งบรรดาศักดิ์ เป็น “หลวง” หัวหน้ากองส่วย ทำราชการขึ้นต่อเมืองพิมาย (เพ็งอ้อ,154)

กล่าวได้ว่าท้องถิ่นภาคอีสาน ตกอยู่ภายใต้ศูนย์กลางอำนาจที่มีความแปรผันสูง จนกระทั่งในสมัยพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี จึงเข้าปกครองภาคอีสานอย่างเบ็ดเสร็จ รวมทั้ง

ผนวกลาวและเขมรเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม และไม่ได้จัดระเบียบระบบการปกครอง ทำให้ภาคอีสานเกิดระบบการปกครอง 2 ระบบคือ ระบบจตุสดมภ์ 4 แบบอยุธยาที่ปรับปรุงมาจาก แนวทางของพระนคร และระบบอาญา 4 แบบของล้านช้าง

ระบบอาญา 4 เป็นการแบ่งแยกเมืองออกเป็นกอง ประกอบด้วยกองเจ้าเมือง กองอุปฮาด กองราชวงศ์ และกองราชบุตร ทำหน้าที่ปกครองหน่วยของแต่ละคน ทำให้เกิดตำแหน่ง เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร หากเจ้าเมืองปฏิบัติราชการไม่ได้ อุปฮาด จะทำหน้าที่แทน รองลงมา จะมีขุนนางระดับต่างๆ เป็นผู้ช่วยอาญาสี่ ระดับเจ้า 4 ตำแหน่ง คือ ท้าวสุริยะ ท้าวสุริโย ท้าวโพธิสาร และท้าวสุทิสสาร ตำแหน่งรองลงมา อาจมีคำว่า “เพี้ย” ที่อาจมาจากคำว่า “พญา” นำหน้า ประกอบด้วย เมืองแสน เมืองจันทร์ เมืองขวา เมืองซ้าย และเมืองกลาง เมืองคุก เมืองฮาม และเมืองแพน นาเหนือ นาใต้ ชานนคร ชานนท์ มหาเสนา หรือมหามนตรี กรมเมือง สุโภ “พญา” ตำแหน่งเพี้ย ยังมีการตั้งพิเศษนอกจากนี้ได้อีกด้วย ส่วนในระดับชุมชน จะมีระบบ ท้าวฝ่าย เทียบได้กับ นายอำเภอ ตาแสง เทียบได้กับกำนัน กำนัน เทียบได้กับผู้ใหญ่บ้านปัจจุบัน และจำบ้าน เทียบได้กับสารวัตรกำนันในปัจจุบัน (เพ็งอ่าง, 336-346)

ส่วนระบบจตุสดมภ์ 4 เป็นการแบ่งงานกันตามภารกิจหน้าที่ คือ กรมเมือง กรมวัง กรมคลัง และกรมนา โดยมีขุนเมือง เป็นเสนาบดีสูงสุด ในการกำกับดูแลท้องที่เขตราชอาณาจักร ส่วนขุนวัง เป็นเสนาบดีสูงสุด ทำหน้าที่เกี่ยวกับราชสำนัก และที่เกี่ยวข้อง ด้านกรมคลัง มีขุนคลัง เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด ทำหน้าที่ เก็บภาษีเข้าท้องพระคลัง และ กรมนา ขุนนา เป็นเสนาบดีสูงสุด มีอำนาจเกี่ยวกับไร่นา และตระเตรียมเสบียงสำหรับภาวะสงคราม รวมทั้งการเก็บภาษีนา (ภารดีมหาพันธ์, 2532 อ่างใน อติศร ศักดิ์สูง, 2546:57) ส่วนการปกครองในระดับหัวเมือง จะมีตำแหน่งเป็น เจ้าเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง ผู้ช่วยเจ้าเมือง และกรมการเมืองชั้นรอง (อ่างแล้ว, 446-447, 468)

แม้จะอยู่ภายใต้การปกครองของสยามในยุคต่อมา ระบบการบังคับบัญชา และการปฏิบัติหน้าที่ สยามยังปล่อยให้หัวเมืองประเทศราช จัดระบบและปกครองกันเอง จนกระทั่งมีการปฏิรูปการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาลในยุครัชกาลที่ 5 อันเนื่องมาจากมหาอำนาจอังกฤษ และฝรั่งเศส ได้เข้าครอบครองดินแดนแควดลุ่ม เช่น พม่า ลาว และกัมพูชา ต่อมาระบบการปกครอง สยามจึงรวบอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางมีการส่งข้าราชการออกไปกินเมือง และมีการปรับระบบการบริหารราชการมาโดยตลอด จนปัจจุบันระบบราชการได้ขยายและเกิดความซับซ้อนกันขึ้น

ในยุคแรกของการปฏิรูปการปกครอง ประกอบกับนโยบายเศรษฐกิจ การเก็บเงินสดแทนสินค้าส่งส่วย ได้เกิดกบฏชาวนาขึ้น หลายครั้งซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน”

เกิดกบฏผีบุญขึ้นมาในสมัย ในพ.ศ.2242 เป็นชาวลาว ชื่อ “บุญกว้าง” แต่ถูกปราบ ต่อมาจึงเกิดผู้มีบุญขึ้นมาอีกครั้งใน พ.ศ.2444-2467 เช่น พระครูอิน วัดหนองอีตุ้ม อำเภอโยธินธร, องค์มั่น ตั้งตัวเป็นเจ้าของปราสาททอง หรือพญาธรรมิกราช รวมทั้งเจ้าผู้มีบุญ หนองหมากแก้ว จังหวัดเลย (พรเพ็ญ อินทร์กุล และ อัจฉราพร กมฺพพิสมัย,บก., 2527: 33-36) นำไปสู่ข้อสรุปว่า “การขบถเหล่านั้นเป็นการต่อต้านของชาวนาต่อต้านรัฐ ไม่ใช่ลักษณะผู้เช่าที่ดินต่อต้านเจ้าที่ดิน” (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และประนุช ทรัพย์สาร ใน ฉัตรทิพย์, 2528: 113)

2.2.3.ด้านวัฒนธรรม

ชาวอีสานในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีความเชื่อผีบรรพบุรุษของชนเผ่าอย่างหนาแน่น การแพร่เข้าไปของศาสนาพุทธ ซ้ำกว่าในภาคกลาง ความเชื่อเกี่ยวกับผีมีอยู่ทุกหมู่บ้าน แม้พระยังต้องประนีประนอมกับผีหมู่บ้าน ทำให้ลักษณะศาสนาพุทธในภาคนี้มีลักษณะท้องถิ่น เน้นการปฏิบัติของปัจเจกชนมากกว่าการขึ้นกับองค์กรศาสนา มีหมอธรรม ทำพิธีแทนพระ ประการสำคัญความเชื่อเรื่องผีเข้มข้นสูงสุดในชุมชนชาติพันธุ์ อาทิ ข่า ไช่ ส่วย ที่ไม่มีความเชื่อศาสนาพุทธ แม้จะมีวัด แต่ก็เป็นวัดร้าง พระหนีไปหมด เนื่องจากชาวบ้านไม่สนับสนุน ทำให้หมอผีมีอำนาจสูงในชุมชน (ฉัตรทิพย์, 2528: 114-115) ปัจจุบันศาสนามิบบทบาทในชุมชนเพิ่มขึ้น หลายหมู่บ้านเริ่มสร้างวัดเป็นของหมู่บ้านตัวเอง

2.3.การตีเหล็กกับการเปลี่ยนแปลงสังคม

2.3.1.วรรณกรรมเกี่ยวกับการตีเหล็ก

จากแนวคิดเรื่องวิถีการผลิตกับโครงสร้างสังคมการตีเหล็ก และความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตอื่น ผู้วิจัยทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องหลายชิ้น

บูรพา ผดุงไทย (2547) กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับ “เหล็กไหล” ที่มีแหล่งพิเศษอยู่ การได้มาต้องมีการบวงสรวงภูถวิธิ ใช้เทียนลนให้จนหยดออกมา ผู้ครอบครองปฏิบัติศีล รักษาธาตุเหล็กไหลเอาไว้ เพื่อให้ได้พลังพิเศษคุ้มครองกาย เช่นเดียวกับ ส่วนประพัตณ์ กุสุมาพันธ์ (2537:112-125) สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับเหล็กน้ำพี้ ในพื้นที่บ้านน้ำพี้ ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ทั้งขั้นตอนการหาแร่เหล็ก การผลิต ล้วนมีพิธีกรรมและความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง งานทั้งสองชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า เหล็กมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ

กองโลหะการ กรมทรัพยากรธรณี ได้ศึกษาเตาถลุงเหล็ก และตระกรัน แร่ในชุมชนโบราณบ้านกระเบื้องนอก กิ่งอำเภอเมืองยาง จังหวัดนครราชสีมา ที่ถลุงเหล็กเพื่อผลิตเครื่องมือเครื่องใช้มานานกว่า 2500 ปี เป็นเทคนิคโบราณที่แพร่หลายในประเทศอินเดีย และเอเชียอาคเนย์ นับตั้งแต่การขุดหลุมสร้างเตาหลอม ติดตั้งท่อสูบลมทำด้วยไม้ ใช้ถ่านเป็นเชื้อเพลิงนำก้อนแร่ดิบ

ใส่ลงไป เแรงไฟให้ความร้อน 1,000-1,200 องศาเซลเซียส จนตะกอนจะหลุดออกจากแร่ แล้วเผาด้วยอุณหภูมิประมาณ 1,000 องศาเซลเซียส จากนั้นใช้ค้อนทุบจะได้แร่เหล็กบริสุทธิ์ (วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครราชสีมา, 2542: 139-140) ในการถลุงเหล็กน้ำพี้ ปัจจุบันจะใช้ “ถ่าน” ผลิตจาก “ไม้สักทอง” เพื่อให้เหล็กจึงจะจับตัวกันเป็นก้อน ดีขึ้นรูปได้ (แปลกแต่จริง วิธีดี : 2543) สะท้อนให้เห็นว่า เชื้อเพลิงที่ให้ความร้อนก็มีความสำคัญในการถลุงเช่นกัน

ผลของการถลุงเหล็กในยุคก่อนประวัติศาสตร์ นำมาสู่การผลิตเป็นเครื่องมือเครื่องใช้แบ่งออกได้ 4 กลุ่มใหญ่ คือ 1.เครื่องมือเกี่ยวกับงานช่างไม้ ได้แก่ขวาน สิ่ว ตะปู 2.เครื่องมือในการทำ การเกษตร ได้แก่เสียม เครื่องมือขุด 3.เครื่องมือล่าสัตว์และอาวุธ ได้แก่ โปหอก หัวลูกศร แหวน และฉมวก 4.เครื่องมืออเนกประสงค์ เช่น มีด ซึ่งแต่ละชนิดยังแยกย่อยตามความแตกต่างของขนาด และรูปร่างของเครื่องมือ ซึ่งแต่ละภาคมีรูปแบบที่หลากหลาย โดยเฉพาะภาคกลาง (ปิยาภา พรหมทอง,2542)

แต่ผลการถลุงในยุคหลัง เพื่อการนำไปขาย ทั้งแบบเหล็กแท่ง และดีขึ้นรูป จากคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ในทรงธรรม เอกสารหอหลวง กล่าวว่าถึงตลาดซื้อขายเครื่องเหล็ก สมัยกรุงศรีอยุธยา เช่นตลาดในพระนครศรีอยุธยา มีตลาดป่าขมพู่ เปิดร้านขายมีดพัว ขวาน จอบเสียม พัวได้หัวตัด ตะปู สว่านเหล็ก และเครื่องมือคม , ตำบลหัวสระภา รับจ้างตีเหล็ก และขายเครื่องเหล็ก ตลาดมอญหน้าวัดมหาธาตุ มีศาลาห้าห้อง มีแม่ค้าคอยรับซื้อเหล็ก มีด พัว ขวานชำรุด รวมทั้งการหล่อเครื่องทองเหลือง และหล่อพระทอง เงิน นาค ในตลาดหน้าวัดโบสถ์พราหมณ์ ถนนย่านบ้านกระชี่ และตลาดประตูจีน (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง, 2553:240-243)

ส่วนตลาดนอกพระนคร มีร้านหล่อครกสากเหล็กขาย บางร้านยังมีมีดพัวไว้ขาย รวมทั้งรับจ้างตีมีดพัว มีตลาดชื่อตลาดโรงเหล็ก อยู่ด้านทิศใต้ของกรุง ตลาดวัดท่าราบ อยู่หน้าบ้านเจ้าสัวสี มีตึกแถว 16 ห้อง มีโรงตีเหล็ก นอกจากนี้ บริเวณตลาดปากคลองสวนพลู ยังมีเรือระแหงจากแขวงเมืองตาก และเรือหางเหี่ยวเมืองเพชรบูรณ์นำมา บรรทุกเหล็กเล่ม เหล็กน้ำพี้ เอามาจอดขาย (เพ็งอ่าง, 2553 : 226, 228-230) แสดงให้เห็นว่าเห็นเครื่องมือทำกินเป็นที่ต้องการของประชาชน และสามารถซื้อขายได้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา

ลาอูแบร์ เอกอัครราชทูตจากฝรั่งเศส ผู้เข้ามาสู่อาณาจักรสยามในปีพ.ศ.2230 ปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวถึงความมั่งคั่งแร่ธาตุของกรุงสยาม เช่น พบเหมืองแร่และเตาถลุงที่ถูกทิ้ง ช่วงเกิดสงครามกับพม่า และแถบเมืองละโว้ ยังมีภูเขาหินแม่เหล็กลูกหนึ่ง และอีกลูกอยู่ใกล้กับโยสะลัม เป็นเมืองใกล้กับอ่าวเบ็งกะหล่า ขณะชาวสยามขาดความสามารถในการตี

เหล็ก การหล่อเหล็ก อาจเพราะต้องเข้าเวรรับใช้งานราชการนานกว่า 6 เดือน จึงไม่มีใครต้องการแสดงตัว (ลาดูแบร์, แปลโดย ท.สันต์โกมล, 2548:57,59) ทำนองเดียวกับ นิโกลาส์ แชรแวงส เข้าสู่รัฐสยามใกล้เคียงกับลาดูแบร์ ที่พบว่าสยามมั่งคั่งแคว้นทุก เหล็ก แต่งงานช่างตีดาบและตีเหล็ก ยังไม่เก่ง รวมไปถึงการหล่อปืนใหญ่ยังขาดความชำนาญ เพราะไม่มีความรู้เรื่องสัดส่วนในการผสมโลหะ ในทหารในกองทัพ จะต้องหาอุปกรณ์ไปเอง (ชรแวงส, แปลโดย ท.สันต์โกมล, 2550:125,120 และ 123)

ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนสยามจะลงนามสนธิสัญญาบาวริงกับประเทศอังกฤษนั้น ปาลเลกัวซ์ จากฝรั่งเศสได้เข้ามาในสยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พักอาศัยระหว่าง พ.ศ.2372-2397 จุดบันทึกเกี่ยวสยามว่า เหนือเมืองชัยนาทไปถึงท่าซุง เป็นเมืองชาวจีนล้วนๆ ได้โรงงานถลุงเหล็ก โดยคนไทยขนแร่เหล็กไปขายให้โรงงานชาวจีน ซึ่งมีเตาหล่อเหล็ก 12 เตา มีคนงาน 500-600 คน ทำงานทั้งกลางวันกลางคืน หล่อเป็นแท่งหนาๆ ส่งเข้าไปบางกอกทุกวัน และจากเหล็กที่มีจำนวนมาก ซึ่งไม่เพียงจะหล่อใช้ในราชอาณาจักร แต่ยังหล่อขายเป็นสินค้าออกสำคัญอีกด้วย โดยได้ค่าอากรจากเหล็กถึงปีละ 60,000 บาท คิดเป็นร้อยละ รายได้ค่าอากรต่างๆรวมแล้วเป็นเงินมูลค่า 26,964,100 บาท และส่งเหล็กออกขายปีละ 20,000 ทอน รวมไปถึงบาตร และหม้อเหล็ก แต่ก็ยังมีการนำเข้าเครื่องเหล็กจากยุโรป อาทิ ปืนใหญ่ ปืนยาว แท่งเหล็กกล้า ทองแดงแผ่นบุทองเรือ ตาปู เหล็กวิลาส ดาบปลายปืน สังกะสี เป็นต้น (ปาลเลกัวซ์ แปลโดย ท.สันต์โกมล, 2549:94,78,206,217-219)

กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม (100ปกรมทรัพยากรธรณี, 2535 : 18-34) กล่าวถึงการควบคุมการถลุงแร่ ได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี 2482 บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด เป็นรายแรกที่ได้รับอนุมัติสัมปทานแร่เหล็ก ในปี 2483 จึงสามารถผลิตเหล็กแท่ง เหล็กเส้น เสิร์มคอนกรีตขนาดต่างๆ ลวดเหล็ก ตะปู เหล็กหล่อ และเหล็กกล้าหล่อ จนกระทั่งภายหลังมีเอกชนขอตั้งโรงงานถลุงเหล็กขึ้น (เพ็งอ่าง, 180,186-203)

มูลนิธิกระจกเงา รายงานสังคมชาวลาหู่ 1 ในชนเผ่า 6 ชาวเขาที่ใหญ่ในเมืองไทย (<http://lahu.hilltribe.org/thai/lahu-forge.php>. เข้าถึงเมื่อ 5 เม.ย.2552) กล่าวถึงช่างตีเหล็ก เรียกว่า “จะลี่” ในอดีตทุกหมู่บ้านต้องมี “จะลี่” คอยผลิตและซ่อมแซมเครื่องมืออุปกรณ์การล่าสัตว์ และเครื่องมือการเกษตร มีการคัดเลือกผู้มาทำหน้าที่นี้ พร้อมผู้ช่วยอย่างน้อย 3 คน โดยเชื่อว่าพระเจ้ามอบหมายงานให้ทำหน้าที่นี้ และได้รับการยกย่องเทียบเท่าผู้ใหญ่บ้าน ผู้ให้บริการต้องทำงานช่วย และแบ่งพืชผลส่วนหนึ่งให้ ปัจจุบันเหลือแต่โรงตีเหล็กแต่ไม่มีจะลี่ กระนั้นโรงตีเหล็กและเตา ยังถูกถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้านเครื่องมืออุปกรณ์ตีเหล็ก ประกอบด้วย 1. เหล็ก 2. สุกลม

3. คีมจับเหล็ก 4. ค้อนตีเหล็ก 5. ที่เจียรเหล็ก 6. ทั่งตีเหล็ก 7. อ่างใส่น้ำ 8. เหล็กสกัด 9. ถ่าน และ ขั้นตอนการตี ประกอบด้วย 1. ตัดไฟให้ร้อนด้วยสุมถ่าน 2. เผลาเหล็กจนร้อนแดงอ่อนตัว 3. ตัดเหล็กให้มีขนาดตามต้องการ 4. นำไปเผาไฟอีกครั้งจนเหล็กแดง 5. ตีขึ้นรูป 6. ชัดให้บาง 7. เผลาไฟอีกครั้ง 8. นำมาชุบน้ำเพื่อเพิ่มความคม จะลึ้จะทำเอง ทำนองเดียวกับ ปิยะพงศ์ (2545: 85-87) กล่าวถึงการตีเหล็กของชาวอีสาน พร้อมภาพประกอบ ซึ่งมีความน่าสนใจที่กล่าวถึงการยอมรับช่างตีเหล็ก โดยในอดีตเชื่อว่าหมู่บ้านจะตั้งอยู่ไม่ได้หากขาดช่างตีเหล็ก ที่คอยประดิษฐ์และซ่อมแซมเครื่องมือเกษตรกรรม และอาวุธล่าสัตว์ ในหมู่บ้านอีสาน จึงตั้งโรงเหล็กประจำหมู่บ้าน ช่างในยกพื้นตั้งถึงสุมถ่าน เตาเผา ทั่งเหล็ก คีมคีบ ค้อนเหล็ก ขนาดต่างๆ ช่างตีเหล็กจะ หาซื้อเหล็กจากตลาดในพื้นที่ อาทิ เหล็กแหนบรยนต์ ช่างตีเหล็กจะประกอบอาชีพ ทางกรเกษตร เช่นคนอื่นในหมู่บ้าน จะคอยจัดเวลาซ่อมแซม เครื่องมือเครื่องใช้ให้คนในหมู่บ้าน แลกกับค่าจ้างเป็นเงินหรือฝืน ช่างตีเหล็กในอดีต จะได้รับการยกย่องอยู่ระดับเดียวกับหัวหน้าหมู่บ้าน

งาน 2 ชิ้นนี้มีความน่าสนใจในแง่ ช่างตีเหล็กเป็นผู้ได้รับการยกย่องเทียบเท่าผู้นำหมู่บ้าน นอกจากนี้ ลักษณะของทั้งที่ตั้งบนท่อนไม้ยกสูง ระดับเอว สะท้อนให้เห็นว่าช่างตีเหล็ก จะการยืนตีเหล็ก ส่วนสุมถ่านมีลักษณะเป็นท่อมไม้ขนาดใหญ่ท่อมเดียว

นพ พุทธิศักดิ์แสง (2538) ศึกษาเชิงคุณภาพหัวข้อ "หัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน : ศึกษากรณีงานตีเหล็กบ้านม่วงหวาน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดขอนแก่น" เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของงานตีเหล็ก และสภาพเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มตีเหล็ก ในพื้นที่ดังกล่าว พบว่า กระบวนการผลิตเปลี่ยนแปลงน้อยมาก ยกเว้นด้านอุปกรณ์เครื่องมือการผลิตบางชนิด เปลี่ยนแปลงไปตามความสะดวก เช่น ทั่ง ค้อน และสุม งานตีเหล็กเป็นอาชีพหารายได้เสริม ขณะอาชีพหลักคือการเกษตร ทุกครัวเรือนมีเงินสะสมเก็บในบ้าน สำหรับจ่ายค่าอาหาร จ่ายค่าวัสดุอุปกรณ์ในการตีเหล็ก เมื่อมีงานสุมถ่านตีเหล็กจะหยุดทำงาน และเข้าร่วมพิธีจากว่าจะนำศพผู้ตายไปเผาหรือฝังงานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ทางการผลิตยังดำรงอยู่ในลักษณะการแบ่งงานกันทำในระบบเครือญาติ ไม่มีการจ้างงาน

เวลา ทศอุทัย (2546) เผยแพร่บทความในหนังสือชื่อ "สยามในนามมีด" สะท้อนให้เห็นการผลิตสินค้ามีดสมัยใหม่ ของช่างทำมีดในจังหวัดอุทัยธานี ที่เปลี่ยนจากช่างทำปิ่นเถื่อนคุณภาพดี ไปสู่การเป็นผู้ผลิตมีดมีคุณภาพดี ราคาสูง การผลิตใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ เครื่องมือคุณภาพสูง วัตถุดิบเช่นเหล็ก นำเข้าจากต่างประเทศ ขั้นตอนการผลิต ประกอบด้วยการ ออกแบบ การตัดเหล็ก การขัดเหล็ก การห่อด้วยกระดาษฟรอยด์ อบเหล็กด้วยเครื่องอบไฟฟ้า ชุบแข็งเหล็กด้วยน้ำมันเครื่อง ตามระยะเวลาที่กำหนดของคู่มือเหล็ก การเข้าเล่มประกอบด้าม การรัด

คอมมิต การตอกกัน การเข้าด้ามการเคลือบด้ามและอบแห้ง การขัดเล่ม และการผลิตของมีดด้วยหนัง แต่งงานขึ้นนี้ไม่ได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับเจ้าของปัจจัยการผลิต

ส่วน ผอบ ชนะวรรณโณ (2546) ศึกษาการตีเหล็กในฐานะเป็น"วัฒนธรรม" ด้วยหัวข้อ "วัฒนธรรมการตีเหล็กบ้านนาป้อ ตำบลควนปริง อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง" ศึกษาในเชิงมานุษยวิทยา สะท้อนให้เห็นว่าการตีเหล็กมีความสำคัญทั้งด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อ พิธีกรรม และการเคารพบรรพบุรุษ การผลิตต้องใช้ทั้งวัตถุดิบ เงินทุน เครื่องมืออุปกรณ์ ทั้งแบบเก่า และสมัยใหม่ แรงงาน การบริหารการจัดการ ภูมิปัญญา ผลผลิตต้องสอดคล้องกับการใช้งานในท้องถิ่น และรสนิยมของท้องถิ่น ที่มีทั้งเครื่องใช้ในครัวเรือน การเกษตร และอื่นๆ ในการตีเหล็กจะมี ขั้นตอนการตัดเหล็ก การขึ้นรูป การแต่งรูป การตีตรา การแต่งผลิตภัณฑ์ และการชุบ

งานขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึง สังคมการตีเหล็ก มีการตั้งโรงเรือนตีเหล็กแบบถาวร เครื่องมืออุปกรณ์บางอย่างมีลักษณะเฉพาะ เช่น ทั้งสำหรับการแต่งหัวมีดให้กลมมน เรียก "ลูกหม่ง" เตาะเผาเหล็กขนาดใหญ่ยกสูง ใช้ท่อสูบลมไหมไฟขนาดใหญ่ การตีเหล็กเย็นตี มีการตกแต่งใบมีดและเข้าด้ามไม้ มีการจ้างงานในการผลิต แสดงให้เห็นว่าสังคมการตีเหล็กแห่งนี้ ได้เปลี่ยนสู่ระบบทุนนิยมแล้ว

โกวิท ตั้งตรงจิตร (2547 : 90-91) บรรยายถึงการตีดาบฟ้าฟื้นของชุมชนแพน ประกอบด้วย การหาเหล็กชนิดต่างๆ อาทิ เหล็กยอดเจดีย์ เหล็กยอดปราสาท เหล็กน้ำพี้ ทองแดง ทอง เงิน นาก ดาบหัก เป็นต้น มาหลอมเป็นแท่ง แล้วตีขึ้นรูป จากนั้นแช่ยาผงนาน 3 วัน แล้วนำไปตีซ้ำอีก 7 ครั้ง จนกระทั่งถึงกำหนด วันเสาร์ขึ้น 15 ค่ำ จึงนำเหล็กหล่อ เตรียมตีเป็นดาบในยามเพียงวัน ซึ่งถือเป็นฤกษ์ดี มีการตั้งศาลเพียงตา จัดเครื่องบัตร์พลี จุดธูปเทียนบูชา นำเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์เข้าไปอยู่ในมณฑลพิธี จนกระทั่งถึงฤกษ์ ช่างตีเหล็กจะนุ่งหม้อขาว ประกอบพิธีตีดาบขึ้นรูป โดยนำไปเผาไฟแล้วนำมาตี 3 ครั้ง จากนั้นจึงนำมาตกแต่งเข้าเล่ม ใช้ไม้ชัยพฤกษ์ทำด้ามดาบ ใช้เส้นผมของผีตายโหงประจุเข้าไปปิดด้วยชัน แล้วเสกด้วยคาถามหาศาสตราคม นำไปเก็บไว้ในฝักดาบทำด้วยไม้ระงับสรรพยา ลงรักแล้วหุ้มลายด้วยทองบางสะพาน 1 บาท

ในงานองเดียวกัน วิลักษณ์ ศรีป่าซาง (2547) เสนอเรื่อง "ดาบเมือง" เนื้อหาสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับอาวุธ ที่เป็นมงคลแก่ผู้เป็นเจ้าของ คล้ายกับงานการใช้อาวุธในวรรณกรรมรามเกียรติ์ เช่น หอกที่ฝ่ายยักษ์ใช้ ก่อนนำไปใช้ต้องประกอบพิธีกรรมลับหอก บวงสรวง การแก้พิษ ต้องใช้ตัวยาเฉพาะ (นิดดา หงส์วิวัฒน์, 2547:115,162-165)

พิรพงษ์ ปราบวิญญู (2547) ศึกษากรุ่มตีเหล็กบ้านฝายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ในฐานะเป็นวิสาหกิจชุมชน งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็น รูปแบบสินค้าจัดอยู่ในตระกูลคหกรรมและการเกษตร มีการร่วมกันสร้างตลาดสินค้า ทั้งภายในและภายนอก และมีการจ้างแรงงานผลิต

ส่วนงานศึกษาการตีเหล็กของอรัญญิก ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีงานวิทยานิพนธ์อย่างน้อย 10 ชิ้น อาทิ สัมพันธ์ ทองแสง (2516) สะท้อนให้เห็นถึงการเริ่มตีเหล็กในช่วงรัชกาลที่ 2 โดยชาวลาวอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐาน จากเดิมใช้วัตุดิบคือถ่านผลิตจากไม้ไผ่ ใช้เศษเหล็ก เหล็กทรงรถไฟ เหล็กแหนบ จนกระทั่งเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมไปทั่วประเทศ ต่อมามีการใช้เหล็กไร้สนิม (Stainless Steel) และทองเหลือง ประมาณปี 2506 มีการนำเครื่องจักรไปช่วยในการผลิต การทำงาน มีการแยกชิ้นงาน ออกเป็น ไบมีด ด้ามมีด การประกอบเล่ม และแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ มีการจ้างงาน

สุชาติ แฉสุรภาพ (2537) สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับระบบทุน โดยสังคมการตีเหล็ก ถูกพ่อค้าคนกลางผูกขาดการขายวัตถุดิบ เทคโนโลยีการผลิต ขณะเดียวกันก็กดราคาซื้อ เกิดสภาพที่เรียกว่า "การเติบโตภายใต้การถูกครอบงำ" (Growth Under Domination) ขณะระบบทุนและสินเชื่อ ล้วนเอื้อต่อผู้ประกอบการรายใหญ่ เบียดรายย่อยไปอยู่ชายขอบจนมีแนวโน้มต้องหยุดการผลิต เช่นเดียวกับงานของ ธเนศ สุจันทรา (2537) สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตสินค้าตระกูลคหกรรม และเกษตร ผู้ผลิตมีต้นทุนสูง จากการถูกผูกขาดปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยีการผลิต โดยผู้วิจัยเสนอให้มีการรวมกลุ่มจัดหาปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีการผลิตเอง เพื่อลดต้นทุน

อำนาจ หาญไฟฟ้า (2537) วิเคราะห์การผลิตมีดทั้งแนวศิลป์ เช่น อาวุธ และแนวโรงงาน เช่นสินค้าตระกูลคหกรรม และการเกษตร และเสนอให้สร้างองค์ความรู้ พัฒนาทักษะให้ทันกับพัฒนาการทางเทคโนโลยี ควบคู่ไปกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ขณะ จิโรทร ต้นสกุล (2537) พบว่าผู้ผลิตยังสามารถกำหนดสินค้าแนวศิลป์ ทั้งการผลิต การรับคำสั่งซื้อ และการจำหน่าย ทั้งชายปลีกและชายส่ง

เพชรภรณ์ มงคลเมือง (2537) งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มผลิตสินค้าแนวอาวุธมีแนวโน้มเปลี่ยนไปผลิตแนวศิลป์ อันเนื่องมาจากการได้รับความนิยม อาทิ มีดตัดหวายลูกนิมิต โดยมีทั้งตลาดขายปลีกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว และตลาดขายส่งพ่อค้าคนกลาง

ธีรพันธ์ วรรณมโนมัย (2537) คล้ายคลึงกับ สุชาติ (2537) และธเนศ (2537) ในด้านถูกโง่งราคาขายวัตถุดิบและเทคโนโลยีการผลิต ขณะกดราคาซื้อจาก นายทุนในชุมชน และผู้วิจัยเสนอให้นายทุน สามารถเพิ่มราคาซื้อจากผู้ผลิต และลดกำไรจากการขายส่ง ร้อยละ 5-10 ส่วน

ตลาดวัตถุดิบสามารถแก้ โดยให้หน่วยงานรัฐ เช่นคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (สกท.) อุดหนุนการจัดหาวัตถุดิบ หรือการนำเข้าวัตถุดิบ และผู้ผลิตต้องส่งเสริมบุตรหลานให้ทำงานขายสินค้าของครอบครัว และชุมชนตนเอง

สุกิจ อ่วมวงศ์ (2537) พบว่าผู้ผลิตมีดีมีแนวโน้มยึดอาชีพนี้ เพราะสร้างรายได้เทียบเท่าค่าแรงขั้นต่ำ แต่ตลาดพลังการผลิตถูกครอบงำโดยพ่อค้าคนกลาง และมีข้อเสนอให้จัดการขายโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

สมยศ สุขเจริญ (2538) สะท้อนให้เห็นว่าผู้ผลิตมีความยืดหยุ่น ทั้งทำมีดเป็นอาชีพหลัก และเป็นอาชีพรอง มีความยืดหยุ่นในการเลือกผลิตสินค้า การเลือกรูปแบบผลิต ทั้ง แนวโรงงาน เช่น ตระกูลเกษตร และตระกูลคหกรรม ตระกูลอาวุธ และ ตระกูลอื่นๆ แต่ความยั่งยืนของสินค้าตัวใดตัวหนึ่งเกิดจากตลาดเป็นตัวกำหนด

สุภมงคล สุขากันยา (2538) สะท้อนให้เห็นการตกอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของผู้ผลิตมีด อนุรักษ์ กับผู้นำชุมชนและผู้นำชุมชนกับนักการเมืองท้องถิ่น ที่นำไปสู่ระบบอุปถัมภ์นั้น ขึ้นอยู่กับการประสานประโยชน์ให้ชุมชน และความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ

มณฑา คล้ายศรีโพธิ์ (2545) สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของการตีมีดอนุรักษ์ที่ก้าวไปสู่ระบบโรงงาน ยิ่งมีการผลิตมากอัตราในการสูญเสียการได้ยินจะเพิ่มขึ้น ร้อยละ 27 และอายุมากขึ้นโอกาสสูญเสียการได้ยินยิ่งสูงมากขึ้น เนื่องจากระดับเสียงในที่ทำงานส่วนใหญ่เกิน 90 เดซิเบล ผู้ทำงานจะสัมผัสเสียงตลอดเวลาการทำงานเฉลี่ย 106.5 เดซิเบล

ส่วน จุฑา สุพลธวัชชัย (2550) แม้สนใจการขยายตัวของการตีมีดอนุรักษ์เพื่อเสนอให้รัฐจัดบริการสาธารณสุขไปครองรับ แต่งานชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นเทคโนโลยีการผลิตที่น่าสนใจคือ “ราวมีด” ซึ่งผู้วิจัยจัดเป็นทั้งในอีกลักษณะหนึ่งใช้สำหรับการตัดตัวมีดให้ตรง รวมทั้งไม่มีการใช้ทั้งขอซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มตีมีดอนุรักษ์ เน้นผลิตมีดแบบมีกัน และไม่ผลิตสินค้าแบบมีบ้อง

ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “กรีซ” โดย สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ และคณะ (2543) สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับกรีซที่เข้าสู่ภาคใต้ตอนล่าง กลายเป็นเครื่องประดับ เป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมคนท้องถิ่นตั้งแต่เกิดจนตาย อิทธิพลทางศาสนายังส่งผลต่อรูปแบบการออกแบบด้ามกรีซ ปัจจุบันกรีซกลายเป็นสินค้าสะสม ส่วนงานของวิจิตร ศรีสุวิธานนท์ และคณะ (2547) วิจัยเชิงปฏิบัติการในการผลิตกรีซตามตำราโบราณ สะท้อนให้เห็นแนวเทคโนโลยีทางการตีเหล็กในยุคโบราณ ขณะ เกศสุดา สิทธิสันติกุล,บรรณานิการ (2547:22-26) สะท้อนให้เห็นถึงความขาดการสืบทอดรุ่นการตีกรีซ โดยรัฐเข้าไปเป็นแกนนำในการ สร้างบรรยากาศจัดฝึกอบรมช่างตีกรีซรุ่นใหม่

ขณะเดียวกัน ยังชี้ให้เห็นถึงการตีกริชอยู่ภายใต้อำนาจเจ้าเมือง ทำนองเดียวกับที่ ลาลูแบร์ (2547:286) สะท้อนว่า อาวุธเป็นสินค้าต้องห้ามจะซื้อขายได้ที่พระคลังสินค้าหลวงเพียงแห่งเดียว

ด้านรัฐและระบบกฎหมายก่อนปี 2504 รัฐได้เริ่มเข้าควบคุมแร่ และป่าไม้ เช่น พระราชบัญญัติว่าด้วยวิธีการเก็บค่าภาคหลวงแร่ พ.ศ.2486 ครอบคลุมตั้งแต่การสัมปทาน สักรวจ ชุดเจาะ การร่อนแร่ของรายย่อย การขนส่งแร่ การถลุงแร่ การซื้อ-ขาย การจ่ายภาษี รวมทั้งบท กำหนดโทษตามกฎหมายนี้ ทำให้การขุดแร่เหล็กระดับพื้นบ้านเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ส่วน “ถ่าน” ผลิตขึ้นจากไม้เนื้อแข็ง พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ครอบคลุมทั้ง ต้น กอ เถา ราก ปุ่ม ตอ เศษ ปลาย และกิ่ง การแปรรูปยังรวมไปถึงการเผา ของป่ายังรวมถึง ถ่านไม้ธรรมชาติ และถ่านที่บุคคลทำขึ้น พร้อมกำหนด ลักษณะไม้หวงห้าม ไม้อนุญาต อัตราค่าภาคหลวง กระบวนการ จ่ายค่าภาคหลวง ที่ต้องติดต่อสำนักงานป่าไม้ เพื่อขอสัมปทาน ต้องจ่ายค่าสัมปทาน ภายในเวลาที่กำหนด การเข้าพื้นที่ต้องได้รับอนุญาต การขออนุญาตต้องได้รับอนุญาต

หลังปี 2504 การควบคุมเริ่มเข้มงวดขึ้น เช่น พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ พุทธศักราช 2510 ได้ปรับปรุงเนื้อหาข้อบังคับเพิ่มขึ้น ขณะ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ประกาศ กำหนด ขนาดจำกัดไม้หวงห้าม ตาม ม.10 พ.ร.บ.ป่าไม้ เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2532 ที่มีบัญชีไม้ต้องห้าม จำนวน 158 ชนิด ตามพระราชกฤษฎีกากำหนดไม้หวงห้าม พ.ศ.2530 โดยไม้ลำดับที่ 39 คือไม้ เคี่ยม ลำดับที่ 40 ไม้เคี่ยมคะนอง ลำดับที่ 95 ไม้ตำเสาหนู ลำดับที่ 103 ไม้พะยอม และลำดับที่ 150 ไม้หลุมพอ ล้วนเป็นไม้สำหรับผลิตถ่านชั้นดีสำหรับการตีเหล็ก เป็นต้น รวมทั้งประกาศ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช 2507 สำหรับการกำหนดพื้นที่ป่า การเข้าในพื้นที่ ป่า การดำเนินการเกี่ยวกับป่า ข้อห้าม บทกำหนดโทษ เป็นต้น

ส่วนด้านการผลิต แม้ไม่มีกฎหมาย ห้ามผลิตโดยตรง แต่มีกฎหมายที่เทียบเคียงและ นำไปสู่การห้ามตีเหล็กได้ ดัง พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ที่ มาตรา 32 ให้อำนาจคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ มีอำนาจกำหนดมาตรฐานสิ่งแวดล้อม และออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา และประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 15 (2540) ได้ออกประกาศกำหนดมาตรฐานเสียง โดยทั่วไปโดยมีค่าระดับเสียงสูงสุดไม่เกิน 115 เดซิเบล และค่าเฉลี่ยตลอด 24 ชั่วโมงไม่เกิน 70 เดซิเบล และฉบับที่ 29 (2550) ได้บังคับค่าระดับ เสียงรบกวนเอาไว้ไม่เกิน 10 เดซิเบล เอ รวมทั้งกฎหมายอื่นเช่น พ.ร.บ.การสาธารณสุข พ.ศ.2535 มาตรา 25-27 ถือว่าการทำให้เกิดกลิ่น แสง รังสี ความร้อน ความสั่นสะเทือน ฝุ่นละออง เขม่า ฝ้า อันเป็นสร้างความรบกวน เจ้าพนักงานท้องถิ่นมีอำนาจสั่งให้ผู้กระทำการที่เกิดสิ่งรบกวนระงับ การกระทำ หากฝ่าฝืน มาตรา 76 ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 2,000 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 1 เดือน

หรือทั้งจำทั้งปรับ รวมทั้ง พ.ร.บ.โรงงาน พ.ศ.2535 ที่กำหนดเอาไว้ โดยมีประกาศกระทรวง อุตสาหกรรม เรื่องมาตรฐานการคุ้มครองความปลอดภัยในการประกอบกิจการ โรงงานเกี่ยวกับ สภาพแวดล้อมในการทำงาน สาระหลักของ มาตรา 8-10 ก็คือ การไม่ให้คนทำงานในสถานที่เกิด เสียงดังเกิน 115 เดซิเบล

2.3.2. ประมวลองค์ความรู้โครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงสังคมการตีเหล็ก

1) ด้านเศรษฐกิจ

(1) **พลังการผลิต** ประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือ ปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยี การผลิต ตามแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ยังอิงอยู่กับการพึ่งพาธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ไม่มีการใช้เงินทุน

ก.ปัจจัยการผลิต ในการตีเหล็ก ตามแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ยังคงพึ่งพา สภาพธรรมชาติ การหาเก็บจากธรรมชาติ และที่จำเป็นต้องใช้ในการตีเหล็กก็คือ เหล็ก และถ่าน

(ก.1) **เหล็ก** ที่ใช้เป็นวัตถุดิบ ในอดีต ต้องใช้วิธีค้นหาแหล่งแร่เหล็ก ที่เชื่อกันว่ามี เจ้าของหรือสิ่งเหนือธรรมชาติพิทักษ์ปกป้องเอาไว้ (บุรพา,2547 ประพันธ์, 2537:112-125) ยุค ก่อนประวัติศาสตร์ ในยุค 2,500 ปีก่อน ในเขตจังหวัดนครราชสีมา จะขุดแร่ขึ้นมาถลุงด้วยกรรมวิธี แบบพื้นบ้าน คล้ายคลึงกับที่มีใช้ในอินเดีย โดยขุดหลุมลง เพื่อสร้างก่อเตาหลอม เจาะช่องติดตั้ง ท่อสูบลม (คณะกรรมการประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ก.,2552) ใช้เชื้อเพลิงเผาสูบลมเพื่อ เพิ่มความร้อนให้สูงระหว่าง 1,000-1,200 องศาเซลเซียส จากนั้นลดความร้อนลง ก่อนจะทุบด้วย พะเนิน จะได้เหล็กดิบ (เพ็งอ่าง,2552) แหล่งแร่เหล็ก ยุคกรุงศรีอยุธยา พบกระจายหลายแห่ง (ลาดูแบร์,2548:57) ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนการลงนามในสนธิสัญญาบาวริง (2398) มีชาว จีนเข้ามาเปิดโรงงานถลุงเหล็กระดับอุตสาหกรรม ทั้งกลางวันกลางคืนกว่า 12 เตา โดยรับซื้อแร่ เหล็กที่ชาวบ้านนำไปขายมาถลุง หลังการถลุงเหล็กที่ได้จะถูกส่งนำขึ้นเรือล่องไปส่งที่อยุธยา (ปาล เลกัวซ์,2549) จนกระทั่งช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเปิดโรงงานอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก แบบสมัยใหม่ขึ้นครั้งแรกในปี 2482 และเริ่มผลิตเหล็กออกมาในปี 2483 และต่อมามีเอกชนราย อื่นเริ่มขอสัมปทานขุดแร่และถลุงเหล็กเพิ่มขึ้น(กรมทรัพยากรธรณี,2535:18-34)

(ก.2) **ถ่าน** ใช้ถ่านไม้เนื้อแข็ง เช่นไม้สักทอง ไม้หลุมพอง ไม้ตะแบง ไม้รัง ไม้พัน ชาติ ไม้พะยอม เป็นเชื้อเพลิงในการถลุงเหล็ก และการตีเหล็ก (แปลกแต่จริง,วีซีดี,2543 นพ,2538 ผอบ,2546)

(ก.3)**ทุน** การวิจัยเกี่ยวกับการตีเหล็ก หลายคนอาทิ สัมพันธ์ ทองแสง (2516) นพ (2538) ผอบ (2546) พีรพงษ์ (2547) สมยศ(2538) สุชาติ (2537) และขึ้นอื่นๆ สะท้อนให้เห็น

ถึง “เงิน” เริ่มเข้ามาเป็นปัจจัยหลักในการจัดหาปัจจัยการผลิต ทำให้เงินกลายเป็นหนึ่งในการแปลงให้เป็นปัจจัยการผลิตไปด้วย

ข.เทคโนโลยีการผลิต

เทคโนโลยี ตามแนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย เป็นการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิตขึ้นเองแบบง่าย และใช้แรงงานคน อานาจ (2537) สะท้อนให้เห็นการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่พัฒนาขึ้น เป็นการผลิตบนพื้นฐานเทคโนโลยีแบบใหม่

(ข.1) **เครื่องมืออุปกรณ์** งานศึกษาเตาถลุงเหล็กอายุ 2,500 ปีที่จังหวัดนครราชสีมา สะท้อนให้เห็นถึงการใช้เทคโนโลยีง่ายๆ เช่น การขุดหลุมบ้นเตา เจาะช่องลม การใช้สุมๆลมที่ผลิตขึ้นใช้เอง สำหรับเป่าแรงไฟให้ร้อน เพื่อเพิ่มอุณหภูมิ สะท้อนให้ งานของ ธเนศ (2537) สะท้อนให้เห็นการนำเครื่องจักรเข้ามาใช้ในการผลิตด้วย และยกระดับการผลิตเป็นโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งมีการจ้างคนงานเข้าไปทำงาน ทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิต เปลี่ยนไปสู่ระบบทุนนิยม และสังคมก้าวไปสู่สังคมทุนนิยม แม้กระทั่งในงานของ เวลา (2545) สะท้อนให้เห็นการผลิตด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่

(ข.2) **แรงงาน** ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงก่อนปี 2398 จากบันทึกของ ปาลเลกัวซ์ (2549) สะท้อนให้เห็นการใช้แรงงานชาวจีนกว่า 500-600 คน ในการถลุงเหล็ก ขณะงานกรมทรัพยากรธรณี (2535) กล่าวถึงการถลุงเหล็กแบบใหม่ เครื่องมือทันสมัยในช่วงปี 2482 ซึ่งเป็นช่วงก่อนการดำเนินแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ซึ่งเริ่มในปีงบประมาณ 2504 ทั้งสองส่วนแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในการใช้แรงงานคน มาเป็นแรงงานเครื่องจักรที่กำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบสังคมทุนนิยม นับตั้งแต่มีการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองไปแล้วเมื่อ 2475

(2) ความสัมพันธ์ทางการผลิต

ความสัมพันธ์ทางการผลิตตามแนวคิดของวิธีการผลิตแบบเอเชีย ศูนย์กลางการผลิตจะอยู่ที่ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบกรรมสิทธิ์เป็นของส่วนรวม การผลิตระบบครอบครัวและเครือญาติ รวมทั้งการแบ่งงานกันทำ การจ้างการทำงานสะท้อนให้เห็นในงานของสัมพันธ์ (2516) งานของ งานของ ธเนศ (2537) นพ (2538) และงานของ ผอบ (2546) สะท้อนเนื้อหาที่มีการจ้างงานกันขึ้น ซึ่งหมายถึงเจ้าของปัจจัยการผลิต ได้กลายเป็นนายจ้าง ขณะลูกเตาเป็นลูกจ้าง เพียงขายแรงงาน ไม่มีส่วนในผลกำไรที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น

2) การเมือง

การเมืองในวิถีการผลิตก็คืออำนาจในการควบคุมการผลิต โดยผ่านระบบกรรมสิทธิ์ที่สังคมนั้นกำหนดขึ้น กรณีวิถีการผลิตแบบเอเชีย อำนาจการควบคุมการผลิตจะอยู่ที่ชนบทรวมนิยม ประเพณี โดยศูนย์กลางรวมอยู่ที่ระบบผู้อาวุโส และสภาผู้อาวุโส เช่น งานของ นพ (2538) และงานของ ผอบ (2546) แสดงให้เห็นผู้ควบคุมการผลิต คือ หัวหน้าช่างตีเหล็ก ที่ผ่านขั้นตอนตามชนบการตีเหล็ก ขณะในระบบโรงงานอุตสาหกรรม การควบคุมจะเปลี่ยนไปเป็นผู้จัดการ เช่นงานของ ธเนศ (2537)

3) วัฒนธรรม

วัฒนธรรมความเชื่อตามแนวทางวิถีการผลิตแบบเอเชีย ในการอธิบายหมู่บ้านไทย คือ เชื่อว่าสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ การจะใช้ต้องบอกกล่าว (ภคพัฒน,2540) งานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มีหลายประเด็นที่น่าสนใจ

(1) ความเชื่อที่ว่า “แร่เหล็กไหล” มีเจ้าของ “แร่เหล็กน้ำพี้” มีเทพรักษาไว้ เห็นได้จากงานของ บุรพา (2547) งานของ ประพัฒน์ (2537) การบูชาเตาและเครื่องมือเห็นได้ในงานของ สัมพันธ์ (2516) นพ (2538) ผอบ (2546) เป็นต้น

(2) สถานะของคนตีเหล็ก “จะลี” ของชาวละหลู่ (2552) และ ลีซอ ของปิยะพงศ์ (2545:6) ในอดีตเคยได้รับความเชื่อว่าพระเจ้ามอบหมายหน้าที่มาให้ ช่วยดูแลเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากเหล็กให้กับชาวบ้าน จนกระทั่งได้รับการยกย่องเทียบเทียมห้วหน้าหมู่บ้าน ขณะงานของ นพ (2538) สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทตำแหน่งของคนตีเหล็ก ไปสู่ “ช่างตีเหล็ก” ก็คือคนทำหน้าที่ตีเหล็ก ส่วนงาน ผอบ (2546) ช่างตีเหล็ก จะเป็นครูปฏิบัติงานและทำหน้าที่อบรม

(3) ผลผลิต ความเชื่อเกี่ยวกับผลผลิตจากการตีเหล็ก สะท้อนให้เห็นชัดใน เรื่องดาบเมือง (วิลักษณ์,2547) ดาบน้ำพี้ (ประพัฒน์,2537) ดาบฟ้าพิน (โกวิท,2547) กริช (สุทธิวงศ์,2543) ตลอดจนการนำไปใช้โดยเฉพาะอาวุธ ต้องผ่านการทำพิธีกรรม (นิดดา,2547)

(4) อิทธิพลของศาสนา มีต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบด้ามกริช สะท้อนให้เห็นชัดในงานของ สุทธิวงศ์ (2543)

2.3.3. ประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับการเกษตร ระบบทุน และรัฐ

1) การเกษตร

จากการทบทวนวรรณกรรมกรณีการตีเหล็กได้พบว่า ชาวบ้านตันโพธิ์ กับบ้านไผ่หนอง อำเภอ นครหลวง พระนครศรีอยุธยา ผู้ผลิตมีต่อรัฐผูก ซึ่งสืบทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษก่อนอพยพจากอาณาจักรลาวสู่พระนครศรีอยุธยา รัชสมัย ร.2 แล้วเริ่มตีเหล็กเป็นอาชีพหลักมากกว่า

การทำนา มาตั้งแต่เริ่มต้นก่อตั้งชุมชน เมื่อมีดอรัญญิกกลายเป็นสินค้าคุณภาพ และได้รับความนิยม การตีเหล็กจึงขยายไปสู่หมู่บ้านอื่น ขณะหมู่บ้านอื่นยังคงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การตีเหล็กเป็นรอง หลังปี 2504 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน การตีเหล็กพื้นบ้าน เริ่มได้รับผลกระทบจากการเบียดขับของระบบทุน ทั้งด้านการทำนาและการตีเหล็ก

2) ระบบทุน

ในยุคกรุงศรีอยุธยา ความต้องการในการซื้อเครื่องมือการเกษตร เครื่องมือช่างไม่มีผู้ตีเหล็กนำมิดไปขาย มีชาวจีนตีมีดขาย (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง, 2553:240-230) งานของปาลแก้วซ์ (2549) สะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการส่งออกสินค้าเหล็กแท่ง และสินค้าเครื่องมือเหล็กชนิดต่างๆ และรัฐมีรายได้จากการเก็บภาษี งานของ โกวิท (2547) ยังมีส่วนที่กล่าวถึงการว่าจ้างช่างตีเหล็ก แม้ในยุคศักดินา งานของ สัมพันธ์ (2516) สะท้อนให้เห็นการว่าจ้างให้ผลิตงานให้ งานของพิรพงษ์ (2547) สะท้อนให้เห็นถึงการผลิตเพื่อขาย มีการใช้เงินซื้อปัจจัยการผลิต มีการจ้างการผลิต แต่งานชุดมีดอรัญญิก ในช่วงทศวรรษที่ 2530-2540 พบว่าการผลิตมีดอรัญญิก ใช้แรงงานครอบครัวผสมการจ้างงาน โดยอยู่ภายใต้การครอบงำของระบบทุน ถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาซื้อ และโกงราคาขายวัตถุดิบ การเข้าถึงทุนทำได้ยาก

3) รัฐ

งานของ เกศสุดา (2547) ชี้ให้เห็นว่ารัฐ ได้เข้าเป็นเจ้าของการตีกริช พร้อมมีมาตรการควบคุมช่างตีกริชมาตั้งแต่ยุคศักดินา ส่วนงานกรมทรัพย์ากรธรณี (2535) สะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ในการควบคุมการถลุงแร่เหล็ก งานของ ปาลแก้วซ์ (2549) ยังสะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัฐยังการควบคุมการขายเหล็กส่งออก ตลอดจนควบคุมการขายอาวุธ ไม่เพียงเท่านั้นระบบกฎหมายที่ผู้วิจัยรวบรวมไว้ข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า รัฐยุคนั้นดำเนินการควบคุมและบังคับใช้กฎหมายก่อนปี 2504 สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เกี่ยวข้องกับปัจจัยการผลิต ทั้งการขุดค้น ถลุงแร่เหล็ก แบบพื้นบ้าน ซึ่งกลายเป็นกิจกรรมผิดกฎหมาย รวมทั้งถ่านที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ ทำให้การเข้าถึงปัจจัยการผลิตได้ยากขึ้น การจะเปลี่ยนแปลงพลังการผลิต ไปสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรม ยังเกี่ยวข้องกับเสียง และแรงกระแทกที่สร้างความรบกวนต่อเพื่อนบ้าน

2.3.4.สรุป

การเปลี่ยนผ่านของสังคมคนตีเหล็ก ก่อนปี 2504 สืบเนื่องมาจากยุคโลหะและก่อนประวัติศาสตร์มีการผลิตเป็นเครื่องมือล่าสัตว์ เครื่องมือเกษตร เครื่องมืองานไม้ เครื่องมือเอนกประสงค์ ในยุคศักดินาการตีเหล็กและส่วนเกี่ยวข้อง ถูกควบคุมโดยรัฐ ทั้งด้านการขุดแร่ การตีเหล็ก ผลิตด้านอาวุธ ความสัมพันธ์การผลิตในยุคศักดินา ยังคงเป็นระบบครอบครัวและเครือ

ญาติ สอดคล้องกับแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย และแนวคิด Petty Commodity ส่วนการผลิต
ปัจจัยการผลิต เช่น เหล็ก ก้าวเข้าสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรม มาตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์
สืบเนื่องมาจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (2484-247)

หลังปี 2504 ในพื้นที่ภาคกลาง การตีเหล็ก ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต การ
นำเข้าเครื่องมือที่ผลิตจากระบบโรงงานอุตสาหกรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่เครื่องมือไฟฟ้ามาใช้
สอดคล้องกับการพัฒนาภาครัฐ มีการแบ่งงานกันทำอย่างเป็นระบบ และมีการจ้างงาน หลังทศวรรษ
2530 บางท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิต เช่น นำเข้าเหล็กเนื้อดีจากโรงงานต่างประเทศ
นำเทคโนโลยีเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น บั้มลมไฟฟ้า เครื่องเจียรนัยเหล็ก เครื่องอบเหล็ก เครื่องกลึง เข้า
ไปช่วยเร่งการผลิต บางส่วนก้าวไปสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรมเต็มรูป บางส่วนคงระดับการผลิต
ในครัวเรือน มีการจ้างงาน และใช้เครื่องมือไฟฟ้าช่วย

บทที่ 3

วิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวกูย

3.1.ชาวกูยคือใคร

3.1.1.ถิ่นฐานเดิมและความเป็นมา

กูย คือ มีความหมายแปลว่า “คน” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งถูกเรียกว่า กูย กูย กวย ในภาษาอังกฤษพบมีใช้หลายคำ เช่น Kui, Kuy, Kuay Koui, Kouei, Kouai, Lawah และ Suay ,Sueui ซึ่งทั้งหมดมีความหมายว่า “คน” รูปร่างลักษณะเดิมคล้ายคลึงกับพวก เซมิง หรือเงาะ ที่รู้จักกันในนาม “ซาไก” ผมหักหยอย จมูกแบน ริมฝีปากบาง ผิวดำ แต่ภายหลังมีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์ ทำให้ชาวกูยมีลักษณะเป็นแบบมอญ-เขมร ร่างกายสูงใหญ่ใหญ่ใหญ่เป็นเหลี่ยมจนเหมือนกับชาวจีนบพภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั่วไป นักมานุษยวิทยาจัดให้อยู่ในกลุ่มสายเลือดมอญ-เขมร เชื้อชาติมุนด์ (Munda) เป็นเลือดผสมระหว่างเวดดิด (Vaddid) กับเมลานาเซียน (Melanasisan) ใช้ภาษาในตระกูลภาษา ออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) สาขาเกตติค (Katuic Branch) มีภาษาพูดแต่ไม่มีภาษาเขียน (สมทรง บุษงพัฒน์,2538:2-3 และ วรณา เทียนมี อ่างในโสฬส ศิริไสย์ และคณะ ,2538:9)

Brastin และ Brenda รวมทั้ง Eric Seidenfaden สันนิษฐานว่ามีถิ่นฐานเดิมอยู่ในลุ่มแม่น้ำพรมบุตร แคว้นอัสสัม ประเทศอินเดีย เช่นเดียวกับชาวเขมร แต่อพยพลงมาทางตอนใต้เมื่อประมาณ 3,000 ปี ก่อนแล้ว กระจายอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ทั้งตอนเหนือของประเทศเวียดนาม ถูกเรียกว่า “ม้อย” แปลว่า “ผี” ตอนเหนือของไทย เรียกว่าลัว หรือลัวะ กระจายตัวลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ แถบตอนใต้ของลาว อีสานใต้ของไทย และเหนือของกัมพูชา ถูกสยามและลาวเรียกว่า “ซ่า ซ่า กูย กูย กวย ส่วย” ขณะเขมรโบราณเรียก กูย เป็อร์ พนอง สเด็จ สำแระ (วีระ สุดสังข์ ,2545:7-30. ขึ้น ศรีสวัสดิ์,2550 และอีริค ไฮเดนฟาเดน ใน จิตร ภูมิศักดิ์,2540:475) โดยมีกลุ่มที่อพยพตามมาภายหลังคือ เขมร และลาว ต่อมาที่มีการแต่งงานข้ามเผ่าพันธุ์จนมีรูปร่างแบบ “มอญ-เขมร”

ในงานวิจัยชิ้นนี้จะจำกัดการวิจัยเฉพาะกลุ่มที่พูดภาษา “กูย” เท่านั้น

จากการเคลื่อนย้ายประชากร ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และอิทธิพลของวัฒนธรรมแวดล้อม รวมถึงการเรียกชื่อของถิ่นฐานต่างๆ ทำให้การประเมินจำนวนประชากรไม่แน่นอน แต่มีกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ประเมินเอาไว้ว่า ชาวกูย ตั้งถิ่นฐาน กระจายอยู่ในพื้นที่ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (ส.ป.ป.ลาว) ไทย กัมพูชา และอินโดนีเซีย มีประชากร รวมจำนวน 516,900 คน และที่อยู่หนาแน่นที่สุด อยู่ในเขตไทย (ดูตารางที่ 3 ประชากรชาวกูยในประเทศต่างๆ)

ตารางที่ 3 ประชากรชาวกวยในประเทศต่างๆ

การตั้งถิ่นฐาน	จำนวนประชากร(คน)	ภาษาที่ใช้ปัจจุบัน
กัมพูชา	30,000	เขมร
ลาว	61,000	กวย
ไทย	418,000	กวย
อินโดนีเซีย	7,900	กวย, กวยกระมาง
รวม	516,900	เขมร, กวย, กวยกระมาง

ที่มา : Kuy.เวปไซต์ www.joshuaproject.net . เข้าถึงเมื่อ 20 มกราคม 2555.

ด้านการเมืองในตำนานการสร้างบ้านแปงเมืองของชนเผ่าไต-ลาว มักกล่าวถึงการต่อสู้กับชนพื้นเมืองจนได้ชัยชนะแล้วสามารถสร้างชุมชนใหม่ขึ้นมาได้ ซึ่งอาจหมายถึงการต่อสู้กับชนชาวกวย (เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2545: 655-687 ใน สิริลักษณ์ สัมปชชิต และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, บก., 2545) ตำนานทำวสูงทำวเจือง พรรณาให้รู้ว่าชาวกวยคือกลุ่มชนเผ่าทำงานรับใช้ราชสำนักหนึ่งก่อนอาณาจักรล้านช้าง พวกเขาทำหน้าที่จับช้างป่า ฝึกเป็นช้างศึกจนกลายเป็นกองทัพที่มีพลานุภาพ (สมคิด พรหมจ้อย และคณะ, 2546: 44) ภายหลังจากทำหน้าที่จับและฝึกช้างศึกให้ พระเจ้าฟ้ารุ่งมโนบริเวณเมืองอัตตะปือ ตอนใต้ของลาว ที่ต่อมาเป็นส่วนหนึ่งของ นครกาลจำบากนัคบุรีศรี นางเพาและนางแพง เป็นเจ้าเมืองชาวข่า ต่อมาเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร เชื้อพระวงศ์เวียงจันทน์ได้รับอัญเชิญเป็นกษัตริย์ปกครอง “ชาวข่า” ซึ่งก็คือชาวกวยพื้นเมืองแถบนั้น ส่วนชาวกวยในดินแดนอีสานใต้ปัจจุบัน ในอดีตเคยแข็งข้อต่อราชสำนัก จนพระเจ้าสุริยวงม้นที่ 1 (พ.ศ.1545-1593) ต้องส่งกองทัพไปปราบอยู่นานถึง 3 ปี (ศรีศักร วัลลิโภดม และคนอื่นๆ , 2551: 77 และสมคิด พรหมจ้อย และคณะ, 2546: 47)

จากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีบริเวณ มลูปไพร ตอนเหนือของเขมรของ “ปอล เลวี” พบว่า กวย เป็นเสมือนกึ่งทาสของเขมรโบราณ ขูดแร่เหล็ก ผลิตยุทธปัจจัย เช่น อาวุธ จับช้างป่ามาฝึกเป็นช้างศึก สกัดหินสร้างปราสาท ขุดสระน้ำมหึมา ในเขตอำนาจของเมืองพระนครยุคนั้น (อ้างถึงในจิตร ภูมิศักดิ์, 2540 หน้า 475) โดยเฉพาะพื้นที่เมืองอัตตะปือ เมืองเก่าที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ อยู่ทางตอนใต้ของลาว เชื่อกันว่าเป็นถิ่นฐานของชาวกวยสำหรับการฝึกช้าง แม้กระทั่งรัชสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งม ก็ใช้ดินแดนดังกล่าวเป็นที่สำหรับการจับช้างป่า และฝึกช้าง

ส่วนในอาณาจักรสยาม ชาวกวย ปรากฏตัวในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ โดยพ.ศ.1974 มีการตรากฎหมายห้ามคนไทย ยกลูกสาวให้ชาวต่างชาติ หนึ่งในจำนวนนั้นคือ “กวย” และในปีเดียวกันยังกล่าวถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายกับสยาม หนึ่งในจำนวนนั้น ก็คือ “กวย” ร่วมสมัย

เดียวกัน กษัตริย์เขมรโบราณ ยังส่งพระราชสาส์นไปขอความช่วยเหลือกษัตริย์กบฏ ไปช่วยปราบกบฏ และอยู่ร่วมกันชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก่อนอาณาจักรเมืองพระนคร และล้านช้าง จะเสื่อมอำนาจลง ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามไปด้วย

3.1.2. ลักษณะทางสังคมชาวกูย

ชุมชนชาวกูย จะสร้างบ้านเรือนจะเป็นแบบใต้ถุนสูง ด้านล่างใช้เลี้ยงสัตว์ โดยแบ่งใต้ถุนบ้านออกเป็น 4 ส่วน 2 ส่วนใช้เลี้ยงสัตว์ อีก 2 ส่วนสำหรับตั้งหูกทอผ้า และตั้งร้านวางกระดังใหม่ และเครื่องจักสาน และสร้างยุ้งข้าวแยกออกมาต่างหาก (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538:21) ที่สะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ ทำนาเป็นอาชีพหลัก มีการทำงานหัตถกรรม จักสาน และทอผ้า ในยามว่าง เช่นเดียวกับการศึกษาของ วิลาศ โภธิสาร, 2545:751-769 (อ้างใน สิริลักษณ์ สัมปชชิต และศิริพร ยอดกมลศาสตร์, บรรณานิกการ, 2545) และเมื่อประชากรในชุมชนหนาแน่นขึ้น ชาวกูยจะย้ายไปตั้งบ้านใหม่ในพื้นที่ใหม่ที่สภาพดินและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์กว่า เรียกว่า "จีโอะตะมัย" แปลว่าบ้านใหม่ (สมคิด พรหมจ้อยและคณะ, 2546:45)

ชาวกูยมีความโดดเด่นมากคือ มีภาษาพูด แต่ไม่มีภาษาเขียน และสามารถสื่อสารในภาษาอื่นได้ ทั้งลาว เขมร และภาษากลาง ขึ้นอยู่กับชุมชนที่ไปสัมผัสด้วย มีความเชื่อเรื่องผีปูด ยังมีพิธีกรรมที่สะท้อนความเป็นศาสนา พุทธ พราหมณ์ ผีชัดเจน อาทิ พิธีบูชาพราหมณ์ พิธีเสี่ยงทายคางไก่ พิธีหว่านพันธุ์ข้าวสมัยเดิม เชื่อเรื่องผี และคาถาอาคม พิธีการจับช้าง (อ้างแล้ว , 2545:764-768) มีการนับถือตะกวด ในฐานะเป็นบรรพบุรุษ อันถือว่าเป็นส่วนสำคัญของชุมชนชาวกูย เป็นเครื่องหมายความอุดมสมบูรณ์ของฝนฟ้า

ความสัมพันธ์ชาย-หญิงของสังคมชาวกูย โดยวัฒนธรรมเดิมการแต่งงาน ชายต้องเข้าไปอาศัยอยู่ในบ้านฝ่ายหญิง ทำให้หญิงมีอำนาจควบคุมทรัพยากร และตัดสินใจเรื่องต่างๆ แต่เป็นไปอย่างมีความยืดหยุ่น พัชรภรณ์ ชันศรีมนต์ (2549) พบว่าในพิธีบูชาปูด ที่เรียกว่า "แซนอาหะ" ไม่อาจแยกงานบ้านและงานสาธารณะของชายและหญิงออกจากกันได้ชัดเจน เพราะแม้เพศชายจะมีบทบาทนำเชิงสาธารณะ แต่ภายในบ้านหญิงจะมีบทบาทเกือบทั้งหมดให้งานสำเร็จ ในฐานะผู้ควบคุมทรัพยากรของครอบครัว และผู้ตัดสินใจใช้ทรัพยากร

ชาวกูย จะมีพิธีกรรมความเชื่อตั้งแต่การเกิด ไปจนถึงการตาย และความสัมพันธ์กับวิญญาณผู้ตาย เช่น กรณีเด็กทารกแรกเกิดจะเอารกไปฝังใต้ถุนบ้านเอาหนามส้มไว้ ไม่เช่นนั้นผีปอบจะไปกินทำให้ทารกและแม่ตาย ความเชื่อเรื่อง "ระเวียย" หมายถึงขวัญและวิญญาณห้ามอุ้มเด็กทารกเดินผ่านเนินผาศพ "บลุฮ กระโมจ" กรณีจำเป็นต้องอุ้มเด็กเดินผ่านจะต้องเรียกขวัญว่า "มาเยอขวัญเออ" เพื่อให้ขวัญตามเด็กไป ไม่เช่นนั้นเด็กจะเจ็บป่วย ส่วนการรักษาโรค

ต่างๆ นั้นเชื่อว่าเกิดจากการกระทำของภูติผี เนื่องจากไม่พอใจผู้เจ็บป่วย และจะมีแม่เฒ่าสูงอายุ เป็นผู้ประกอบพิธีอันวอนเรียกว่า “จำผีหมอ” ผู้สามารถทำได้ต้องผ่านการครอบครูสืบช่วงกันมา หลังผ่านพิธีแล้วจะไม่มีใครกล้าเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบต่อมา เพราะกลัว “ผีตอครู” หรือ ผู้ชายที่มีอาคมเรียกว่า “ถัม” หรือ “อาจารย์” จะตรวจสอดพบว่า ผู้เจ็บป่วยถูกใครทำร้ายทางไสยศาสตร์ และจะแก้ไขได้อย่างไร (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538:21,13)

3.1.3. ชาวภูยในศรีสะเกษเขตเขมรป่าดง

ชาวภูยจะกระจายตัวอยู่ในเขตจังหวัดอีสานตอนใต้ ตามแนวเทือกเขาพนมดงเร็ก¹ ความยาว 544 กิโลเมตร อันเป็นเส้นแบ่งเขตแดนไทย-ลาว และไทย-กัมพูชา ที่ทอดยาวจากจังหวัดอุบลราชธานี ผ่านศรีสะเกษ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ออกไปทาง อำเภอตาพระยา และอำเภอธวัชบุรีประเทศจังหวัดสระแก้ว (สมคิด และคณะ, 2546:25) จนกระทั่งชาวภูยในถิ่นนี้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโบราณ อาทิ อาณาจักรเมืองพระนคร และอาณาจักรอยุธยา และเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้สร้างปราสาทหิน ตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งจังหวัดศรีสะเกษ

จากเอกสารวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ สะท้อนให้เห็นข้อมูลเชิงวัตถุเช่น แหล่งโบราณคดี และโบราณสถาน ในหลายพื้นที่ของจังหวัด แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ดำรงอยู่ของมนุษย์และชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ภาพสลักผาจันทร์แดงและผาเขียน บ้านภูดินพัฒนา ตำบลบักดอง อำเภอขุนหาญ มีอายุกว่า 2,500 ปี แหล่งโบราณคดีชุมชนโบราณ บ้านน้ำอ้อมน้อย ตำบลเมืองแคน อำเภอราษีไศล อายุการก่อตั้งชุมชนกว่า 2,500 ปีเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีชุมชนโบราณกระจายตามท้องที่ต่างๆ อายุการก่อตั้งอยู่ในช่วงเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 เป็นช่วงของอาณาจักรเจนละ และเมืองพระนคร (2542: 123-126)

สิ่งก่อสร้างที่พบมากคือปราสาทหิน สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15-18 อาทิ ปราสาทสระกำแพงน้อย ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ปราสาทปรางค์กู่ ปราสาทเขย ธาตุเมืองจันทร์ ปราสาทหินโดนตรวล ปราสาทภูฝ้าย ปราสาทตำหนักไทร ปราสาทบ้านปราสาท ปราสาทตาเล็ง ปราสาททามจาน หรือปราสาทบ้านสมอ กุ่มบูรณ เป็นต้น(เพ็งอ่าง, 111-120) กลุ่มที่สร้างขึ้นในช่วงหลัง

¹ ภาษาราชการใช้ “พนมดงรัก” ในงานวิจัยชิ้นนี้จะใช้คำว่า “ดงเร็ก” หรือ “ดองเร็ก” แปลว่าเขาไม้คานตามภาษาเขมร และภูยท้องถิ่น

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 23-25 เช่น ปราสาททกุด อุโบสถวัดเขียนนุรพาราม และอาคารขุนอ่ำไฟ พาดินชัย (เพ็ญอ้าง,120-121) นอกจากนี้ยังมีสิ่งสำคัญคือปราสาทหินพระวิหาร สร้างขึ้นระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 15-16 สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พระเจ้าสุริยวรมันที่ 1-2 (ปราสาทพระวิหาร. th.wikipedia.org. เข้าถึงเมื่อ 22 มีนาคม 2552)

สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้บ่งบอกถึงการมีอยู่ การดำรงอยู่ของชุมชนผ่านยุคสมัยต่างรวมทั้งการ เข้ามาของศาสนาพราหมณ์ พุทธจากภายนอก แล้วผนวกศาสนาผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมไป

ท่ามกลางดินแดนโดยรายรอบจังหวัด เปลี่ยนศูนย์กลางการปกครองตามอำนาจและ อิทธิพลของอาณาจักรโบราณที่แผ่เข้ามาครอบงำ อาทิ จักรเจนละ ล้านช้าง เมืองพระนคร สุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดพื้นที่คาบเกี่ยวและคร่อมกัน ไปมา เพ็ญจะมากำหนด อาณาเขตอย่างชัดเจนในช่วงคาบเกี่ยวกับ พ.ศ.2504 นี้เอง แต่จังหวัดศรีสะเกษ นับตั้งแต่การ สถาปนาตั้งเป็นเมืองขึ้นมา ก็อยู่ในฐานะเมืองลูกของ เมืองพิมาย ที่เป็นเมืองขึ้นของ นครราชสีมา อีกทอด โดยเจ้าเมืองนครราชสีมา มีบรรดาศักดิ์เป็น “เจ้าพระยา” 1 ใน 8 หัวเมืองเอก ตามกฎ มณเฑียรบาล ต้องเข้าตีมน้ำพิพัฒน์สัตยา ต่อหน้าองค์กษัตริย์ (วัฒนธรรม เอกลักษณ์ ภูมิปัญญา และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จังหวัดนครราชสีมา, 2542)

ก่อนจะเกิดเป็นจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน หลังจากเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยาม ยังอาจแบ่ง กว้างๆ สอดคล้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ ออกเป็น 2 ยุค คือ ยุคก่อนปี 2504 และยุคปัจจุบัน

ก่อนปี 2504 หากเริ่มตั้งแต่การสถาปนาเมืองขึ้น นั้นพงศาวดารอีสานเล่าว่า มีขุนเกษ ขน เผ่าไท-อีสาน สมัยเรืองอำนาจ รวบรวมชาวบ้านตั้งบ้านเรือนขึ้นเป็นเมือง เมื่ออาณาจักรเมืองพระ นคร มาตั้งราชธานีขึ้นที่เมืองพิมายได้ยกกองทัพไปปราบจนต้องถอยร่นออกไปอยู่ที่อื่น ทิ้งท้องถื่น นั้นให้กลายเป็นเมืองร้าง ภายหลังชาวกูยได้อพยพมา 5 สายจาก อัดตะปือ และแสนปาง เข้าไปตั้ง บ้านเรือนอยู่กันเป็นชุมชน ในปี พ.ศ.2302 ต้นยุคพระที่นั่งสุริยามรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ แห่ง กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย เกิดช้างเผือกเกิดแตกโรง หลบหนีมาอยู่ในเขตจำปาศักดิ์ แต่พระองค์ได้ ส่งให้สองพี่น้อง²ติดตามจับช้างเผือกกลับคืนได้ โดยความช่วยเหลือของชาวกูยในท้องถิ่นจำนวน 5 คน จึงแต่งตั้งบรรดาศักดิ์เป็นหลวง ทำหน้าที่เก็บส่วยส่งมอบเมืองพิมาย (เดิม วิชาญพนกิจ, 2530: 153) โดยชาวกูย 2 ใน 5 คน คือชาวกูยถิ่นศรีสะเกษปัจจุบัน ประกอบด้วย ตากะจะ และ เชียงขัน

² ผู้จดพงศาวดารเชื่อว่าหมายถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี บวรมหาสุรสิงหนาท ดู เดิม วิชาญพนกิจ.ประวัติศาสตร์อีสาน.พิมพ์ครั้งที่2.(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.2530).หน้า 153

ตากะจะ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงแก้วสุวรรณ ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระไกรภักดีศรีนครลำดวน ยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยมดงลำดวน เป็นเมืองขุขันธ์ ในสมัยกรุงธนบุรี ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน (ตากะจะ) ส่วนเชียงขันธ์ เป็นหลวงปราบ หลังจากพระยาไกรภักดีฯ (ตากะจะ) เสียชีวิตเมื่อปี 2321 หลวงปราบ ได้เลื่อนขึ้นทำหน้าที่เจ้าเมืองแทน และขอย้าย ไปยกบ้านแตระเป็นเมืองขุขันธ์แทน พร้อมได้รับโปรดเกล้าเป็นพระยาขุขันธ์ ตามนามเมือง ในปี 2325 ได้ส่งใบบอกขอตั้ง ทำวบุญจันทร์ ลูกเลี้ยงชาวลาวเป็น พระไกรสงคราม³ ผู้ช่วยเจ้าเมือง(เพ็ญอ้าง,155)

ในปีที่พระไกรสงครามได้รับแต่งตั้ง พระภักดีภูธรสงคราม (อุ้น) ปลัดเมืองขุขันธ์ บุตรชายของตากะจะ ที่มีศักดิ์เป็นหลานเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ไม่พอใจจึงขอแยกตัวไปตั้งบ้านโนนสามขาเมืองเก่าแต่ยุคอาณาจักรเมืองพระนคร ขึ้นเป็นเมือง และได้รับโปรดเกล้า เป็นพระยารัตวงศา (อุ้น) แต่เนื่องจากพื้นที่ดาร์น้ำจึงย้ายไปตั้งเมืองใหม่ใกล้ลำน้ำห้วยสำราญ หรือที่ตั้งจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน อีก 3 ปีต่อมา ทำวชมบุตรชายได้เลื่อนเข้ารับตำแหน่งพระยาวิเศษภักดีแทน หลังการเสียชีวิตของบิดา (เพ็ญอ้าง,164)

การเกิดขึ้นของเมืองศรีสะเกษ ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงอาณาเขต กันระหว่างเมืองศรีสะเกษ กับเมืองขุขันธ์ เมืองศรีสะเกษหลังปี 2327 จนทางราชสำนักต้องแบ่งปันเขตแดนกันให้เด่นชัดขึ้น ถัดจากนั้นในปี 2349 ได้โปรดเกล้าให้เมืองขุขันธ์ ไปขึ้นต่อกรุงเทพฯ พร้อมกับเมืองสุรินทร์ และสังฆะ ในปี 2388 กรมการเมืองศรีสะเกษ ไม่สมัครใจจะทำราชการกับเจ้าเมือง จึงขออพยพครอบครัว ไปตั้งบ้านน้ำโดมใหญ่ พรมแดนแดนระหว่างเมืองจำปาศักดิ์ อุบลขุขันธ์ และศรีสะเกษ ขึ้นเป็นเมืองเดชอุดม (เพ็ญอ้าง,156-157,167)

กล่าวได้ว่าความขัดแย้งภายใน และการสนับสนุนจากรัฐส่วนกลาง ส่งผลต่อการตั้งเมืองใหม่ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการขยายพื้นที่และแย่งชิงดินแดนกันในลำดับต่อมา และความขัดแย้งนั้นดำรงอยู่จนกระทั่ง การเข้ามาของมหาอำนาจชาวฝรั่งเศสที่ สามารถครอบครองประเทศราชของอาณาจักรสยาม ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคือ ลาว จำปาศักดิ์ และกัมพูชา ไปเป็นอาณานิคม ในปี 2436-2484 (เพ็ญอ้าง,89-90,100,103) ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับการปฏิรูปการปกครองเข้าสู่ระบบ

³ ดู เจ้าพระยาทิพากรวงศ์.พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1.(กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.2504). หน้า43.

เทศาภิบาล การเข้ามาของทางรถไฟดำเนินไปควบคู่กับการปลดปล่อยเลิก การเก็บภาษี การปฏิรูป การปกครอง และเข้ามาของชนกลุ่มใหม่ คือ “ชาวจีน”

การปฏิรูปการปกครองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างปี 2433-2470 ก่อนทางรถไฟจะเข้ามาไปถึงนั้น มีความเปลี่ยนแปลงหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการลดทอนอำนาจท้องถิ่นลง โดยการส่งข้าหลวงจากส่วนกลางออกมากำกับการทำงานของเจ้าเมืองท้องถิ่น ก่อนจะรวบอำนาจทั้งหมดไปนับตั้งแต่การจัดกลุ่มเป็นหัวเมือง เป็น 4 ฝ่าย และมีข้าหลวงกำกับราชการอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ อุบลราชธานี หนองคาย และ นครราชสีมา ต่อมาแบ่งใหม่เป็น หัวเมืองลาวพวน หัวเมืองลาวกาว หัวเมืองลาวพุงขาว หัวเมืองลาวกลาง และหัวเมืองลาวเฉียง ส่วนเมืองขุขันธ์ และศรีสะเกษ ขึ้นต่อหัวเมืองลาวกาว พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นข้าราชการต่างพระองค์ ประทับ ณ เมืองอุบลราชธานี แต่ตั้งกองบัญชาการที่ เมืองจำปาศักดิ์ นอกจากนี้ สำหรับเมืองสุรินทร์ ขุขันธ์ ศรีสะเกษ และสังขะ มอบหมายพระศรีพิทักษ์ เป็นข้าหลวงใหญ่ดูแล พร้อมผู้ข้าหลวงช่วยอีก 2 คน คือ หลวงจางงยุทธกิจ (อิม) และ ขุนไผทพิทักษ์ (เกลื่อน) เพราะราษฎรพูดภาษาส่วย

ปี 2437 ขมวดเป็นมณฑลเทศาภิบาล 5 มณฑล แต่ละมณฑลมีข้าหลวงเทศาภิบาล มีบริเวณอยู่ใต้การปกครอง ที่มีข้าหลวงบริเวณกำกับ และปี 2440 ยกเลิกระบบการปกครองแบบ “อาญา 4” แบบที่ลาวใช้ในเมืองที่เคยอยู่ในความปกครอง จัดระบบการปกครองจากหน่วยเล็กที่สุดไปหาหน่วยใหญ่ คือ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง มณฑล

ช่วงปี 2442- 2470 กรุงเทพฯ ได้ปรับเปลี่ยนเมืองต่างๆ เช่นการยุบเมืองรวมกัน การแยกเมืองออกเป็นหลายอำเภอ การลดจากเมืองลงเป็นตำบล เช่น เมืองขุขันธ์ ถูกลดเป็นตำบลห้วยเหนือ จนกระทั่งมีการยุบเลิกมณฑลทั่วประเทศ ทุกจังหวัดขึ้นต่อส่วนกลาง พร้อมกับทางรถไฟเดินไปถึงห้วยทับทัน

ในช่วงเวลาการปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการท้องถิ่นนั้น ปีพ.ศ.2430 เกิดคดีที่น่าสนใจเมื่อ “ท้าวนาถ” เมืองศรีสะเกษ ซึ่งออกหนังสือให้ “นายฮ้อยคำยี่ คำอ่อน และเสียงน้อย” ชาวตองสู ชาวภูแลผู้เดินทางตระเวนค้าขายวัวต่างคุ่มโคกระบือไปจำหน่าย โดยไม่มีตัวพิมพ์รูปพรรณ อันเนื่องมาจาก พระยาวิเศษภักดี (โท) อ้างว่ามีตราราชสีห์ สามารถออกใบเบิกกล่องให้กับราษฎรผู้จะซื้อขายวัวควายได้ เพียงตรวจตำหนิรูปพรรณลงในใบเบิกกล่อง กลายเป็นเรื่องผิดกฎหมายสมัยนั้น และคณะลูกขุนให้ท้าวนาถ รับโทษโบย 50 ครั้ง จำคุก 3 ปี ขณะพระยาวิเศษภักดี (โท) ถูกปรับเป็นเงิน “5 ชั่ง 6 ตำลึงกึ่ง 3 สลึง 600 เบี้ย” โทษฐานที่อ้างเรื่องตราราชสีห์ (เดิม, 2530:166-167) เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ศรีสะเกษ ในโอกาสย้ายศาลากลางครบ 100 ปี (25-26

มิถุนายน 2548:112-113,42) กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงต่อมาถึง กรณี “เสื่อยง” หรือ ทิดยง ชื่อจริงคือ “ยง ศิลารักษ์” หลานพระยาวิเศษภักดี (โท) เคยรับราชการและถูกออก จ้างหันไปเรียนอาคมกับครูในท้องที่เมืองชุนันท์ 7 คน ก่อนจะกลายเป็นเสือปล้นในท้องที่เมืองศรีสะเกษ จนกระทั่งในปี 2437 ทางกรมต้องเชิญอาจารย์ทั้ง 7 คนมาปราบ “เสื่อยง” ถูกจับตัวได้ที่บ้านตาเกษ ตำบลตาเกษ ถูกนำตัวไปตัดศีรษะ ที่ศาลหลักเมือง พร้อมผ่าอกเอาตับเช่นครู

ยังมีคดีสืบเนื่องจากการปฏิรูปการปกครองอีกกรณีคือ ในปี 2443 หลังจากพระยาชุนันท์ภักดี (วัง) เจ้าเมืองชุนันท์ถึงแก่กรรม ท้าวปัญญา บุตรชายได้นำช้างพังตาดำ 1 เชือกไปทูลเกล้าถวายที่กรุงเทพฯ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็น “ที่พระยาชุนันท์ภักดีศรีนครลำดวน” รอกการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองชุนันท์ แต่เนื่องจากยังมีกรมการเมืองอีกหลายคน ไม่ได้รับตำแหน่งรวมทั้ง “ท้าวบุญจันทร์” น้องชายของท้าวปัญญา โดยท้าวบุญจันทร์ เสนอให้ย้ายอำเภอกันทรลักษณณ์ จากบ้านบักดอง เขาไปตั้งบ้านสิ แล้วยกขึ้นเป็นนายอำเภอ หรือตั้งบ้านสิขึ้นเป็นอำเภอ แล้วขอเข้ารับตำแหน่งนายอำเภอ แต่พระยาบำรุงบูรประจันต์ (จันดี กาญจนเสริม) ข้าหลวงบริเวณชุนันท์ไม่ยอม เกิดความขัดแย้งกันขึ้น

ท้าวบุญจันทร์ ได้รวบรวมไพร่พลไปฝึกอาวุธที่ภูฝ้าย ก่อนจะย้ายไปซ่อนตัวฝนหุบเขาซำปีกา (เขต อ.ขุนหาญ) เตรียมเข้าตีเมืองชุนันท์ แต่ถูกกองทหารของ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ปราบในฐานะ “กบฏผีบุญบุญจันทร์” ในปี 2444 พร้อมตัดศีรษะเสียบประจานกลางเมืองชุนันท์ ทั้งยังต้องตั้งกองกำลังรักษาเมืองชุนันท์อีกนานนับปี จนกระทั่งต้องย้ายศาลากลางเมืองชุนันท์เขาไปไว้ที่ จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน ระหว่างปี 2447-2450 โดยชั้นแรกยังใช้ชื่อจังหวัดชุนันท์ ก่อนจะเปลี่ยนเป็นจังหวัดศรีสะเกษในปี 2481

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวต่อต้านในลักษณะต่างๆ ดังที่กล่าวมาส่งผลให้ พระภักดีโยธา (เหง้า) ปลัดเมืองศรีสะเกษ ซึ่งสนิทสนมกับ “เสื่อยง” ที่ถูกปราบไปในปี 2437 ไม่ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมือง โดยปล่อยให้ว่างตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองศรีสะเกษ เขาไว้ นอกจากนี้ผลพวงหลังการปราบ “กบฏผีบุญ ท้าวบุญจันทร์” ส่งผลให้ ที่พระยาชุนันท์ภักดี (ปัญญา) ที่รอกการแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองชุนันท์ยุคใหม่ ไม่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมือง หรือแม้แต่ตำแหน่งนายอำเภอ เนื่องจากเป็นพี่ชายของ “ท้าวบุญจันทร์” ที่ถูกปราบไปในปี 2444 ในช่วงเดียวกันนั้น ท้าวติด ท้าวสุ กรมการเมืองที่ออกไปรักษาการณ์ที่ด่านพระประสงค์ หันเข้าร่วมกับอิงฝรั่งเศสก่อนจะเข้าตียึดเอาอำเภอมโนไพร และ พ.ศ.2546 อำเภอมโนไพร ตกเป็นของฝรั่งเศส

ก่อนการมาถึงของทางรถไฟนั้น เดิมในถิ่นฐานชาวภูยกุย จะมีลาว เขมร และ เยอ ประมาณปี พ.ศ.2460 ชาวจีนส่วนใหญ่เป็นชาวแต้จิ๋ว นับเป็นกลุ่มแรกที่เดินทางจากนครราชสีมา สู่น่านขุขันธ์ บางกลุ่มเดินทางตามคาราวานเกวียน บางส่วนล่องเรือตามแม่น้ำมูล ขึ้นฝั่งที่อำเภอราชสีไศล แล้วต่อด้วยเกวียนเข้าในจังหวัด ประกอบธุรกิจการค้า มีหลายตระกูลอาทิ ตระกูลมหาสุวีระชัย ตระกูลสีลวานิช ตระกูลสุวรรณศิริ ตระกูลหลาวทอง ตระกูลวีสมหมาย ตระกูลเกษมุขผล ตระกูลจรรยา สุทธิวงศ์ ตระกูลลิมปิจำนง และตระกูลเกียรติสุนนท์ ส่วนชาวอินเดียน ส่วนใหญ่อพยพมาจากปากีสถาน มี 3 ตระกูล คือ ตระกูลภาร์ตสโตร เป็นชาวฮินดู เปิดร้านขายผ้า ตระกูลศรีนาเรน เป็นชาวซิกข์ เปิดร้านขายผ้าเช่นกัน และตระกูลปาทาน ผู้บุกเบิกอาชีพเลี้ยงวัว เลี้ยงแพะ จำหน่ายโค กระบือฆ่าแหละ เมื่อรถไฟไปถึงจังหวัด ในปีพ.ศ.2471 เล่ากันว่าการค้าเจริญมาก

“ธุรกิจการค้าในเมืองคึกคักมาก มีกรรมกรชาวจีนกว่าพันคน ชาวจังหวัดอุบลราชธานี จะล่องเรือมาตามแม่น้ำมูลขึ้นฝั่งท่าทางเกวียน หรือท่าเรือปัจจุบัน เมื่อซื้อสินค้าได้ครบแล้วจะล่องเรือกลับไป แต่หลังจากทางรถไฟถึงอุบลราชธานีธุรกิจการค้าเริ่มอ่อนตัว ชาวจีนในจังหวัดศรีสะเกษจำนวนหนึ่ง เดินทางไปค้าขายที่จังหวัดอุบลราชธานี” (เพ็งอ้าง,15-16)

วิลาศ โภธิสาร (2551) พบว่านโยบาย การพัฒนาทำให้ ความสัมพันธ์ทางสังคมชาวภูยกุย ตกอยู่ในบริบทหลากหลายทางวัฒนธรรมต้องปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ รับวัฒนธรรมที่สูงกว่า เข้าไปผสมผสานขณะยังรักษาความทรงจำร่วม เช่น ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีเอาไว้ ที่น่าสนใจคือ วิลาศ แบ่งการปรับตัวของชาวภูยกุยแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงอดีตถึงก่อน พ.ศ.2488 ที่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวภูยกุยยังมีชีวิตอิสระ ยึดจารีตประเพณี และพิธีกรรม ในการดำรงชีวิต อย่างเหนียวแน่น

หลังพ.ศ.2488-2519 เริ่มมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทแวดล้อม เช่น การแต่งงาน การนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ หรือผีปู่ตา รวมทั้งการนับถือพุทธศาสนา

ช่วงพ.ศ.2520-2549 นโยบายความทันสมัยมีอิทธิพลในชุมชน หลังพ.ศ.2540 สังคมยังมีความซับซ้อน ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ และการเมือง อย่างไรก็ตามท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวทางวัฒนธรรม ชาวภูยกุย

จากรายงานข้างต้นจะเห็นว่า การเข้ามาของรัฐโบราณ เป็นเพียงการจัดตั้งตัวบุคคลในท้องถิ่นปกครองชาวบ้านที่มีทั้งชาวภูยกุย ลาว เขมร เยอ เพื่อจัดเก็บภาษีส่งส่วนกลาง และถูกเกณฑ์กำลังไปรบในช่วงสงคราม การตั้งเมืองใหม่เพิ่ม เป็นผลมาจากความขัดแย้งภายในท่า และการลดความขัดแย้งภายใน จนกระทั่งการเข้ามาของรัฐสยามในการลดอำเภอผู้ปกครองท้องถิ่นลง เกิด

ความขัดแย้งก่อนจะรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง เมื่อผสมกับนโยบายการเลิกทาส และการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ ควบคู่กับการเข้ามาของทางรถไฟ นำมาพร้อมกับชนกลุ่มใหม่ คือ “พ่อค้าชาวจีน” ที่หันไปค้าข้าว ผลก็คือทำให้ชุมชนตามแนวเส้นทางรถไฟ เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูก เพิ่มขึ้น ประการสำคัญคือนโยบายพัฒนาจากส่วนกลาง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนอย่างรวดเร็ว

หนึ่งจังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงของกรุงเทพมหานคร มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น 8,839.97 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,524,987.50 ไร่ โดยเป็นพื้นที่การเกษตร 3,222,153 ไร่ แบ่งการปกครองออกเป็น 22 อำเภอ 204 ตำบล 2,632 หมู่บ้าน จำนวนประชากรในปี พ.ศ. 2551 มีจำนวน 1,441,412 คน โดยร้อยละ 70 ประกอบอาชีพการเกษตร ผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งจังหวัด (GDP-Gross Domestic Product) ในปี 2550 มีมูลค่าจำนวน 44,149 ล้านบาท ประชากรมีรายได้เฉลี่ย 29,174 บาทต่อคนต่อปี ซึ่งต่ำที่สุดในประเทศ ขณะภาคเกษตรมีมูลค่า อันดับ 2 ของจังหวัด คือ 10,521 บาท คิดเป็นร้อยละ 24.32 ของ GDP รองจากภาคการค้าซึ่งมีมูลค่าร้อยละ 27.76 แต่มากกว่าภาคการศึกษาที่มีมูลค่า ร้อยละ 9.84 (บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษ ฉบับย่อ : ออนไลน์ : <http://www.sisaket.go.th/generaldata/indexs.html>. เข้าถึงเมื่อ 2 กรกฎาคม 2552.)

3.1.4.ความเป็นมาของชาวกูยในชุมชนตะดอบ

ภาพที่ 1 ที่ตั้งตำบลตะดอบ

ที่มา : Google. Tele Atlas. เข้าถึงเมื่อ 23 มีนาคม 2523.

ตำบลตะดอบ อันเป็นที่ตั้งของชุมชนตะดอบในงานวิจัยชิ้นนี้ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จดตำบลหนองแก้ว อำเภอเมือง

ทิศใต้ จดตำบลหนองไฮ อำเภอเมือง

ทิศตะวันออก จดตำบลฝักแพว อำเภอกันทรารมย์

ทิศตะวันตก จดตำบลโพนซ่า อำเภอเมืองศรีสะเกษ

สภาพพื้นที่โดยรวมตั้งอยู่บนที่ราบสูงศรีสะเกษ ลักษณะเป็นลอนคลื่นลาดเอียงมาจากทิศใต้ทางเทือกเขาพนมดงรัก แล้วลาดลงไปทางทิศเหนือตามแนวลุ่มแม่น้ำมูล

แม้คำว่า “ชุมชนตะดอบ” ในงานวิจัยชิ้นนี้จะหมายถึง “บ้านตะดอบ หมู่ 1 บ้านโพนงาม หมู่ 7 และบ้านไผ่ล้อม หมู่ 8” แต่ผู้วิจัยต้องการสะท้อนให้เห็นบริบทแวดล้อมชุมชนนี้ด้วย เอกสาร “ประวัติความเป็นมาของตำบลตะดอบ” (อบต.ตะดอบ,2552) สะท้อนให้เห็นการก่อตั้งชุมชนรวมกันอยู่เป็นกระจุก โดยในตำบลตะดอบ จะกระจายเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ประกอบด้วย กลุ่มชุมชนเป็อย กลุ่มตะดอบ และกลุ่มหนองแคนหนองเทา

ชุมชนบ้านเป็อยในอดีต ทำวงศ์ดี เป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “กูย” ได้นำญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน 14 ครอบครัว อพยพมาจากเมืองจำปาศักดิ์ บริเวณท้องที่เมืองอัตตะปือ แสนแป⁴ ด้วยเหตุผลไม่ชัดเจน ระหว่างพ.ศ.2200 ถึงแหล่งที่มีต้นเป็อยขนาดใหญ่ จึงพากันตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณดังกล่าว แล้วเรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อต้นเป็อย ซึ่งมีอายุกว่า 200 ปีในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อชุมชนหนาแน่นมากขึ้น ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งแยกไปตั้งบ้านเรือนบนที่สูงซึ่งชาวกูยเรียกว่า “ไซ้ระถี้” จึงเรียกบ้านนาสูง หมู่ 3 ต่อมา หลังจากนั้นก่อนปี 2524 ได้แยกออกเป็นบ้านเป็อยน้อย หมู่ที่ 6 (เพ็ง อ่าง,41)

ส่วนชุมชนหนองแคน-หนองเทา และค้อน้อย ก็มีประวัติที่น่าสนใจเช่นกัน โดย บ้านหนองแคน หมู่ที่ 4 ก่อตั้งมาประมาณ 120 ปี บางส่วนมาจากบ้านตะดอบ บ้านโพนซ่า ตำบลโพนซ่า บ้านโพนเขวา ตำบลโพนเขวา บ้านยาง ตำบลยาง อำเภอกันทรารมย์ เป็นต้น ส่วนบ้านหนองเทา หมู่ที่ 5 ก็มาจากหลายแหล่ง บางกลุ่มยืนยันว่าบรรพบุรุษมีถิ่นฐานอยู่ตรงนั้น ไม่เคยมีเรื่องเล่าว่ามาจากถิ่นฐานอื่น ขณะบางส่วนมาจากบ้านตะดอบ บางส่วนมาจากบ้านเทิน บ้านพะล้า อำเภอ กันทรารมย์ สำหรับ “บ้านค้อน้อย” เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ก่อนปี 2500 ชาวบ้านได้อพยพไปจากบ้าน

⁴ ปัจจุบันเรียก “แสนปาง” (ผู้วิจัย-)

หนองเทา เพื่อปลูกกระท่อมอยู่ในที่นาใกล้ๆ กันจึงถูกเรียกเป็นบ้านค้อน้อย แต่ประชารวมหมู่บ้านขึ้นต่อบ้านหนองเทา (อบต.ตะดอบ,46)

ชุมชนตะดอบ เป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “กวย” ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้ จะเรียกว่า “กวย”

ประวัติความเป็นมาของการอพยพ จะมีหลากหลายตำนาน แต่ที่สอดคล้องกันคือ การพื้นที่เดิมอยู่ตตะปือ แสนแปรเช่นเดียวกับชุมชนบ้านเปือย ถูกผู้ปกครองบังคับให้ผลิตอาวุธส่งมอบ เมื่อส่งไม่ทันจึงถูกทารุณกรรม ผู้ที่เหลือจึงอพยพครอบครัวหลบหนีเข้ามาในเขตสยาม โดยพักอยู่ที่ตอนปลายสุดของห้วยแฮด ด้านทิศใต้ของบ้านเหล่าเดิม⁵ เรียกว่าบ้านโนนดอบ⁶ จากนั้นเริ่มถลุงเหล็ก และตีเหล็ก แต่ยังคงตามล่าอีก นายทองสา จึงนำครอบครัว และญาติพี่น้อง อพยพหลบหนีทั้งกลางวันกลางคืนไปที่จนถึง บ้านเจียงอี⁷ ช่างชนล้มภาวะเกิดป่วย จึงหยุดพักตั้งชุมชนอยู่ที่นั่น ต่อมาลูกบ้าน ไปพบแหล่งแร่เหล็กอุดมสมบูรณ์ ที่ห้วยโสก⁸ จึงสร้างทับที่พักชั่วคราวขึ้นก่อนทำนบกั้นน้ำสำหรับล้างแร่ และถลุงเหล็ก ต่อมานายเม็ง ลูกบ้านไปพบแหล่งหนองน้ำใหญ่ ต้นไม้อุดมสมบูรณ์ เหมาะต่อการตั้งบ้านเรือน จึงไปสร้างบ้านเรือนที่นั่นต่อมามีญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านตามไปตั้งเป็นชุมชน รอบหนองน้ำ จึงเรียกเป็น “หนองเม็ง” ตามชื่อนายเม็ง ต่อมาหนองน้ำต้นเงิน กลายเป็นบ้านเรือนพักอาศัยไปหมด (เพ็งอ้าง,44-45)

นายจันทร์ อินสมาน ชาวชุมชนตะดอบ อดีตครูโรงเรียนตะดอบวิทยา บันทึกส่วนตัวชื่อ “เอกสารรวมทรัพย์ส่วย,กวย” ระบุว่าผู้ก่อตั้งชุมชนตะดอบ คือพ่อใหญ่สา แม่ใหญ่เพ็ง นำคณะหลบหนีมาจากชุมชน เนื่องจากถูกพญาขอม สั่งให้ชาวส่วยตีอาวุธสงครามจำนวนมากให้ แต่ไม่ได้ตามกำหนดจึงจับคนตีเหล็กฆ่าต่อหน้าลูกเมีย ชาวส่วยกลัวตายจึงแตกหนีไปตายดาบหน้า จนมาถึงบริเวณบ้านเจียงอี⁹ พอดีข้างตายที่นั่น จึงหยุดพักตั้งเป็นชุมชนขึ้น ระหว่างนั้นได้ส่งคนออก

⁵ ภาษาราชการใช้ “บ้านลาวเดิม” ปัจจุบันอยู่ หมู่ 3 ตำบลหนองอารี อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดศรีสะเกษ (ผู้วิจัย-)

⁶ ไม่พบชื่อในสารบบหมู่บ้านโนนยานั้น (ผู้วิจัย-)

⁷ ปัจจุบันตั้งวัดขึ้นชื่อ วัดเจียงอีศรีมงคลวราราม อำเภอเมืองศรีสะเกษตาม ประวัติระบุว่า ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2330 ได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อปี 2499 พร้อมกับการเปิดเป็นโรงเรียนปริยัติธรรม ดู ประวัติวัดท่าราชอาณาจักร เล่ม 16. (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายศาสนา สถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.2540).หน้า 324

⁸ ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลโพธิ์ชัย อำเภอเมืองศรีสะเกษ

⁹ เจียงอี ภาษากวย 2 คำคือ เจียง แปลว่าข้าง อี แปลว่า เจ็บ หรือตาย

สำรวจเพื่อหาหินแร่เหล็กสำหรับถลุงเป็นเหล็กทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่อไป จนกระทั่งมาถึงชุมชน
ตะดอบในปัจจุบันนี้ (2546:2)

อีกตำนานหนึ่งได้จากการบอกเล่าว่าทวดของพงษ์ แสงสกุล ว่าเดิมชุมชนนี้ชื่อบ้านโพน
งาม ผู้ใหญ่ถ่าน แม่ใหญ่บัว พาคณะย้ายมาจากบ้านเจียงอี พักอยู่ข้างห้วยสะทอน แล้วพบ
“ดอบ” หรือกุดโท บนเนินจอมปลวก ประกอบกับสภาพรอบๆ อุดมสมบูรณ์ จึงเรียกเป็นบ้านโพน
งาม¹⁰ แต่ “ดอบ” ที่พบจะเป็นเหล็ก (ตะดอบ) หรือดินเผา (กะแตรตะดอบ) ยังไม่ทราบชัดเนื่องจาก
ออกเสียงเป็นภาษาญ้อคล้ายกัน และกะแตรตะดอบ ชาวญ้อจะใช้น้ำบูชาพระกันทุกครัวเรือน
ประกอบกับทุกครอบครัวตีเหล็กกันหมดจึงเรียก “ตะดอบ” มาจนทุกวันนี้ (สัมภาษณ์, นายดี บุญ
โสม, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

ส่วนนายดี สวัสดิ์ อายุ 89 ปี เล่าว่าบรรพบุรุษอยู่บ้านเหล่าเดิม (ภาษาราชการใช้ บ้านลาว
เดิม) ตำบลหนองอารี อ.ซำซ้ง อพยพมาบ้านบก บ้านหนองกะเด็น บ้านอาวอย หรือบ้านตาโกน
แล้วไปบ้านเจียงอี หาที่อยู่ทีกิน ก่อนจะมาอยู่ที่บ้านตะดอบ เพราะใกล้แหล่งน้ำ แหล่งแร่เหล็ก มี
หนองเม็งอยู่กลางหมู่บ้าน (สัมภาษณ์, เมื่อ 18 มีนาคม 2555)

สำหรับคำบอกเล่าเกี่ยวกับชุมชนตะดอบที่มีอยู่หลายกระแส แม้จะสอดคล้องตรงกันบ้าง
หรือขัดแย้งกัน แสดงถึงภาพสะท้อนแหล่งข้อมูลที่มาจกหลายกระแส แต่จุดที่คล้ายคลึงกันคือ
กล่าวถึงบ้านลาวเดิม บ้านเจียงอี และหนองเม็ง อันอาจเป็นไปได้ว่า ที่มาของคนในชุมชนแห่งนี้ มี
ที่มาจากหลายแหล่งที่ผ่านการเดินทางคนละเส้นทาง ก่อนจะมารวมกันบริเวณดังกล่าว

ส่วนการสถาปนาชุมชนทั้ง 3 ชุมชนขึ้นเป็นตำบลตะดอบ ว่าตั้งขึ้นเมื่อใดยังมีข้อจำกัดใน
ด้านเอกสาร อย่างไรก็ตามมีจากเอกสารจัดทำโดย คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสาร
การจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ พ.ศ.2500 ระบุว่าอำเภอเมืองศรีสะเกษ ในปี 2499 มีหน่วยการ
ปกครองเพียง 16 ตำบล คือ เมืองเก่า หนองครก ธาตุ ดวนใหญ่ ชำ พุ่ม พายูห์ จาน โพนข่า หนอง
ไฮ โพนเขวา โปธิ น้ำคำ ลีนฟ้า คุชอด และหญ้าปล้อง (2500:16) และไม่มีตำบลตะดอบ

นายดี สวัสดิ์ อายุ 88 ปี (สัมภาษณ์, เมื่อ 24 มกราคม 2555) ยืนยันว่า ก่อนปี 2500
ตำบลตะดอบ เคยกำนันมีมาก่อน หลายคน เช่น นายทองดี รัตคะราช นายแดง แสงสกุล จนถึงยุค
นายสี หนูสอน เป็นกำนัน แต่หลังจาก นายสี เกษียณไปไม่มีการเลือกกำนันใหม่ ตำบลตะดอบ จึง

¹⁰ นายอรุณศักดิ์ ไชยสาร อายุ 63 ปี อดีตศึกษานิเทศก์จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งข้อสังเกตการตั้งชื่อหมู่บ้านในอดีตว่า หากมีชื่อว่า
“โพน” ให้สันนิษฐานว่าเป็น “ชุมชนญ้อ” ถ้ามีชื่อ “สำโรง” เป็นชุมชนเขมร (สัมภาษณ์, เมื่อ 2 ธันวาคม 2554) ซึ่งผู้วิจัยก็สังเกตเห็น
ว่า หากมีชื่อ “โพน” หรือ “โนน” มักเป็นชุมชนลาว

ถูกยุบไปขึ้นกับตำบลวังไฮ โดยยุคแรก นายมา หอมหวาน เป็นกำนัน ที่มอบตำแหน่งให้ นายคำพันธ์ หอมหวาน ลูกชายแต่ชาวบ้านไม่ยอมรับ นายส่วน ผาแก้ว จึงได้รับเลือกเป็นกำนันต่อ

ต่อมา นายทองดี อรุณโรจน์ ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันปี 2519 ระหว่างถูกยุบนั้น บ้านตะดอบ ถูกแบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ ตะดอบหมู่ 1 และตะดอบหมู่ 2 โดยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 คือ นายสีหนุสอน หลังนายสี เกษียณอายุ นายทองดี แสงสกุล ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนส่วน หมู่ 2 ผู้ใหญ่บ้านคือ นายทา สถาพร ต่อมาจึงมีการตั้งตำบลขึ้นใหม่ รวมกับหมู่บ้านอื่น คือ บ้านเป็อย บ้านหนองแคน หนองเทา เป็น 5 หมู่บ้าน และนายทองดี อรุณโรจน์ ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน

การถูกยุบไปรวมกับตำบลวังไฮ เกี่ยวข้องกับการสร้างทางที่จังหวัดเพชรบูรณ์ ในช่วงจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะช่วงนั้นมีการเกณฑ์ชาวบ้านไปสร้างทางด้วย โดยกำนันตำบลวังไฮ จึงให้บ้านตะดอบถูกเกณฑ์ไป (สัมภาษณ์, นายดี สวัสดิ์, เมื่อ 24 มกราคม 2555)

นายเพ็ง สยามเยี่ยม อายุ 86 ปี เล่าว่าช่วงอายุประมาณ 18 ปี (2487) นายอิน สยามเยี่ยม พ่อของถูกเกณฑ์ไปสร้างทาง คือ เดิมคิดว่าจะถูกเกณฑ์แรงงานฟรี ไม่มีใครอยากไป และไม่มีใครอยากทำ จนกระทั่งเสร็จงาน จึงได้รับแจกเงินให้คนละ 160 บาท ถือว่ามากสำหรับสมัยนั้น (สัมภาษณ์, เมื่อ 23 มกราคม 2555)

คำบอกเล่าของนายดี สะท้อนให้เห็นว่า เดิมตำบลตะดอบ เคยมีมาก่อน แต่ถูกยุบไปรวมกับตำบลอื่น ก่อนจะตั้งขึ้นมาภายหลัง ระหว่างปี 2500-2519 ส่วนคำบอกเล่าของนายเพ็ง เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าเหตุการณ์ถูกเกณฑ์แรงงานไปสร้างทางที่เพชรบูรณ์ นั้นมีจริง แม้การตั้งตำบลไม่ใช่เรื่องที่ถูกวิพากษ์เน้นหนัก แต่ก็สะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงจากการที่รัฐเข้าสู่ชุมชนการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองในช่วงการเปลี่ยนผ่าน

1) เศรษฐกิจ

การผลิตหลักในชุมชนตะดอบ ก็คือทำการเกษตร ทั้งทำนา และเลี้ยงวัว นอกนั้นก็คือการเลี้ยงหมู เป็ดไก่ แบบปล่อย เมื่อว่างจากการทำนา จะเริ่มตีเหล็ก

ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตพื้นฐาน นับตั้งแต่ก่อตั้งเป็นชุมชนมา ครอบครัวรุ่นเก่า ได้หักร้างถางพงและยึดครองที่ดินกันครอบครัวละหลายสิบไร่ แต่มักใช้พื้นที่เพื่อการปลูกข้าวนาดำ เพียงครอบครัวละ 5-6 ไร่ ก็ได้ข้าวเต็มเม็ด เพียงพอต่อการบริโภคภายในครอบครัวที่มีสมาชิก 8-13 คน นอกจากนี้ครอบครัวที่มีลูกสาว ก็จะหาซื้อที่ดินจากเพื่อนบ้าน เก็บเป็นมรดกแก่ลูกสาวหลังการแต่งงาน เพื่อให้มีที่ดินเพียงพอแบ่งปัน ต่อลูกสาวอย่างน้อยคนละ 3-4 ไร่ (สัมภาษณ์, นายดี

สวัสดิ์, เมื่อ 18 มีนาคม 2555) ส่วนข้าวที่ผลิตผลิตได้ ส่วนใหญ่จะเก็บไว้บริโภคไม่ได้ผลิตเพื่อขาย เพราะข้าวมีราคาต่ำมาก

เอกสารการแสดงสิทธิครอบครองที่ดินที่เรียกว่า “สค.1” ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลก่อนๆ ชาวบ้านเพิ่งจะทยอยเปลี่ยนเป็น น.ส.3 ในปี 2515 และเปลี่ยนเป็นโฉนดที่ดินในปี 2525 เช่น กรณีครอบครัวนายจันทร์ อินสมาน (สัมภาษณ์, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

ทิศทางความเปลี่ยนแปลงระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ของนายจันทร์ ไม่ได้แตกต่างจาก นายเพ็ง สยามเยี่ยม (สัมภาษณ์, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550) นายดี บุญโสม (สัมภาษณ์, เมื่อ 22 ธ.ค. 2549.) และนายดี สวัสดิ์ (สัมภาษณ์, เมื่อ 22 ธ.ค. 2549.) แต่หลังปี 2532 ในยุคที่ดินเริ่มมีราคาสูง ชาวตะดอบเริ่มนำโฉนดที่ดินไปจำนองกับคหบดีในตัวเมืองศรีสะเกษ (สัมภาษณ์, นายเกรียงศักดิ์ วงศ์สุวรรณ, เมื่อ 15 พฤศจิกายน 2546) อาทิ ร้านประเสริฐสมัย ร้านจันทร์มณีเลิศ ร้ายสวัสดิ์ค้าไม้ กลุ่มไฉ่หะเจริญ ตลอดจนเจ้าของนาม “เสียมนตรี” และ “เสียไพโรจน์” เป็นต้น และช่วงเดียวกันนี้เองที่ชาวบ้านเริ่มหันไปกู้เงินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อนำมาปลดหนี้บางส่วนที่เกิดขึ้นจากการซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า พวกตู้เย็น โทรทัศน์ รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ เป็นต้น (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

จากคำบอกเล่าสะท้อนให้เห็นว่าแม้มีการตราพระราชบัญญัติที่ดิน พ.ศ. 2497 แต่ความเปลี่ยนแปลงด้านระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และความต้องการกรรมสิทธิ์ที่ชัดเจนสำหรับชุมชน เพิ่งเกิดขึ้นท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยรวมหลังปี 2504 ที่ผ่านมา

ส่วนป่าไม้ก่อนปี 2480 พ่อนายจันทร์ อินสมานเล่าว่า รอบหมู่บ้านยังมีสภาพเป็นป่าไม้ แม้ชาวบ้านหลายคนจะจับจองที่ดินเอาไว้คร้วเรือนละ 20-30 ไร่ แต่ใช้เป็นที่ดินทำกินจริงๆ เพียง 4-6 ไร่ เนื่องจากสภาพดินยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก ประกอบกับมีการเลี้ยงวัว ควายเอาไว้ทั้งกินทั้งขาย และใช้งาน ทำให้ผลผลิตเพียงพอต่อการเลี้ยงดูสมาชิก 8-13 คน ทำให้ป่ายังเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับการผลิตถ่านดีเหล็กได้ (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547) ต่อมาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ข้าวเริ่มเป็นที่ต้องการมากมีการขยายพื้นที่เพาะปลูก ต้นไม้ถูกโค่นลงเป็นพื้นที่ทำนามาก จนไม่มีทางสำหรับให้เกวียนผ่าน เพราะติดคันทนา (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) และในช่วงปี 2525 เป็นต้นมาถึง 2530 ป่าถูกบุกเบิกกลายเป็นที่นา แม้กระทั่งต้นไม้ที่ล้อมรอบหมู่บ้าน ก็ถูกตัดทิ้งเพื่อขยายพื้นที่ทำนา และขยายหมู่บ้าน (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549) ทำให้การหาไม้เผาถ่านต้องขยับออกจากหมู่บ้าน ไปหาในป่าอีกหมู่บ้านหนึ่งไกลจากตะดอบกว่า 5 กิโลเมตร (สัมภาษณ์, นายสี สุขสง, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

การทำนา ชาวชุมชนตะดอบจะปลูกข้าวเจ้า ทำนาดำ มาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ เดิมจะเน้นปลูกข้าวเจ้า กินข้าวเจ้ามาตั้งแต่รุ่นบรรพบุรุษ เดิมข้าวไม่ค่อยมีราคานักชาวบ้านจะปลูกข้าวเอาไว้กิน พ่อของนายจันทร์ อิสมาน เล่าว่า ก่อนปี 2480 รอบหมู่บ้านยังมีสภาพป่า แต่ตอนช่วงหลังบางคนจะส่งลูกเรียนต่อสูงขึ้น จำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้น จำเป็นต้องทำงานมากขึ้น เช่น ตีเหล็กและเลี้ยงสัตว์ อย่างไรก็ตามช่วงสงครามโลก แม้ชุมชนตะดอบจะไม่ได้รับผลกระทบ แต่เดิมที่ชาวบ้านทำนากันเพียง 5-6 ไร่ ไร่ปลูกข้าว ก็เริ่มขยายที่นาทำนามากขึ้น คนนั้นทำคนนี้ก็ทำบ้างจนที่นาขยายออกไป (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อิสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และ นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) จากเดิมเคยมีครอบครัวละประมาณ 30 ไร่ ทำนากันจริงจังเพียง 5-6 ไร่ ก็เพียงพอเลี้ยงสมาชิก ช่วงปี 2510 มีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวออกไปอีก รัฐได้ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช ซึ่งได้ผลดีระยะแรก แต่ช่วงหลังดินเริ่มเสื่อมปลูกข้าวไม่ค่อยได้ผลดีนัก ชาวบ้านเริ่มทยอยออกไปรับจ้างต่างถิ่น การตีเหล็กเริ่มลดลง การลงแขกเกี่ยวข้าวลดลง เพราะไม่มีคนทำ การจ้างเกี่ยวข้าว เริ่มมีเพิ่มขึ้นในช่วงปี 2516 ส่วนยาปราบศัตรูพืช ต้องใช้กันทุกปีมาจนถึงทุกวันนี้ เพราะหากนาไถไม่ใช้ เพลี้ยจากนาอื่นจะมารุมที่นาซึ่งไม่ได้พ่นยาปราบศัตรูพืช (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อิสมาน, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547)

การทำนาดำ ยังสืบเนื่องเรื่อยมา ขณะควายเหล็ก เริ่มเข้าไปมีบทบาททำนาทดแทนควายจริง หลังปี 2540 จากการทำนาดำ ที่ต้องใช้เวลา ตั้งแต่การไถตะ เพราะกล้า ถอนกล้า บักดำ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยว ตีข้าว และนำข้าวขึ้นเล้า ใช้เวลา ประมาณ 5 เดือน เข้าสู่ช่วงที่ต้องใช้เวลาในการดูแลลดน้อยลง เนื่องจากลูกหลานออกไปเรียน และไปทำงานนอกชุมชน การทำนาดำ ได้เริ่มเปลี่ยนเป็นนาหว่าน ที่ใช้เวลาในการทำนาไม่เกิน 2 เดือน แม้จะได้ผลเพียง “หนึ่งในสอง” หรือ “สองในสาม” ก็ตาม แต่ทำให้ชาวบ้านมีเวลาในการทำกิจกรรมอื่นมากขึ้น ชาวบ้านกว่าร้อยละ 50 เปลี่ยนไปทำนาหว่าน ปัจจุบันมีส่วนน้อยที่ยังทำนาดำกันอยู่ (นางสุพิชญาภรณ์ อรุณโรจน์ สัมภาษณ์เมื่อ 9 มีนาคม 2550 ,นางนาง กรมนาถ, สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

เดิมในชุมชนเคยมีผู้เลี้ยงวัวควาย เขามูลไว้เป็นปุ๋ยคอก ส่วนใหญ่จะเลี้ยงวัว คละกับควาย โดยเลี้ยงวัวไว้ขายเอาเงินสด และเป็นอาหาร ส่วนควายเลี้ยงไว้ไถนา โดยเฉลี่ยแต่ละครัวเรือนจะเลี้ยงคล้าย 1-2 ตัว วัวประมาณ 3-4 ตัว หลังปี 2516 มีผู้เลี้ยงวัว ควาย จำนวนกว่า 40 ตัวขึ้นไป ประมาณ 3 คน โดยช่วงนั้นควายมีราคาเพียงตัวละ 500 บาท ขณะยังมีโจรลักควาย เพราะปัญหาการดูแลไม่ทั่วถึง หลังจากปี 2536 คนร้ายขโมยควายถูกยิงเสียชีวิต ทำให้ปัญหานี้ทุเลาไป จนชาวบ้านเริ่มหันมาเลี้ยงอีกครั้ง ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่ควายเหล็กเริ่มเข้ามามีบทบาทแทน วัว ควายกลายเป็นอาหาร แทนการใช้งาน จนกระทั่งหลังปี 2540 การเลี้ยงวัวควายเริ่มลดลง อย่างเห็นได้

ชัด มีชาวบ้านเพียงไม่กี่ ร้อยละ 10 ที่ยังคงเลี้ยงวัว ควาย เอาไว้ สำหรับขายเพื่อใช้เงินเล็กๆ น้อยๆ (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547) แม้ปัจจุบันจะมีเลี้ยงวัวควาย เอาไว้ แต่ก็แค่เลี้ยงเอาไว้ดูเล่น เอาไว้กินเวลาว่าง ไม่ได้เลี้ยงเอาใช้งานเช่นเดิม เพราะ มีแต่ควายไถนาไม่เป็น เนื่องจากคนฝึกรุ่นใหม่ ก็ทำไม่เป็น ส่วนคนเก่าก็หมดแรงฝึกแล้ว “เพราะคนฝึกควาย จะต้องแข็งแรงเหมือนควาย” (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555)

และก่อนปี 2504 ยังมีการเลี้ยงหมู ไก่ แบบปล่อย แต่มีคอกเอาไว้ให้กลับมานอน โดยทุกเย็นจะเรียกกลับมากินเศษอาหารก่อนเข้าคอกวันละ 1 ครั้ง (สัมภาษณ์, นายดี สวัสดิ์ และนายดี บุญโสม, เมื่อ 18 มีนาคม 2555)

จากที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงสภาพ เศรษฐกิจชุมชนตะดอบ อยู่ในระดับเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง (Sufficiency Economy) แต่การลดของพื้นที่ป่าไม้รอบหมู่บ้าน ที่สัมพันธ์กับการขยายพื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้นเมื่อหลังปี 2504 ตลอดจนการลดลงของปศุสัตว์ เกี่ยวข้องกับด้านปุ๋ยเคมี การใช้แรงงานเครื่องจักรควายเหล็ก เข้ามาทดแทนแรงงานที่เคลื่อนย้ายออกไปทำงานต่างถิ่น ที่สอดคล้องกับการเข้ามาของถนน ระหว่างปี 2504-2536 ที่พัฒนาจากถนนดิน เป็นถนนลูกรัง และเป็นถนนลาดยาง และการเข้ามาของกระแสไฟฟ้าในปี 2525

การขายข้าว ในช่วงก่อนปี 2504 ทำได้ยาก เนื่องจากต้องหาข้าวจากชุมชน นำไปขายที่โรงสีใหญ่ ในตัวเมืองศรีสะเกษ ในราคา 2.5-5 บาทต่อ 120 กิโลกรัม “เรียกว่าขายกันด้วยหน่วยหมื่น (12 กิโลกรัม) หน่วยแสน (1200 กิโลกรัม)” จนราคาขยับขึ้นเป็น 7-8 บาท และ 12 บาท ขณะที่ขายมีด พไร่ในราคาเล่มละ 2.50 บาท หลังปี 2504 ยังขายกันในหน่วยลิตร จนกระทั่งสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ (17 มิถุนายน 2518 - 22 มกราคม 2519) จึงคิดหน่วยขายกันเป็นกิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 2.50 บาท (สัมภาษณ์ นายเพ็ง สยามเยี่ยม เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) ประมาณปี 2517-2518 มีพ่อค้าข้าวจากจังหวัดร้อยเอ็ด ขับรถเข้ามาซื้อข้าวในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านยิ่งเร่งขยายพื้นที่ทำนาออกไปอีก เพื่อจะขายข้าว (สัมภาษณ์ นายจันทร์ อินสมาน เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547) จนกระทั่งปัจจุบันมีการประเมินว่า ชาวบ้านบางส่วน ประมาณ ร้อยละ 20 ส่วนใหญ่จะทำนาเพื่อขายข้าว เพื่อใช้หนี้ ที่กู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และหนี้รายทุนเงินกู้ยืมในระบบ เนื่องจากการทำนาแผนใหม่ ที่ขาดแรงงานทั้งคนและเครื่องจักร สอดคล้องกับผลการสำรวจงานวิจัยภาคสนามระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2555

การปั้นหม้อ หรือการตีหม้อ ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมยามว่างของหญิงสูงอายุในคุ้มตะวันตก อายุประมาณ 60-70 ปี (บ้านตะดอบ) พวกนี้ตีหม้อขายที่บ้าน และมีคนจากต่างถิ่นเข้าไปรับซื้อนำไปขายต่อ ช่างตีหม้อ จะขุดดินเป็นสระน้ำใกล้ป่าช้าเก่า (ปัจจุบันคือวัดป่าโนนเสื่อ) นำดิน

กลับมาเช่น้ำ จากนั้นบดเศษหม้อแตกผสมกับดินตีสจนเข้ากันสนิท ใช้สำหรับการปั้นหม้อ หลังปี 2510-2515 การปั้นหม้อหายไป ซึ่งอาจเกิดจากคนในท้องถิ่นออกไปทำงานถิ่นอื่นมากขึ้น แล้วซื้อหม้อ หรือโถง จากถิ่นอื่นนำมาใช้ในชุมชน (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) แต่ปัจจัยสำคัญที่สุดตามความเห็นของ นางเหลียม อิมเต็ม อายุ 91 ปี คือ ปัญหา“ไม่มีผู้สืบทอด” เพราะเป็นงานที่ละเอียดทำยาก ทำให้ไม่มีลูกหลานไปรับช่วงการผลิตต่อ หลังรุ่นเก่าปลดระวาง และเสียชีวิต ไม่มีรุ่นใหม่สืบทอดต่อ การปั้นหม้อ หรือตีหม้อจึงสูญไปจากชุมชน (สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

การทอผ้า โดยปกติชาวชุมชนตะดอบ จะทอผ้าไหม และผ้าฝ้าย ตั้งหูก และกี่ทอผ้า เอาไว้ใต้ถุนบ้าน ปลูกต้นหม่อน และต้นฝ้าย ตามเนินในนา ต่อมาเริ่มลดลงเรื่อยๆ และขาดการสืบทอดรุ่น จนกระทั่งก่อนปี 2504 เมื่อ นางเหลียม อิมเต็ม เข้าไปเปิดร้านขายของ จึงไม่มีช่างทอผ้าเหลืออยู่แล้ว มีเพียงครอบครัวของนางเหลียม เท่านั้นที่ทอผ้าขาย (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 ก.พ.2555 และนางเหลียม อิมเต็ม, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

2) ด้านการศึกษา

ในอดีตวัดอาจเป็นศูนย์กลางการจัดการเรียนการสอน ต่อมาเมื่อการศึกษาในกรุงเทพฯ เริ่มขยายตัว ในต่างจังหวัดก็เช่นกัน ที่น่าสนใจ คือ การก่อเหตุของคนท้องถิ่นเช่นกรณี “เสื่อธง” เมืองศรีสะเกษ และ “ผีบุญ ทำบุญจันทร์” เมืองขุขันธ์ ก่อนจะมีการย้ายศาลากลางจังหวัดขุขันธ์ เามาตั้งที่ศาลากลางจังหวัดในปัจจุบัน ในช่วงระหว่างปี 2447-2450

ปี 2466 ตำบลตะดอบ ได้เปิดโรงเรียนอยู่ในพื้นที่ศูนย์กลางชุมชน 3 แห่ง โดยขุนศรีศักดิ์ บริบาล นายอำเภอเมืองศรีสะเกษ ได้สนับสนุน ให้มีการก่อตั้งโรงเรียนประชาบาลวัดบ้านตะดอบ ใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน นายเมย วงศ์นคร เป็นครูใหญ่คนแรก เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ปัจจุบัน เปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนตะดอบวิทยา ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลตะดอบ นายไกรฤกษ์ กันหาฤกษ์ เป็นผู้อำนวยการ เปิดสอนระดับอนุบาล ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีบุคคลกรกว่า 31 คน และจำนวนนักเรียนกว่า 500 คน

นายสงัด ผิวหอม อายุ 81 ปี อดีตรักษาการณัอาจารย์ใหญ่ (พ.ศ.2525-2526) ให้จำนวนนักเรียนประมาณ 600 คน แต่อยู่เรียนจริงประมาณ 300-400 คน ส่วนใหญ่มีแต่ชื่อ ตัวออกไปทำงานในเมืองใหญ่กันหมด ต้องใช้เวลาเฉลี่ยรับัญชีนักเรียนระหว่าง พ.ศ.2501-2510 อยู่หลายปี (สัมภาษณ์เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2554) ขณะ นายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์ อายุ 73 ปี อดีตอาจารย์ใหญ่ (พ.ศ.2526-2530) เล่าว่าส่วนใหญ่เด็กที่ไปเข้าเรียน ส่วนใหญ่จะเกาะกลุ่มกันเป็นเพื่อน

อายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เมื่อเพื่อนคนแรกเข้าไปเรียน ก็จะมาเพื่อนกลุ่มเดียวกันไปเรียนด้วย และส่วนใหญ่จะไม่ได้แจ้งเกิด ทางโรงเรียนจะจัดการร่วมกับกำนันผู้ใหญ่บ้าน ทั้งตั้งชื่อ และตั้งวัน เดือนปีเกิดให้ (สัมภาษณ์เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554)

ทางด้านชุมชนบ้านเปือย การศึกษาเข้าสู่ชุมชนเมื่อปี พ.ศ.2481 นายสง่า สุขรัตน์ นายอำเภอเมืองศรีสะเกษ ได้สนับสนุนการเปิดโรงเรียนวัดบ้านเปือยขึ้น ชื่อ โรงเรียนวัดบ้านเปือย มีนายสง่า สุขรัตน์ เป็นครูใหญ่คนแรก ใช้ศาลาวัดบ้านเปือย (วัดบ้านเปือยน้อย หมู่ 6 ในปัจจุบัน) เปิดสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ปัจจุบัน ย้ายสถานที่ตั้งไปอยู่ บ้านเปือย หมู่ 2 แล้วเปลี่ยนชื่อ เป็น "โรงเรียนบ้านเปือยนาสูง" นายอัมพร อินตะนัย เป็นผู้อำนวยการ เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 3 ขวบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ไปจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

จากนั้น นายโสดา ปาลบุตร ศึกษาธิการจังหวัด สนับสนุนการจัดตั้งโรงเรียนบ้านหนอง แคนหนองเทา ขึ้นในปี 2483 มีนายน้อย อิมเต็ม เป็นครูใหญ่คนแรก (พี่ชายนางเหลียม อิมเต็ม) ปัจจุบันตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลตะดอบ มีนายเศรษฐโชค บุญเสริม เป็นผู้อำนวยการ พร้อมกับการเปิด ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก หรืออนุบาล 3 ขวบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 และมัธยมศึกษาปีที่ 1-3

ระหว่างปี 2526-2530 นักเรียนจะสื่อสารกับครูด้วยภาษากลางได้ดี แต่การสื่อสารกับ เพื่อนร่วมห้องด้วยภาษาถิ่นอย่างน้อย ร้อยละ 95 ที่ยึดยาวมาจนถึงปี 2536 ทำให้ครูไม่ค่อยเข้าใจ นักเรียนมากนัก (ศรีสุภะบุตร, 2536:28 และสัมภาษณ์ วิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์, เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554) นอกจากครูที่อยู่ในชุมชนและพักอาศัยที่นั่น เช่น นายสงัด ผิวหอม และ นายจันทร์ อินสมาน คนในชุมชนได้บรรจุเป็นครูที่โรงเรียนตะดอบวิทยา (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547 และนายสงัด ผิวหอม, เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2554)

ปี 2547 การสื่อสารระหว่างครูกับนักเรียนดีขึ้น ครูเข้าใจนักเรียนและช่วยแก้ไขปัญหานักเรียนดีขึ้น ความสำเร็จเบื้องต้นคือ นักเรียนเริ่มออกไปเรียนต่อในระดับสูงขึ้นอย่างน้อย ร้อยละ 15 (สัมภาษณ์, นายไกรฤกษ์ กัณหาทฤกษ์, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547) และยังมีแนวโน้มจะเพิ่มเป็น ร้อยละ 50 ในปัจจุบัน จากการสังเกตการณ์ในชั้นเรียน ผู้วิจัยพบว่านักเรียนส่วนใหญ่ สื่อสารกับ เพื่อนร่วมห้องด้วยภาษาถิ่น ผสมกับภาษาอีสานสำเนียงศรีสะเกษ และภาษากลาง เป็นส่วนใหญ่ ขณะยังพบป้ายรณรงค์ไม่ให้นักเรียนใช้ภาษาถิ่น สื่อสารกันในชั้นเรียน

ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับด้านการศึกษา จะพบว่าการเคลื่อนตัวของการจัดระบบแนวคิด จากส่วนกลางเข้าสู่ชุมชนเริ่มต้นจากชุมชนตะดอบ แล้วขยายออกไปหาชุมชนบ้านเปือย และ หนองแคนหนองเทา ซึ่งด้านหนึ่งคือการเพิ่มโอกาสให้เยาวชนในชุมชน แต่อีกด้านก็คือการ เกื้อหนุนให้แรงงานออกจากท้องถิ่น เข้าไปสู่ระบบตลาดแรงงานรับจ้างในอนาคต

แม้ นายไกรฤกษ์ กัณหฤกษ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนตะดอบวิทยา สะท้อนว่าปัญหา การจัดการเรียนการสอนลดลง แต่ปัญหาของนักเรียนที่พบคือ ปัญหาความขัดแย้งกับญาติผู้ใหญ่ ที่มาจากการที่พ่อแม่ไปทำงานในต่างถิ่น ปล่อยให้เด็กอยู่กับญาติผู้ใหญ่ ท่ามกลางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ยากจะเข้าใจกันได้และทำให้นักเรียนเกิดความคับข้องใจ ขณะยังไม่ถือเป็นปัญหารุนแรง (สัมภาษณ์, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547) ขณะในปี 2555 ยังไม่พบปัญหายาเสพติดเช่นกันรวมทั้งเด็กนักเรียนมีแนวโน้มเรียนต่อระดับมัธยมปลาย และอาชีพจะเพิ่มขึ้น (สัมภาษณ์ นายบุญชู พวงจำปา เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2555)

3) ด้านสาธารณสุข

การรักษาพยาบาลในชุมชนยุคเก่า จะใช้การ “จำตัวเอง” เป็นการค้นหาว่ามีสิ่งไม่ดีอะไรไปกระทำกับผู้ป่วย และจะแก้ได้อย่างไร แต่ช่วงหลังการ “จำตัวเอง” ขาดการสืบทอด แต่ยังคงเหลืออยู่ที่ชุมชนบ้านเปือย (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 18 มีนาคม 2555) ส่วนการทำคลอดจะใช้หมอดำแย ที่ชาวบ้านเรียกว่า “แม่ตอหมอบ” จนกระทั่งการเข้ามาของสำนักงานผดุงครรภ์ในช่วงหลังแต่ชาวบ้านยังไม่นิยมมากนัก เพิ่งมานิยมช่วงหลังปี 2530 (สัมภาษณ์, นายสงัด ผิวหอม, เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2555)

สำนักงานผดุงครรภ์ ตั้งขึ้นในบ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 ตำบลตะดอบ เมื่อปีพ.ศ.2511 โดยนายผัน แก้วคำ อนามัยตำบล บริจาคที่ดินพร้อมสิ่งปลูกสร้างให้ใช้เป็นที่ทำการ โดยนางเพ็ญประภา แก้วคำ เป็นหัวหน้าสำนักงานคนแรก ต่อมาได้รับเป็นสถานีนามัยในปี 2526 จากนั้นในปี 2543 สถานีนามัย ได้ย้ายไปตั้ง อาคารสำนักงานถาวรแห่งใหม่ อยู่ติดกับสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบในปัจจุบัน รับผิดชอบพื้นที่ในตำบล รวม 8 หมู่บ้าน ประชากร 1,270 หลังคาเรือน รวม 7,010 คน

4) สาธารณูปโภค

ด้านสาธารณูปโภค หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เข้าสู่ยุคสงครามเย็น ที่รัฐบาลไทยได้จัดโครงการฟื้นฟูเศรษฐกิจมุ่งสู่ความทันสมัย (Modernization) นั้น ชุมชนตะดอบ ก็ได้รับผลพวงไปด้วย การคมนาคม ในยุคแรกๆ คือ การเดินเท้า การนำสินค้าออกไปขายนอกชุมชน ไม่ว่าจะ เป็นข้าว หรือผลิตภัณฑ์พรรณ ต้องใช้วิธีการหอบคอนออกไป

นอกจากนี้ยังมีพาหนะหลัก ที่ใช้กันในหมู่บ้านก็คือเกวียน นายเพ็ง สยามเยี่ยม เล่าว่าสมัยเป็นเด็ก ในชุมชนตะดอบมีเกวียน แทบทุกหลังคาเรือน ต่อมาก็ค่อยๆ ลดลง เพราะส่วนใหญ่หากจะขายของ ก็จะเดินเท้า ส่วนข้าวไม่ค่อยนิยมขายกันเพราะไม่ได้มีราคามากนัก แต่เนื่องจากคนเยอะขึ้นการอพยพลำบาก ก็พากันขยายพื้นที่ปลูกข้าว เกวียนจึงเหลือก็หลัง ช่วงสงครามโลก เหลือเกวียน อยู่เพียง 5-4 ครั้วเรือน เพราะไปเหยียบที่นาคนอื่น เมื่อเกวียนพังไปวัวเทียมแกล้งจึงไม่มี

ใครใช้เกวียน (สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) ขณะนางเหลียม อิ่มเต็ม อายุ 91 ปี บอกว่าปี 2501 ตอนที่มาอยู่ชุมชนตะดอบ ในชุมชนมีเกวียนเพียงหลังเดียวคือ บ้านตัวเอง (สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

แม้จะขัดกันในเรื่องละเอียด แต่เนื้อหา คือ การมีพาหนะใช้งาน และการลดลงของพาหนะที่น่าสนใจคือ การขาดถนนให้เกวียนวิ่ง และพัฒนาการของถนน ได้เริ่มขึ้นระหว่างปี 2500-2504 โดยปี พ.ศ.2499 นายทองดี อรุณโรจน์ กรรมการตำบล เสนอต่อที่ประชุมตำบล ในการประชุมสภาตำบลครั้งแรก ที่มี นายเชื่อง ขุนพันธ์ ปลัด อ.เมืองศรีสะเกษ เป็นประธาน นายส่วน ผาแก้ว กำนันตำบลวังไฮ เป็นรองประธาน และกรรมการคนอื่น เช่น นายทองดี อรุณโรจน์ กรรมการตำบล นายเผื่อ รียา กรรมการตำบล นายเพ็ง สยามเยี่ยม สมาชิกตำบล และ นายมูม เมืองพรม สมาชิกตำบล เป็นต้น อันนำไปสู่การตัดถนนจากบ้านตะดอบ ไปเชื่อมกับ ตำบลโพนซ่า ยาว 2 กิโลเมตร กว้าง 6 เมตร (ทองดี อรุณโรจน์, 2550:14-16,27)

บันทึกความจำของนายทองดี ยังกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านเกี่ยวกับถนน คือ ในปี 2504 ได้มีการตัดถนนและขยายถนน ในหมู่บ้าน รวม 7 สาย ต่อมาพ.ศ.2519-2520 มีการปรับปรุงถนนทั้งตำบล และขุดสระน้ำ บ่อบาดาล ทุกหมู่บ้าน สร้างถนนไปบ้านบัวเตย บ้านโพนซ่า และบ้านเปือยนาสูง ขุดลอกคลอง หนองทุกหมู่บ้าน จนเข้าสู่รัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร ยกเลิกโครงการ ให้ขอแรงชาวบ้านสร้างถนน ไปบ้านโนนอิปัง ระยะทาง 2 กิโลเมตร ตัดถนนไปบ้านแดง ต.จาน ระยะทาง 1 กิโลเมตร (เพ็งอึ้ง:19,24-25) ต่อมาในปี 2526 กรมทางหลวงได้ตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้าน เป็นทางดินเหนียวผสมลูกรัง ปี 2536 ได้พัฒนา เป็นถนนลาดยางมะตอย (สัมภาษณ์, นายเกรียงศักดิ์ วงสุวรรณ, เมื่อ 15 พ.ย.2546)

ในสายตาคณนอกเช่น นายสงัด ผิวหอม อายุ 81 ปี เล่าถึงสภาพการเดินทางจากตัวเมืองเข้าไปสอนในโรงเรียนตะดอบวิทยา เมื่อปี 2501 ว่า ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ 6 โมงเช้า ไปตามถนนทางลูกรังสายศรีสะเกษ-กันทรลักษณ์ เข้าสู่บ้านกุดไจ้ ระหว่างบ้านกุดไจ้ถึงบ้านโพนซ่า เป็นทางลูกรัง ประมาณ 2 กิโลเมตร จากบ้านโพนซ่า ไปหาโรงเรียนตะดอบ เป็นถนนดินทางเกวียนธรรมดา ไหล่ทางอาจกว้าง แต่ตัวถนนจริงๆ แคบ สองฟากข้างมีต้นตระบองเพชร แบบหนาม ถ้าปั่นจักรยานล้มไปโดนเป็นเจ็บ ฤดูฝนดินจะเป็นหล่มโคลน ต้องถอดรองเท้าจูงรถไปโรงเรียน สู้ทำย 3-4 ปี ถัดมา จึงเลือกซื้อที่นา 17 ไร่ บริเวณบ้านค้อน้อย และสร้างบ้านอยู่ในชุมชนตะดอบ และเปิดร้านขายของให้ภรรยาดูแล (สัมภาษณ์, เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2554)

ส่วนนายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนตะดอบวิทยา ระหว่างปี 2526-2530 กล่าวถึงสภาพถนนที่เข้าสู่หมู่บ้านว่า จะเดินทางจากจังหวัดศรีสะเกษ เข้าสู่หมู่บ้านด้วย

รถจักรยานยนต์ ช่วงนั้นยังสภาพถนนยังเป็นหล่มโคลน หน้าฝนจะลำบากมาก ถ้าใช้รถจักรยาน หลุด หรือขาด ก็ไปทำงานสายกันเลย ส่วนสินค้าที่เข้าสู่หมู่บ้านหลักๆ คือ รถขนส่ง เป็นรถกระบะ จะขนส่งเข้าส่งที่ร้านค้าในชุมชนประมาณสัปดาห์ละครั้ง (สัมภาษณ์, เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554)

ขณะความคิดคนภายในเช่น นายจันทร์ อินสมาน เล่าว่าเดิมการเดินทางไกลของคนในชุมชน จะใช้การเดินทางเท้า เช่น หาบเหล็กออกไปตระเวนขายตามหมู่บ้านอื่น แต่ช่วงพ.ศ.2501 เริ่มมีครุใช้รถจักรยานยี่ห้อฟิลลิป ราคาคันละ 250 บาท ซี่ผ่านหมู่บ้าน ประมาณ 2-3 คัน หลังปี 2504 ถนนเริ่มดีขึ้นกว่าเดิม เริ่มมีครุ และข้าราชการคนอื่นๆ ขับรถจักรยานยนต์เข้าไปในหมู่บ้าน เช่น นายสงัด ผิวหอม นายประพันธ์ ดมหล้า และนายประดิษฐ์ ภูริพัฒน์ (สัมภาษณ์, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

ส่วนนายสี สุขสง อายุ 61 ปี เล่าว่าประมาณปี 2529-2530 ได้ซื้อรถจักรยานมือสอง นำมิด เสียม ที่ดีขึ้นขนออกไปตระเวนขายบ่อยขึ้น โดยออกไปรอนแรมขายของครั้งละ 2-3 วัน เพราะดีกว่าการหาบคอนเหล็กออกไปตระเวนขายเช่นเดิม เช่นเดียวกับ นายจันทร์ อินสมาน เล่าว่าในช่วงปี 2531-2532 นายจันทร์ และคนในชุมชนตะคอบเริ่มออกไปรับจ้างทำงานในเมือง อาทิ นายโสภณ ชันดี มีเงินซื้อรถจักรยานยนต์มาใช้ (สัมภาษณ์, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547)

หลังปี 2536 สภาพถนนเปลี่ยนเป็นทางลูกรัง สภาพดีขึ้น จากที่ นายสี สุขสง เคยปั่นรถจักรยาน ได้เปลี่ยนเป็นการร่วมกับกลุ่มเพื่อน ออกเงิน เช่ารถกระบะ ขนสินค้าออกไปขาย รอนแรมกันเช่นเดิม ซึ่งกลุ่มที่ไปจะจ่ายค่าน้ำมัน และจ่ายค่าแรงให้คนขับวันละ 150 บาท ปัจจุบันจะจ่ายอยู่วันละ 350 บาท (สัมภาษณ์, นายสี สุขสง ,เมื่อ 20 ธันวาคม 2554 ,และ ศรีกูรเกษตร ,2536:29)

อย่างไรก็ตามแม้สภาพถนนจะเริ่มดีขึ้นตามลำดับ ยังไม่เกิดกิจการรถขนส่งสาธารณะ เช่น ท้องที่อื่น ซึ่งจะดำเนินการกันอย่างชัดเจนในการรับ-ส่งนักเรียนในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนเรียกว่า “รถคิว” เกิดขึ้นเป็นช่วงๆ แล้วถูกการรับส่งนักเรียนโดยส่วนตัวของคหบดีในตำบลตะคอบบางคน เบียดขับจนต้องเลิกจัดคิว

ย้อนกลับไปประเด็นความเปลี่ยนแปลง ชุมชนตะคอบ ระหว่างปี พ.ศ.2524-2525 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ได้ติดตั้งสายส่งกระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน บ้านของนางเหลียม อิมเต็ม ติดถนนหน้าโรงเรียนตะคอบ ติดตั้งกระแสไฟฟ้าเป็นหลังแรก จากนั้นจึงกระจายไปสู่อื่นๆ นอกจากนี้ ชาวบ้านยังเรียกรายเงินกันบริจาค เพื่อติดตั้งหม้อไฟฟ้าเพื่อต่อกระแสไฟฟ้าเข้าสู่วัด (สัมภาษณ์, นายมงคล อรุณโรจน์ ,เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555 ,นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547.และนางเหลียม อิมเต็ม, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

ผลจากการมีกระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน สินค้าอุตสาหกรรม เช่น พัดลม ทีวี ตู้เย็น ก็เริ่มกระจายตัวสู่ครัวเรือนชุมชนตะดอบ (นายมงคล อรุณโรจน์, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการตีเหล็กด้วย

5) ประชากร

ตารางที่ 4 จำนวนประชากรตำบลตะดอบปี 2530,2551,2553

หมู่ที่	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนประชากร(คน)			หมายเหตุ
		2530(1)	2551(2)	2553(2)	
1	ตะดอบ	2,818	1,150	1,164	-
2	เปือยใหญ่	1,255	1,227	1,131	-
3	นาสูง	645	600	606	แยกจากบ้านเปือย
4	หนองแคน	417	278	277	-
5	หนองเทา	881	749	669	-
6	เปือยน้อย	851	810	752	ตั้งเมื่อปี 2524
7	โพนงาม	-	1,040	890	ตั้งเมื่อปี 2532
8	ไผ่ล้อม	-	1,156	1,073	ตั้งเมื่อปี 2542
รวม	-	6,867	7,010	6,562	-

ที่มา : (1) ฝ่ายทะเบียนราษฎร อำเภอเมืองศรีสะเกษ (2) ข้อมูลทะเบียนราษฎร อบต.ตะดอบ

ด้วยข้อจำกัดด้านข้อมูล ผู้วิจัยพบเพียง จำนวนประชากรที่ อำเภอเมืองศรีสะเกษ เก็บรายงานเอาไว้แต่ไม่ได้ระบุวันเดือนปี แต่จากชื่อของนายอำเภอเมือง คาดว่าเป็นการเก็บบันทึกข้อมูลก่อนปี พ.ศ.2532 โดย นายพิเนตร คณานุรักษ์ ปลัดอำเภอ ผู้รับผิดชอบตำบลตะดอบ พบว่ามีประชากรในตำบลมีจำนวน 6,867 คน เฉพาะชุมชนตะดอบ มีจำนวน 2,818 คน คิดเป็นร้อยละ 41.0368 ของทั้งตำบล จากเอกสารประวัติศาสตร์ตำบลตะดอบ พบว่าปี 2543 ประชากรมีจำนวนถึง 7,010 คน อาจประมาณการได้ว่า ชาวชุมชนตะดอบมีจำนวน 2,876 คน (ดูตารางที่ 4 ประมวลจำนวนประชากร)

หากเฉลี่ยสถิติที่มีจะพบว่าในรอบ 20 ปี ประชากรชุมชนตะดอบ มีอัตราเฉลี่ย ประมาณ 3,097 คน ที่เพิ่มมาจากปี 2530 ประมาณ 279 คน และ ปี 2551 – 2553 เพิ่มมากกว่าอัตราเฉลี่ยเพียง 30 และ 49 ตามลำดับ ซึ่งเป็นไปได้ว่า ประชากรในอดีตของชุมชนตะดอบ อาจมีจำนวนระหว่าง 2,000-2,500 คน และไม่เกิน 3,000 คน ตั้งแต่ก่อนปี 2504 แต่เนื่องจากชาวภูมิมิวัฒนธรรมการย้ายถิ่นที่อยู่เสมอ โดยเรียกบ้านเก่าว่า เหล่าเดิม” และเรียกบ้านใหม่ว่า “จีโชะตะ

มัย” เมื่อประชากรคับคั่ง ทำให้จำนวนประชากรยังคงเดิม ประกอบกับในอดีต ชาวภูยกุ้ยไม่ชอบเกี่ยวข้องกับทางราชการ ทำให้เก็บข้อมูลที่ชัดเจนได้ยาก

ช่วงปี 2454-2474 ก่อนการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ชาวบ้านเริ่มอพยพออกไปหาที่ทำกินใหม่ ใกล้ที่สุดก็คือ บ้านค้อน้อย บ้านหนองแคน บ้านหนองเทา (อบต.ตะดอบ, 2552) ห่างออกไปอีกคือ บ้านหนองคูอวอย ตำบลคู อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ หรือ ตำบล บ้านเบ็ด ตำบลเบ็ด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ (สัมภาษณ์ นายดี สวัสดิ์ เมื่อ 18 มีนาคม 2555) ก่อนปี 2500 มีการย้ายกันอีกครั้งไปครั้งละ 10 ครอบครัว ไปที่อำเภอเดชอุดม อาทิ บ้านหนองทุ่งเทิง บ้านทรายเงิน บ้านหนองสนม บ้านโคกสะแม บ้านบัวรี นอกจากนี้ยังมี บ้านหมู่น้ำ หรือบ้านโพธิ์ลังกา ตำบลลังกา อำเภอกันทรลักษ์ณ์ เหตุผลที่ต้องย้ายไปที่อื่นเพราะดินดี อุดมสมบูรณ์ กว้างกว่าที่เดิม (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) ช่วงปี 2518-2520 ชาวบ้านโยกย้ายกันอีกรอบ เช่น นายเม้า ยกครอบครัวไปทำไร่อ้อยที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ในช่วงปี 2525-2526 มีผู้อพยพติดตาม “นายก้อน” ออกไปทำไร่อ้อยที่อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ประมาณ 20 ครอบครัว ต่อมาจะมีรถเข้ามารับคนงานตัดอ้อย จากสาย “นายเม้า” และ “นายก้อน” เข้ามารับแรงงานในชุมชนอยู่เสมอ (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

แรงงานที่ติดตามรถรับคนงานไป ไม่ได้มีเพียงคนว่างงานในหมู่บ้าน แต่ยังรวมถึงบรรดานักเรียนในโรงเรียนตะดอบวิทยาด้วย ที่มักพบว่าหลังจากรถเข้ามารับคนงาน จะมีนักเรียนหายไปจากห้องอย่างน้อย ร้อยละ 30 หลายคนไปแล้วไม่กลับมา (สัมภาษณ์, นายสงัด ผิวหอม, เมื่อ 23 พฤศจิกายน 2554 และนายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์, เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554) ส่วนช่วงปี 2535-2536 ยังมีหนุ่มสาวอีกจำนวนหนึ่งที่ออกไปทำงานโรงงาน ย่านสมุทรปราการ ย่านบางขุนเทียน กรุงเทพฯ แต่ส่วนใหญ่จะไปทำงานในย่าน ตำบลโพธิ์แจ้ อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสงคราม ประมาณ 500-600 คน หลายคนแต่งงานมีลูกแล้ว ได้ฝากลูกเอาไว้กับตายายที่ชุมชน ส่วนตัวเองจะออกไปทำงานโรงงานต่อ โดยส่งเงินกลับมาบ้าน 2-3 เดือน/ครั้ง ครั้งละ 2-3 พันบาท (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และนายดี บุญโสม, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549)

6) วัฒนธรรมและความเชื่อ

จากการทบทวนเอกสารในบทที่ 2 ทำให้ทราบว่าชาวภูยกุ้ย นับถือตะกวดเป็นสัตว์สิริมงคล ผู้บ้านด่าให้ฟ้าฝนดี รวมทั้งการนับถือในฐานะเป็นวิญญาณบรรพบุรุษ ชณะชุมชนตะดอบ ต่างมีการมองเห็นหลายมุมโดย นายดี บุญโสม ผู้เฒ่าจ๋า อายุ 69 ปี บอกว่าชุมชนตะดอบนับถือตะกวดเช่นเดียวบรรพบุรุษ หรือปู่ตา หากเข้าบ้านต้องทำบุญเลี้ยงพระเพื่อรับโชคกลาง ชณะ นายเพ็ง สยามเยี่ยม อายุ 86 ปี ผู้ได้รับการบันทึกเป็นหนึ่งหม่อมพราหมณ์ของชุมชน เล่าในทิศทาง-

คล้ายคลึงกันว่าชุมชนนับถือตะกวด และเป็นศิริมงคลหากเข้าบ้าน ต้องทำบุญเลี้ยงพระขนานใหญ่ เพื่อรับโชค แต่ด้วยความที่ตะกวดในท้องถิ่นมีน้อย ทำให้นับถือหรือบูชา ลดความเข้มข้นลงจนแทบไม่เหลือ ต่างจากชาวภูยกายบางชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ที่มีตะกวดเพ่นพ่านตามหมู่บ้านจนชาวบ้านชินเหมือนปุตตา หากไม่มีตะกวดอยู่ในหมู่บ้านชาวบ้านจะร้อใจ ต้องหาหมอธรรมนั่งทางในตามหากันว่า ปุตตาหนีหายไปไหน เพราะอะไร หรือใครทำผิดอะไร (สัมภาษณ์, เมื่อ 28 ก.พ.2555) ความเข้มข้นเรื่องนี้ พระบัวภา สัตถุญโณ อายุ 67 ปี ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดตะดอบ ให้การยืนยันเช่นกันว่าความเชื่อเรื่องตะกวดในชุมชนไม่เข้มข้นเช่นภูยกายท้องถิ่น เพราะแม้จะมีการกล่าวถึงบ้าง แต่ไม่ค่อยพบการบูชาตะกวดอย่างเด่นชัด (สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

ศาลปุตตา หรือศาลปุตตา อันเป็นศูนย์รวมทางด้านความเชื่อเกี่ยวกับบรรพชนของชุมชนในชนบท ปัจจุบันตั้งอยู่ข้าง หนองสิม อยู่ทางทิศตะวันออกของ ชุมชนตะดอบ ห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตร ศาลปุตตานายดี บุญโสม นายเพ็ง สยามเยี่ยม และชาวบ้านส่วนใหญ่ยืนยันว่า เป็นพื้นที่ตั้งของศาลปุตตามานานแล้ว และปกติชาวบ้านจะใช้ที่นั่นเพื่อบวงสรวงปุตตา ขณะนายสังัด ผิวหอม อายุ 81 ปี อดีตครูโรงเรียนวัดตะดอบ ที่เข้าไปพักอาศัย และค้าขายในชุมชนตะดอบ ระหว่าง พ.ศ.2503-2542 เล่าว่าปกติเคยเห็นการบวงสรวงปุตตา บริเวณโคนต้นไม้ ห่างจากหมู่บ้านไปทางทิศเหนือ ประมาณ 1 กิโลเมตร ใกล้กับป่าช้า (ปัจจุบันเป็นที่พักสงฆ์วัดป่าโนนเสื่อ) ชาวบ้านจะให้ผู้สูงอายุที่คนส่วนใหญ่เคารพนับถือ ไปทำพิธี โดยนำเครื่องบวงสรวงไปวางตามโคนต้นไม้ ห่างหมู่บ้านไปประมาณ 1 กิโลเมตร (สัมภาษณ์, เมื่อ 26 มกราคม 2555) ในความเป็นจริงก็คือบริเวณศาลปุตตา เพิ่งมีการจัดซื้อที่ดินสำหรับสร้างขึ้นเมื่อประมาณหลังปี 2530

วัดเป็นพุทธสถานที่นำความเชื่อเข้าสู่ชุมชน ตำบลตะดอบเช่นกัน ปัจจุบัน วัดทุกวัดเปลี่ยนไปใช้ชื่อเดียวกับหมู่บ้าน ในเว็บไซต์องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ (www.thadob.go.th เมื่อ 14 มีนาคม 2555) กล่าวถึงวัดในตำบลประกอบด้วย วัดบ้านตะดอบ วัดบ้านเปือยน้อย วัดบ้านเปือยใหญ่ วัดบ้านนาสูง สำนักสงฆ์บ้านหนองแคน วัดบ้านหนองเทา วัดป่าโนนเสื่อ วัดป่าหนองคู และสำนักสงฆ์บ้านค้อน้อย แต่ไม่ได้สะท้อนให้เห็นภาพการเคลื่อนตัวทางด้านศาสนาที่เข้าสู่แต่ละชุมชน

จากรายงานของ คณะสงฆ์ประจำจังหวัดศรีสะเกษ บันทึกฉบับที่ข้อมูล วัด พระภิกษุสามเณร และศิษย์วัด ประจำปี 2553 รายงานถึงวัดหรือ พุทธศาสนาสถานในตำบลตะดอบ มีเพียง 6 แห่ง คือ เช่น วัดตะดอบ พระอธิการหอม ตฤติธมฺโม เป็นเจ้าอาวาส อายุ 83 ปี 30 พรรษา สถานภาพเป็นสำนักสงฆ์ ผูกพัทธสีมา วัดบ้านเปือย พระครูสุกิจปัญญาคม อภิญาโน อายุ 60 ปี 24 พรรษา สถานภาพเป็นสำนักสงฆ์ผูกพัทธสีมา.วัดหนองเทา พระอธิการไทยสิทธิ์ สจฺจาสโก

อายุ 64 ปี 18 พรรษา สถานภาพเป็นสำนักสงฆ์ วัดหนองแคน พระอธิการพุ่ม ปริบูรณ์ อายุ 60 ปี 19 พรรษา สถานภาพสำนักสงฆ์ วัดโพธิ์งาม พระอธิการสงค์ ฐิตธมฺโม อายุ 73 ปี 19 พรรษา สถานภาพสำนักสงฆ์ .สำนักสงฆ์ป่าโนนเสือ หัวหน้าที่พัก พระเถา สญญโม อายุ 64 ปี 15 พรรษา สถานภาพที่พักสงฆ์

การผูกพัทธสีมา หรือการประกอบพิธีฝังลูกนิมิต 8 ทิศ และกลางพระอุโบสถ ของวัด คือ วัดตะดอบ และวัดบ้านเปือย แม้สะท้อนถึงความเชื่อถือศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพุทธสถานดังกล่าว แต่ก็ไม่ได้สะท้อนความเก่าแก่ในแง่ของระยะเวลาที่ชัดเจน

ส่วนประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 16 ของฝ่ายพุทธสถาน กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2540: 430,479และ335) กล่าวถึงวัดในตำบลตะดอบ มีเพียง 3 แห่ง หากเริ่มจากเก่าแก่ที่สุดคือ วัดโพธิ์งาม ตั้งอยู่บ้านเปือยใหญ่ หมู่ 2 ตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2310 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อ 2310 ต่อมาสร้างศาลาการเปรียญ เมื่อพ.ศ.2532 วัดตะดอบ หมู่ 1 ตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2343 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อพ.ศ.2356 สร้างศาลาการเปรียญเมื่อพ.ศ. 2531 วัดบ้านเปือย หมู่ 6 ตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ.2393 รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อพ.ศ.2534 สร้างศาลาการเปรียญเมื่อ พ.ศ.2503 สร้างพระอุโบสถเมื่อพ.ศ.2517

จากประวัติส่วนนี้ จะเห็นการเคลื่อนของศาสนาพุทธในการเข้าสู่ชุมชน เริ่มจากบ้านเปือยใหญ่ เข้าสู่บ้านตะดอบ และบ้านเปือยน้อย (หมู่6) ตามลำดับ ก่อนจะขยายไปสู่ส่วนอื่นๆ ทว่าข้อมูลดังกล่าวขัดกับความจริงในภาคสนาม การสำรวจผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมเรียกวัดในชุมชนว่า "วัดโพธิ์งาม" เช่น นายดี บุญโสม นายเพ็ง สยามเยี่ยม และนางสุพิชญาภรณ์ อรุณโรจน์ ยืนยันว่า "วัดตะดอบก็คือวัดโพธิ์งาม" เช่นเดียวกับชาวบ้านในบ้านเปือยน้อย ก็เรียกวัดบ้านเปือยว่า "วัดโพธิ์งาม"

นอกจากนี้ วัดโพธิ์งาม เดิมอยู่ในบ้านเปือย หมู่ 2 แต่หลังปี 2524 มีการแยกบ้านเปือยใหญ่ ออก เป็นบ้านเปือยน้อย หมู่ 6 ทำให้วัดโพธิ์งาม ที่เก่าแก่ของชุมชน ตกอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านใหม่ และต้องเปลี่ยนชื่อเป็น วัดบ้านเปือยน้อย ส่วนบ้านเปือยใหญ่ ชาวบ้านได้บริจาคเงินสร้าง "วัดโพธิ์งาม" ในบ้านเปือยใหญ่ขึ้นมาใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2530 (อบต.ตะดอบ,2552:42-43)

แม้จะขาดความชัดเจนในด้านเงื่อนไขเวลาก่อตั้งวัดที่ถูกต้องบ้าง แต่สิ่งที่ชัดเจนก็คือ ในตำบลแห่งนี้มีชุมชนเก่าแก่อย่างน้อย 2 แห่ง คือ ชุมชนบ้านเปือย และชุมชนตะดอบ หากดูข้อมูลในเชิงสถิติประชากร และการแยกหน่วยการปกครองเป็นหมู่บ้าน จะเห็นว่าขนาดประชากรของบ้านเปือย มีระดับใกล้เคียงกับชุมชนตะดอบมาก สะท้อนถึงความเป็นชุมชนใหญ่ในตำบล

อย่างไรก็ตามบันทึกความจำของ นายทองดี สะท้อนให้เห็นความผูกพันของชุมชนกับวัดที่เหนียวแน่น โดยปี พ.ศ.2507 มีการประชุมชาวบ้านและวัดเพื่อรื้อโบสถ์หลังเก่าสร้างขึ้นใหม่ โดยขอเรียกรายเงินจากชาวบ้านเป็นปี ครอบครัวยุค 100 บาท ทุกปีเป็นค่าก่อสร้าง หากปีใดทำนาไม่ได้ผล ก็หยุดไปก่อน พร้อมกับชาวบ้านได้ร่วมกันออกไปหาบทรายจากห้วยสำราญ เอามาเข้าวัด โดยแหล่งทรายจะห่างจากชุมชนไป ประมาณ 7 กิโลเมตร นานถึง 2 ปี ก่อนจะมีรถสมาชิกสภาจังหวัดเข้าไปขนทรายช่วย จนกระทั่งเสร็จในปี 2514 แล้วทำพิธียกศพฟ้าในอีก 2 ปีถัดมา (2550: 20)

นอกจากนี้ด้านการแต่งงาน โดยปกติชาวชุมชนตะดอบจะนับถือ “ผี” ฝ่ายแม่ การแต่งงานโดยปกติก่อนปี 2504 และสืบเนื่องมาจนถึงก่อนปี 2520 ส่วนใหญ่จะแต่งงานเฉพาะกับคนในชุมชนเดียวกัน จะไม่แต่งงานกันในกลุ่มพี่น้องท้องเดียวกัน เพราะเชื่อว่าจะทำให้อยู่กินกันอย่างไม่มีความสุข ส่วนรุ่นลูก ฝ่ายแม่อาจแต่งงานกับรุ่นลูกฝ่ายพ่อได้ เพราะเป็นคนละผี (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

การสืบทอดมรดกจะส่งผ่านจากรุ่นพ่อแม่ ส่งต่อผ่านลูกสาว ส่วนลูกชายจะได้รับความรู้ และเครื่องดีเหล็ก ออกไปทำมาหากิน จากนั้นไปรับมรดกทางฝ่ายเจ้าสาว นอกจากนี้ในชุมชนจะยึดถือระบบผัวเดียวเมียเดียว แต่ช่วงหลังปี 2520 ทิศทางทั้งการสืบทอดมรดก และการหาคู่ครองเริ่มเปลี่ยนแปลง ด้านมรดกเกิดปัญหาฟ้องร้องเรื่องพ่อแม่ลำเอียงกันครอบครัว กำหนดต้องใช้เวลาไกลเกลี่ยกันนาน ทำให้การแบ่งปันมรดกช่วงหลังจากนั้น พ่อแม่ทั้งฝ่ายหญิง และฝ่ายชาย ต้องแบ่งปันให้เท่าๆ กัน ยกเว้นใครที่ดูแลพ่อแม่ อาจได้มากกว่าคนอื่น (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 29 ธันวาคม 2549) จากการที่บุตรหลาน ออกไปทำงานนอกชุมชน ในช่วงหลังปี 2520 ยังส่งผลทำให้การแต่งงานกับคนในชุมชน และห้ามแต่งงานกับคนนอกชุมชน ค่อยๆ เปลี่ยนแปลง โดยก่อนหน้านี้ ข้อห้ามแต่งงานกับคนนอกชุมชนรุนแรง ถึงขั้นตัดความสัมพันธ์อันพ่อลูก พี่น้องกันเลยทีเดียว

“ขนาดพี่สาวผมกับครุคนหนึ่งที่ผ่านไปมาในหมู่บ้าน แต่ชอบกันแต่ครุเป็นคนนอก พ่อผมก็ไม่ให้เอา ถ้าเขาก็ถือว่าตัดขาดความเป็นพ่อเป็นลูกกันไป ตอนนั้นผมยังเด็ก ไม่ค่อยเข้าใจนัก ว่าทำไมถึงไม่ให้เอาคนนอก ก็คนเขารักกัน” (เพ็งอั้ง)

ทว่านับตั้งแต่ปี 2520 เป็นต้นมา ชาวตะดอบเริ่มแต่งงานกับชาวต่างถิ่นมากขึ้น จนกระทั่งในปี 2533 เป็นต้นมา ในหมู่บ้านมีทั้งเขย-สะใภ้จากจังหวัดต่างๆ เพิ่มมากขึ้น อาทิ ร้อยเอ็ด มุกดาหาร มหาสารคาม อุบลราชธานี สกลนคร อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ และชุมพร (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 23 ธันวาคม 2549)

จากเรื่องวัฒนธรรมความเชื่อที่กล่าวมาทำให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม และความเชื่ออย่างชัดเจน หลังจากการพัฒนาทางด้านการคมนาคม เชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับ ชุมชนอื่น นำไปสู่การเคลื่อนย้ายแรงงาน และการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิม

7) การรวมกลุ่มผลิต

ความพยายามในการรวมกลุ่มเพื่อจัดทำกิจกรรมอันเป็นสาธารณประโยชน์แก่ชุมชน นอกเหนือจากเรื่องวัด นับเป็นเรื่องยากไม่น้อย นายดี บุญโสม เล่าว่าหากเป็นกิจกรรมทางด้าน ศาสนา และความเชื่อแล้วจะได้รับความร่วมมือดีมากจากคนในชุมชน แต่หากรวมกลุ่มเพื่อทำ สหกรณ์ เป็นกลุ่มผลิตอะไรขึ้นมาสักอย่าง จะไม่ประสบความสำเร็จ เช่น ในช่วงปี 2516-2517 เคย มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยรวมกลุ่มกันมีสมาชิก 280 คน จาก 300 หลังคาเรือน ส่ง คนละ 20 บาท สำหรับเป็นทุนการผลิตทุกวันที่ 5 ของเดือน ให้สมาชิกส่งเงินส่วนประธานจะนำเงิน ไปเข้าธนาคาร สู้สุดท้ายไม่มีใครส่ง ต่อมาปี 2523-2524 เคยออกเงินส่วนตัวซื้อที่ดิน ตั้งร้านค้า สหกรณ์ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก ครบ ทำได้ 5 ปี ผลก็คือหมดสภาพ

“ผมสรุปว่า ปีแรกเงินปันผลเยอะกว่าทุน ปีที่สองเงินปันผลลดลงบ้าง ปีที่สาม กรรมการตรวจงานบ้างไม่ตรวจงานบ้าง ปีที่สี่จ้างคนมาขายของ ปีที่ห้ากรรมการหาย ตัว นอกจากนั้นจะตั้งกลุ่มอะไรขึ้นมา ก็ไม่สำเร็จ” (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549)

“การทำกิจกรรมเรื่องธุรกิจชุมชน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ถ้าทำดีก็น่าจะได้ ความสำเร็จ เรื่องนี้ผมว่ามองได้หลายด้าน ด้านหนึ่งคือคนจะทำได้ดีต้องเป็นคนอยู่ห่างๆ มีความคิด ซึ่งเด็กๆที่มีแววก็มีหลายคน แต่ถ้าเด็กเกิดทำดี ทำได้ และทำสำเร็จ เดียว สมัยต่อไปจะไปลงสมัครเป็นอบต.คู่แข่ง หนักเข้าไปอีก หรืออีกกรณีคือคนทำบริหารไม่เป็น ไม่ใส่ใจจึงล้มเหลว ที่สำคัญคือชาวบ้านเองก็ชอบแข่งขันกัน ไม่ชอบให้ใครได้ดี” (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

ขณะ นายสี สุขสง ให้เหตุผลอีกด้านหนึ่งก็คือ การรวมกลุ่มทำธุรกรรมนั้น คนออกแรง ไม่ไว้ผู้นำกลุ่ม เพราะผลจากการลงแรงของเรา จะเข้าไปอยู่ในกลุ่ม กลุ่มจะจัดการกันเอง ดูแลกันเอง เมื่อถูกสมาชิกถามเรื่องผลตอบแทน ก็ไม่มีคำตอบให้ และในที่สุดกลายเป็นออกแรง เหนื่อยเปล่าไม่ได้อะไร เช่น ในช่วง การรวมกลุ่มตีเหล็ก “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” สรุปแล้ว ทำคนเดียวสบายใจกว่า

ส่วนนายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์ (สัมภาษณ์, เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2554) อดีตอาจารย์ ใหญ่โรงเรียนตะดอบวิทยา สะท้อนอีกแง่มุมหนึ่งว่า ชาวชุมชนตะดอบ จะชอบการแข่งขัน

เมื่อใดที่โรงเรียนจัดกิจกรรมมีการแข่งกีฬา เปิดให้ผู้ปกครองหรือชาวชุมชนเข้าร่วมด้วย จะได้รับการสนับสนุนอย่างมาก

“ตัวอย่างที่ชัดเจนสมัยผมไปสอนที่นั่นขอความร่วมมือจากผู้ปกครองเด็ก ชาวบ้านกับงานโรงเรียนเป็นเรื่องยากมาก แต่พอจัดกิจกรรมกีฬาทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่จะชอบมาก เด็กที่ไม่มาโรงเรียนก็มา ผู้ปกครองก็มาร่วม ผมเคยจัดแข่งปั่นจักรยานทางไกล ชาวบ้านที่สมัครลงแข่ง สู้กันอย่างเอาจริงเอาจัง ขาดรถใช้ขาดยังแบกรถวิ่งเข้าเส้นชัยจนได้”
(เฟิงอ้าง)

การรวมกลุ่มแม้ไม่ประสบความสำเร็จ แต่ได้สะท้อนให้เห็นร่องรอยบางอย่าง อย่างแรกคือ ความไม่ไว้วางใจ อย่างที่สองคือการที่คนในชุมชนชอบการแข่งขัน ที่อาจเกี่ยวข้องกับแนวคิดตลาดการแข่งขันเสรี ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มักเกิดในตลาดที่มีผู้ผลิตรายย่อยจำนวนมาก อันอาจส่งผลถึงบุคลิกภาพของชาวกูยตีเหล็กชุมชนตะดอบ ประกอบกับลักษณะการผลิตในช่วงหลังปี 2504 มีลักษณะผสมผสานในกระบวนการผลิต ที่ทำให้มีการรวมกลุ่มแบบชั่วคราว หรือการรวมกลุ่มระยะสั้น เพียงเพื่อการร่วมระดมพะเนิน ดีเหล็กของสมาชิกขึ้นรูป หลังจากนั้นทุกคนต่างแยกกันตกแต่งและนำออกขายแข่งขันกัน ทำให้เกิดบุคลิกรักอิสระไม่ชอบการรวมกลุ่มกับใคร ในระยะยาว

บทที่ 4

พลวัตการตีเหล็ก และการเปลี่ยนแปลงสังคมชาวภูษุมชนตะดอบ

ภาพที่ 2 รูปปั้นจำลองการตีเหล็กแบบจารีตใช้แรงงาน 5 คน

ภาพที่เห็นข้างต้นนั้น เป็นการจำลองรูปแบบการตีเหล็กแบบจารีต (Tradition) ของชาวภูษุมชนตะดอบ ตั้งอยู่ในมุมหนึ่งหน้าวัดตะดอบ สะท้อนเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาของชุมชน แม้มีลักษณะจะใกล้เคียงกับการตีเหล็กแบบจารีตจริง แต่ยังมีข้อคลาดเคลื่อนความเป็นจริงในอดีตอย่างน้อย 2 ประการ คือ สูลมมือ ปกติจะยื่นอยู่ด้านหลังของผู้ที่นั่งคิบบเหล็กออกไปไม่เกิน 1 เมตร ไม่ได้ยื่นห่างไกลจากช่างตีเหล็กนัก นอกจากนี้สิ่งที่ยกเว้นที่คนตีเหล็ก 3 คน ในภาพนั้น เป็นค้อนสมัยใหม่ที่เรียกว่า “ค้อนปอนด์” ไม่ใช่พะเนินเหล็กที่คนตีเหล็กชุมชนตะดอบใช้ในอดีต ขณะลักษณะการแต่งกาย ตำแหน่งการยืนตีเหล็ก ทำตีเหล็ก นับว่ามีส่วนส่วนคล้ายภาพที่เกิดขึ้นจริง (สัมภาษณ์ นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 23 ธันวาคม 2549)

ขณะภาพดังกล่าวเพียงสะท้อนให้เห็นลักษณะวิธีการผลิตแบบโบราณ แต่ไม่ได้สะท้อนให้เห็นภาพความเป็น “วิธีการผลิต” ในฐานะ “โครงสร้างทางสังคมอย่างหนึ่ง” ที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่จะกล่าวถึงในช่วงต่อไป

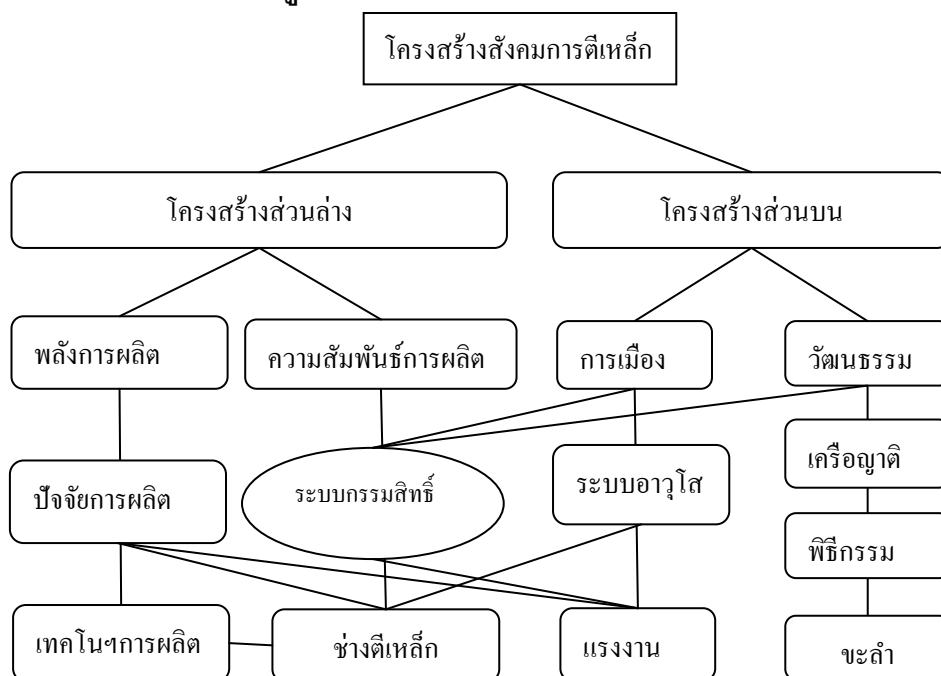
4.1. การเปลี่ยนแปลงสังคมก่อนและหลัง ปี 2504

การตีเหล็กใน “ชุมชนตะดอบ” ในงานวิจัยฉบับนี้ หมายถึงเฉพาะ บ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 บ้านโพงาม หมู่ที่ 7 และบ้านไผ่ล้อม หมู่ที่ 8 ของตำบลตะดอบเท่านั้น ก่อนปี 2504 จำนวนครัวเรือนในชุมชนมีจำนวนกว่า 300 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นคนตีเหล็ก หรือช่างตีเหล็กทุกครอบครัว “เป็นการผลิตเพื่อขาย” มากกว่าผลิตเพื่อใช้เอง นายจันทร์ อินสมาน เชื่อว่าในก่อนปี

2504 นั้นแทบทุกครัวเรือนล้วนมี “คนตีเหล็ก” กันทั้งสิ้น อย่างน้อยน่าจะมีประมาณ 150-200 เตา “เพราะหันไปทางไหนก็เจอการตีเหล็ก” (สัมภาษณ์, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

การตีเหล็กในยุคนั้นใช้การตีเหล็กแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานอันจำเป็น 5 คน ดังภาพที่เห็นข้างต้น หลังปี 2504 คนตีเหล็กในชุมชน หลายคนเลื่อนเป็นช่างตีเหล็ก หรือช่างใหญ่ ขณะช่างใหญ่คนเก่าเริ่มปลดระวางตัวเอง คนตีเหล็กบางคนออกไปทำงานรับจ้างในต่างถิ่น ทำให้ชุมชนสูญเสียช่างตีเหล็กไปให้กับระบบโรงงานอุตสาหกรรม เตาตีเหล็กจำนวนมาก ปิดตัวไปเป็นช่วงๆ และฟื้นตัวกลับมาเป็นบางช่วง จากนั้นก็กลับสู่สภาวะซบเซา

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างสังคมการตีเหล็ก

นายดี บุญโสม เกิดปี 2486 อดีตคนตีเหล็ก อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตะดอบ และอดีตผู้ที่ได้ชื่อว่า “นายฮ้อยเสียม” ประเมินว่าการตีเหล็กจะซบเซาเป็นช่วง หลังปี 2504 จะมีช่วงที่รุ่งเรืองในช่วง พ.ศ.2504-2505 เตาตีเหล็กเพิ่มขึ้นกว่า 100 เตา จากนั้นค่อยๆ เข้าสู่ภาวะซบเซาเหลือผลิตไม่เกิน 20 เตา และเมื่อปี 2511-2512 ก็ฟื้นตัวกลับมาเป็นกว่า 100 เตา เช่นเดิม จากนั้นค่อยลดลง 30 เตา และเหลือ 15-20 เตาหลังปี 2530 (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549) ในปี 2536 การตีเหล็กในชุมชนตะดอบที่ซบเซา ได้ฟื้นตัวกลับมาตีเหล็กใหม่อีกครั้ง รวม 100 เตาที่หันไปรวมตัวกันเป็นกลุ่มจำนวน 50 กลุ่ม เพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากอุตสาหกรรมจังหวัดศรีสะเกษ (ศรีภูเกษตร, 2536: 28-29 และนายเพ็ง สยามเยี่ยม, สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

ส่วนปี 2550 ผู้วิจัยสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าการตีเหล็กอย่างน้อย 8 กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการตีเหล็กแบบ 2 คน ระหว่างสามี-ภรรยา และพี่ชาย-น้องชาย นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มอย่างน้อยจำนวน 2 กลุ่ม กลุ่มละ 5-6 คน ครอบคลุม “ไปชน” นอกพื้นที่ครั้งละ 10-15 วัน มีลักษณะใช้แรงงาน 5 คน รวมแล้วเหลือคนตีเหล็กประมาณ 30 คน ต่อมาในปี 2552 องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ สำรวจการรวมกลุ่มตีเหล็ก พบมีอย่างน้อย 6 กลุ่ม มีสมาชิกจำนวนรวมทั้งสิ้น 73 คน (ดูภาคผนวก 1 ฐานข้อมูลกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น)

และงานวิจัยชิ้นนี้เป็นผลการศึกษาข้อมูลชุมชนตะดอบ ในภาคสนามระหว่างเดือนมกราคม-เดือนมีนาคม 2555 เป็นการศึกษา ประกอบกับการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการตีเหล็ก เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสังคมตีเหล็ก ว่าเป็นอย่างใด เบื้องต้นพบมีการตีเหล็กอย่างน้อย 17 กลุ่ม ดูตารางที่ 5 รูปแบบการตีเหล็กในชุมชนตะดอบปี 2555 (ดู ภาคผนวกที่ 4 สำรวจการตีเหล็กปี 2555)

ตารางที่ 5 รูปแบบการตีเหล็กในชุมชนตะดอบปี 2555

การตีเหล็ก	จำนวนกลุ่ม	ร้อยละ	สมาชิก(คน)
แบบ 4 คน	4	23.52	17
แบบ 3 คน	2	11.76	6
แบบ 2 คน	10	58.82	21
แบบ 1 คน	1	5.88	2
รวม	17	100	46

จากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับการตีเหล็ก และเกี่ยวข้องกับการตำบลตะดอบ พบประมวลความเปลี่ยนแปลงสังคมชาวภูตีเหล็ก โดยพิจารณาการตีเหล็กในชุมชนว่าไม่ได้เป็นเพียงการผลิตทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นสังคมอย่างหนึ่งที่มีโครงสร้างสังคม โครงสร้างส่วนล่างทางด้านเศรษฐกิจ และโครงสร้างส่วนบนทั้งด้านการเมืองและวัฒนธรรม ซึ่งตามแนวคิดวิถีการผลิตแบบเอเชีย โครงสร้างทั้งสองส่วนไม่อาจแยกจากกันได้เด็ดขาด มีความสัมพันธ์ที่ถักยัดโยงอยู่กับระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม โดยมีแกนกลางความสัมพันธ์กันอยู่ที่“ระบบเครือญาติ” แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายนอก เช่นนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2504 จะทำให้ โครงสร้างสังคมการตีเหล็ก ในสถานะเป็น “วิถีการผลิต” เกิดความเปลี่ยนแปลง

4.1.1. โครงสร้างส่วนล่าง

1) พลังการผลิต

(1) ปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย เหล็ก ถ่าน แกลบ ดินป่นเตา และดินทรายละเอียด ในยุคก่อน 2475 เรื่อยมาจนถึงช่วงก่อน 2504 นั้นปัจจัยการผลิตทั้งหมด ยังสามารถ สังเคราะห์ ทรัพยากรธรรมชาติ และจากสภาพการดำรงชีพ มาใช้เป็นวัตถุดิบประกอบการผลิต โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย อย่างไรก็ตามการสังเคราะห์วัตถุดิบจากธรรมชาติ เป็นเรื่องใช้เวลาและลงไปมาก เมื่อเกิดแหล่งวัตถุดิบสำเร็จรูปแหล่งใหม่เกิดขึ้น การสังเคราะห์จากธรรมชาติบางส่วนเริ่มลดลง และหลังปี 2504 ปัจจัยการผลิต สำคัญต้องบางอย่างต้องจัดซื้อเข้ามาด้วยการใช้เงินแทบทั้งสิ้น ดังมีรายละเอียดดังนี้

ก. ดินทรายละเอียด-สารละลายทองเหลือง จะใช้สำหรับการเชื่อมรอยต่อด้ามขึ้นงาน สามารถหาได้ทั่วไปในหมู่บ้าน แต่หลังจากนับตั้งแต่อดีต แม้กระทั่งปัจจุบัน แต่การที่ผู้จะสามารถทำได้ จะต้องใช้ความเชี่ยวชาญ และชำนาญอย่างมากของ “ช่างใหญ่” และ “พะเนิน1” จึงทำได้ เพราะต้องเผาด้วยความร้อนพอเหมาะ จากนั้นนำดินทรายขัดใส่บริเวณรอยต่อ ดินทรายจะหลอมเหลว และเชื่อมรอยต่อจุดนั้น หากร้อนมากเกินไปด้ามมีดจะละลาย หากร้อนน้อยไปดินทรายจะไม่ละลาย หลังจากมีดเย็นลงเมื่อนำไปตีย้ำอีกครั้งรอยเชื่อมนั้นจะติดแน่น (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และ นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) วิธีการใช้ดินทรายขัดเชื่อมบ้อง คล้ายกับที่บ้านม่วงหวานในงานของ นพ พุทธิศักดิ์แสง (2538)

หลังปี 2504 วิธีการลักษณะนี้ยังใช้สืบต่อมา จนถึงปี 2536-2540 เมื่อมีการนำสารละลายทองเหลืองราคา กิโลกรัมละ 100 บาท สามารถหาซื้อได้ในร้านค้าวัสดุก่อสร้างทั่วไปเข้าไปใช้แทน ทำให้คนตีเหล็กที่ยังไม่ชำนาญก็สามารถทำได้ ทำให้สมาชิกกลุ่มตีเหล็ก “ทุกคน” เปลี่ยนไปเชื่อมรอยต่อด้ามมีดด้วยสารละลายทองเหลืองแทน (สัมภาษณ์, นายดี ชันทิพย์, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555) แต่การเชื่อมด้วยสารละลายทองเหลือง เมื่อเกิดหลุดล่อนออกมากการ “เข็น” ครั้งต่อไปจะทำได้ยากกว่าเดิม (สัมภาษณ์, นายสมจิต บุญเลิศ, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

สิ่งที่เปลี่ยนไปคือการเรียนรู้เพื่อการใช้ดินดินทรายละเอียดเชื่อมประสานรอยต่อแบบเดิมไม่ใช่สิ่งจำเป็นต่อการเรียนรู้อีกต่อไป สิ่งที่เหลืออยู่ก็มีเพียงความสำคัญของการเชื่อมรอยต่อของด้ามขึ้นงาน ที่จะกลายเป็นสินค้าสำหรับการขาย ขณะผู้บริโภคจะกลายเป็นผู้รับภาระปัญหาการหลุดล่อนการเชื่อม ทำให้เกิดการระคายมือ

ข. ดินจอมปลวก-ถังน้ำมันผ่าซีก

ดินจอมปลวกจะใช้สำหรับการปั้นเตาตีเหล็ก เนื่องจากสภาพชุมชน การจะหาจอมปลวก สำหรับใช้ปั้นเตาตีเหล็กยังไม่ใช่เรื่องยากเย็นนัก ปกติจะใช้ดินประมาณ 2 ถังตักน้ำนำไปทุบให้ละเอียด ใช้ปั้นเตาตีเหล็ก ทั้งก่อนและหลังปี 2504 เตาตีเหล็กส่วนใหญ่จะใช้ดินประเภทนี้ในการปั้นเตามาตลอด (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 23 ธันวาคม 2549) เตาในลักษณะนี้มีความคล้ายคลึงกับเตาตีเหล็กของ ชาวบ้านม่วงหวาน อำเภอ น้ำพอง (นพ พุทธิศักดิ์ แสง, 2538) ขณะเตาที่บ้านนาบ่อ ตำบลควนปลิง อำเภอเมืองตรัง ในงานของ ผอบ ชินวรรณโณ (2546) จะเป็นแบบยกสูง คล้ายกับเตาตีเหล็กในจังหวัดนครนายกในปี 2555

จากการสังเกตโรงตีเหล็กของนายเอกพงษ์ เมืองพรม ผู้นำเครื่องจักรหลายเหล็กเข้ามาใช้ผลิต ผู้วิจัยได้พบการใช้ถังน้ำมันขนาดกลางผ่าซีกมาใช้สร้างเตาตีเหล็กแทนดินจอมปลวก ระหว่างการผลิต นายเอกพงษ์จะนั่งบนเก้าอี้สูง ประมาณ 50 นิ้ว ระดับคนนั่งโต๊ะทำงานทั่วไป เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงาน (สัมภาษณ์, เมื่อ 13 มี.ค.55)

สิ่งคงอยู่คือเตาตีเหล็กยังคงเป็นแหล่งให้กำเนิดความร้อน สำหรับการเผาขึ้นเหล็กเพื่อตีขึ้นรูป สิ่งที่เปลี่ยนไป คือ การปรับปรุงเตาจากแบบจารีต เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานรูปแบบใหม่ ลักษณะใหม่ได้เริ่มเกิดขึ้น

ค. แกลบตำข้าว-แกลบโรงสี

ก่อนปี 2504 แกลบจะได้จากข้าวเปลือก ที่สามารถหาได้ทั่วไปแทบทุกครัวเรือนเช่นกัน เนื่องจากในอดีตชาวบ้านจะใช้ครกไม้ตำข้าว จากนั้นกอบไปใส่ “กระดังใบใหญ่” แล้ว “ผัด” ให้เปลือกข้าวที่เบาว่าลอยตามลมไปกองบนพื้นดิน ขณะเมล็ดข้าวที่หนักกว่า ตกลงในกระดัง หากยังเหลือเปลือก ข้าวจะถูกนำไปตำซ้ำ และผัดซ้ำ จากนั้นจึงนำไปล้างเอารำออก จึงนำไปทำให้สุกก่อนการบริโภค แต่หลังปี 2504 มีการตั้งโรงสีขึ้นในหมู่บ้าน การหาแกลบมาใช้เป็นส่วนประกอบจึงง่ายกว่าเดิม (นายจันทร์, อ่างแล้ว)

สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือแกลบยังจำเป็นสำหรับการปั้นเตาแบบจารีต แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือสามารถหาได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม และแนวโน้มอาจไม่จำเป็นต้องใช้เพื่อการปั้นเตา หากมีการนำเครื่องจักรสำหรับการหลาเหล็กมาใช้ทุกกลุ่ม

ง. เหล็กจากถลุง-เหล็กซากอุตสาหกรรม

เหล็กก็คือวัตถุดิบสำคัญในการตีเหล็ก ประมวลจากคำบอกเล่าของ นายจันทร์ อินสมาน (เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547) นายเพ็ง สยามเยี่ยม (เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550) นางเหลียม อิมเต็ม และนางนาง กรมนาถ (เมื่อ 1 มีนาคม 2555) ทำให้ทราบว่าก่อนปี 2504 ชาวบ้าน จะขุดแร่เหล็ก จากห้วยโสก ห้วยสะทอน ที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้าน ห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตร ล้างน้ำแล้วหอบไปปะรำเตาถลุงเหล็ก โดยยุคนั้นใช้แรงงานถลุงประมาณ 10 คน ตีตั้งสูบลมมือ 2 คู่

ตรงข้ามกัน ผลัดกันสูบ ก็คือรวมกลุ่มตีเหล็ก 2 เตา ช่วยกันถลุง ลักษณะเตาเป็นทรงสูงคล้ายจอมปลวก ด้านล่างใช้ถ่านสุ่ม นำแร่เหล็กใส่ลงไป แล้วนำถ่านโปะด้านบน เนื้อเหล็กจะหลอมเหลว แยกตัวจากหินลงไปกองอยู่ด้านล่าง ส่วนด้านบนจะเป็นขี้แร่ ที่ผู้ถลุงจะใช้เหล็กแหลมเจาะรูเตาเปิดให้ขี้แร่ไหลออก

การถลุงเหล็กก็สร้างปัญหาเช่นกัน จากคำบอกเล่าของนางนาง ทำให้ทราบว่าผู้ถลุงเหล็กอาจต้องสูดควันพิษจากการถลุง เช่น ที่นางนาง เคยเห็น นายทองมา บัวแก้ว บิดาเมา “ขี้เหล็ก” ในปี 2486 กลับไปนอนป่วยที่บ้าน และแม่ต้องทำ “น้ำอ้อย” ให้บิดาดื่มถอนพิษ ขณะเดียวกันการถลุงแต่ละวัน หากโชคดีจะได้เนื้อเหล็กประมาณเท่าท่อนแขนที่ต้องตัดแบ่ง-สมาชิกที่ร่วมถลุงด้วยกัน นอกจากนี้ในชุมชนตะดอบ ยังไม่มีใครให้คำตอบได้ว่าการถลุงเหล็ก - แบบโบราณต้องใช้ถ่านเชื้อเพลิงผลิต จากไม้อะไร และผลิตอย่างไร โดยทราบจากกรณีการถลุงแร่เหล็กน้ำพี้ ที่บ้านน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ต้องถลุงด้วยถ่าน “ไม้สักทอง” เท่านั้น (แปลกแต่จริง, วิชิตี, 2543)

การถลุงเหล็กในชุมชนตะดอบ เริ่มลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งหยุดไปโดยสิ้นเชิงก่อนปี 2510 เมื่อมีเหล็กสำเร็จรูปเข้ามาทดแทน บันทีกของ ปาเลกัวซ์ ในบทที่ 2 ทำให้ทราบว่า ช่วงรัชกาลที่ 4 ชาวจีนได้ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมถลุงเหล็กอยู่ทางภาคเหนือส่งไปขายในกรุงเทพฯ และอาจจะกระจายไปถึงจังหวัดชุนันท์ (ศรีสะเกษในปัจจุบัน) โดยนายเพ็ง และนายจันทร์ บอกเล่าสอดคล้องกันว่ารุ่นพ่อ เช่น นายอิน สยามเยี่ยม มีการซื้อเหล็กแท่งประทับตราอักษรภาษาจีนจากโรงสีข้าวที่ตัวจังหวัดไปผลิตมีด

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดอุบลราชธานีในฐานะเป็นหัวเมืองใหญ่ เกิดแหล่งเหล็ก ที่เกิดจากภาวะสงครามที่รัฐต้องการกำจัดเช่นกัน และกลายเป็นแหล่งเหล็กแห่งใหม่ของคนตีเหล็กชุมชนตะดอบ

นายเพ็ง เล่าได้ซื้อตัวโดยสารรถไฟราคา 1.50 บาท โดยสารจากสถานีรถไฟบ้านหนองแวง จังหวัดศรีสะเกษ ไปอำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พร้อมกับเพื่อนอีก 5-6 คน อาทิ นายมา หนูสอน นายดี อินสมาน นายสุข บุตรโคตร นายพิม กรมนาถ นายอ้วน พิมพรมมา นายพรม กรมนาถ นายวัง สุขสง นายดา แก้วบุญคำ ซื้อเหล็กคนละ 100-200 กิโลกรัม จ่ายเงินไปคนละไม่เกิน 20 บาทเลือกเอาเหล็กทุกอย่างที่หาได้จนพอใจ หลังจากนั้นจะเหมารถบรรทุกในจังหวัดอุบลฯ ราคา 20 บาท ขนเหล็กต่างๆ ไปส่งขึ้นรถไฟ จากนั้นขนส่งที่สถานีหนองแวง ซึ่งห่างจากชุมชนตะดอบ 7-8 กิโลเมตร แล้วว่าจ้างเกวียนของชาวบ้านหนองแวงซึ่งมี 4-5 ล้า ขนเหล็กไปส่งบ้านตะดอบ เทียวละ 20 บาท

“ช่วงนั้นซื้อเหล็กได้ถูกเหมือนได้เปล่า จ่ายเงินไป 20 บาท อยากได้อะไรก็หยิบเอา” นายเพ็งบอก(นายเพ็ง, สัมภาษณ์, เมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2550 และ 28 กุมภาพันธ์ 2555) หลังจากเหล็กจากสงครามหมดไป จังหวัดอุบลฯ ยังเป็นตลาดเหล็กของคนตีเหล็กในชุมชนตะดอบ อย่างต่อเนื่องสามารถเดินทางไปซื้อเหล็กแหวน รถบรรทุก 10 ล้อ เหล็กกระทะล้อรถยนต์ เพลารถยนต์เก่า รวมไปถึงเหล็กวางรถไฟ จนถึงช่วงสงครามเวียดนาม ทหารอเมริกันใช้สนามบินจังหวัดอุบลฯ เป็นฐานทัพ ส่งเครื่องบินทิ้งระเบิด ช่วงนี้มีคลังลูกระเบิด เหล็กฉาก เหล็กท่อน้ำ เหล็กแผ่น ที่มีคุณภาพสูง ถูกซื้อมาใช้แทนเหล็กจากการถลุง (นายเพ็ง สยามเยี่ยม, สัมภาษณ์, เมื่อ 29 มกราคม 2555)

ระหว่างทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา ร้านวัสดุก่อสร้างในจังหวัดศรีสะเกษ ก็ได้นำเหล็กกลม เหล็กแท่ง เหล็กข้ออ้อย อาทิ ร้านชัยมงคล ต่อมาในทศวรรษที่ 2530 ร้านเชียงกงในจังหวัดศรีสะเกษ เริ่มขยายตัว เหล็กแผ่นถูกนำมาขายในร้านวัสดุก่อสร้างจังหวัดศรีสะเกษ ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปซื้อเหล็กจากร้านเชียงกง และร้านวัสดุก่อสร้างในจังหวัดศรีสะเกษแทน จนกระทั่งทศวรรษที่ 2540 ตำบลพยุห์ (ปัจจุบันคืออำเภอพยุห์ จังหวัดศรีสะเกษ) เกิดร้านเชียงกงขึ้น และกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบอีกแห่ง (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550, นายสมจิต บุญเลิศ และนายทองใบ ศิริบุญ, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549) หลังทศวรรษ 2550 ชุมชนบ้านโนนหล่อ บ้านโนนไธ้ ตำบลหญ้าปล้อง ขยายตัว เกิดอุตสาหกรรมการตีเหล็ก และกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบอีกแห่งของชุมชนตะดอบไปด้วย (สัมภาษณ์, นายบุญมา ธรรมสุด, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555)

ก่อนปี 2504 โดยทั่วไปการซื้อขายเหล็กแหวนสำหรับใช้ตีเหล็ก จะอยู่ที่กิโลกรัมละ 2-3 บาท หลังปี 2504 เหล็กแหวน และเหล็กแผ่น เริ่มขยับราคาขึ้น เช่น ในปี 2536 เหล็กมีราคากิโลกรัมละ 15-18 บาท จนปัจจุบัน ราคากิโลกรัมละ 25-30 บาท นอกจากนี้กลางทศวรรษที่ 2520 นับตั้งแต่ไฟฟ้าเข้ามาในชุมชนตะดอบ ช่างตีเหล็ก เริ่มซื้อเหล็ก แผ่นเข้ามาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต และในปี 2521 นายเพ็ง สยามเยี่ยม เริ่มใช้เหล็กแผ่นมาเป็นวัดทุบในการตีเสียมกับนางเดีย สยามเยี่ยม ภรรยา และเพื่อนเป็นแบบ 3 คน จนกระทั่งหลังจากไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน นายเพ็งและภรรยา หันมาตีเหล็กกัน 2 คน โดยซื้อพัดลมไฟฟ้า และเครื่องเจียรนัยเหล็กมาใช้(นายเพ็ง สยามเยี่ยม และ นางเดีย สยามเยี่ยม, สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

ปัจจุบันการตีเหล็กจะใช้เหล็กแผ่น แบบหนา แบบกลาง และแบบบาง สำหรับการตีเสียม โดยก่อนหน้านี้อเหล็กแผ่นจะมีราคาแผ่นละ 800-900 บาท ขยับราคาขึ้นมาเป็น 1,300-

1,600 บาท ในปัจจุบัน (นายสี สุขสง สัมภาษณ์, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554 นายบุญมา ธรรมอุต ,สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555 และนายดี ชันทิพย์.สัมภาษณ์,เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

แม้สิ่งเปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัดคือราคา เหล็ก และลักษณะของเหล็กที่จะนำมาผลิตชิ้นงาน เริ่มมีคุณภาพต่ำลง อาจเนื่องจากหายากและมีราคาแพง แต่ในประเด็นนี้คงไม่ใช่เรื่องสำคัญมากนัก เพราะถึงยุคที่คนตีเหล็ก เหล็ก เริ่มให้ความสำคัญกับการผลิตชิ้นงาน ในเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพการใช้เหล็กคุณภาพต่ำ เช่น เหล็กแผ่น สามารถตัดง่ายขึ้นรูปได้เร็วกว่า ในเวลาเท่าเดิม จึงสอดคล้องกับความต้องการของคนตีเหล็ก

ตารางที่ 6 การแปรเหล็ก 1 กิโลกรัม (30 บาท)ไปเป็นสินค้าและมูลค่าสินค้า

ลำดับ	รายการสินค้า	จำนวนชิ้นงาน	ราคา/หน่วย (ราคาขายส่งปัจจุบัน)	รวม
1	มีดโต้ใหญ่	2	120	240
2	มีดขอใหญ่	1-2	120	120-240
3	ขวานใหญ่	3	120	360
4	มีดโต้เล็ก	4	60	240
5	ปังกอ	4	100	400
6	เสียมใหญ่	5-6	25	125-150
7	เสียมเล็ก	8-10	12	96-120
8	เคียว	10	25	250
9	มีดหนีบหมาก	20	50	1,000
10	มีดจักสาน	10	25	250

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2555

นอกจากนี้หากพิจารณาการแปรเหล็ก 1 กิโลกรัมไปเป็นสินค้าในจำนวนและมูลค่าตามตารางที่ 6 จะพบว่าคนตีเหล็กสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับเหล็ก 1 กิโลกรัม ได้มากกว่าราคาเหล็กอย่างน้อย 5 เท่า และสูงสุดกว่า 30 เท่าตัว แสดงว่าราคาเหล็กแม้เพิ่มสูงขึ้นกว่านี้ยังถือได้ว่าเป็นอัตราที่ไม่สูงมากนัก (ดูตาราง 6 การแปรเหล็ก 1 กิโลกรัมไปเป็นสินค้า)

มีข้อสังเกตว่า งานเกี่ยวกับการตีเหล็กพื้นบ้าน ไม่ว่าจะ เป็นงานของศึกษาชุดมีด อรรถัญญิก ในบทที่ 2 งานศึกษาเกี่ยวกับการตีเหล็กพื้นบ้าน อาทิ งานของ สัมพันธ์ ทองแสง (2516) นพ พุทธิศักดิ์แสง (2538) และผอบ ชิดนวรรณโณ (2546) จะกล่าวถึงการซื้อเหล็กจากตลาด

ภายนอกทั้งสิ้น นั้นหมายถึงหากการตีเหล็กขยายตัว กลุ่มตีเหล็กจะแย่งตลาดวัตถุดิบกันเอง รวมทั้งต้องแย่งชิงกับระบบทุนนิยมด้วย

จ. ถ่านภายใน และถ่านภายนอกชุมชน

ตารางที่ 7 การแปรถ่าน 1 กระสอบปุย (150 บาท) ไปเป็นสินค้าและมูลค่าสินค้า

ลำดับ	รายการสินค้า	จำนวนชิ้นงาน	ราคา/หน่วย (ราคาขายส่งปัจจุบัน)	รวม
1	มีดโต้ใหญ่	50	120	6,000
2	มีดโต้เล็ก	50	60	6,000
3	ปังตอ	50	100	5,000
4	เสียมใหญ่	50	25	4,500
5	เสียมเล็ก	100	12	1,200
6	เคียว	100	25	2,500
7	มีดหนึบหมาก	100	50	5,000
8	มีดจักสาน	100	25	2500

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2555

ก่อนปี 2504 รอบชุมชน แม้มีการขยายพื้นที่ทำนารอบหมู่บ้าน จนไม่มีหนทางสำหรับเกวียนวิ่ง เพราะช่วงก่อนนั้น ข้าวยากมากแพง (นายเพ็ง สยามเยี่ยม ,สัมภาษณ์,เมื่อ 1 มีนาคม 2555) แต่ยังคงมีป่าไม้เหลือมาก ต้นไผ่รอบหมู่บ้านยังเยอะ เพราะชาวบ้านแม้จะครอบครองที่ดินกว่า 20 ไร่ แต่จะใช้สำหรับการทำนาดำเพียง 5-6 ไร่ ก็เพียงพอทั้งครอบครัว (นายจันทร์ อินสมาน,สัมภาษณ์,เมื่อ 23 ธันวาคม 2549) ทำให้ยังมีไม้เนื้อแข็งตายซาก รอบๆชุมชนจำนวนมาก ที่สามารถเผาถ่านตีเหล็กได้ ก็คือ ไม้เนื้อแข็งต่างๆ เช่น ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ตะแบง ไม้พะยอม ไม้พันชาติ ไม้ตะเคียน ไม้พุง ไม้กรุง ไม้จิก ยกเว้นไม้ประดู่ และไม้ตะบัก เพราะมักแตก (นายเพ็ง สยามเยี่ยม,สัมภาษณ์,เมื่อ 28 ก.พ.2555,และนายสี สุขสง, สัมภาษณ์,เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

แต่ชาวบ้านทั้งหมดก็ไม่ได้มุ่งจะใช้ทรัพยากรป่าไม้ของตนเพื่อการตีเหล็ก เพราะนายเพ็ง สยามเยี่ยม (สัมภาษณ์,เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550) นายจันทร์ อินสมาน (สัมภาษณ์,เมื่อ 23 ธันวาคม 2549) และนายสี สุขสง (สัมภาษณ์,เมื่อ 20 ธันวาคม 2554) บอกเล่าให้ทราบว่า ยังมี การซื้อถ่านตีเหล็กจากถิ่นอื่น มาตั้งแต่ก่อนปี 2504

หลังปี 2504 ป่าไม้เริ่มลดลงเรื่อยๆ ส่วนหนึ่งมาจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกจนเต็มพื้นที่จับจอง เพื่อแปลง สค.1 เป็น นส.3 ช่วงปี 2515 และเป็นโฉนด ปี 2525 ทำให้ช่วงทศวรรษ

2520 ป่าไม้เริ่มลดลงอย่างมาก จนหลัง 2530 เป็นต้นมาป่าไผ่รอบชุมชน ถูกโค่นเป็นที่นาจนแทบไม่เหลือแล้ว (นายดี บุญโสม, สัมภาษณ์, เมื่อ 26 ก.พ.2550) หลังจากนั้นป่าไม้เริ่มห่างจากหมู่บ้านออกไป การเผาถ่านเริ่มในช่วงนั้นจะต้องไปเผาถ่านไกลถึงบ้านหนองเทา หรือ บ้านโพนซา อย่างน้อย 5 กิโลเมตร นับจากหมู่บ้านไป (นายสี สุขสง, สัมภาษณ์, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

ช่วงหลังทศวรรษ 2530 นี้เองเป็นช่วงที่คนตีเหล็กบางคนตัดสินใจเลิกตีเหล็ก เช่น นางเพ็ง สยามเยี่ยม ไปกับเพื่อนรวม 5 คน เผาถ่านริมฝั่งห้วยสำราญได้ถ่านคนละ 2 กระสอบป๋วยขนใส่รถกลับบ้าน แต่ระหว่างทางเข้าบ้าน ก็ถูกจับและปรับ 10,000 บาท ซื่อหาขนถ่านเกินกว่าปริมาณที่ รัฐกำหนดให้ขนได้คนละไม่เกิน 2 กระสอบป๋วย ทั้งที่เพื่อนไปกัน 5 คน แต่เจ้าหน้าที่เชื่อว่าเป็นของนายเพ็งคนเดียว จึงตัดสินใจเลิกตีเหล็ก ขณะอายุ 60 กว่า เนื่องจากถ่านหายาก และมีราคาแพงขึ้น ประกอบกับสูงวัยมากขึ้น (นายเพ็ง สยามเยี่ยม, สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

ปัจจุบันไม้ที่ใช้สำหรับผลิตถ่านตีเหล็ก คือ ไม้กรุนณรงค์ และไม้ยูคาลิปตัส แม้คุณภาพไม่ดีนักแต่ก็พอใช้ได้ (นายสี สุขสง, สัมภาษณ์, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

ส่วนราคาถ่านไม้เนื้อแข็งสำหรับการตีเหล็ก ก่อนปี 2504 ราคาอยู่ที่กระสอบปาน กระสอบละ 20 บาท หลังปี 2504 เริ่มขยับขึ้นมาเป็น 30 บาท ปัจจุบันมีผู้จัดหาขายในชุมชน ตะดอบ ราคากระสอบป๋วยละ 150 บาท (นายบุญมา ธรรมอูต, สัมภาษณ์, เมื่อ 7 มีนาคม 2555) การเผาถ่านสำหรับทำวัตถุดิบในการตีเหล็กนั้น แตกต่างจากการเผา ด้วยกรรมวิธี ที่ต่างจากการเผาถ่านสำหรับการหุงต้ม โดยใช้วิธีกองสุมจุดไฟเผา แล้ว (ดูภาพที่ 3 การเผาถ่านสำหรับการตีเหล็ก)

ภาพที่ 3 การเผาถ่านสำหรับการตีเหล็ก

มูลค่าถ่านก็ไม่ได้ต่างจากเหล็ก จากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะพบว่าอัตราการแปรถ่าน 1 กระสอบ ราคา 150 บาท ออกไปเป็นชิ้นงาน จะได้จำนวนระหว่าง 10-20 ชิ้น แต่จากการสำรวจภาคสนาม ได้พบว่าถ่านหนึ่งกระสอบสามารถผลิตชิ้นงานได้อย่างน้อย 80-200 ชิ้น โดย

ผู้วิจัยประเมินที่ขั้นต่ำสุด 50-100 ขึ้น จะพบว่าถ่าน 1 กระสอบสร้างมูลค่ามากกว่าตัวเองอย่างน้อย 8-40 เท่า ดังตารางที่ 7

อเนิงงานทุกชิ้นที่ศึกษาเรื่องการตีเหล็กที่บ้าน จะพูดเรื่องเดียวกันคือ ปัญหาเรื่อง ถ่านหายาก และมีราคาแพง ขณะจากการศึกษาภาคสนาม พบว่าราคายังไม่ใช่ปัจจัยหลัก ปัญหา สำคัญของถ่านน่าจะเป็นเรื่องหายาก เช่นเดียวกับในกลุ่มอรัญญิกใช้ถ่านไม้ไผ่

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดก็คือแหล่งผลิตถ่านจากไม้เนื้อแข็งจากภายในชุมชน ลดลง และหายไป จนกลุ่มคนตีเหล็กต้องแสวงหา แหล่งถ่านตีเหล็กแหล่งใหม่ ประกอบกับ นโยบายปิดป่า ทำให้ถ่านตีเหล็กกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่หายาก และมีราคาสูงขึ้น จนมีแนวโน้ม จะขาดแคลน แต่สิ่งเหลืออยู่คือ “คนตีเหล็ก” หากยังต้องการตีเหล็ก จำเป็นต้องลดคุณภาพถ่านลง หรือแสวงหาเชื้อชนิดใหม่มาใช้ทดแทน เช่น คำบอกเล่าของ นายสี สุขสง ไม่เช่นนั้น กรณีรัฐ กวดขันเข้มงวดมากขึ้น อาจถึงขั้นต้องปิดเตาหยุดการผลิต เช่น นายเพ็ง สยามเยี่ยม

(2)เทคโนโลยีการผลิต

ภาพที่ 4 เตาตีเหล็ก

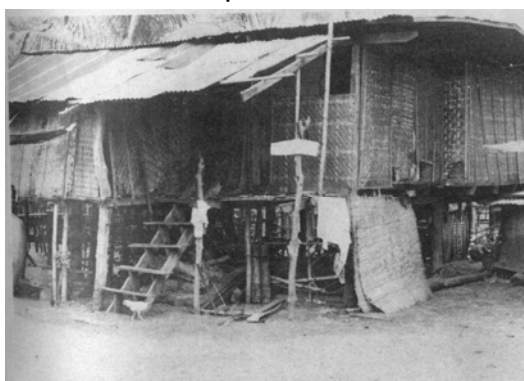
ก. จุดผลิต

(ก.1) เตาตีเหล็กแบบดั้งเดิมกับเตาสมัยใหม่

เตาตีเหล็กแบบดั้งเดิม ช่างตีเหล็กทุกคนจะบอกเล่าทำนองเดียวกันถึงการปั้นเตาตีเหล็ก ที่ต้องใช้ดินจอมปลวก ผสมแกลบกับน้ำ ส่วนวิธีการปั้นเตายังมีรายละเอียดอื่นๆ จากการสังเกตการณ์สร้างเตาตีเหล็ก จะขุดดินเป็นหลุมลึกประมาณ 1 คืบ กว้างประมาณ 1 คืบ ยาวประมาณ 1 ศอก จากนั้นใช้วัตตุคิบบีที่กล่าวข้างต้น คือ ดินจอมปลวกที่ปลวกเคี้ยวผสมกับไม้ผุในการสร้างรัง ทูบละเอียดแล้วมาผสมกับแกลบละลายด้วยน้ำ เกล้าจนเหนียว ปั้นเป็นคูเตาคู่กันขึ้น

ก่อนปี 2504 จุดที่ตั้งเตาตีเหล็ก ช่างตีเหล็ก มักเปิดเตาจะอยู่บริเวณรายรอบชุมชน และที่นา ซึ่งมีรั้วไม้ใหญ่ ที่ให้ร่มตลอดทั้งวัน ขณะเดียวกันมีการระบายความร้อนได้ดี เนื่องจากการตีเหล็กมีความร้อน กลุ่มตีเหล็กส่วนใหญ่ ต้องทำงานใช้แรงตีเหล็กตลอดทั้งวัน อีกทั้งยังต้องอยู่ห่างจากบ้านเรือนในระดับพอ ประมาณ อันเนื่องจาก ช่วงนั้นบ้านในชุมชน แทบทุกหลังคาเรือนจะเป็นหลังคามุงหญ้า ฝาไม้ไผ่สาน และอาจขัดด้วยใบตองเพื่อกันลม เสี่ยงต่อการเกิดเพลิงลุกไหม้ ประกอบกับจุดตั้งเตาตีเหล็ก นอกจากจะเกี่ยวข้องกับ ร่มเงา ทิศทางลม ยังรวมไป ความถนัดของช่างตีเหล็กด้วยดังนี้ ทำให้การเปิดจุดตั้งเตาจะมีความสำคัญ และมีความเปลี่ยนแปลงตามทิศทางลม (นายจันทร์ อินสมาน.สัมภาษณ์,เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 , นายเพ็ง สยามเยี่ยม.สัมภาษณ์,เมื่อ 1 มีนาคม 2555, นายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์.สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2554 และนายสงัด ผิวหอม.สัมภาษณ์,เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

ภาพที่ 5 บ้านในชุมชนตะดอบเมื่อปี 2536

ที่มา : ศรีสุรเกษตร (2536:28)

ขั้นตอนตั้งเตามีดังนี้คือ

หนึ่ง. "ช่างตีเหล็ก" จะต้องรู้ว่าตัวเองถนัด "ซ้ายหรือขวา" หาก "ถนัดซ้าย" เตาตีเหล็กจะอยู่ "ด้านซ้าย" หาก "ถนัดขวา" เตาตีเหล็กจะอยู่ "ด้านขวา" ความถนัดของช่างตีเหล็ก ยังส่งผลต่อการตั้งจะสุบลมด้วย เช่น หากช่างตีเหล็ก ถนัดขวา เตาตีเหล็กอยู่ด้านขวา ดังนั้นสุบลมมือ จะตั้งสุบลมอยู่เยื้องไปทางด้านหลังข้างขวาของช่างตีเหล็ก ตามไปด้วย

สอง. กำหนดที่นี้ สร้างเตาจากทิศทางลม โดยยึดหลักว่า ลมจะต้องพัดความร้อนจากเตา ออกนอกกลุ่มตีเหล็ก เสมอ และที่นี้ จะอยู่ห่างจากเตา ประมาณ 60 นิ้ว

สาม. ขุดดินเป็นแนวเส้นตรงทำมุมประมาณ 15 องศา ของทำนั่งหันหน้าออกข้างนอกของช่างตีเหล็ก โดยเตาจะมีความกว้างประมาณ 8 นิ้ว ลึกประมาณ 6 นิ้ว ยาวประมาณ 40 นิ้ว

สี่.เมื่อกำหนดทุกอย่างได้แล้ว จึงลงมือปั้นเตาด้วยดินจอมปลวกผสมแกลบดั่งที่กล่าวมาข้างต้น

แต่หลังจากปี 2504 แม้เตาตีเหล็กส่วนใหญ่ยังมีสภาพคงเดิม คือคูเตาด้านมือข้างถนนของช่างตีเหล็ก จะเจาะรู 2 รู ลงไปด้านกลางเตา เพื่อติดตั้งท่อไม้สำหรับต่อเข้ากับสูบลมมือ หลังทศวรรษที่ 2530 เหลือเพียงรูเดียว เพราะส่วนใหญ่จะติดตั้งพัดลมไฟฟ้า โดยสวิตช์เปิด-ปิด จะอยู่ด้านมือข้างถนนของช่างตีเหล็ก ต่อมาในทศวรรษ 2550 ได้เกิดเตาตีเหล็กแบบใหม่ขึ้น เป็นการใช้น้ำมันขนาดกลางผ่าครึ่ง มีขาตั้ง ติดตั้งท่อสูบลมไฟฟ้าเข้าไป รองรับการตีเหล็กแบบใหม่ที่จะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

สิ่งที่เปลี่ยนไปก็คือการปรับเตาตีเหล็กให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามการปั้นเตาเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะการบูชา “แม่พระธรณี” ในการขอตั้งเตาตีเหล็ก เพื่อให้ “ช่างตีเหล็ก” และสมาชิกมีความสุขความเจริญ การค้าขายได้ดี ยังดำรงอยู่ แต่อนาคตสิ่งที่เหลืออยู่อาจกลายเป็นเพียง การตั้งเตาตามความถนัดของช่าง

จุดผลิตของชุมชนตะดอบ กับบ้านนาบ้อ (ผอบ, 2546) และ บ้านม่วงหวาน (นพ, 2538) มีความแตกต่างกัน โดยสภาพปัจจุบัน ทั้งสองแห่งล้วนสร้างโรงเรือนนอกบ้าน ขณะชุมชนตะดอบ จะปั้นเตาไว้ใต้ถุนบ้าน

ข.บ่อชุบคม

ลักษณะก่อนปี 2504 จะทำขึ้นง่ายๆ ด้วยการขุดพื้นดิน ลึกประมาณ 6 นิ้ว ยาวประมาณ 40 นิ้ว อยู่ทิศเดียวกับเตา และห่างจากเตาไม่เกิน 1 เมตร ไม่กีดขวาง การตีเหล็ก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และเพื่อให้ง่ายต่อการนำชิ้นงานไปเผาและชุบคมให้แข็ง (ดูภาพที่ 6 บ่อชุบคม)

ภาพที่ 6 บ่อชุบคม

บ่อชุบคมชิ้นงานรูปนี้ที่เคยผลิตแบบจารีตมาตั้งแต่อดีต ก็ยังคงดำรงอยู่สืบมาถึงปัจจุบัน อาจเป็นเพราะสร้างง่าย ไม่ต้องลงทุน และไม่จำเป็นต้องรักษา เมื่อปิดเตาตีเหล็กไป

เมื่อเทียบกับที่บ้านนาป่า (ผอบ, 2548) และ บ้านม่วงหวาน (นพ, 2538) ที่พัฒนาร่างน้ำขึ้นมาใช้เป็นการเฉพาะ กล่าวได้ว่าที่ชุมชนตะดอบยังเป็นแบบดั้งเดิมแต่ยังใช้ประโยชน์ได้ดีเช่นกัน

ค. เครื่องมืออุปกรณ์

ภาพอุปกรณ์การผลิต ที่เสนอที่ผ่านมาเป็นเครื่องมืออุปกรณ์แบบเก่า บางชิ้นถูกปรับปรุงใหม่ โดยด้านซ้ายสุดเรียกว่า เหล็กตัด หรือเหล็กสกัด ลำดับที่ 2 คือคีมปากเปิดด้ามยาว ลำดับที่ 3 ค้อนลักษณะคล้ายเลขเจ็ด คือ ค้อนตีแต่ง ลำดับที่ 5 คือ จะเป็นกลุ่มค้อนพะเนิน 2 ตัวแรกจะเป็น ค้อนพะเนินกลาง น้ำหนักประมาณ 5 ปอนด์ ส่วนสองตัวด้านขวาสุด จะเป็นพะเนินกลาง น้ำหนักประมาณ 7 ปอนด์ การปรับปรุงเครื่องมือเล็กน้อยโดยใช้เหล็กเส้นตีประกบและบัดกรีให้สนิท

ภาพที่ 7 อุปกรณ์การผลิต

ก่อนปี 2504 หัวค้อนพะเนินจะผลิตขึ้นจากเหล็กถลุง ต่อมาเมื่อเหล็กเหนือบมีคุณภาพดี กลายเป็นของเหลือใช้เหล็กเหนือบเหล่านั้นจึงถูกนำมาผลิต เป็นหัวค้อนพะเนิน และอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ และใช้หนังควายแช่น้ำ จากนั้นนำไปรัดขมวดให้แน่นก่อนจะนำไปตากแดด เมื่อหนังควายแห้งแล้วจะรัดค้อนพะเนินติดสนิทกับด้ามไม้ จากการปรับเปลี่ยนอาจเป็นไปได้ว่าปัจจุบันการต้องใช้เชือกหนังควายแช่น้ำจมน้ำจมน้ำสำหรับการนำมาใช้รัดกับเหล็กพะเนินเป็นเรื่องยุ่งยาก หรือหนังควายเริ่มหายากขึ้นเนื่องจากประชากรควายในชุมชนเริ่มลดน้อยลง

หลังปี 2504 สืบมาจนถึงทศวรรษที่ 2530 เครื่องอุปกรณ์ชุดนี้ จะถูกผลิตและส่งมอบต่อ “พะเนินกลาง” ที่มีฝีมือพร้อมในการตีเหล็ก ไม่ว่าจะเป็นการตีขึ้นรูปเป็นชิ้นงานชนิดต่างๆ หลังทศวรรษที่ 2530 ค้อนปอนด์ เริ่มเข้ามาแทนอันเนื่องจากช่างตีเหล็ก หยุดการผลิตนาน โดยหันไปประกอบอาชีพอื่น ทำให้เครื่องมือเกิดการสูญหาย การผลิตขึ้นใหม่เป็นเรื่องยาก ทำให้ช่างตีเหล็ก บางกลุ่มเปลี่ยนไปหาค้อนปอนด์แบบใหม่มาใช้แทน

ข้อดีของค้อนพะเนินและการตีเหล็กในรูปแบบเก่า ที่ช่างตีเหล็กนั่งอยู่ด้านหน้า ค้อนพะเนิน 3 ต้ำม หากเกิดกรณีหัวค้อนเกิดหลุดจากด้าม จะหลุดออกทางด้านหลังคนตีเหล็ก จุดด้อยคือการใช้ลักษณะเฉพาะที่ผลิตยาก และการเข้าด้ามทำได้ยาก เนื่องจากต้องใช้ทั้งไม้ไผ่ขนาดพอเหมาะ มีปุ่มปลายรองรับกับหัวค้อน และใช้หนังควายแช่น้ำรดเอาไว้ ขณะจุดค้อนปอนด์ มีจุดเด่นสำคัญคือ หาได้ง่ายตามร้านวัสดุก่อสร้างทั่วไป แต่จุดอ่อน เมื่อเกิดการหลุดจากด้าม หัวค้อนจะพุ่งไปข้างหน้า ที่อาจเกิดอันตรายต่อช่างตีเหล็ก ที่ต้องนั่งทำงานตรงหน้าคนตีเหล็ก กล่าวได้ว่า ช่างตีเหล็กของชุมชนตะดอบเริ่มเผชิญความเสี่ยงมากขึ้น (นายจันทร์ อินสมาน.สัมภาษณ์, เมื่อ 23 ธันวาคม 2549)

ภาพที่ 8 ลักษณะเครื่องมือและเตาแบบใหม่ในจ.นครนายก

ที่มา : ไพฑูรย์ สาลี.การตีเหล็กชุบแข็ง.(www.natoktech.ac.th เมื่อ 7 กันยายน 2548)

กล่าวได้ว่าหลังปี 2504 เป็นต้นมาค้อนพะเนิน แบบจารีต เริ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปสู่ค้อนปอนด์จากโรงงาน จากการสังเกตเป็นการเปลี่ยนแปลงไม่รวดเร็วนัก จากการสังเกตพบว่ามีเพียงบางกลุ่มที่นำค้อนปอนด์ เข้าไปใช้ แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือภาพสะท้อนว่า “ช่างตีเหล็ก” รุ่นใหม่เริ่มไม่คำนึงถึงอันตรายที่อาจเกิดกับตัวเอง เช่นที่ระบบจารีตเคยห่วงเรื่องนี้

ภาพที่ 9 ทังขอ และทังหน้าตัดแบบเก่า

ทังเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการตีเหล็ก และที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างล่าช้า ทั้งก่อนและหลังปี 2504 ก็คือ ทังขอ ซึ่งจะเป็กรูปคล้ายตัวแอล (L) อยู่ตรงปลายมือขวาของ ปลายด้านหนึ่งฝังบนท่อนไม้ และและทังหน้าตัด แม้ว่าบางท้องถิ่นที่จะเปลี่ยนไปใช้ทังขอแบบใหม่ (ดูภาพที่ 9 ทังแบบเก่า) แต่ในชุมชนแห่งนี้ยังคงใช้แบบรูปคล้ายตัวแอล ส่วนทังแบบหน้าตัด ทุกกลุ่มจะใช้ทังลักษณะนี้ จะแตกต่างกันในรายละเอียด

สำหรับกลุ่มที่นิยมออกตระเวนเดินเท้าไป “เขน” ตามท้องที่ต่างๆ นิยมทังหน้าตัดขนาดเล็กกว่านี้ เนื่องจากต้องหอบหิ้วเครื่องมือครบชุด ติดตัวไป จึงต้องลดขนาดทังหน้าตัดลง และเปลี่ยนไปใช้ทังหน้าตัดขนาดเล็กกว่านี้ ประมาณ 1 เท่าตัว เพราะมีน้ำหนักเบากว่า จนกลายเป็นความเคยชินกับการใช้ทังหน้าตัดเล็กสำหรับตีชิ้นงาน (นายสมจิต บุญเลิศ, สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549 และนายทองใบ ศิริบุญธรรม, สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

ภาพที่ 10 ทังขออีกรูปแบบหนึ่ง

ตำแหน่งแห่งที่ และระดับความสูง ตลอดจนขนาดของทั้ง ทั้งยังสะท้อนให้เห็น ลักษณะการทำงานของช่างตีเหล็ก หากวางทั้งตำแหน่งช่างตีเหล็กจะต้องนั่งทำงาน แต่หากยก พื้นสูงย่อมหมายถึงช่างตีเหล็กจะยืนทำงาน

สิ่งที่ยังคงดำรงอยู่ก็คือ การใช้ทั้งเป็นจุดรับแรงกระแทกของค้อนพะเนิน เพื่อการขึ้น รูป นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมายังมีรูปแบบไม่เปลี่ยนแปลง แม้อากาศอาจเปลี่ยนแปลงไปแต่อาจ เปลี่ยนไปตามความเหมาะสมกับสภาพและสถานการณ์ แต่สภาพการปฏิบัติงานยังคงเหมือนเดิม โดยเฉพาะด้านความปลอดภัย เช่นที่ทั้งที่จังหวัดนครนายก และกลุ่มผลิตมีดอรัญญิกล้วน เปลี่ยนเป็นทั้งแบบของโรงงานไปแล้ว

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมืออุปกรณ์ที่ไม่ได้มีภาพมาแสดงให้เห็น คือเหล็กเจาะ ที่ ชาวบ้านเรียกว่า “เหล็กซี่” ก่อนปี 2504 จะใช้สำหรับการชุบบริเวณคมเคียว เพื่อให้เป็นรอย เชี่ยวฟันซี่เล็ก สำหรับเกี่ยวต้นข้าว หรือหญ้าจะเกาะติดง่าย ขณะเดียวกันเป็นสัญญาณเตือนผู้ใช้ เพราะเคียวมีความคมมาก อาจเกี่ยวนิ้วขาดได้โดยไม่รู้ตัว การทำฟันเคียวจะช่วยลดความเสี่ยงลง หลังปี 2504-2530 เคียวจะผลิตเพื่อขาย แต่หลังจากนั้นเป็นต้นมา ไม่มีการผลิตเพื่อขาย ยกเว้น กรณีมีคำสั่งซื้อ ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องเจียรนัย ทำซี่ฟันแทน

ส่วนการใช้สำหรับเจาะด้ามขึ้นงาน สำหรับใช้ต่อด้ามและตอกสลักป้องกันด้าม เลื่อนหลุด ก็ลดการเจาะด้ามลง เพราะเกินความจำเป็น ทำให้เหล็กเจาะเหลือใช้เฉพาะกลุ่มตีเหล็ก เพียง 2 กลุ่ม และส่วนใหญ่มี แต่ไม่ได้ใช้ (นายสมจิต บุญเลิศ, สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549 และนายทองใบ ศิริบุญ, สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

สิ่งที่เปลี่ยนไปขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ช่างตีเหล็กชุมชนตะดอบ ลดการทำขึ้นงานที่ ยาก ใช้เวลานาน และมีราคาถูก เช่นเคียวเกี่ยวข้าว และแล้วหันมาเน้นการผลิตขึ้นงานที่ง่าย ผลิต ได้ปริมาณมากในเวลาเท่ากัน เช่น เสียมใหญ่ และเสียมเล็ก กลุ่มผลิต 2 คน สามารถผลิตขึ้นรูป สูงสุดถึง 200 ชิ้นต่อวัน แต่ต้องใช้เวลาดกแต่งคม และพื้นผิว ก่อนนำออกขายอีกประมาณ 2 วัน ขณะสามารถผลิต พร้อมขายอย่างน้อยวันละ 50 ชิ้น

ส่วนเครื่องมือขัดผิวขึ้นงาน เดิมจะใช้หินลับมีด แบบหยาบและละเอียด สกัดหิน ทราย สำหรับลับหยาบ และสกัดหินกรวดจากกริมแม่น้ำตกแต่งเป็นแท่งสำหรับลับมีด ก่อน สงครามโลกครั้งที่สอง มีเครื่องมือตะโอบเหล็ก ทั้งแบบหยาบและแบบละเอียดที่ใช้สำหรับงานไม้ ถูกดัดแปลงมาใช้ในการขัดผิวขึ้นงาน โดยตะโอบหยาบจะขัดผิวหยาบๆ จากนั้นขัดตามด้วยตะโอบ ละเอียด แล้วนำไปลับกับหินกรวดซ้ำอีกครั้งจะทำให้ขึ้นงานคมวาว

ภาพที่ 11 การแต่งคมและขัดผิวชิ้นงาน

ภาพที่ 12 การขัดผิวซ้ำด้วยตะไบละเอียด

หลังปี 2530 เป็นต้นมา นับตั้งแต่กระแสไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้าน หินกากเพชร สำหรับการเจียรนัยเหล็กได้เข้ามามีบทบาท ปัจจุบันเครื่องเจียรนัยผิวเหล็กมีตั้งแต่ราคา 1,500-8,500 บาท และแผ่นหินเจียรนัยอีก แผ่นละอย่างน้อย 60 บาท แต่แผ่นจะใช้ขัดชิ้นงานได้ประมาณ 20 ชิ้น (นายสี สุขสง, สัมภาษณ์, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554) บางกลุ่มยังคงใช้การขัดผิวแบบผสม คือขัดด้วยเครื่องเจียรนัยก่อน แล้วขัดผิวด้วยตะไบละเอียด (ดูภาพที่ 11 การแต่งคมและขัดผิวด้วยเครื่องเจียรนัย และภาพที่ 12 การขัดผิวด้วยตะไบละเอียด)

สิ่งที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัดก็คือเครื่องมือในการขัดผิวชิ้นงาน ด้วยเครื่องเจียรนัยจะง่ายขึ้นและเร็วขึ้นกว่าเดิม แต่ทดแทนด้วยภาระรับผิดชอบทางด้านค่าไฟฟ้าที่เพิ่มขึ้น

ขณะ “สุบลมมือ” ได้เป็นไปเป็น “พัดลมไฟฟ้า” ก่อนปี 2504 สุบลมด้วยมือ จะมี 2 ท่อ ทำด้วยไม้เนื้อแข็งป้องกันการแตกหัก อาจตีปลอกเหล็กรดด้านหัวท้าย ทรงท่อน้ำขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 5-6 นิ้ว ด้านล่างสุดปิดช่องตาย ถัดขึ้นมาจากพื้นประมาณ 1 นิ้ว เจาะรู 2 รู ติดลิ้นทำด้วยไม้ไผ่ หรือแผ่นโลหะ สำหรับปิด - เปิดลม เพื่อให้ดูดลมจากท่ออากาศ เข้าท่อแล้วดันออกไปช่องเป่าลมในเตาไฟ ส่วนคันชักจะทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลึงและขัดผิวจนไม่มีเสี้ยน ความยาวสูงพ้นปากว่าท่อสุบลมประมาณ 30 นิ้ว ด้านล่างของคันชักจะเจาะ รูติดแผ่นไม้บางๆ ทรงกลมเล็ก

กว่าปากท่อ ห่อด้วยปูนหรือฝ้าย เย็บติดกับผ้าไหม การสร้างท่อสูบลมด้วยมือ ต้องใช้ระยะเวลาทำ นานประมาณ 1 ปี เพราะต้องหาไม้เนื้อแข็งที่ไม่แตกหักง่าย กลึงผิวด้านนอกให้กลม แล้วค่อยๆ กลึงโพรงสูบลมจนทะลุกัน (นายจันทร์ อินสมาน, สัมภาษณ์, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และนายดี บุญโสม สัมภาษณ์, เมื่อ 29 ธ.ค.2549)

ภาพที่ 13 พัดลมที่เรียกว่า “หอยโข่ง” สำหรับการเป่าเตาตีเหล็ก

สูบลมด้วยมือลักษณะดังกล่าว ยังใช้สืบเนื่องมานับตั้งแต่ก่อน ปี 2504 จนถึงปี 2530 “กลุ่มเช่น” เช่น นายสมจิต บุญเลิศ และนายทองใบ ศิริบุรณ์ ชื้อท่อพลาสติกพีวีซีขนาดใหญ่ จากจังหวัดอุบลราชธานี นำมา มาดัดแปลงเป็นท่อสูบลมมือ ข้อดีคือน้ำหนักเบา และทนทาน เหมาะสำหรับการสพายออกเดินเท้าตระเวนรับจ้าง “เช่น” ตามชุมชนต่างๆ จนถึงปี 2549 เนื่องจากสามารถเปิดเตาตีเหล็กได้ทุกจุดโดยไม่จำเป็นต้องใช้ไฟฟ้า ขณะเดียวกันยังพกพัดลม ไฟฟ้าแบบ “หอยโข่ง” ไปด้วย กรณีเพื่อนร่วมกลุ่มเกิดติดธุระต้องกลับบ้านก่อนกำหนด และหาก ต้องใช้จะจ่ายค่าไฟฟ้าให้กับเจ้าของจุดติดตั้งวันละ 50 บาท เป็นอัตรามาตรฐาน(สัมภาษณ์, นาย ทองใบ และนายสมจิต ,เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

จากการสังเกตการตีเหล็ก พบว่าปัจจุบันช่างตีเหล็กในชุมชนตะดอบ เปลี่ยนไปใช้ พัดลมไฟฟ้าแทน เพราะหาซื้อได้ง่าย สะดวกทั้งยังสามารถผลิตชิ้นงานได้เร็วขึ้นกว่าเดิม อัน เนื่องมาจาก สูบลมด้วยมือ เป็นเครื่องมือ “หน้าด่าน” สำหรับการเพาะบ่มคนตีเหล็กรุ่นใหม่ ให้ เข้าสู่กระบวนการสืบทอดรุ่น ที่จะกล่าวถึงในช่วงต่อไป

หลังปี 2504 แม้ความจำเป็นเรื่องการเป่าลมใหม่ไฟ จะสามารถใช้เทคโนโลยีตัว ใหม่ เข้าไปทดแทนได้ และนี่คือสิ่งที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด และการเปลี่ยนแปลงนี้อาจส่งผลต่อ การสืบทอดรุ่นการตีเหล็กอีกด้วย

เครื่องมืออุปกรณ์โบราณ ในบ้านม่วงหวาน (นพ, 2538) บ้านนาป่า (ผอบ, 2546) กับชุมชนตะดอบ มีความคล้ายคลึงกัน

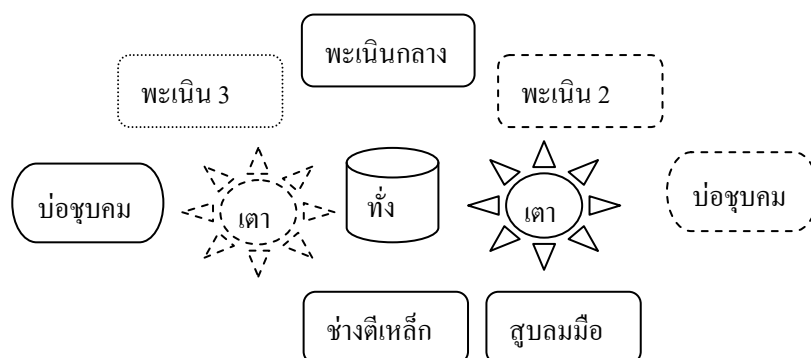
ง.แรงงาน

การตีเหล็กก่อน ปี 2504 จะใช้แรงงานจำนวน 5 คน มีการแบ่งงานกันทำตาม ประสบการณ์ ความสามารถและความชำนาญงานอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย สوبลมมือ 1 คน พระเนินขอบซ้าย-ขวา ข้างละ 1 คน พระเนินกลาง อีก 1 คน และช่างตีเหล็ก ที่นั่งใช้คีมคีบเหล็กอยู่ หน้าทั้งข้างเตาไฟ อีก 1 คน เมื่อมีสมาชิกฝึกหัดเข้ามาร่วมกลุ่ม จะได้เริ่มต้นจากตำแหน่ง สوبลมมือ ก่อนเสมอ (ดูแผนภูมิที่ 4 การแบ่งงานกันทำแบบจารีต)

การตีเหล็กแบบจารีต รูปแบบการจัดวางตำแหน่งต่างๆในการแบ่งงานกันทำล้วน มีความสัมพันธ์กัน โดย เตาไฟ จะอยู่ด้านเดียวกับมือข้างถนัดของช่างตีเหล็ก และส่งผลให้سوبลมมือ ต้องยืนอยู่ข้างเดียวกับเตา ด้านหลังของช่างตีเหล็ก และ พระเนิน 2 ที่เลื่อนตำแหน่งسوبลมมือ จะยืนอยู่ใกล้เตาไฟ รูปแบบนี้ค่อยๆ เปลี่ยนจากจำนวนคน 5 คน ที่อาจมีสมาชิกเพิ่ม 1-2 คน

หมายเหตุ : ตำแหน่งพระเนิน 2 และ 3 สามารถสลับกันได้ ขึ้นอยู่กับความถนัดของแต่ละคน ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับความถนัดของพระเนินกลางได้ ว่าถนัดด้านซ้ายหรือขวา เพื่อไม่ให้ค้อนพระเนืรรวน พันกันเอง

แผนภูมิที่ 4 การแบ่งงานกันทำแบบจารีต

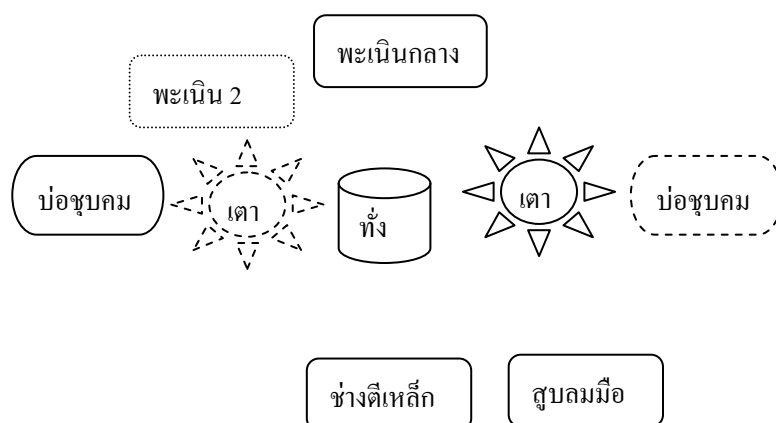
กรณีช่างมีฝีมือดี สามารถผลิตชิ้นงานสวย และเร็ว จะมีสมาชิกต้องการเข้าร่วมกลุ่มมาก แต่เป็นไปได้อย่างจำกัด เพราะแรงงานอันจำเป็นต้องการเพียง 5 คน สมาชิกที่ต้องการเข้าร่วม จึงต้องทำหน้าที่ช่วยสมาชิกอื่นตกแต่งชิ้นงาน นอกจากนี้ขีดความสามารถทำได้เพียงไม่เกิน 7 คน เพราะจะกระทบต่อปริมาณอัตราจารีต ที่สมาชิกในกลุ่มคนอื่นควรจะได้รับ รูปแบบนี้ ผู้วิจัยเห็นการดำรงอยู่ใน กลุ่มที่ยืดการออกไป “เช่น” นอกชุมชน การรวมกลุ่มลักษณะนี้สามารถตีเหล็กได้แทบทุกชนิด แม้กระทั่งเหล็กวางรถไฟ เหล็กเพลลา และ กระทะล้อรถบรรทุก 10 ล้อ

กลุ่มใช้แรงงาน 5 คน ในการผลิตแบบจารีต ยังเหลือ 2 กลุ่มสุดท้ายเพิ่งหยุดผลิต ในรูปแบบจารีต ในปี 2551 คือ กลุ่มนายสมจิต บุญเลิศ (เสียชีวิตแล้ว) และนายทองใบ ศิริบุญธรรม ที่น่าสนใจคือ ทั้งสองกลุ่ม เป็นเพื่อนสนิทเชื้อสายลาวที่บรรพบุรุษอพยพจากจำปาศักดิ์ มาตั้งถิ่น

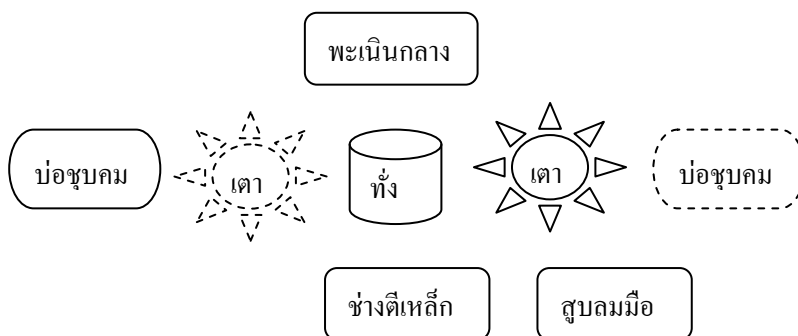
ฐานที่บ้านขาม ตำบลบ่อน้อย อำเภอกันทรารมย์ และเข้ามาเป็น “เขย” ชุมชนตะดอบ หลังจากเข้ามาทำงานเกี่ยวข้าวเมื่อปี 2509 โดย นายสมจิต เป็นเขยของ “ช่างดา” ส่วนนายทองใบ เป็นเขยของ “ช่างแสน” และธรรมเนียมชาวภูยตะดอบ จะแต่งเขยเข้าบ้านไปช่วยงานพ่อตา

ส่วนรูปแบบการตีเหล็กหลังปี 2504 จากการสัมภาษณ์ช่างและผู้เกี่ยวข้องกับการตีเหล็กช่วงปี 2547 และ 2550 รวมทั้งการศึกษาข้อมูลภาคสนามผ่านการสังเกต สัมภาษณ์ กลุ่มตีเหล็กระหว่างเดือนมกราคม 2555 – เดือนมีนาคม 2555 ได้พบรูปแบบการแบ่งงานกันทำที่ ค่อยๆ เปลี่ยนไปจากการตีเหล็กแบบจารีต โดยระหว่าง พ.ศ.2504-2530 การเปลี่ยนจำนวนแรงงาน มีผลจากการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบ (ดูแผนภูมิที่ 5 จำนวนการใช้แรงงาน 4 คน ระหว่างปี 2504-2530 และแผนภูมิที่ 6 การใช้แรงงาน 3 คน ระหว่างปี 2504-2530)

แผนภูมิที่ 5 การใช้แรงงาน 4 คน ระหว่าง 2504-2530

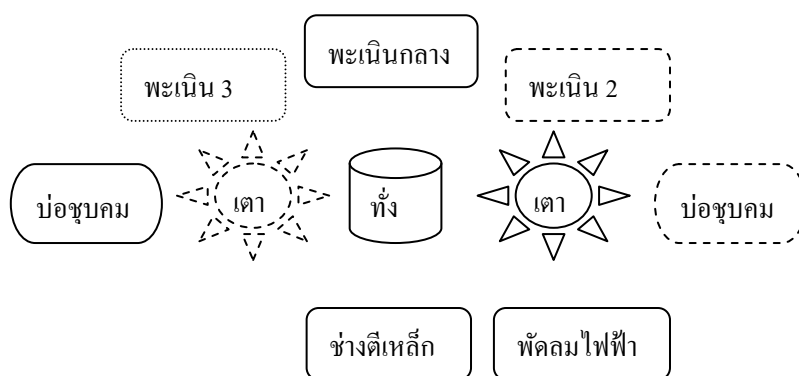
แผนภูมิที่ 6 การใช้แรงงาน 3 คน ระหว่างปี 2504-2530

การตีเหล็กแบบข้างต้น เป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนนำวัตถุดิบแบบใหม่มาใช้ ในการผลิตชิ้นงาน เช่นการนำเหล็กแผ่นที่มีความแข็งน้อยกว่าเหล็กเหน็บ ข้างนี้เองเป็นช่วงที่ ภรรยาเริ่มเข้ามามีบทบาทในการช่วยงานตีเหล็กของครอบครัว เช่น

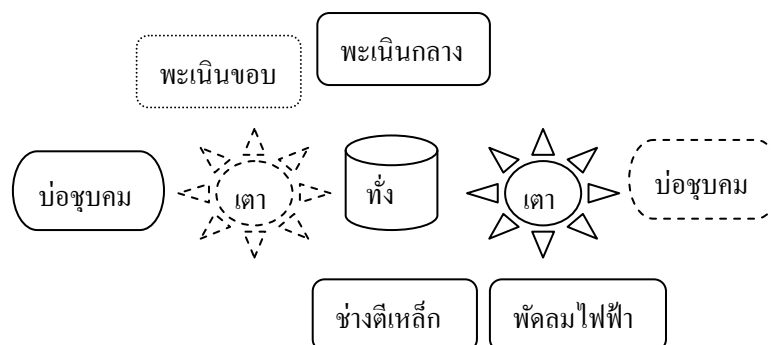
นางเดีย สยามเยี่ยม เกิดเมื่อปี 2481 เล่าว่าเริ่มเข้าร่วมตีเหล็กกับนายเพ็ง สยามเยี่ยม สามีนอกกลุ่ม 3 คน ขณะอายุ 40 ปี(พ.ศ.2521) เมื่อสามีสั่งเหล็กแผ่นที่มีความแข็งเนื้อเหล็กจะ อ่อนกว่าเหล็กเหน็บมาก จึงลองเข้าไปนั่งจับเหล็ก ให้สามีเปลี่ยนตีพะเนิน ทดลองเพียง 1-2 วันก็ ทำได้คล่อง เพราะนั่งดูพร้อมกับญาติๆ และคนในชุมชน ทำมาตั้งแต่เด็ก “หันไปทางไหนก็เจอคนตี เหล็กกันแม่นในนา” จากการฝึกไม่ถึง 1 อาทิตย์ สามารถใช้คีมอันเดียว ขึ้นรูปชิ้นงานที่ยากๆได้ แม้กระทั่ง “เกี่ยว” (เคียว) ที่ว่ายาก เพราะต้องใช้คีมอันเดียวจับแล้วพลิกมุมรับพะเนินให้เหล็กงอ เป็นวงโค้ง ขนาดคนตีเหล็กหลายคนทำไม่ได้รวมทั้ง นายเพ็ง สยามเยี่ยม สามี การตีเหล็กลักษณะ นี้จะทำได้เฉพาะกับเหล็กแผ่น ใช้ตีเสียม ตีมีดบาง ตีมีดจักตอก แต่ถ้าต้องการชิ้นงานที่มีคุณภาพ ทำด้วยเหล็กเหน็บ ก็ทำไม่ได้กำลังไม่ถึง ต่อมาเมื่อจากไฟฟ้าเข้าในหมู่บ้าน สามีจึงออกไปหาซื้อ พัดลมไฟฟ้าแบบ “หอยโข่ง” เข้ามาใช้ (สัมภาษณ์,เมื่อ 1 มีนาคม 2555) ดูแผนภูมิที่ 7 การใช้ แรงงาน 4 คน ระหว่าง 2530-2555, แผนภูมิที่ 8 การใช้แรงงาน 3 คน ระหว่าง 2530-2555 และ แผนภูมิที่ 9 การใช้แรงงาน 2 คน ระหว่าง 2530-2555

แผนภูมิที่ 7 การใช้แรงงาน 4 คน ระหว่าง 2530-2555

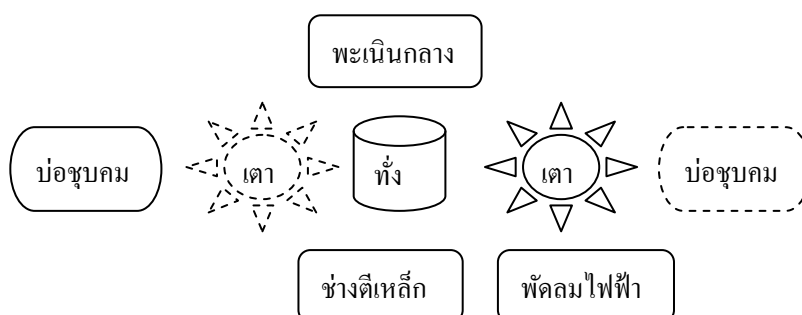
รูปแบบการรวมกลุ่มลักษณะนี้ เป็นการรวมกลุ่มผลิตชิ้นงานที่ต้องการด้าน คุณภาพ ด้วยการตีเหล็กเหน็บเป็นวัตถุดิบ เช่น มีดโต้ มีดขอ ขวาน มีดปังตอ เสียมใหญ่ – เล็ก เป็นต้น แต่ละกำลังแรงงานสูญลมมือลงไปแล้วใช้ พัดลมไฟฟ้า ขำมาแทนและติดตั้งสวิตช์อยู่ใกล้ๆ กับมือช่างถนัด รูปแบบนี้ ยังดำรงอยู่มาจนถึงปี 2555 เช่นกลุ่มของนายมี โลหะ กลุ่มนายน้อย เมือง พรหม นายสมปอง ศิริบุญรัตน์ และกลุ่มนายบุญมา ธรรมอุต (ดูภาคผนวกที่ 4)

แผนภูมิที่ 8 การใช้แรงงานแบบ 3 คนระหว่างปี 2530-2555

รูปแบบผลิตใช้คนจำนวน 3 คน ประกอบด้วย พะเนินกลาง พะเนินขอบ และ ช่างตีเหล็ก และนำพัฒนไฟฟ้าเข้ามาใช้ เช่น กลุ่มนายทอง และ สายอนุ กลุ่มนายแดง สิงห์นต์ การรวมกลุ่มลักษณะนี้เพื่อต้องการชิ้นงานที่มีคุณภาพระดับปานกลาง

แผนภูมิที่ 9 การใช้แรงงาน 2 คน ระหว่าง 2530-2555

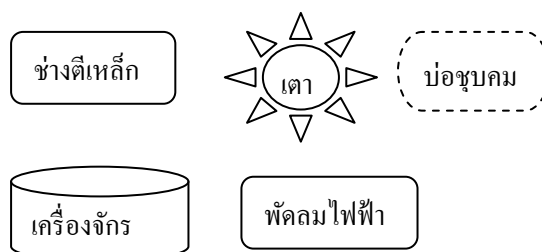
ภาพที่ 14 การใช้แรงงาน 2 คน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมในชุมชนตะตอบปัจจุบัน

ภาพที่ 14 แนวทางการตีเหล็กแบบนี้เริ่มได้รับความนิยม แต่ส่วนใหญ่จะเน้นการตีเสียม โดยใช้เหล็กแผ่นที่มีคุณภาพต่ำลง และผู้เคยทำหน้าที่ “ช่างใหญ่” ควบคุมการผลิต จะเปลี่ยนกลับไปทำหน้าที่เป็นมือพะเนิน 1 และควบคุมการผลิต ร่วมกับผู้ฝึกหัดส่วนใหญ่ จะเป็นภรรยาของช่างใหญ่ ซึ่งเข้าไปนั่งหน้าเตา ทำหน้าที่เป็นช่างแทน และการจัดกลุ่มลักษณะนี้ เริ่มเป็นที่นิยมในการตีเหล็กของชุมชนตะดอบถึงปัจจุบัน

จากการสำรวจพบว่ามีกลุ่มตีเหล็กลักษณะนี้อย่างน้อย 10 กลุ่มด้วยกัน ประกอบด้วย กลุ่มนายคง บุญโสมกับภรรยาและบุตรชาย(ปัจจุบันประสบอุบัติเหตุจากการตระเวนเข่นมีด เป็นเจ้าชายนิทรา ส่วนนางนาง ภรรยาได้รับบาดเจ็บแขนหัก 2 ข้างและขาซ้ายหัก) กลุ่มนายผุย สิงห์ตันกับภรรยา กลุ่มนายบัวภา วงษ์การณ กับภรรยา นายชิต ศรีเลิศกับภรรยา นายสมหมาย แสงสกุล กับภรรยา กลุ่มนายสมบุญ แสงสกุล กับภรรยา กลุ่มนายดำ ธรรมชา กับภรรยา กลุ่มนายปุ๋ย เดียรดาษ กับภรรยา กลุ่มนายสมาน มูลจิต กับภรรยา กลุ่มนายสี สุขสง กับภรรยา กลุ่มเหล่านี้สามารถเพิ่มจำนวนแรงงานเป็น 3-4 คน ได้กรณีต้องการชิ้นงานมีคุณภาพระดับปานกลาง

แผนภูมิที่ 10 การตีเหล็กคนเดียวด้วยเครื่องจักร

ภาพที่ 15 การตีเหล็กด้วยเครื่องจักร

ในภาพหน้าที่แล้วคือ นายเอกพงษ์ เมืองพรม อายุ 27 ปี บุตรชายของ นายดา เมืองพรม อดีตช่างตีเหล็ก ได้นำร่องการตีเหล็กยุคใหม่ ด้วยการลงทุนซื้อเครื่องหลาบเหล็ก และติดตั้งเครื่องมืออุปกรณ์ในนาของตนเอง คิดเป็นมูลค่าทั้งสิ้นประมาณ 1.7 แสนบาท เริ่มการผลิตเมื่อปี 2555

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่าวัตถุดิบ และเทคโนโลยีการผลิต มีความสัมพันธ์กับการใช้แรงงาน ตลอดจนปัจจัยการผลิตด้วย นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมา สิ่งที่จะเห็นสิ่งที่เปลี่ยนไปคือ ทิศทางจากการใช้แรงงานเข้มข้น วัตถุดิบมีคุณภาพสูง เพื่อสินผลิตสินค้าที่มีคุณภาพสูง เสนอผู้บริโภค ได้เปลี่ยนไปสู่การใช้แรงงานจำนวนน้อยลง ทั้งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบ และเทคโนโลยีการผลิต เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะหลังทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เมื่อพัดลมหยอโข่งเข้าไปทดแทนแรงงาน

(2) ความสัมพันธ์ทางการผลิต

ก. กระบวนการเข้าร่วมกลุ่ม

ก่อนปี 2504 กลุ่มตีเหล็กจะเชิญชวนให้ คนรุ่นใหม่เข้าร่วมการตีเหล็กในตำแหน่ง สุปลมมือ เสมอ ขณะผู้จะเข้าร่วมกลุ่มสามารถเข้า-ออก จากกลุ่มได้ตามความสมัครใจ และหากประสงค์จะร่วมกลุ่มชั่วคราว จะต้องเริ่มต้นนำ “เหล็ก” และ “ถ่าน” ตีเหล็กของตัวเอง เข้าร่วมกับกลุ่ม ไปมอบให้กับ “เตา” ของช่างตีเหล็กเจ้าของเตาใดเตาหนึ่ง ที่ประสงค์เข้าร่วมด้วย หลังจากตีเหล็กจบไปหนึ่งชุด สมาชิกสามารถตัดสินใจเปลี่ยนแปลงได้ (นายดี สวัสดิ์.สัมภาษณ์,เมื่อ 22 ธันวาคม 2550 , นายเพ็ง สยามเยี่ยม.เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550) ทำให้การเข้าร่วมกลุ่มตีเหล็กของคนในครอบครัวตีเหล็ก ส่วนใหญ่มักเริ่มต้นจากกลุ่มตีเหล็กนอกครอบครัว ก่อนจะมาจับมือมอบสิทธิ์ จาก “ช่างตีเหล็ก” ในเครือญาติที่อาจเป็น “พ่อ” หรือ “ตา” หรือ “ปู่” เหตุผลเพราะการตีเหล็กกับครอบครัว ไม่ก่อให้เกิดรายได้ส่วนตัว แต่การตีเหล็กกับกลุ่มอื่น ผู้ร่วมด้วยจะมีส่วนในชิ้นงานของตัวเอง (นายจันทร์ อินสมาน.สัมภาษณ์,23 ธันวาคม 2549)

หลังปี 2504 ลักษณะการเชิญชวนสมาชิกเข้าร่วมกลุ่ม ดังกล่าวยังคงดำเนินไปจนกระทั่งทศวรรษที่ 2530 อย่างไรก็ตามช่วงนี้ “ช่างตีเหล็ก” ก็ถูกทำลายจากสมาชิกรุ่นใหม่ ที่มีการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกับมีการนำพัดลม “หยอโข่ง” เข้ามาแทนตำแหน่งสุปลมมือ ความจำเป็นจะเชิญชวนสมาชิกใหม่ให้เข้าไปร่วมออกแรงช่วยงานลดลง เพราะการเข้าร่วมกับกลุ่มลักษณะใหม่ สมาชิกจำเป็นต้องผ่านงานการตีเหล็กมาแล้ว (นายสี สุขสง.สัมภาษณ์,เมื่อ 20 ธันวาคม 2554)

ข. ขั้นตอนการผลิตระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

การตีเหล็กในระบบจารีต ก่อนปี 2504 นั้นจะมีขั้นตอนการผลิตลักษณะน่าสนใจที่มีบางจุดงานวิจัยแทบทุกชิ้นที่เกี่ยวกับการตีเหล็ก เช่น งานของ สัมพันธ์ (2516) นพ (2538) และ ผอบ (2546) ไม่ได้ขยายความก็คือ

(ข.1) ช่างตีเหล็กจะเลือกจุดตั้งเตาตั้งที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ จากนั้นจะขุดดินสำหรับปั้นเตา และบ่อชุบคม จากนั้นลงมือปั้นเตา ดังที่เห็นข้างต้น แล้วรอจนเตาแห้ง ก่อนจะเปิดการผลิตช่างตีเหล็ก ต้องเครื่องมือ ทุกชิ้นประจำเตาของตน ให้พร้อมต่อการใช้งาน เช่น ทัง คีม พะเนิน สุปลมมือ

(ข.2) สมาชิก ต้องนำเหล็ก และถ่านตีเหล็ก เข้าร่วมกลุ่ม จะตัดเหล็กในปริมาณ และขนาดเหมาะสำหรับการผลิตชิ้นงาน ตามที่ตัวเองต้องการ ผู้ไปถึงเตาก่อนจะมีสิทธิ์ มอบชิ้นเหล็กให้กับช่างตีเหล็ก ผลิตให้ก่อน แจ้งวัตถุประสงค์ว่าต้องการชิ้นงานอะไร เช่น มีด เสียม ขวาน มีดหนีบหมาก หากสมาชิกใหม่ยังตัดเหล็กไม่เป็น จะเป็นหน้าที่ของ “ช่างตีเหล็ก” และ “พะเนินกลาง”

(ข.3) เมื่อสมาชิกมาพร้อมกับทุกคน ช่างตีเหล็กจะเริ่มนำชิ้นเหล็กไปเผาไฟให้ สุปลมมือซักสูบเป่าไฟเผาเหล็กจนร้อนแดง มีลำดับขั้นดังนี้ 1. “ตีนวด” หรือ “ตีญ่อ” เพื่อตีคลึงให้เหล็กเนียนเข้ากันดี ไม่มีสะเก็ดหลุดร่อนออกมา 2.ตีแผ่ออกขึ้นเป็นรูปชิ้นงาน โดยถ้าตีมีด ขวาน เคียว จะ “ตีบ้อง” หรือ “ตีด้าม” ก่อน จนชิ้นงานสำเร็จ

(ข.4) หลังจากสมาชิกทุกคนได้ชิ้นงานครบในอัตราจารีตแล้ว ช่างตีเหล็ก อาจขอให้สมาชิกช่วยผลิตชิ้นงานเพิ่มให้ได้ และทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม แต่หากช่างตีเหล็ก ไม่ร้องขอ ถือเป็นอันเสร็จขั้นตอน

(ข.5) วันถัดมาจะนำชิ้นงานที่ได้รับ มาตกแต่งพื้นผิว ขัดคมด้วยตะไบ ส่วนช่างตีเหล็ก จะเริ่มการตกแต่งบ้อง และชุบคม รวมทั้งเชื่อมบ้อง (เชื่อมรอยต่อด้าม) ด้วยดินทราย การตีแต่ง ให้กับสมาชิกทุกคน ทำให้การใช้เวลาในการทำงานนานขึ้น นอกจากนี้หากสมาชิกใหม่ทำอะไรไม่เป็น ตามจารีตจะตกเป็นหน้าที่ของ “ช่างตีเหล็ก” และผู้ช่วยคือ “พะเนินกลาง”

หลังปี 2504 เป็นต้นมาขั้นตอนการตีเหล็ก มีบางส่วนที่ดำรงอยู่และบางส่วนเริ่มเปลี่ยนแปลงทีละน้อย ดังนี้

ข.5.1) การเลือกจุดตั้งเตาตีเหล็ก ได้เปลี่ยนแปลงจากได้ร่มไม้เข้าไปอยู่ในบริเวณบ้านและใต้ถุนบ้าน ประการแรกบ้านเรือนได้เปลี่ยนแปลงเป็นเรือนไม้ หลังคามุงสังกะสี ตลอดจนช่วงหลังทศวรรษ 2530 การตีเหล็กต้องใช้กระแสไฟฟ้า เช่นพัดลมหอยโข่ง และเครื่องเจียรนัย-

ไฟฟ้า ช่างตีเหล็ก ความเป็นต้องจัดเตรียมเกี่ยวกับระบบไฟฟ้า ทำให้จุดที่ตั้งเตาจึงต้องร่นอยู่ไกล หรือได้ทุนบ้านของช่างตีเหล็ก กรณีนี้จะมีค่ากระแสไฟฟ้าเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับ “ช่างตีเหล็ก” เจ้าของเขาเกิดขึ้น

ข.5.2) สิ่งที่กำลังดำรงอยู่คือ สมาชิก ต้องนำชิ้นเหล็ก และถ่านตีเหล็ก ไปร่วมกลุ่มแล้วตัดเหล็กในปริมาณ และ ขนาดเหมาะสำหรับการผลิตชิ้นงาน ที่ตัวเองต้องการมอบให้ช่างตีเหล็กยังคงเดิม รวมทั้งผู้ไปถึงเตาก่อนจะมีสิทธิ์รับการผลิตให้ก่อน สิ่งที่เปลี่ยนคือ เมื่อเตาอยู่ที่บ้านช่างตีเหล็ก ช่างตีเหล็ก จึงจะได้รับสิทธิ์นั้นก่อน รวมทั้งกรณีหากสมาชิกตัดเหล็กไม่เป็น “ช่างตีเหล็ก” และ “พะเนินกลาง” ต้องช่วยทำให้ ได้เปลี่ยนไปเป็นสมาชิกต้องทำเอง เนื่องจาก สมาชิกทุกคน ล้วนผ่านงานตีเหล็กมาแล้ว

ข.5.3) สิ่งที่ยังดำรงอยู่ คือ เมื่อสมาชิกมาพร้อมกับทุกคน ช่างตีเหล็กจะเริ่มนำชิ้นเหล็กของผู้ที่มาก่อนไปเผาไฟ โดยเปิดสวิตซ์ให้พัดลมเร่งไฟ จนร้อนแดง แต่สิ่งที่เปลี่ยนไป คือ ลดขั้นตอนการ “ตีนิ้วด” หรือ “ตีญ่อ” ออก ไล่ไปสู่ขั้นตอนการตีแผ่นขึ้นรูปชิ้นงานได้เลย โดยขั้นตอนการผลิตชิ้นงานมีด ขวาน เคียว จะ “ตีบ้อง” หรือ “ตีด้าม” ก่อนเช่นเดิม ทำให้ระยะเวลาในการผลิตสั้นลง สามารถผลิตชิ้นงานได้มากขึ้นกว่าเดิม

ข.5.4) ขั้นตอนเริ่มเปลี่ยนคือ หลังจากสมาชิกทุกคนได้ชิ้นงานครบในอัตราจำกัดแล้ว ช่างตีเหล็ก มีสิทธิ์ขอให้สมาชิกช่วยผลิตชิ้นงานเพิ่มให้ได้ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายค่าไฟฟ้า บางครั้งสมาชิกอาจติดภารกิจส่วนตัวละครบคร้ว จึงไม่สามารถร่วมผลิตชิ้นงานให้ต่อเจ้าของเขาได้

ข.5.5) สิ่งที่เปลี่ยนไปคือสมาชิกส่วนใหญ่ เริ่มสังเกต เรียนรู้ ในการตกแต่งชิ้นงาน ชุบคม เชื่อมบ้อง ด้วยสารละลายทองเหลือง ยกเว้นขั้นตอนการ “ระดมพะเนิน” ที่ไม่สามารถทำคนเดียวได้จึงเท่ากับลดการพึ่งพา “ช่างตีเหล็ก” และ “พะเนินกลาง” การรับสมาชิกใหม่ที่ทำอะไรไม่เป็นจึงยากขึ้น โดยเฉพาะ “ช่างตีเหล็ก” และ “พะเนินกลาง” ต่างมีภาระของตนเองเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า หลังปี 2504 แม้ขั้นตอนอื่นๆ จะมีความเปลี่ยนแปลงในรายละเอียด แต่ขั้นตอนสำคัญคือ “ขั้นสี่สาม” และ “ขั้นตอนที่ห้า” โดย “ขั้นที่สาม” ที่เห็นชัดเจนคือ การข้ามขั้นตอนการนวดเหล็ก ไปสู่ขั้นตอนการตีขึ้นรูปเลย ทั้งนี้การข้ามขั้นตอนดังกล่าว หมายถึงระยะเวลาที่ใช้ในการผลิตจะลดลง ส่งผลให้สามารถเพิ่มปริมาณการผลิตขึ้น ขณะเดียวกันการนวดเหล็กที่ทำให้เหล็กแข็งแกร่งแต่ยืดหยุ่น อันแสดงถึงคุณภาพของชิ้นงานที่เสนอต่อผู้บริโภคก็หมดไป ทำให้ผู้บริโภคเป็นผู้รับผลนั้น นอกจากนี้ ความเปลี่ยนแปลงใน “ขั้นตอนที่ห้า” ยังสะท้อนถึง “ความสำคัญ” ของ “ช่างตีเหล็ก” และ “พะเนินกลาง” ในฐานะผู้เชี่ยวชาญ “ลดลง” อย่างชัดเจน

ค. กำลังการผลิต

ภาพที่ 16 มีดและขวานกูด

ก่อนปี 2504 กำลังการผลิตในระบบตีเหล็กแบบจารีต โดยปริมาณการผลิต เนื่องจากยังเน้นการใช้เหล็กคุณภาพสูง เช่น เหล็กแหนบรดยนต์ เหล็กกระทะล้อรถบรรทุกสับล้อ เพลารถบรรทุก ทำให้ขีดความสามารถในการผลิตชิ้นงานในกลุ่มโดยรวม จะอยู่ที่ความยากง่าย ในการผลิตชิ้นงาน โดยกำลังชิ้นงานยากจะได้มากที่สุดเพียงวันละ 10 ชิ้น และสูงที่สุดประมาณ 30-40 ชิ้น (ดู ตารางที่ 8)

หลังปี 2504 กำลังการผลิตยังคงทรงตัวอยู่ในระดับจารีต จนทศวรรษที่ 2510 สนามบินจังหวัดอุบลราชธานี ได้เกิดวัสดุเหลือใช้จากสงคราม ที่มีคุณภาพสูง แต่ผลิตง่าย เช่น เหล็กฉาก ลังลูกกระเบิด ตลอดจนเหล็กแผ่น ส่งผลให้ขนาดของกลุ่มเล็กลง เหลือกลุ่มละ 3-4 คน เน้นการผลิตเสียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังปี 2530 มีการนำเหล็กแผ่น จากร้านก่อสร้าง ที่มีความแข็งต่ำมาผลิตเสียมมากขึ้น และมีการนำเครื่อง เครื่องเจียรนัยเหล็ก และพัดลมไฟฟ้า มาร่วมผลิต ทำให้กำลังการผลิตยังคงเดิม แต่ใช้แรงงานน้อยลง จนเกิดกลุ่มตีเหล็กในครอบครัวสองคนผิวเมีย

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มตีเหล็กแบบ 4 คน อาทิ กลุ่มนายมี โลหะ กลุ่มนายสมปอง ศิริบุรณ และนายบุญมา ธรรมอูต มีกำลังการผลิตเพิ่มกว่าระบบจารีตถึง 1 เท่า นอกจากนี้ยังเป็นสินค้าพร้อมขาย ขณะที่การตีเหล็กระบบจารีต จะต้องใช้เวลา 2 วัน ชิ้นงานจึงจะกลายเป็นสินค้า ส่วนกลุ่มผลิตแบบ 3 คน อาทิ กลุ่มนายทอง สายอนุ และ นายแดง สิงห์นต์ แม้มีกำลังการผลิตสูงกว่า ในระบบจารีต แต่ยังต้องนำไปตกแต่งชิ้นงานเพิ่มอีกเช่นเดียวกับระบบจารีต นอกจากนี้กลุ่มผลิต แบบ 2 คน จำนวน 10 กลุ่ม ซึ่งมีทั้งกลุ่มผลิตสินค้า ที่ทำง่าย และใช้วัตถุดิบเหล็กอ่อน ผลิตง่าย จะมีกำลังการผลิต สูงถึง 100 ชิ้นต่อวัน ที่กลายเป็น “สต็อก” รอการตกแต่งให้เป็นสินค้าพร้อมขาย ขณะที่การผลิตชิ้นงานมีคุณภาพ จะได้ในอัตราเทียบเท่ากับค่าเฉลี่ยต่อคนในระบบการผลิตแบบจารีต คือ 4 ชิ้นต่อวัน ขณะใช้แรงงานน้อยกว่า

ส่วนการผลิตด้วยเครื่องจักร เช่น นายเอกพงษ์ เมืองพรม จะมีกำลังการผลิตชิ้นงานมีคุณภาพเช่น มีดโต้ พร้อมขายได้ 20 ชิ้นต่อวัน และสามารถซ่อมแซมมีดที่เรียกว่า “เข่น” ได้จำนวน 40 ชิ้นต่อวัน ขณะการผลิตมีดได้ในระบบจารีตที่ใช้เดิม 5 คน มีกำลังการผลิตงานลักษณะเดียวกันได้สูงสุดเพียง 10 ชิ้นต่อวัน และหากจะผลิตงานพร้อมขายจะได้เพียง 5-6 ชิ้นต่อวันเท่านั้น ดู ตารางที่ 8

ตารางที่ 8 กำลังการผลิตในการตีเหล็กชุมชนตะดอบปี 2555

ลำดับ	ช่างตีเหล็ก	สมาชิก(คน)	กำลังผลิต/วัน (ชิ้น)	เฉลี่ย/คน	ประเภทสินค้า
1*	นายมี โลหะ	5	20	4	มีด, ขวาน, เสียม
2*	นายสมปอง ศิริบุญ	4	5-40	1-10	มีด, ขวาน, เสียม
3*	นายบุญมา ธรรมอุต	4	12-16	3-4	มีด
4	นายทอง สายอนุ	3	10-40	3.33-13.33	มีด, เสียม
5	นายสี สุขสง	2	14-30	7-10	มีด, เสียม
6	นายสมาน มูลจิต	2	5-20	2.5-10	มีด, เสียม
7	นายคง บุญโสม	2	10-16	5-8	รับจ้างเข่นมีด
8	นายผุย สิงห์	2	15	7.25	มีดหนักหมาก
9	นายสมบุญธรรม แสงสกุล	2	50-60	25-30	มีด
10	นายดำ ธรรมษา	2	100	50	เสียม
11	นายบัวภา วงษ์การณ	2	5-100	2.5-50	เสียม
12	นายเอกพงษ์ เมืองพรม	1	40	40	รับจ้างเข่นมีด

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามระหว่าง มกราคม-มีนาคม 2555

หมายเหตุ * หมายถึงกลุ่มที่ผลิตพร้อมขาย นอกนั้นจะต้องใช้เวลาตีแต่งอีก 1-2 วัน

อนึ่งผลผลิตการตีเหล็กของชาวชุมชนตะดอบ ส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าแบบบุพกาลในทัศนะของผู้วิจัยคือ ไม่ได้ปรับปรุงรูปแบบสินค้า ไม่ได้มีการต่อด้ามไม้ ซึ่งจะขายงานออกไปทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ ระดับครอบครัว เช่นงานของ สัมพันธ์ (2516) ที่ศึกษาการตีมีด อรัญญิก บ้านต้นโพธิ์ บ้านไผ่หนอง อำเภอนครหลวง พระนครศรีอยุธยา หรือ นพ (2538) ที่ศึกษาการตีมีดของบ้านม่วงหวาน อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งงานของ ผอบ (2546) ที่ศึกษาการตีเหล็กบ้านนาป่า ตำบลควนปริง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง

นับตั้งแต่ปี 2504 เป็นต้นมาจะเห็นว่า สิ่งที่เหลืออยู่ก็คือการผลิต แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด ก็คือ จำนวนคนลดลง ขณะกำลังการผลิตเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตามกลุ่มผลิตแบบ 4 คน 3 กลุ่มแรก ยังสามารถผลิตสินค้าแบบพร้อมขายได้ ซึ่งต่างจากระบบจารีตที่เพียงขึ้นรูป รอให้สมาชิกนำกลับไปตกแต่งเอง นอกจากนี้ กรณีนายเอกพงษ์ เมืองพรม ที่รับจ้าง

เช่นมีด สามารถผลิตคนเดียวมีกำลังการผลิตเทียบเท่ากับกลุ่มแรก โดยการเช่นมีด จะใช้เวลาน้อยกว่าการตีเป็นชิ้นงานจากเริ่มต้นจนเสร็จสิ้น 1 ชิ้น ประมาณ 1 ใน 2 แน่นอนว่าสิ่งที่เปลี่ยนไปนั้น ส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ ความผูกพันกันในสังคมที่แตกต่างจากการผลิตแบบจารีต

ง. การแบ่งปัน

ก่อนปี 2504 อัตราการแบ่งปันยังคงใช้อัตราจารีต ที่สมาชิกกลุ่มตีเหล็ก แต่ละคน สามารถตัดสินใจเลือกได้ว่า ต้องการชิ้นงานประเภทใด (ดู ตารางที่ 9 อัตราจารีต) ความหมายใน ตารางคือ อัตราเปรียบเทียบในระบบจารีต ที่สมาชิกพึงได้รับ เช่น หากสมาชิกคนใดต้องการมีดได้ใหญ่ ในวันนั้นกลุ่มจะผลิตให้เพียง 2 เล่ม แต่หากใคร ต้องการเสียมเล็กอาจจะได้รวมถึง 8 เล่ม หากสมาชิกคนใดต้องการมีดได้เล็ก จะได้ 4 เล่ม หรือ เสียมใหญ่ เพียง 4 เล่ม เป็นต้น

หลังปี 2504 โดยเฉพาะทศวรรษที่ 2530 เป็นต้นมา อัตราการแบ่งปันผลผลิตเริ่มเพิ่มมากขึ้นจนถึงปัจจุบันเพิ่มเป็น 1 เท่าตัว ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เกิดผลดีต่อสมาชิกในกลุ่ม ทว่ากลับเกิดภาวะกับ “ช่างตีเหล็ก” เจ้าของเขา ต้องรับภาระค่าใช้จ่ายด้านค่าไฟฟ้าจากการใช้ เครื่องเจียรนัยเหล็ก และสิทธิในการเรียกร้องกับสมาชิกตาม “ระบบจารีต” ลดลง เพราะสมาชิกแต่ละคนต่างมีภาระครอบครัว ตลอดจนมีงานประจำที่ต้องไปทำ เช่นเดียวกับช่างตีเหล็ก ก็มีภาระครอบครัวที่ต้องสะสาง

ตารางที่ 9 อัตราจารีต

รายการ	ตัวสินค้า	จำนวน	ราคา/หน่วย(ราคาขายส่งปัจจุบัน)	รวม
1	มีดได้ใหญ่	2	120	240
2	มีดขอใหญ่	2	120	240
3	ขวานใหญ่	2	180	360
4	มีดได้เล็ก	3-4	60	180-240
5	ปังกอ	3-4	100	300-400
6	เสียมใหญ่	4	25	100
7	เสียมเล็ก	6-8	12	72-96
8	เคียว	4	25	100
9	มีดหนึบหมาก	4	50	200
10	มีดจักสาน	4	25	100

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลวิจัยภาคสนาม ระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม 2555

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ชัดเจนว่า “ระบบกรรมสิทธิ์” ในปัจจุบันการผลิต เป็นของสมาชิกแต่ละคน อัตราการแบ่งปัน จึงมีความสมเหตุสมผล เป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ที่สืบทอดจากระบบจารีตเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง แต่สิ่งที่เปลี่ยนไปคือ เมื่อช่างตีเหล็กเจ้าเทคโนโลยีสมัยใหม่

ระบบนี้จะเกิดรายจ่ายค่าไฟฟ้าเกิดขึ้น ทำให้ เมื่อระบบจารีตยังดำรงอยู่ ผู้รับภาระค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจึงอยู่กับช่างตีเหล็ก หากสมาชิกเกิดการเอาเปรียบ เห็นแก่ตัว ทิศทางต่อไปก็คือการปิดเตา ลดขนาดแรงงาน ลดคุณภาพ เปลี่ยนไปสู่การตีเหล็กแบบ 2 คนสามีมักรวยจะเกิดขึ้นได้เช่นกัน

4.1.2. โครงสร้างส่วนบน

แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชีย ที่ใช้มองสังคมไทย (ฉัตรทิพย์, 2528) ระบบเศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรม ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นพลังอำนาจแฝงซึ่งกันและกัน เช่น ในชุมชน ระบบการเมืองในการควบคุมสังคม ก็คือ ระบบผู้อาวุโสของตระกูล สภาผู้อาวุโส ในการตัดสินชี้หน้าและชี้ขาด ซึ่งสังคมเรียกว่า “โชด” หรือ “เจ้าโคตร” ระบบนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เกิดขึ้นบนพื้นฐานการแบ่งปันมรดกของตระกูล ขณะเดียวกันยังอยู่บนพื้นฐานความเคารพ และเชื่อถือนิเวศวิทยาบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส คือตัวต่อเชื่อมกับนิเวศวิทยาบรรพชน ที่เป็นรูปธรรม และอนาคต จะกลายเป็นหนึ่งในนิเวศวิทยาบรรพชนผู้ปกป้องคุ้มครอง ครอบครัวยุคใหม่ ปราศจากภัยอันตราย ระบบอาวุโส ยังต่อเชื่อมไปสู่ระบบเครือญาติ และการนับญาติ กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซึ่งเกื้อหนุนให้เกิดระบบควบคุมคน

ในระบบสังคมตีเหล็กชาวภูษาคะดอบ ย่อมหมายถึง “ช่างตีเหล็ก” ที่มีตำแหน่งเป็นหัวหน้ากลุ่มตีเหล็ก แต่แหล่งอำนาจของช่างตีเหล็ก นั้นเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง ภายในสังคมคนตีเหล็ก ระหว่างช่างตีเหล็ก กับเครื่องมือ ระหว่างชายตีเหล็กกับคนตีเหล็ก ภายใต้ระบบ “มอบสิทธิ์” ระหว่างช่างตีเหล็กกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่มีการเลื่อนชั้น จากสืบลมมือ ไปสู่พะเนินขอบ ซ้าย-ขวา ก่อนจะเข้าพะเนินกลาง จนกระทั่งได้รับ “มอบสิทธิ์” ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ (ดู แผนภูมิที่ 11 ขั้นตอนการเลื่อนตำแหน่งแบบจารีต)

1) การเมือง

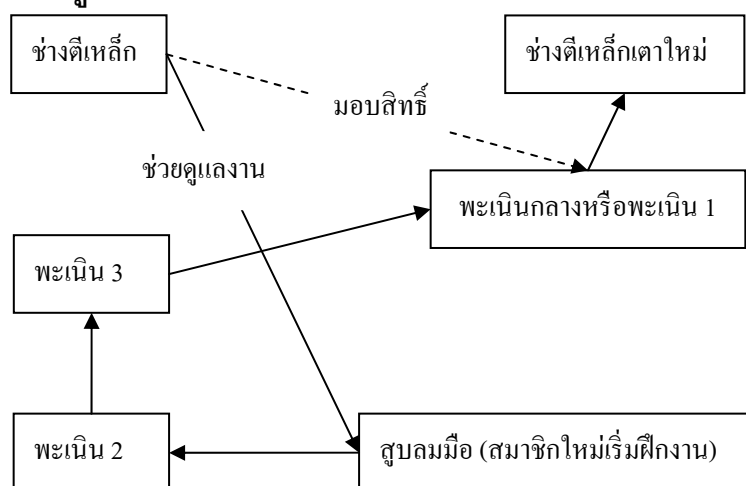
ก่อนปี 2504 การตีเหล็กแม้ทุกคนมีความสำคัญ และสมาชิกทุกคนสามารถเข้าออกแต่ละกลุ่มได้อย่างเสรี แต่ในระบบจารีตดั้งเดิมที่ตีเหล็กแบบ 5 คน ยังมีการกำหนดลำดับชั้นการตีเหล็ก เอาไว้ดังนี้ (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547)

(1) สืบลมด้วยมือ

ก่อนปี 2504 ตำแหน่งนี้ถือเป็นตำแหน่ง “หน้าด่าน” เป็นมือใหม่ที่เข้าไปสืบลมด้วยมือ เรียกชื่อเป็นภาษาภูษาคะดอบว่า “นามอโห้ชะชาควืออะ” เนื่องจากกระบอกสูบเลาไม้สองเลา เรียกเป็นภาษาภูษาคะดอบว่า “ชาควืออะ” ตำแหน่งนี้ถือเป็นผู้ที่มีอาวุโสในการตีเหล็กน้อยที่สุด รวมทั้งอาจไม่รู้เรื่องอะไรเลย จึงถือเป็นขั้นตอนแรกในการก้าวสู่กลุ่ม และโดยปกติ กลุ่มตีเหล็ก มักจะเชิญชวนสมาชิกใหม่ ที่เป็นบุตรหลานของคนในชุมชน ที่เดินผ่านกลุ่มไปมาเข้าร่วม และโดยทั่วไปผู้ถูกเชิญ

มักจะพอใจ เพราะนั่นหมายถึงตนมีคุณสมบัติ พร้อมในการเข้าร่วมกลุ่มตีเหล็กที่เป็นงานหารายได้ของผู้ใหญ่แล้ว กระบวนการ การสูบลมครั้งแรกจะยากต่อการดึงลูกสูบลมเข้า และกดลูกสูบลมลงไปเป่าไฟ แต่หลังจากผ่านไป 10-15 วัน จะเรียนรู้การจับจิ้งหะเคลื่อนไหว และรู้จักเคลื่อนไหวร่างกายโดยใช้บันเอวช่วยในการชักลากลมเป่าไฟ

แผนภูมิที่ 11 การเลื่อนตำแหน่งตามจารีต

นายทองใบ ศิริบุญรอด เกิดปี 2490 เข้ามาเป็นเขยบ้านตะดอบเมื่อปี 2509 เล่าว่า พ่อตาให้เริ่มฝึกสูบลมมือ ช่วงแรกเมื่อยมาแทบทำไม่ได้ แต่ไม่นานก็รู้จักใช้บันเอวช่วย จนทำได้สบาย หลังสูบลมได้ 1 ปี เริ่มเข้าตีพะเนินซ้าย 1 ปี แล้วย้ายไปพะเนินขวา 1 ปี จึงเข้าพะเนินกลางอยู่ 2-3 ปี พ่อตาจึงให้ทำพิธี“บูชาครู”และ“มอบสิทธิ์” (สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

กระบอกสูบลมจะตั้งอยู่ด้านข้าง มือด้านหน้าของช่างใหญ่ ผู้ทำหน้าที่สูบลมจะสามารถสังเกตการทำงานของสมาชิกในกลุ่มได้ทั้งหมด และคอยชักลมใหม่ไฟเผาเหล็ก เมื่อช่างใหญ่นำชิ้นเหล็กลงเตา ความสำคัญของการสังเกตก็คือ สามารถจับจิ้งหะเสียงตีเหล็กอันรั่นไหลต่อเนื่องได้ เป็นการเรียนรู้สร้างเสริมประสบการณ์ทางอ้อม หาก “เนามอไซะซากว้อะ” ฟังพอใจในกลุ่มก็สามารถเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องได้ โดยอาจอยู่ในขั้นตอนสูบลมด้วยมือ ระหว่าง 6 เดือนถึง 2 ปี ระหว่างนั้นสามารถจัดหาปัจจัยการผลิต คือ “ถ่าน” และ “เหล็ก” เข้าไปร่วมผลิตสินค้านำออกขาย

ขณะ “เนามอไซะซากว้อะ” ที่ยังทำอะไรไม่เป็นเลย โดยจารีต “ช่างตีเหล็ก” ต้องทำหน้าที่นั้น โดยมีผู้ช่วยคือ “พะเนินกลาง” ผลัดกันดูแลให้คำแนะนำ ว่าควรผลิตเป็นอะไร และต้องตัดชิ้นเหล็กขนาดเท่าไร จึงจะเหมาะ จะต้องทำอะไรอย่างไร (เพิ่งอ้าง) ระหว่างนั้นจะต้อง

ฝึกฝนการเผาเหล็ก แล้วใช้เหล็กสกัด และพะเนิน นำหนักประมาณ 5 ปอนด์ ตัดขึ้นเหล็กให้เป็นเส้นตรง (สัมภาษณ์, นายสี สุขสง, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

หลังการตีขึ้นรูปชิ้นงานสำเร็จแล้ว วันถัดมาชิ้นงานจะถูกนำมาให้ช่างตีเหล็ก ตกแต่งให้เป็นสินค้าพร้อมขาย โดยมีผู้ช่วยคือพะเนินกลาง

(2) พะเนินมือสอง และ สาม

หากผ่านขั้นตอนนี้ไปแล้ว จะต้องหามีสมาชิกใหม่เข้ามาเพิ่ม ขณะเดียวกันคนเก่าจะต้องไม่อยู่ ซึ่งเป็นเรื่องปกติที่กลุ่มคนตีเหล็ก นอกจากจะต้องตีเหล็กแล้ว ยังต้องนำสินค้าของตนออกเร่ขาย ขณะเดียวกัน หาก “พะเนินกลาง” ได้รับมอบสิทธิ์ ย้ายออกไปเปิดเตาตีเหล็กใหม่ เมื่อกลุ่มสามารถเชิญชวนสมาชิกใหม่เข้าร่วมได้แล้ว จะเลื่อนเข้าพะเนินขอบ ซ้าย หรือ ขวา เรียกเป็นภาษาญวว่า “เจียงแป๊ะ-เจียงดำ”

ถือเป็นพัฒนาการขั้นต่อมาของ “เนามอไซะซากวืออะ” ที่ต้องร่วมลงค้อนพะเนินกับคนอื่นอีก 2 คน พะเนินใหม่ จะต้องคอยจับจังหวะการลงค้อนของ พะเนินกลาง (พ.1) ที่จะตีพะเนินเป็นคนแรก แล้วเจียงแป๊ะ-หรือ เจียงดำ ที่เป็นมือใหม่ จะลงพะเนิน ตามเป็นอันดับ 2 โดยฝึกลงพะเนินเข้าไปที่จุดเดิมให้ได้อย่างสม่ำเสมอ อย่างไม่ขาดตอน ควบคู่กับการต้องรู้ถึงความ “หนัก-เบา” ในการลงพะเนิน ณ ช่วงเวลาขณะนั้น

ผู้ที่ผ่านขั้นตอนการฝึกสูบลมมาด้วยลูกสูบลมกระบอกในระยะเวลา 6 เดือน ถึง 2 ปี นั้น ไม่ได้แตกต่างกับการสร้างพลังให้กับสองแขน อันเป็นการเตรียมการเพื่อการเหวี่ยงพะเนินเป็นจังหวะอย่างไม่ขาดตอน เมื่อพลังไม่สะดุดจะทำให้สามารถขยายความสนใจไปเพ็งอยู่กับรูปลักษณะ ความเปลี่ยนแปลง และความเป็นไปของผลผลิต ว่าสมควรจะลงพะเนินด้วยน้ำหนักมากน้อยเพียงใด

โดยปกติมือพะเนินซ้าย-ขวา ต้องฝึกอยู่กับขั้นตอนนี้ประมาณ 1-2 ปี ระหว่างนี้ฝีมือการตัดเหล็กด้วยเหล็กสกัดจะดีขึ้น หากยังตกแต่งชิ้นงานได้ไม่ดี ระหว่างนี้ยังเป็นหน้าที่ของ “ช่างตีเหล็ก” และพะเนินกลาง ในฐานะผู้ช่วย จนกระทั่ง พะเนินกลาง ได้รับสิทธิ์ออกไปเป็นช่างตีเหล็ก พะเนินมือใหม่จะได้เลื่อนเป็น “เจียงแป๊ะ-เจียงดำ” มือเก่า ซึ่งอาจช่วยไปฝึกคืบเหล็กช่วย “พะเนินกลาง” ในการตกแต่งชิ้นงานบ้างเล็กน้อย แต่ถือเป็นการฝึกความชำนาญ นอกจากนี้ พะเนินมือเก่า ยังต้องช่วยดูแลสมาชิกใหม่ด้วย เพื่อไม่ให้ช่างตีเหล็ก เสียเวลามากไปจนกำลังการผลิตลด ที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจกลุ่ม

(3) พะเนินกลาง

หลังจากพะเนินมือเก่า ร่วมกลุ่มไปไปและพะเนินกลางได้รับสิทธิ ออกไปเป็นช่างตีเหล็กแล้วพะเนินมือเก่าจะได้เลื่อนเข้าสู่ตำแหน่งพะเนินกลาง เรียกว่า “เจียงกำที” ซึ่งถือเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการตีเหล็ก สามารถตกแต่งรูปร่างของชิ้นงานได้แล้ว ปกติช่างตีเหล็กชุมชนตะดอบ จะฝึกหัดอยู่ในขั้นตอนนี้อยู่ประมาณ 1-2 ปี และต้องช่วยผลักดันทำหน้าที่กับช่างตีเหล็กหากฝีมือถึงระดับสมควรที่จะแยกออกไปตั้งกลุ่มใหม่ได้ “ช่างตีเหล็ก” จะสั่งให้จัดหาเครื่องบูชาเพื่อทำพิธี “มอบสิทธิให้” เป็น “เจียงตำตะ” ตามระบบจารีต ส่วนคนตีเหล็กบางคนสมควรใจจะอยู่ในฐานะ “พะเนินกลาง” ตลอดไปก็ได้ เช่น นายเพ็ง สยามเยี่ยม ยอมรับว่าอยากรับสิทธิ แต่ทนนั่งในท่าเดิมข้างเตาไฟแบบ “เจียงตำตะ” ไม่ได้ (สัมภาษณ์ เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

(4) ช่างตีเหล็ก

ผู้จะรับสิทธิเป็น “เจียงตำตะ” จะต้องบูชาช่างตีเหล็กเจ้าของเตาด้วย “เหล้าไห ไก่ตัว” แล้วช่างตีเหล็กจะผูกแขนอนุญาต พร้อมมอบเครื่องมือตีเหล็กให้ทั้งหมด หรือบางส่วน สำหรับการออกไปตั้งกลุ่มเพื่อตีเหล็กทำกินต่อไป และในขั้นตอนนี้ อาจเกิดขึ้นได้หลายลักษณะ เช่น กรณี “เจียงกำที” เชื่อมั่นในตัวเองว่าพร้อม ก็สามารถขอรับมอบสิทธิ โดยเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ และเครื่องใช้ ต่างๆ ให้พร้อม ซึ่งอาจกินเวลาการเตรียมการนาน จาก 3 เดือน ถึง 1 ปีก็ได้ เนื่องจากก่อนปี 2504 การจัดสร้าง “ซากว้อะ” เป็นเรื่องยาก ต้องเตรียมหาไม้เนื้อแข็งมากลึง แล้วเผาตรงกลางเจาะจนทะลุแล้ว เจาะรู ติดตั้งลิ้นปิดเปิดซึ่งเป็นเรื่องยาก (สัมภาษณ์, นายดี สวัสดิ์, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549 และ นายดี บุญโสม, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549)

ส่วน “ช่างตีเหล็ก” หรือ “เจียงตำตะ” ถือเป็นผู้ใหญ่สุด มีความสามารถที่สุดใน การตีเหล็กแบบจารีตเดิม ซึ่งต้องผ่านขั้นตอนการฝึกฝนพละกำลัง และสมาธิ ภูมิปัญญา มาตั้งแต่ การเป็น “เนามอไซะซากว้อะ” มาเป็น “เจียงเป๊ะ-เจียงตำ” และเป็น “เจียงกำที” ก่อนจะทำพิธี “รับ สิทธิ” เป็นช่างตีเหล็กอย่างสมบูรณ์

เจียงตำตะ มีหน้าที่ทำ “พิธีเปิดเตา” ก่อนจะลงมือตีเหล็ก จะเป็นผู้มีความรู้ในการ แต่งข้าวของทำพิธีกรรมการบูชาพระแม่ธรณี บอกเจ้าที่เจ้าทางก่อนการตีเหล็ก เชื่อกันว่าหากเจียง ตำตะทำพิธีบูชาเตาไม่ถูก อาจทำให้มีผู้บาดเจ็บจากการตีเหล็ก ชิ้นเล็กน้อยเพียงโดนสะเก็ดเหล็ก ตามตัว ถึงรุนแรงอาจถึงขั้นทุพพลภาพ จนถึงเสียชีวิต เช่น สเก็ดเหล็กกำลังร้อน กระเด็นเข้าตา หรือเจาะศีรษะ นอกจากนี้หลังจากเลิกตีเหล็ก “เจียงตำตะ” จะต้องประกอบพิธีลาเตา

เจียงตำตะ จะเป็นผู้ชำนาญในการดูแลเหล็ก ว่าเหล็กชนิดไหนต้องถูกเผาจะเป็นสี ระดับใด และเผานานเพียงใด จะต้องชุปแข็งด้วยการจุ่มเหล็กร้อนลงไปใต้น้ำนานแค่ไหน จึงจะ สามารถตีเหล็กเป็นสินค้าที่มีคุณภาพได้

หน้าที่หนักของเจียงดำตะ ต้องคืบเหล็กที่ตัดออกมาเป็นชั้นรอกการลงพะเนินขึ้นรูป ด้วยกำลังนิ้วและฝ่ามือที่แข็งแรง วางลงบนทั้งแบบกลมหรือเหลี่ยมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่เกิน 2.5 นิ้ว แล้วพลิกมุมเหล็กที่ถูกเผาจนร้อนแดง เข้ารับน้ำหนักพะเนินจนขึ้นเป็นรูป รอกการขึ้นคมและ ชุบแข็งต่อไป โดยไม่ปล่อยให้เหล็กที่กำลังร้อนหลุดกระเด็นไปโดนสมาชิกในกลุ่ม หรือโดนตัวเอง ต้องสามารถตีขึ้นงาน ขึ้นรูปเป็นมีด เป็นเสียม เป็นขวาน เคียว ได้อย่างรวดเร็ว และสวยงาม

ถ้าช่างคนใดทำได้เช่นนี้ จะมีชื่อเสียง ทำให้คนตีเหล็กหลายคน คอยเข้าร่วมด้วย จนบางครั้งช่างตีเหล็กที่เก่ง จะมีสมาชิกเข้าร่วมมือถึง 7 คน เช่น กรณีนายเฮือน จันทร์บุญมา เจ้าของโรงสีในชุมชนตะดอบ (สัมภาษณ์, พระบัวภา สัตบุณ, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555 และ นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555)

นอกจากนี้เจียงดำตะ มีหน้าที่อีกประการคือ การสะสมอุปกรณ์การตีเหล็ก สำหรับการมอบสิทธิให้กับ “เจียงกำที” ซึ่งอาจเป็นบุตร-หลาน หรือเครือญาติ ตลอดจนเพื่อนร่วม ชุมชนเดียวกันที่เข้าร่วมกลุ่ม สำหรับออกไปตั้งกลุ่มตีเหล็กกลุ่มใหม่ ที่สำคัญ ประกอบด้วย ถัง (ทั้ง 2 แบบ คือ ถัง กับถังกวีอะ) กาเนิน (พะเนิน 3 ด้าม) ค้อนแต่ง , ตะเกียบ (คีมปากแบน) ตะกวีอะ (เหล็กสกัด) ตะหลู (ตะโป) เป็นต้น

ตามระบบจารีตเดิม “เจียงดำตะ” จะเป็นเจ้าของเครื่องมืออุปกรณ์ทั้งหมด สามารถเรียกใครเข้าร่วมกลุ่มตีเหล็กในส่วนที่ขาดไปได้ โดยผู้ที่ถูกเรียกไม่มีสิทธิปฏิเสธ หลังการตีเหล็กและการแบ่งปันผลผลิตเท่าๆ กันแล้ว “เจียงดำตะ” ยังมีสิทธิเรียกร้องให้สมาชิกผลิตชิ้นงานเพิ่มให้เท่าใดก็ได้ และตามจารีตสมาชิกในกลุ่มจะไม่มีสิทธิปฏิเสธเลย

กรณีการออกตีเหล็กนอกชุมชน หรือการไปเช่นนั้น “เจียงดำตะ” จะเป็นผู้ศึกษา สถานที่ นับตั้งแต่ต้องอยู่ใกล้แหล่งไม้สำหรับผลิตถ่าน แหล่งชุมชนเกษตรที่ต้องการสินค้า ยังต้อง ทำหน้าที่เป็นผู้ติดต่อกับเจ้าอาวาสวัด เพื่อขอใช้เป็นที่พักหลับนอน ตลอดจนถึงติดต่อกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการเข้าทำทองที่ ตลอดจนทำพิธีบอกกล่าวเจ้าที่ ระหว่างการเปิดเตา และลาเตา ระหว่างนั้นสมาชิกในกลุ่มทั้ง 4 คน ต้องปฏิบัติต่อเจียงดำตะเสมือนครู หรือญาติผู้ใหญ่ ด้วยการหาน้ำให้อาบ แต่งสำรับกับข้าวให้รับประทาน และจัดที่นอนให้

“เจียงดำตะ” ในฐานะเจ้าของพื้นที่แห่งการรวมกลุ่ม และผลการรวมกลุ่มของคนต่างรุ่นต่างวัย นำไปสู่สายสัมพันธ์ด้านอื่น เช่น การเกิดระบบความเกี้ยวพาราสีในการแต่งงาน ระหว่างคนตีเหล็ก กับลูกสาวของคนตีเหล็ก หรือช่างตีเหล็ก ในกลุ่มเดียวกัน จนก่อให้เกิดเป็นระบบเครือญาติ อันกว้างของ นอกจากนี้ในมิติการที่คนในชุมชนเกาะเกี่ยวแต่งงานกันเอง ทำให้

เกิดสายสัมพันธ์ที่ทับซ้อนกันหลายแบบ ทำให้ “เจียงตำตะ” ด้านหนึ่งอาจเป็นครู เป็นผู้อุปถัมภ์ ช่วยเหลือเกื้อกูล ต่อสมาชิกใหม่ ทำให้เกิดการยอมรับและเคารพ และเมื่อปลดระวางเวลาผ่านไป “เจียงตำตะ” ก็คือ “เจ้าโคตร” ของสายตระกูลหนึ่ง

การมอบสิทธิแก่ “เจียงกำที่” ให้กลายเป็น “เจียงตำตะ” คนใหม่ ไม่ได้เป็นเพียง การมอบเครื่องมือสำหรับการดำรงชะ แต่ยังมีลักษณะคล้ายกับการส่งผ่านทางจิตวิญญาณ เพื่อ การเชื่อมต่อระหว่าง “เจียงตำตะ” กับสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น “แม่พระธรณี” เพื่อปกป้องกลุ่มตี เหล็กให้ปราศจากอันตราย หากปราศจากการต่อเชื่อมดังกล่าว ทำให้เตาตีเหล็กใหม่กลายเป็น “เตาหนวก” หรือเตาไม่มีครู

“ไม่ว่าใครก็ตาม จะเก่งแค่ไหน ถ้าเปิดเตาโดยไม่ได้รับมอบสิทธิ เขาเรียกว่าเตา หนวก ทำอะไรก็ไม่ได้รับความสุขความเจริญ มีอันเป็นไป แต่ก็ไม่เห็นเป็นอะไร จริงๆ ผมเขาก็จะให้ สิทธิ แต่ผมรับไม่ได้เป็นคะเนินกลางนี่พอแล้ว ผมทนไม่ได้ที่ต้องนั่งทำของๆทั้งวัน ช่างเตาไฟ” นาย เพ็ง สยามเยี่ยมบอก (สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) อย่างไรก็ตาม นายเพ็ง ก็เป็นหนึ่งในผู้ที่เปิด เตาตีเหล็กกับภรรยา โดยมีภรรยาเข้าไปสูบลมมือช่วย และเปลี่ยนเข้าไปนั่งจับเหล็กในตำแหน่ง “เจียงตำตะ” มาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2520 แม้ไม่ได้รับสิทธิการเปิดเตาเช่นกัน

จากที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นตำแหน่ง “เจียงตำตะ” ก่อนและหลังปี 2504 ในอดีต เป็นตำแหน่งที่ทรงอำนาจในการบังคับบัญชากลุ่ม แต่แหล่งอำนาจของ “เจียงตำตะ” ไม่ได้เกิดขึ้น ตั้งลอยๆ แต่อยู่บนพื้นฐานเชิงโครงสร้างสังคม โดยด้านเศรษฐกิจมาจากประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ประกอบกับการเป็นเจ้าของเทคโนโลยีการผลิต และเจ้าของเตา จึงสามารถผูกขาด ภูมิความรู้ที่เอาไว้อย่างน้อยก็ในช่วงเวลาหนึ่ง เห็นได้จากการ การเลื่อนตำแหน่งจากสูบลมมือใน ระบบจารีตไปสู่การรับมอบสิทธิเป็น “เจียงตำตะ” อาจใช้เวลาระหว่าง 3-6 ปี เมื่อเทียบกับยุค ปัจจุบันที่ไม่มีความจำเป็น

ส่วนด้านการเมืองใน การบังคับบัญชาสังคมตีเหล็ก นอกจาก “ความเป็นผู้ อาวุโส” ที่มากประสบการณ์ชีวิต ยังมีแหล่งอำนาจการบังคับบัญชามาจาก ความเป็นญาติผู้ใหญ่ จากการเกาะเกี่ยวทางเครือญาติ การต่อเชื่อมกับสิ่ง “เหนือธรรมชาติ” ซึ่งสะท้อนในการประกอบ พิธีเปิดเตา และลาเตา ประกอบกับจารีตข้อห้ามเรื่อง “ชะล่า” เช่น ห้ามเดินข้ามเตาไฟ ห้ามเดิน ข้ามเครื่องมือ ห้ามเดินข้ามถ่าน และชิ้นงานที่ผลิตแล้ว (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และนายดี สวัสดิ์, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549)

การตีเหล็กยุคทศวรรษที่ 2520 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ เห็นได้จากการ เริ่มเปลี่ยนแปลงวัตถุดิบ และนำภรรยาเข้าไปร่วมการตีเหล็ก เพื่อผลิตสินค้าออกขาย โดยเฉพาะ

ทศวรรษที่ 2530 เมื่อมีการนำเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามา พร้อมกับลดจำนวนแรงงานลงเหลือเพียง 2 คน เป็นการตีเหล็กระหว่างสามี่และภรรยา โดยภรรยาจะเข้าไปนั่งในตำแหน่ง “เจียงตำตะ” ขณะ “เจียงตำตะ” จะเลื่อนลงไปทำหน้าที่เป็น “เจียงกำที” ที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีเปิดเตาตีเหล็ก และ อ่ำลาเตา แต่หลังจากเตาเข้าไปอยู่ใต้ถุนบ้านแล้ว ความจำเป็นในการอ่ำลาเตาก็ลดลง

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่าเครื่องมือการตีเหล็ก ตลอดจนถ่าน บางกลุ่ม วางระเกะระกะไม่เป็นระเบียบ แต่ชิ้นงานที่ผลิตออกมา จะถูกจัดวางอย่างเป็นระเบียบเพื่อเตรียมตกแต่งเป็นสินค้า ซึ่งเป็นไปได้ว่านี่คือ ความเปลี่ยนแปลงการให้ความสำคัญกับสินค้าที่เข้ามาทำทนายจารีต “ชะล่า”

2) วัฒนธรรมและพิธีกรรม

(1) การถลุงแร่เหล็ก

ก่อนปี 2504 พิธีกรรมสำคัญก็คือ พิธีกรรมด้านการถลุงแร่เหล็ก นายจันทร์ อินสมาน เกิดปี 2483 ย้อนคำบอกเล่าที่พ่อเคยฟังจากปากของปู่ว่าคณะตีเหล็กจะมีจำนวนประมาณ 4-5 คน เป็นพ่อพี่น้องเขยหลานกัน โดยทั้งหมดเป็นผู้ชาย หลังจากชุดแร่ ล้างแร่ เรียบร้อยจะหาบแร่เหล็ก จากห้วยโสก ห้วยสะทอน เข้าไปที่ปะรำ เตาตีเหล็ก เรียกว่า “หะวอเลี่ยน” ผู้มีอายุมากที่สุดจะเริ่มประกอบพิธีบวงสรวง เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ เจ้าที่ขอให้ตีเหล็กเป็อย แต่เตาตีเหล็ก การตีเหล็กทำอย่างไรไม่ทราบ พิธีกรรมเหล่านี้หายไปหลังการถลุงแร่ค่อยๆลดลง คนตีเหล็กหันไปใช้วัตุดิบแหล่งใหม่ ปัจจุบันไม่มีใครทราบว่า การถลุงเหล็กแบบเดิมทำอย่างไร? (สัมภาษณ์, นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547) การถลุงแร่หยุดไประหว่างปี 2504-2510 แต่ไม่มีใครสามารถบอกได้ว่าการประกอบพิธีกรรมอย่างไร? (สัมภาษณ์, นางนาง กรม นาด, เมื่อ 1 มีนาคม 2555 และนายสี สุขสง, เมื่อ 7 มีนาคม 2555)

(2) พิธีเปิดเตา

ก่อนปี 2504 พิธีกรรมสำคัญอีกส่วนหนึ่งก็คือ หลังจากปั้นเตาเสร็จ เตาแห้งแล้ว ก่อนจะเริ่มตีเหล็กจะต้องประกอบพิธีกรรมเปิดเตา จัดเครื่องบูชา มีรูปเทียน เหล้า พากวาน ไช้ ซิ่น ผีนแพรวา ภาวนาบอกกล่าวแม่พระธรณีว่า (สัมภาษณ์, นายดี บุญโสม, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

ถ้อยคำภาวนาตอนเปิดเตาแต่ละเตาจะมีรายละเอียดต่างกัน กรณีนายเพ็ง สยามเยี่ยม ภาวนาว่า “สาธุเดอ เอวแม่ธรณี กอนขอเจ้าบ้านตั้งเตาตีแเน ออนเอวเขียออนตีดแเนน กอบสิ ออนสลัวสิ้อน เกิดอันตรายก็สิ่งๆเยียง ซาบกอบชวากอบ” แปลเป็นไทยได้ว่า “สาธุ แม่นางธรณี

ลูกขอปั้นเตาที่ตรงนี้ ขอให้จับมันยันเหนียว รอดพ้นจากภัยอันตราย ขอให้ทำการค้าได้ขายดี ซ้ายจับ ขวาจับ” (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

ส่วนนายดี สวัสดิ์ เกิดปี 2467 อดีตเจียงท่าตะ เล่าว่าการเปิดเตาตีเหล็ก ในชุมชนกับออกไปเช่น ไม่ค่อยแตกต่างกัน โดยหลังจากหาสถานที่ปั้นเตาได้แล้วต้องตั้งค่างด้วย หมากสี่คำ ยาสี่กรอก ดอกไม้ 2 ตา พาหวาน 4 พาไข่ 1 ฟอง เหล้า 1 ขวด (น้ำกล้าน้ำหาญ) เงินฮ้อยเงินซ่ง (เงินฮวง) ซิ่น 1 ผืน แพร 1 ผืน หากออกไปเช่น เครื่องบูชาเหล่านี้ บางส่วนภรรยาจะจัดเตรียมให้ พร้อมพันธุ์ พันหมาก เตรียมดอกไม้ใส่ขันให้ (สัมภาษณ์, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549)

ในปัจจุบันก็มีการประกอบพิธีเปิดเตาเช่นกัน แต่แตกต่างกันไปบ้าง เช่น

กรณีนายสี สุขสง ข่างตีเหล็ก เกิดปี 2494 ปัจจุบันตีเหล็กได้ทุนบ้านตัวเอง ร่วมกับภรรยา เล่าว่าต้องนำดอกไม้ 1 คู่ สีอะไรก็ได้ พร้อมข้าว 2 บั้ว วางบนคูด่างทั้งสองข้าง ข้างละบั้ว จากนั้นภาวนาในใจว่า ขอบูชาพระแม่ธรณี ให้ตีเหล็กประสบความสำเร็จ อย่าให้ได้รับอันตรายใดๆ ตีมีดเป็นมีด ตีเสียมเป็นเสียม เอาของไปวางขายที่ใดให้มีแต่คนนิยม ร้ายกวาดหนี ดีกวาดใส่ สรรพเคราะห์เสนียดจัญไรอย่ามาแผ้วพาน”

กรณีนายทอง สายอนุ ข่างตีเหล็ก เกิดปี 2490 เล่าถึงพิธีกรรมก่อนเปิดเตาตีเหล็ก เครื่องยกครูประกอบด้วย เหล้า ดอกไม้ 1 คู่ กล้วย แล้วจะกล่าวคาถาบูชาว่า "กอนเจ้า เจ้าว้บ้นตำตำตีแ่น ขออนหนูเกิดอุปสรรค ออนสบาย ออนจอบอบ ออนเกิด ก้วจอบบ้อง" ความหมายคือ "ข้าพเจ้ามาปั้นเตาตีเหล็กตรงนี้ ขอให้ไร้อุปสรรคและปัญหา ให้อยู่สุขสบาย ให้มีฐานะดีสบายดี"

กรณีนายผุย สิงห์นต์ ข่างตีเหล็ก เกิดปี 2516 เล่าว่า เครื่องบูชาเปิดเตาตีเหล็กประกอบด้วย พลุ- หมาก ผ้าซิ่นใหม่ ไข่ไก่ ข้าวเหนียว น้ำเปล่า ระหว่างการบูชา จะพูดว่า "กอนเจ้า เจ้าว้บ้นตำตำตีแ่น ก็ออนหนูเกิดอุปสรรค ออนเกิดออนจอบอบ" ความหมายคือ "ข้าพเจ้ามาทำที่ตีเหล็กตรงนี้ ก็ขอให้ไม่มีปัญหา ให้มีเงินมีทองใช้ด้วย"

กรณีนายน้อย เมืองพรม ข่างตีเหล็ก เกิดปี 2497 เล่าถึงพิธีเปิดเตาตีเหล็ก ข่างตีเหล็กจะเป็นผู้ทำพิธี จัดเครื่องบูชา ประกอบด้วย เหล้า 1 จอก ดอกไม้ 1 คู่ แล้วสวดภาวนาว่า "กอนกะตั้งเตียบ้นตำตำตีแ่น ออนเอวแม่ธรณี จวยคุ่มครองเซี่ยออนปลอดภัย" ความหมายคือ ลูกหลานจะขอที่ตีเหล็กตรงนี้ ให้พระแม่ธรณีช่วยคุ้มครองรักษาให้ปลอดภัย

นายมี โลหะ ข่างตีเหล็ก เกิดปี 2501 กล่าวถึงเครื่องบูชาในพิธีเปิดเตาประกอบด้วยสุรา ผ้าผืน แพรขาว ผ้าขาว ดอกไม้ 1 คู่ ฐูปเทียนอย่างละ คู่ เงิน 500 บาท หลังเสร็จพิธีก็ดื่มเหล้า เก็บของไว้ใช้เอง ระหว่างบูชาจะภาวนาว่า "กอนเจ้าว้บ้นตำตำ ก็ออนเกิดความจา

ออบ ออนพระแม่ธรณี จวยคุ้มครอง" ความหมายคือ ขอให้การตีเหล็กปลอดภัย เลี้ยงเจ้าที่แม่พระธรณี เป็นต้น

(3) ขะล้า

ขะล้า คือ ข้อห้ามตามจารีต ในการตีเหล็ก ซึ่งกลายเป็นแหล่งอำนาจสำหรับการควบคุมคนในสังคมให้เกิดการยอมรับนับถือในบทบาทของ “ช่างตีเหล็ก” ยุคก่อนและหลังปี 2504 ในทัศนะของ นายดี สวัสดิ์ วัย 89 ปี เล่าถึงข้อห้ามก่อนปี 2504 เกี่ยวกับการตีเหล็ก ประกอบด้วย ห้ามเดินข้ามเตาตีเหล็ก ห้ามเดินข้ามถ่าน ห้ามเดินข้ามเครื่องมือเครื่องใช้ ห้ามเดินข้ามที่นั่ง ห้ามเดินข้ามชิ้นงานที่ทำขึ้นรูปเอาไว้ ไม่เช่นนั้น การตีเหล็กอาจประสบอันตราย ไม่ปลอดภัย รวมทั้งค้าไม่ได้ขายไม่ขึ้น ทำให้ช่างตีเหล็กรุ่นก่อน ค่อนข้างจะหวงเครื่องมือเครื่องใช้ในการตีเหล็ก เพราะป้องกันการเกิด “ขะล้า” (สัมภาษณ์, เมื่อ 18 มีนาคม 2555)

ข้อห้ามเหล่านี้ยังดำรงสืบมาถึงอย่างน้อยถึงทศวรรษที่ 2510 โดยช่วงปลายเริ่มมีเหล็กอ่อนเข้ามา ทำให้เกิดการเร่งผลิต ข้อห้ามบางอย่างถูกละเลยไปบ้าง (นายดี บุญโสม. สัมภาษณ์, เมื่อ 22 ธันวาคม 2549) ส่วนนายสี สุขสง อายุ 61 ปี กล่าวถึง “ขะล้า” ในการตีเหล็ก ปัจจุบัน คือ อย่าเดินข้ามที่นั่ง อย่างเดินข้ามเตาตีเหล็ก อย่าตีเหล็กช่วงมีงานศพ เพื่อหยุดไปช่วยงาน หากบ้านใกล้กัน ก็ให้อยู่บ้านถือเป็นการหยุดพักผ่อน

4.2. ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีการผลิต

4.2.1. การตีเหล็กกับการทำนา

ด้านเศรษฐกิจชุมชนตะดอบ จะตีเหล็กควบคู่กับการทำนา และเลี้ยงสัตว์ ใช้เครื่องมือง่ายๆ ผลิตขึ้นใช้เอง ส่วนแรงงานจะใช้แรงงานคนภายในครอบครัว ก่อนปี 2504 ชุมชนตะดอบ จะทำนาคำในเดือนพฤษภาคม จนถึงเดือนกันยายน และเก็บเกี่ยวเสร็จอย่างช้าคือเดือนพฤศจิกายน จึงเริ่มตีเหล็กสะสมแล้วนำออกขายในเดือนเมษายน แล้วกลับมาเตรียมทำนาในเดือนพฤษภาคม เช่นเดียวกับกลุ่ม “เข่น” นอกชุมชน จะสามารถออกไปได้ เฉพาะช่วงหลังการเก็บเกี่ยวไปจนถึงปลายเดือนเมษายนเท่านั้น (นายจันทร์ อินสมาน. สัมภาษณ์, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547, นายเพ็ง สยามเยี่ยม. สัมภาษณ์, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550 , นายทองใบ ศิริบุรณ์ และนายสมจิตบุญเลิศ. สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

ในการทำนาคำ ยังสามารถตีเหล็กในฤดูทำนาเช่นกัน เพราะปกติการไถนา จะใช้เวลาเข้ามีด โดยเริ่มประมาณเวลา 2-3 นาฬิกา พักกินข้าวใช้เวลา 7 นาฬิกา แล้วเริ่มไถนาต่อไปจนถึง 9-

10 นาฬิกา ที่แดดเริ่มร้อน แล้วกลับไปนอนพักผ่อนแล้วตื่นมารับประทานอาหารเที่ยง ยามบ่ายจึงเริ่มรวมกลุ่มที่มีนาใกล้เคียงกันตีเหล็ก อาจจุดตะเกียงเจ้าพายุทำไปจนถึง 3-4 ทุ่ม จึงนอนพัก ตื่นขึ้นตอนเช้ามีด 2-3 นาฬิกาลงไปไถนาต่อ

การตีเหล็กลักษณะนี้ เคยมีการทำเป็นบางช่วง เช่น ช่วงปี 2504-2506 ปี 2511-2512 (นายดี บุญโสม.สัมภาษณ์,เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550 และนายเพ็ง สยามเยี่ยม.สัมภาษณ์,เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

หลังปี 2530 เป็นต้นมาชุมชนตะดอบ เริ่มเปลี่ยนจากการทำนาดำ เป็นนาหว่าน ใช้เวลาทำระหว่างเดือนเมษายน-พฤษภาคม เพียง 2 เดือน หลังจากนั้นจะเป็นเวลาว่างสามารถตีเหล็กได้ตลอด ไปจนถึงเดือนสิบเดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม-พฤศจิกายน) เป็นช่วงหยุดเก็บเกี่ยวเอาข้าวขึ้นแล้ว หลังจากนั้นก็สามารถตีเหล็กต่อไป เช่นเดียวกับ รวมทั้งกลุ่มที่ออกไป “เขน” นอกชุมชน จะสามารถทำได้แทบตลอดทั้งปี เนื่องจากใช้การจ้างรถไถนา จ้างคนหว่าน ใส่ปุ๋ย ฉีดยาแทน (ทองใบ ศิริบุรณ และสมจิต บุญเลิศ.สัมภาษณ์,เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

นอกจากนี้ประกอบกับการตีเหล็ก หลังปี 2504 มาถึงปี 2530 ส่วนใหญ่จะตีเหล็กนอกบ้าน ตามท้ายบ้าน ในนา หรือได้ร่มไม้ใหญ่ ถ้าฝนตกจะตีเหล็กไม่ได้ และเป็นช่วงฤดูทำนาพอดี แต่หลังจากบ้านปรับเป็นบ้านเรือนไม้ หลังคามุงสังกะสี ครอบครัวไม่มีการทอผ้า ไม่มีการเลี้ยงไหมแล้ว ได้ทุนจึงถูกใช้เปิดเตาตีเหล็ก และสามารถทำได้ตลอดปี (นายสี สุขสง.สัมภาษณ์,เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

จากการศึกษากลุ่มตีเหล็กระหว่างเดือนมกราคม 2555-เดือนมีนาคม 2555 จากการสอบถามช่างตีเหล็ก 10 ราย พบว่า ร้อยละ 100 ใช้เงินจากการตีเหล็กเอาไปว่าจ้างทำนา โดยร้อยละ 30 ไม่ได้เป็นหนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ หรือ ธกส. ร้อยละ 50 ขายข้าวทั้งหมด ร้อยละ 60 จ้างไถและหว่านโดยเครื่องจักร ค่าใช้จ่ายในการทำนา อย่างน้อยไร่ละ 100-1350 บาท ได้ข้าวเปลือกระหว่างไร่ละ 10-23 กระสอบป๋วย กระสอบละประมาณ 50 กิโลกรัม โดย 3-4 กระสอบ จะสีได้ข้าวสาร 1 กระสอบ

จะเห็นได้ว่าการตีเหล็กมีความเกี่ยวข้องกับการทำนา เมื่อมีการจ้างทำนาจะทำให้เกิดเวลาในการตีเหล็กมากขึ้น ขณะเดียวกันรายได้จากการตีเหล็กก็เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเงินว่าจ้างทำนา เป็นความสัมพันธ์กันในลักษณะที่การตีเหล็กมีบทบาทในการหารายได้เพื่อการดูแลการทำนา

4.2.2. การตีเหล็กกับระบบทุน

ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมคนตีเหล็กกับระบบทุน ตลาดวัตถุดิบ และตลาดรับซื้อสินค้า

1) ตลาดวัตถุดิบ

(1) เหล็ก

จากการประมวลข้อมูลที่ได้ในการสัมภาษณ์ นายจันทร์ อินสมาน, เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550, นายดี สวัสดิ์, เมื่อ 18 มีนาคม 2555 ทราบว่าแหล่งวัตถุดิบ คือ เหล็กดิบ ก่อนปี 2504 ปลายรัชกาลที่ 6 แม้ชุมชนตะดอบจะถลุงเหล็กเอง แต่เมื่อโรงสีในจังหวัดชุมพร (จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน) ได้นำเหล็กแท่งไปขาย ก็ได้เปลี่ยนไปซื้อเหล็กแท่งมาใช้ผลิต สินค้า

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เปลี่ยนไปซื้อเศษเหล็กจากขยะสงครามโลก จากจังหวัดอุบลราชธานี อย่างน้อยคนละ 100 กิโลกรัม ขนกลับไปผลิตสินค้าในชุมชน ทำให้การตีเหล็กขยายตัวอย่างมาก เชื่อกันว่าบ้านทุกหลังล้วนมีคนตีเหล็กจนถึงปี 2520

หลังจากนั้น ตลาดวัตถุดิบได้เปลี่ยนแหล่งจากจังหวัดอุบลฯ เป็นจังหวัดศรีสะเกษ มีการนำเหล็กแผ่นจากร้านวัสดุก่อสร้าง เข้าไปผลิตเสียม ขณะหลังปี 2540 ยังเกิดตลาดบ้านพยุห้ที่อยู่ใกล้ชุมชนมากขึ้น ได้เกิดร้านเชียงกงรับซื้อเศษเหล็ก และกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบอีกแห่ง จนถึงปัจจุบัน แหล่งผลิตมีกระจายใหญ่ เช่น บ้านโนนแย้ ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ ยังกลายเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญเช่นเหล็ก

ทว่าตลาดเหล็กยังเป็นตลาดภายนอกที่ยากจะเกิดตลาดภายในขึ้นได้

(2) ถ่าน

ส่วนถ่านตีเหล็ก แม้ชุมชนจะมีป่าไม่มาก แต่การนำไปใช้ผลิตถ่านยังมีจำกัด เนื่องจากจะต้องใช้ไม้เนื้อแข็งที่แห้งตายชากมานานปี นำมาผลิตด้วยกรรมวิธีที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คนตีเหล็กในชุมชนตะดอบ ก่อนปี 2504 นำเข้าถ่านจากชุมชนอื่น ที่อยู่ใกล้เคียง และปัจจุบันแหล่งถ่านตีเหล็ก สำคัญมาจาก อำเภอขามเฒ่า และบ้านโนนแย้ (สัมภาษณ์, นายเพ็ง สยามเยี่ยม, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555, นายสี สุขสง, เมื่อ 20 ธันวาคม 2554 และ นายบุญมา ธรรมอูต, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์, 2555)

2) ตลาดรับซื้อสินค้า

ก่อนปี 2504 การตีเหล็กในชุมชนตะดอบก็ผลิตเพื่อขายมาตลอด ไม่ได้ต่างจากกลุ่มมีด อรัญญิกบ้านโพธิ์ บ้านไผ่หลวง อำเภอนครหลวง พระนครศรีอยุธยา จะผลิตและเก็บสะสมเอาไว้เมื่อถึงเดือนเมษายนทุกปี ช่างตีเหล็ก และสมาชิก จะนำสินค้าใส่กระบุง 2 ช้าง ครั้งละ 40-80 ชิ้น ประกอบด้วยขวาน 6 เล่ม มีดโต้ 10 เล่ม นอกนั้นก็เป็พวกเสียม สิว เคียว มีดตอก มีดหนีบหมาก “ขนมากก็หนักมาก” หลังจากนั้นจับกลุ่มประมาณ 5-6 คน เดินเท้าออกจากชุมชน 2 โมงเช้า ตามทางเกวียน ไปบ้านโพธิ์ชำ กุดไทรงัง ศรีสะเกษ พักรับประทานอาหารเที่ยง จากนั้นเดินเท้าต่อไปนอนพักที่วัดบ้านคูดอด ตำบลคูดอด ตื่นเช้าออกตระเวนขายสินค้า แล้วพักรับประทานข้าววัด

เดินทางต่อไปมาชนะชัย พนมไพร อาจสามารถ หาร้อยเอ็ด ใช้เวลาประมาณ 7 วัน กลับเดินทาง 3 คืน กลับถึงชุมชนตะดอบ เวลาประมาณ 6 โมงเย็น จนถึงช่วงหลัง ปี 2526 จึงซื้อรถจักรยาน หนใส่รถจักรยาน แล้วปั่นออกไปขายจากตะดอบ ไปถึงสุรินทร์ ค้างแรมประมาณ 3 วัน

ส่วนนายสี สุขสง เล่าว่าเดิมก็หาบออกไปขายจังหวัดร้อยเอ็ดเช่นกัน จนถึงปี 2530 ซื้อรถจักรยานมือสองมาขนสินค้าตระเวนขายไปถึงจังหวัดสุรินทร์ ค้างแรมประมาณ 3 วัน หลังจากนั้นก็รวมกลุ่ม เหมารถยนต์ออกตระเวนขายสินค้า (สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555)

ปัจจุบันการเดินทางสะดวกขึ้น กลุ่มดีเหล็กจะใช้วิธีรวมกลุ่ม 5-7 คน เข้าเหมารถกระบะของคนในชุมชนตะดอบ ออกตระเวนขาย ครั้งละ 3 วัน โดยจ่ายเบี่ยเลี้ยงคนขับรถวันละ 350-400 บาท ส่วนค่าน้ำมันผู้ร่วมเดินทางไปจะช่วยกันเฉลี่ย นายเพ็ง สยามเยี่ยม เล่าว่าจะขายสินค้าได้ ครั้งละ 8,000-10,000 บาท 2-3 อาทิตย์ ออกตระเวนครั้งหนึ่ง และกลุ่มที่ร่วมกันเดินทางไปขายสินค้า มีทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งหญิงทั้งชาย หลายคนไม่ได้ดีเหล็กเป็นอาชีพ แต่จะรับซื้อจากสินค้าจากกลุ่มดีเหล็ก และแหล่งดีเหล็กหลายๆ แห่งเช่น บ้านโนนแ่ย์ ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ แล้วเอาไปขายต่อ (สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) และบางคนขายใน 1 เดือนได้เงิน 90,000 บาท (สัมภาษณ์, นายเอกพงษ์ เมืองพรม, เมื่อ 13 มีนาคม 2555)

จากการสำรวจกลุ่มดีเหล็กระหว่างเดือนมกราคม – มีนาคม 2533 พบว่าผู้ผลิต 12 ราย จะเก็บสินค้าที่ผลิตเองไว้ขายสูงที่สุด ร้อยละ 90 ขึ้น เหลืออีกร้อยละ 10 ขายให้คนในหมู่บ้านนำไปขายต่อ ขณะบางราย ขายเองเพียงร้อยละ 20 นอกนั้นขายให้คนนอกชุมชน และคนในชุมชน กรณีขายเองตลาดขายสินค้าจะอยู่ที่ อำเภอกันทรารมย์ อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ, อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี, อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, จังหวัดบุรีรัมย์, จังหวัดร้อยเอ็ด, จังหวัดยโสธร, และ จังหวัดนครราชสีมา กล่าวได้ว่าเป็นท้องถิ่นในเขตภาคอีสานตอนใต้

นายเพ็ง บอกว่าการขายสินค้า ตั้งแต่เป็นวัยรุ่น จะขายเอาเงินอย่างเดียวไม่เคยแลกกับของ เพราะลำบากตอนเดินทางกลับ และทุกคนจะทำกันแบบนั้น (สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555)

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นภาพว่ากลุ่มดีเหล็กในอดีต ด้านหนึ่งคือผู้ผลิต อีกด้านคือพ่อค้า การเดินทางก่อนปี 2504 จนถึงปี 2520 ยังใช้วิธีหาบสินค้าเดินเท้า แต่หลังจากถนนเริ่มใช้การได้ดี ได้เริ่มเกิดการเดินทางด้วยพาหนะเช่นรถจักรยาน การขายสินค้าเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงิน

3) ฐานการผลิต ณ จุดขาย

ก่อนปี 2504 ช่วงดีเหล็ก นิยมออกไปเข่นนอกชุมชน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน จากนั้นเริ่มลงมือไถนา หว่านกล้า ตกกล้า ดำนา จากนั้นเป็นช่วงพักผ่อนซ่อมแซม

บ้านเรือน (นายดี สวัสดิ์.สัมภาษณ์,เมื่อ 22 ธันวาคม 2549) หลังปี 2530 การออกไปเช่นนอกชุมชนเริ่มเปลี่ยนไป เช่น กลุ่ม นายสมจิต บุญเลิศ ช่างตีเหล็ก (เสียชีวิตเมื่อปี 2552)

กลุ่มนายสมจิต นิยมตีเหล็กนอกชุมชน โดยใช้แรงงาน 5 คน ใช้สุมลมมือ สลับกับการใช้พัดลมไฟฟ้า เดินทางโดยรถประจำทาง ผสมเดินเท้า ออกตระเวนตีเหล็ก รับจ้างตามหมู่บ้านต่างๆ คราวละ 10-15 วัน จนกระทั่งเหล็กแหลบ ของสมาชิกทุกคนที่เตรียมไปหมด โดยเช่นตามท้องที่จังหวัดยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และอำเภอป่าติ้ว จังหวัดอำนาจเจริญ จากนั้นจึงย้อนกลับมาทำนาระหว่างเดือน พฤษภาคม-กรกฎาคม แล้วออกตระเวนตีเหล็กอีกครั้ง แล้วกลับมาเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคม จึงออกไปเช่นต่อ เหตุผลที่ออกตีเหล็กนอกชุมชน เพราะสามารถหาถ่านได้ง่าย ไปเผาเอาในพื้นที่ได้ ส่วนการตีเหล็ก มีทั้งตีขายเอาเงิน รับจ้างเช่นเอาเงิน และแลกของด้วย เช่น มีดโต้เล่มใหญ่ 1 เล่ม หนักเกือบ 1 กิโลกรัม จะแลกกับข้าวสาร 4 กระป๋องนมใหญ่ ถ้าเช่นอย่างจะลดลงเหลือ 1 กระป๋องนม รวมทั้งยังแลกเนื้อหมู เนื้อวัว ที่จะตากแห้งเอาไว้หรือแลกไก่อเป็น ขนกลับมาบ้าน (สัมภาษณ์,เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

เหตุผลและวิธีการของนายสมจิต เป็นทำนองเดียวกับ นายทองใบ ศิริบุญณ์ ที่นิยมออกไปเช่นนอกชุมชน เพราะหาถ่านได้ง่ายไม่ต้องซื้อ ไม่ต้องหาแหล่งขายสินค้า เพราะจะมีคนเข้าไปสั่งทำถึงเตาตีเหล็ก การจะเดินทางกลับก็ต่อเมื่อเหล็กหมด หรือบางที่ข้าวของมากเกินไป ก็จะพากันเหมารถในหมู่บ้านนั้น ให้พาส่งกลับชุมชนตะคอบก่อนแล้วจึงออกไปใหม่ (สัมภาษณ์,เมื่อ 25 ธันวาคม 2549)

ขณะการออกไปเช่นของ กลุ่มนายคง บุญโสม ช่างตีเหล็กวัย 44 ปี ซึ่งตระเวนโดยใช้รถจักรยานยนต์ ไปกับ นางนาง บุญโสม ภรรยา เกิดอุบัติเหตุชนกับรถกระบะเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2555 ได้รับความเจ็บสาหัส นายคง เป็นเจ้าชายนิทรา ที่แพทย์ลงความเห็นว่าเป็นโอกาสที่ไม่มี ส่วนนางนาง แขนหักทั้งสองข้าง และขาซ้ายหัก แพทย์แนะนำว่า ห้ามทำงานหนัก อย่างน้อย 2 ปี ซึ่งเท่ากับครอบครัวนี้ สูญเสียอาชีพนี้ไปถาวร (นางนาง บุญโสม.สัมภาษณ์,เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555) (ดูภาพ 17 นางนาง บุญโสมผู้สูญเสียอาชีพ)

ภาพที่ 17 การสูญเสียอาชีพของผู้ตระเวนเช่นมิด

นางนาง เล่าว่าก่อนหน้านี้อีทีเหล็กในชุมชนเช่นเดียวกับกลุ่มอื่น แต่ช่วงหลังเริ่มหาถ่าน และเหล็ก ยากขึ้น เพราะเหล็กแผ่นแพงขึ้น จะต้องลงทุนกว่า 10,000 บาท จึงจะมีรถขนมาส่งถึงที่ จะจ้างเหมารถไปชนก็ขาดเงิน จึงทดลองไปเข็นนอกชุมชน เพียงรับซ่อมแซมมีดไม่ต้องลงทุนซื้อเหล็กและถ่าน เพราะหาได้ง่ายกว่า นอกจากนี้หลังอีทีเหล็กเสร็จการเช่นสามารถรับเงินค่าจ้างได้เลย ไม่ได้รับของเพราะไม่ทราบจะตีราคาอย่างไร อีกทั้งไม่ต้องไปเสียเวลาตระเวนขายสินค้า ส่วนเครื่องมือที่ใช้ก็มีทั้งพะเนิน ทั้ง อันเก่า จะมีใหม่คือ เครื่องเจียรนัยเหล็ก และพัดลมไฟฟ้า ส่วนใหญ่จะฝากไว้ที่วัด ในหมู่บ้านที่ออกไปเข็น เวลากลับก็กลับแต่ตัว(เพ็งอ่าง)

คำบอกเล่าและจากคำบอกเล่า 3 กรณี ด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นเป้าหมาย และทิศทาง ความเปลี่ยนแปลงขนาดของกลุ่มอีทีเหล็กจาก 5 คนในปี 2550 มาเป็น 2 คนในปี 2555 อีกด้านหนึ่งยังสะท้อนให้เห็นความต้องการตลาดสินค้า การผลิต ณ จุดขายเป็นหนึ่งในขั้นตอนลดความเสี่ยงของคนอีทีเหล็ก จากการต้องใช้เวลาเพื่อหาตลาดรับซื้อสินค้า

4) ตลาดเทคโนโลยีและทุน ระบบตลาดยังส่งผลดีให้กับชาวบ้าน ในการหาเลือกซื้อสินค้าเทคโนโลยี นำไปใช้สำหรับการตีเหล็ก แต่นั่นหมายถึงค่าใช้จ่ายด้านเทคโนโลยีจะเพิ่มขึ้น เช่นเดียวกันการกู้เงินจากแหล่งทุน ทำให้ชาวบ้านตกเป็นหนี้เงินกู้ด้วยเช่นกัน

4.2.3.การตีเหล็กกับรัฐ

1) รัฐบาลกับนโยบายพัฒนา

นโยบายพัฒนาประเทศจากส่วนกลางโดยรัฐบาลกลาง เรียกว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) ที่เริ่มดำเนินแผนพัฒนาฯ ดังกล่าวมาตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2503-วันที่ 30 กันยายน 2509 หรือเรียกว่าปีงบประมาณ 2504-2509 ดังที่ได้กล่าวมาในบทที่ 1 นโยบายนี้เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการผลิตทดแทนการนำเข้า

ด้านหนึ่งคือ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค ถนน ไฟฟ้า การชลประทาน การสื่อสาร อีกด้านคือการส่งเสริมการเข้ามาลงทุนของต่างชาติ ระหว่างปี 2510-2534 หลังจากนั้นรัฐบาลยังมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2-6 รองรับแผนดำเนินการในฉบับแรก โดยแผนฯ 2 ยังมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกับแผนฯ ฉบับแรก แผนฯ 3 ทำให้เมืองเกิดการขยายตัว แผนฯ 4 รัฐบาลเน้นไปพัฒนาชนบท โดยเน้นการพัฒนาการผลิตทางการเกษตร แต่ก็เพื่อเพิ่มการใช้เทคโนโลยีทดแทนแรงงาน และส่งเสริม เกษตรกรว่างงาน ย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม แต่ผลของการพัฒนาชนบท ยังนำไปสู่ แผนฯ 7 แผนฯ 8 ที่ว่าด้วยเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2543:) ปัจจุบันอยู่ในระหว่างการพัฒนาตามแผนฯ 11 ระหว่างปีงบประมาณ 2555-2559

ผลจากแผนพัฒนาฯ ทำให้เกิดการพัฒนาระบบคมนาคม ทั้งภายในท้องถิ่น และเกิดการเชื่อมโยงระหว่างท้องถิ่นต่างๆ มีงานวิจัยจำนวนมากสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงชุมชน ที่เกิดจากการเชื่อมระบบคมนาคม และไฟฟ้า ไม่เพียงทำให้คุณภาพชีวิตชาวชนบทดีขึ้น ขณะเดียวกันผู้ใช้ประโยชน์ก็มีทั้งชาวบ้าน และนายทุน ชุมชนได้เกิดความเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่นั้น โดยแผนฯ 1 เข้าสู่หมู่บ้าน

จากบทที่ 3 ได้กล่าวถึงช่วงคาบเกี่ยวระหว่าง 2500-2504 ทำให้เกิดการพัฒนาระบบคมนาคมเชื่อมต่อกันระหว่างชุมชนติดต่อกับชุมชนใกล้เคียง หลังพ.ศ. 2504 ถนนถูกพัฒนาขึ้นตามลำดับ จากถนนดิน เปลี่ยนเป็นถนนลูกรัง มีเส้นทางต่อเชื่อมกับชุมชนอื่นไปออก ถนนสายศรีสะเกษ-อุบลราชธานี และถนนสายศรีสะเกษ-กันทรลักษณ์ แล้วพัฒนาเป็นถนนจากหมู่บ้านออก ไปเชื่อมชุมชนต่างๆ เป็นถนนลาดยางตลอดสายในพ.ศ. 2537

ในมิติการเมืองการปกครอง การสร้างถนนทำให้รัฐและชุมชนต่อเชื่อมถึงกัน และรับทราบความเคลื่อนไหวต่างได้ง่าย แต่มิติทางเศรษฐกิจ คือการเปิดโอกาสให้ กลุ่มดีเหล็ก ได้นำสินค้าที่กลุ่มผลิตขึ้นเคลื่อนออกไปหาตลาด และเปิดโอกาสให้กลุ่มทุนเคลื่อนเข้าหาชุมชนได้เช่นกัน อาทิ การเดินทางเข้ามาติดต่อซื้อข้าวในหมู่บ้านของโรงสีในอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอำนาจเจริญ-ผู้วิจัย)

ในปี 2525 การไฟฟ้าส่วนภูมิภาคได้เดินกระแสไฟฟ้าแรงสูงเข้าสู่ชุมชน หลังจากในบทที่ 3 ได้กล่าวถึงการต่อสายส่งไฟฟ้าแรงสูง จากจังหวัดขอนแก่นไปถึงจังหวัดศรีสะเกษเมื่อปี 2521 อันส่งผลให้การเพิ่มพลังการผลิตเกี่ยวกับการตีเหล็กทำได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้การที่กระแสไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนนั้น ยังเปิดทางให้การกระจายสินค้าอุตสาหกรรม ประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า เข้าสู่ชุมชนได้ง่าย

ปี 2532 ในช่วงรัฐบาลพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ มีการดำเนินนโยบายกำหนดไม่หวงห้าม (ดูภาคผนวก 1) ประกอบกับการควบคุมการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ถ่านไม้เนื้อแข็ง ที่จำเป็นสำหรับการตีเหล็ก กลายเป็นสินค้าถูกควบคุมการเคลื่อนย้ายโดย และทำให้ถ่านไม้มีราคาสูงขึ้นมาโดยตลอด ปัจจุบันมีราคากระสอบปุ๋ยละ 150 บาท

กลางปี 2536 นายไสว พรหมณี ขณะดำรงตำแหน่งเป็น อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ ได้นำผู้บริหารของกรมฯ ตั้งเครื่องอธิปดี ผู้อำนวยการกอง ออกไปเยี่ยมชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในหมู่บ้านนี้ เป็นเวลา 2 วัน พร้อมนอนค้างแรมในหมู่บ้านอีก 1 คืน ตามโครงการ”นักบริหารประสานชุมชน” โดยถือชุมชนตะดอบเป็นตัวแทนความ “แห้งแล้งและยากจนของภาคอีสาน” (ศรีสุราษฎร์, 2536:28)

ในครั้งนั้น กรมประชาสัมพันธ์ และอุตสาหกรรมจังหวัดศรีสะเกษ ได้ประสานช่างตีเหล็กจาก “บ้านต้นโพธิ์ และบ้านไผ่หนอง ตำบลท่าช้าง พระนครศรีอยุธยา” ซึ่งเป็นผู้ผลิตมีด “อรัญญิก” ที่มีชื่อเสียงไปจัดอบรมคนตีเหล็กชุมชนตะดอบ เพื่อพัฒนาการตีเหล็ก ช่วงนั้นเตาตีเหล็กที่มีประมาณ 100 เตา ได้รวมกลุ่มกัน จำนวน 50 กลุ่ม กลุ่มละ 11-12 คน มีหัวหน้ากลุ่ม รองหัวหน้ากลุ่ม กรรมการและเหรัญญิก แต่ละกลุ่มจะได้เงินทุนหมุนเวียน จำนวน 45,000 บาท เหล็กแท่งกลุ่มละ 500 กิโลกรัม พร้อมเครื่องเจียรนัยเหล็ก พัดลมหอยโข่ง และสารละลายทองเหลือง เครื่องมือบัดกรี พร้อมการจัดฝึกอบรม โดยวิทยากรช่างตีเหล็กจากกลุ่มอรัญญิก

“ตอนนั้นเขาสร้างโรงเรียนให้ตีเหล็ก เขาคนไปรวมกันตี ช่างอรัญญิกเขา ขอให้เราตีให้ ดูก่อน เขาก็ตัดเหล็กเพลารถสิบล้อ เท่าที่มี เอามาตีมีด ดีชวานกัน ให้เค้าดู ทำตาม วิธีของเรา มีตีอยู่ ดีแม่ แล้วขึ้นรูป ทำ เสร็จเค้าถอยเลย บอกว่าไม่มีอะไรจะสอนแล้ว เพราะช่างตะดอบเก่งอยู่แล้ว ขนาดตีเหล็กเพลารถได้ แล้วทำได้เร็วด้วย เขายอมรับ ว่าทำไม่ได้ เลยหันมาแนะนำวิธีใช้เครื่องมือสมัยใหม่ ซึ่งทางอรัญญิก เค้าใช้มานาน แล้ว พวกเราไฟเพิ่งเข้ามาเมื่อปี 2525 ถึงรู้ก็จะทำอะไรเพราะไฟไม่มี จริงๆ เราก็รู้ว่านี่ เพราะผมใช้อยู่แล้ว วันนั้นป่าไสว (นายไสว พรหมณี) ก็สั่งถ่านมาให้พวกเราด้วย แต่พอเปิดออกดู อ้าวดันมีแต่ถ่านหุงต้ม ป่าไสว เลยไล่เอากลับไปเปลี่ยน สุดท้ายเค้าเลยถ่านหินเอามาให้ลองใช้แทน ผลปรากฏว่าก็พอใช้ได้นะ แต่มันเปลืองมากกว่า ถ่านตีเหล็กของพวกเราอีก ท่านก็

เห็นกับตา ได้แต่ผงกหัวอ้อๆ เพราะไม่รู้จะทำไม “ (นายเพ็ง สยามเยี่ยม, สัมภาษณ์, เมื่อ 1 มีนาคม 2555) ทำนองเดียวกับคำบอกเล่า ของ นายจันทร์ อินสมาน (สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2547) และนายดี บุญโสม (22 ธันวาคม 2549) หลังการเข้าไปศึกษาพื้นที่ของกรมประมงทะเลที่ในปลายปีนั้นเอง ได้เกิดถนนลาดยางมะตอยตลอดสายซึ่งสร้างแล้วเสร็จในปีถัดมา ส่วนการรวมกลุ่มดีเหล็ก โดย 2 ตำบลละ 5 คน รวมกันเป็น 1 กลุ่ม เพื่อรับเงินทุนสนับสนุน และรับปัจจัยการผลิต แต่ภายหลังการดำเนินการของกลุ่มล้มเหลว โดยสมาชิกที่ร่วมผลิตงานให้กับกลุ่มไม่ได้รับเงินส่วนแบ่งตามที่ควรจะได้รับ บางส่วนจึงกลับไปทำงานรับจ้าง ทำงานโรงงาน ถอนตัวกลับไปดีเหล็กกับภรรยาตามเดิม (นายสี สุขสง. สัมภาษณ์, เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550)

ในยุครัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร (2544-2549) ดำเนินนโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” หรือ “โอท็อป” (OTOP มาจาก One Tambon One Product) เข้าสู่ชุมชนตะดอบครั้งแรก เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2544 จากการแนะนำของกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งประสานการทำงานร่วมกับ องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ ในขณะนั้น ชุมชนตะดอบยังมีกลุ่มเปิดเตาดีเหล็กเหลืออยู่ประมาณ 13 กลุ่ม โดย 3 กลุ่ม เน้นการดีเหล็กนอกชุมชน หรือ “ไปเข่น” เพื่อแก้ปัญหาเรื่องถ่านไม้เนื้ออ่อนขาดแคลน

หลังจากมีนโยบายนี้ช่วงแรก การดีเหล็กชุมชนตะดอบ ได้เข้าจดทะเบียนรับการส่งเสริม มีการจัดตั้ง นางจริยาภรณ์ อรุณโรจน์ (ชื่อปัจจุบันคือ นางสุพิชญาภรณ์) ประธานกลุ่มดีเหล็ก ทำหน้าที่ประสานทั้งผู้ผลิต อายุระหว่าง 35-65 ปี ประมาณ 150 คน ที่หลายคนปิดเตาดีเหล็กไปแล้ว ให้ไปกู้เงินส่งเสริมการดีเหล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ และกองทุนหมู่บ้าน จากบ้านตะดอบ บ้านโพงาม และบ้านไผ่ล้อม

นอกจากนี้ยังมีการประสานไปยังผู้ซื้อ เพื่อรับคำสั่งซื้อ นำกลับมาแจ้งเตาดีเหล็กในเครือข่ายประมาณ 15 ตำบล นอกจากนี้ยังประสาน อบต.ตะดอบ องค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ (อบจ.ศรีสะเกษ) เพื่อนำสินค้าไปจัดแสดง พร้อมทั้งประสานงานกับโรงเรียนตะดอบวิทยา เพื่อขอการแสดงผล “รำดำตะ” ไปจัดแสดงส่งเสริมการขาย

แต่เนื่องจากประธานกลุ่ม ต้องทำงานหลายหน้าที่ ประกอบกับเกิดแรงกดดัน ด้านการเมืองภายในชุมชน เกิดผลกระทบการประสานงาน และผลกระทบกับสามี ที่เป็นสมาชิก อบต.ตะดอบ ด้วยในปี 2546 กลุ่มดีเหล็กในเครือข่ายลดลงเรื่อยๆ และสลายตัวไปในปี 2548 หลังการดำเนินงานมาได้ 3 ปี (นางจริยาภรณ์. สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2546 , วันที่ 12 พฤศจิกายน 2547 และ วันที่ 9 มีนาคม 2550)

ทว่าการจดทะเบียนเป็นสินค้าโอท็อปของบ้านตะดอบ ครั้งนั้นทำให้เตาตีเหล็กในชุมชน ตะดอบบางกลุ่มมีงานมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน เช่น ในปี 2545 นายสี สุขสง ช่างตีเหล็กแห่ง บ้านไผ่ล้อม ขณะนั้นมีวัย 51 ปี ตัดสินใจตัดสินใจทำเช่นนั้นเพราะมีรายได้จากการตีเหล็กข้างมาก ละประมาณ 4,000 บาท นายสีและบุตรชาย สามารถหารายได้จากการตีเหล็ก มาผ่อนส่งรถจน ครบงวดตามกำหนด โดยให้เหตุผลที่กล้าตัดสินใจทำเช่นนั้นเพราะมีรายได้จากการตีเหล็กข้างมาก และแน่นอน แต่หลังจากผ่อนรถจนหมดแล้ว บุตรชายของนายสีก็เลิกตีเหล็ก หันไปขับรถสิบล้อ ขนส่งสินค้าระหว่างจังหวัดแทน เพราะรู้สึกมีความน่าตื่นเต้นมากกว่า (สัมภาษณ์นายสี สุขสง เมื่อ 26 ก.พ.2550) เป็นต้น

นอกจากนี้ในชุมชนตะดอบ ช่วงนั้นยังมีกลุ่มตีเหล็กอีกหลายกลุ่ม โดยเฉพาะหมู่ 7 มีกลุ่ม “เข่น” หรือกลุ่มออกไปตระเวนผลิต ณ จุดขาย ที่ไม่รับรู้หรือสนใจข้อมูลเกี่ยวกับกองทุน หรือแหล่ง เงินกู้ต่างๆ เลย (สัมภาษณ์ นายสมจิต บุญเลิศ และนายทองใบ ศิริบูรณ์ เมื่อวันที่ 25 ธ.ค.2549)

จากที่กล่าวมาเห็นได้ชัดว่า ผลการดำเนินนโยบายของรัฐ ก่อนปี 2504 ยังไม่ส่งผลมากนัก แต่หลังปี 2504 นั้นมีความเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงชุมชนตีเหล็ก และกลุ่มตีเหล็ก นับตั้งแต่ เกิดเส้นทางคมนาคม มีการนำสินค้าใส่พาหนะตระเวนจำหน่ายแทนการเดินเท้า รวมทั้งการทำให้ วัตถุประสงค์สำคัญกลายเป็นของหายากขึ้น และมีราคาแพง ขณะเดียวกันทุกครั้งที่มีนโยบาย การ หารจัดทุนสนับสนุนการผลิตในชุมชน กลุ่มตีเหล็กที่ปิดเตาไป จะฟื้นตัวมาตีเหล็กใหม่ได้อีกครั้ง ทั้ง ยังส่งเสริมให้เกิดผู้ประกอบการสำเร็จ ในการผลิตเพื่อขาย ที่ได้รับผลดีจากนโยบายอีกด้วย

อีกทั้งการจัดตั้ง ปรธานกลุ่มครั้งหลัง ส่งผลให้เกิดระบบเครือข่าย ทั้งผู้ผลิต ผู้ซื้อรายใหญ่ และเกิดแนวคิดการจัดแสดงสินค้า สำหรับผู้ซื้อรายย่อย โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการขายโดยคนใน ชุมชน แต่การหน้าที่ประสานงานภายในชุมชน เป็นกิจกรรมเกี่ยวกับภาพพจน์ทางการเมือง ด้วย และประธานกลุ่มยังเป็นอดีตบุตรสาวของ อดีตกำนันในตำบล การมาทำหน้าที่ดังกล่าว จึง- ส่งผลต่อการประสานความร่วมมือ กับหน่วยงานท้องถิ่น ในที่สุดต้องหยุดการทำงานไป สำหรับกลุ่มตีเหล็ก ที่กู้เงินมาผลิต เพื่อป้อนประธานกลุ่ม ตามคำสั่งซื้อ และหาตลาดเองไม่ได้ จึง หลายเป็นลูกหนี้เงินกู้ ที่ขอกู้เงินไปขาดกำลังในการส่งคืน แล้วยังคงค้างชำระในปี 2550

2) การตีเหล็กกับสถาบันรัฐ

(1) โรงเรียนตะดอบกับการร่ำดำตะ

“ร่ำดำตะ” หรือร่ำตีเหล็ก (อบต.ตะดอบ, 2552: 67-70) เกิดจากการประยุกต์การตี เหล็กในชุมชนตะดอบ ไปคิดเป็นท่าร่ำแสดงสำหรับ นักเรียนโรงเรียนตะดอบวิทยา เมื่อประมาณปี 2527-2530 ขณะ นายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์ เป็นอาจารย์ใหญ่ ได้สนับสนุน นายชวินทร์ ศรีไสดา ครูโรงเรียนตะดอบ ศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับ นายจันทร์ อินสมาน ครูโรงเรียนเดียวกัน ซึ่ง-

เป็นชาวมุขมนตรีระดอบ ถอดแบบแผนการตีเหล็กแบบจารีต ไปประยุกต์ ประยุกต์ไปเป็นทำรำเซ็ง ใช้กลองยาวเป็นดนตรีระดอบ เรียกว่า “รำดำตะ” มีนักเรียนชายเป็นผู้แสดง นำออกแสดงในวัน ประถมศึกษาแห่งชาติ และงานเทศกาลต่างๆ จนเป็นที่รู้จักกันทั่ว

ต่อมาเมื่อนายไกรฤกษ์ กั้นหาฤกษ์ เข้ารับตำแหน่งแทน ระหว่างปี 2531-ปัจจุบัน และพบการตีเหล็กชาย-หญิง ระหว่างสามภรรยา หลังปี 2540 จึงดัดแปลงอีกครั้งเป็นการแสดง ระหว่างชาย-หญิง ใช้ดนตรีโปงลางระดอบ โดยมีนางสาวสุภาวศรัทธา จารุภูมิ อาจารย์โรงเรียนวัด พระโต และอาจารย์ในโรงเรียนระดอบวิทยาร่วมออกแบบ เช่น นางถาวร ศิริศิลป์ นางเกื้อกุล จันทระจิต นางสาวระดอบ จิตสำราญ นางพูนศรี พงคละ นางวิจิตรา วันเลิศ และนางสาวนันทิยา พงษ์สุระ ประดิษฐ์ทำรำ 6 ท่า ใช้จังหวะดนตรีโปงลาง 3 ลาย ประกอบด้วย ลายมโหรีอีสาน ลาย สีทันดร ลายแมงกูดดอก ส่นทำรำระดอบด้วย ท่าบั้นเตา ท่าก่อไฟ ท่าสุบลม ท่าตีเหล็ก ท่า ชูบมีด ท่าชื่นชมผลงาน

ในยุคนโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” (2545-2548) กิจกรรม “รำดำตะ” เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมส่งเสริมการขายสินค้ามีดของชุมชนระดอบ เป็นแนวทางส่งเสริมการขาย ที่จากยากจะสร้างขึ้นได้นอกจากอาศัยสถานการณ์เกื้อหนุน เนื่องจากการรำดำตะ ก็มีค่าใช้จ่าย เช่นกัน

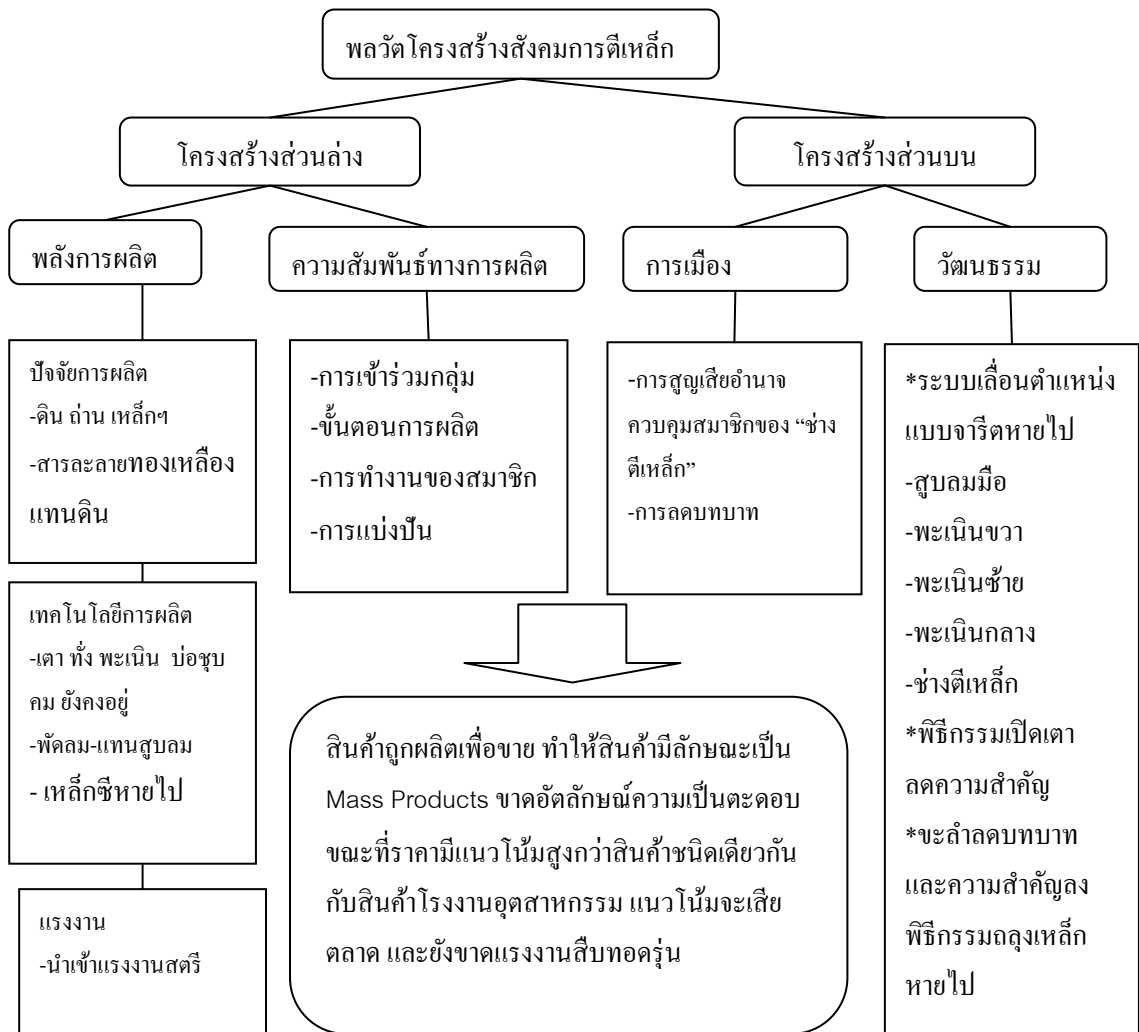
แต่พิจารณาเพียงด้านเดียวอาจไม่ได้ เพราะโรงเรียน ก็คือหนึ่งในสถาบันรัฐมี- หน้าที่ส่วนหนึ่งคือ การผลิตแนวคิดตอบสนองการครอบงำของรัฐ

(2) องค์การบริหารส่วนตำบลระดอบ

องค์การบริหารส่วนตำบลระดอบ เป็นสถาบันรัฐในชุมชนที่เพิ่งเกิดขึ้นมาใหม่ ซึ่ง ต่อมาได้เข้ามาดูแลการตีเหล็กในฐานะ เป็นแหล่งเงินกู้ยืมไปทำการผลิต เช่น กรณีเงินกองทุน หมู่บ้าน เงินนโยบายต่างๆ พร้อมการสำรวจเก็บข้อมูลเบื้องต้นที่ไม่ละเอียดมากนัก ขณะจากคำ- บอกล่าของชาวบ้านไม่เปิดเผยนามทราบว่า สมาชิกผู้กู้มีทั้งการกู้เพื่อนำไปใช้จ่ายเพื่อการศึกษา ของบุตรหลาน และกู้เพื่อไปผ่อนชำระหนี้ธนาคารเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ยังมีบางคนถูก แอบอ้างนำชื่อไปขอกู้เงิน อันนำมาซึ่งการทำลายความสัมพันธ์ของสำนักความเป็นชุมชนเดียวกัน บางคนถึงกับเอ่ยว่า “เขากับผมมีความสัมพันธ์กันแค่นามสกุลเดียวกัน”

บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ

แผนภูมิที่ 12 พลวัตโครงสร้างสังคมการตีเหล็ก

5.1 พลวัตวิถีการผลิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม

จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างสังคมการตีเหล็กของชาวภูษุมชนตะดอบ ตำบลตะดอบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ ช่วงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปีงบประมาณ 2504 นั้นพบว่าก่อนปี 2504 การตีเหล็กทำให้เกิดกลุ่มตีเหล็ก เป็นกลุ่มผลิตเล็กๆ มีสมาชิกอย่างน้อยกลุ่มละ 5 คน ที่ร่วมกันผลิตชิ้นงานได้ตลอดปี โดยสมาชิกแต่ละคน จะนำเหล็กและถ่าน ไปเข้าร่วมกับ เจ้าของเตาตีเหล็กที่เรียกว่า “ช่างตีเหล็ก” ซึ่งเป็นเจ้าของเครื่องมือตีเหล็ก

ร่วมกัน “ลงแขก” แรงงาน โดยแบ่งช่วงว่างเว้นจากการทำนามาตีเหล็ก อย่างไรก็ตามยังสามารถตีเหล็กได้ แม้กระทั่งในฤดูทำนา ยกเว้นช่วงที่มีฝนตกหนัก

ความสัมพันธ์กับภายนอกที่สังคมการตีเหล็กตั้งอยู่ คือความสัมพันธ์กับชุมชนตะดอบ แต่ชุมชนนั้นไม่ใช่ตลาด เพราะตลาดยังอยู่ภายนอก การตีเหล็กจะเริ่มต้นระหว่าง เดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ของปีถัดไป หลังเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวเอาข้าวขึ้นแล้ว การตีเหล็กจะเป็นการตีขึ้นรูปเป็นชิ้นงานแบบต่างๆ เช่น มีด เสียม ขวาน สิว เคียว สะสมไว้ จนถึงเดือนมีนาคม จะเป็นช่วงนำชิ้นงานเหล่านั้น มาตกแต่งพื้นผิว ทั้งการตีแต่งให้ผิวเรียบ การเชื่อมรอยต่อของด้าม การขัดคม และการชุบคม การลับคมด้วยหินลับมีด จากนั้นจึงขนส่งไปขายออกตระเวนขายสินค้า หลังกลับจากขายสินค้า จะเป็นช่วงพักผ่อนเตรียมไถนาในเดือนพฤษภาคมต่อไป

หลังปี 2504 เกิดตลาดภายใน จากการเข้ามาของนายทุนในปี 2504-2505 , 2511-2512 และ 2515-2516 ทำให้สังคมตีเหล็ก กลายเป็นกลุ่ม “ผู้รับจ้างผลิต” ทว่า แม้เป็นเพียงตลาดชั่วคราวในชุมชน แต่ส่งผลสะท้อนต่อสังคมตีเหล็ก ต้องเร่งผลิตสินค้าในปริมาณเพิ่มขึ้น จนทำให้ความสัมพันธ์ทางการผลิตภายในสังคมตีเหล็ก เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

5.1.1. สังคมที่เปลี่ยนไป

1) โครงสร้างส่วนล่าง

(1) กำลังการผลิตที่เปลี่ยนแปลง

เหล็ก ถ่าน ดิน ก่อนปี 2504 ปัจจัยการผลิตเหล่านี้ ล้วนสังเคราะห์จากทรัพยากรธรรมชาติรอบชุมชน เช่น เหล็ก ชุดแร่ขึ้นมาถลุง ถ่าน ใช้ไม้เนื้อแข็งตายซาก จากปลายนา หรือป่าใกล้เคียง เผาเป็น ถ่าน ดินสำหรับปั้นเตา และดินเชื่อมบ้อง ได้จากพื้นดินทั่วไป ต่อมาเริ่มมีการซื้อเหล็กแท่งสำเร็จรูป “เหล็ก” จากแหล่งอื่นมาใช้ผลิตแทนการผลิตเอง หลังปี 2504 ถ่านเริ่มถูกนำเข้าจากภายนอกเป็นหลัก ผลิตเองจากไม้เนื้ออ่อน เช่น ยูคาลิปตัส และกฐินณรงค์ เป็นรอง และดินเชื่อมบ้อง ได้เปลี่ยนไปสู่ “สารละลายทองเหลือง”

ด้านเทคโนโลยีการผลิต ก่อนปี 2504 ยังคงใช้เครื่องมือแบบง่ายๆ ค้อนคว่ำและประติษฐ์ขึ้นใช้เองอย่างเหมาะสมกับวิธีการผลิต ประกอบด้วย ทุบลมมือ เตาดตีเหล็ก พะเนิน ทั้งค้อนแต่ง ทศวรรษ 2530 มีการนำเครื่องใช้ไฟฟ้า ทั้งพัดลมไฟฟ้า และเครื่องเจียรนัยเหล็ก เข้ามาใช้ในการผลิต ส่งผลให้จุดปั้นเตา เคยห่างจากบ้านเรือนไปตั้งอยู่ตามท้ายหมู่บ้าน ข้างถนน รั่มไม้ไผ่ ก็เปลี่ยนไปอยู่ใต้ถุนบ้าน เพื่อความสะดวกในการใช้ไฟฟ้า แม้สามารถผลิตได้ตลอดปีโดยไม่ต้องหยุดเมื่อฝนตกเช่นเดิม แต่ก็กลายเป็นภาระค่าไฟฟ้าที่ “ช่างตีเหล็ก” ต้องแบกรับ นอกจากนี้ในปี 2555 ยังมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาผลิต

ด้านแรงงาน ก่อนปี 2504 แรงงานจะเป็นคนในชุมชน ที่อยู่ในบริบทแวดล้อมไปด้วยการเปิดเตาตีเหล็ก จนกล่าวกันว่า “หันไปทางไหนก็เจอ” แรงงานอันจำเป็นต้องใช้ประกอบด้วย ชายจำนวน 5 คน มีการแบ่งงานกันทำตามประสบการณ์ และเลื่อนตำแหน่ง เริ่มจากสูบลมด้วยมือ พระเนินขวา พระเนินซ้าย พระเนินกลาง และก้าวสู “ช่างตีเหล็ก” ระบบจะเป็นพื้นที่ว่างให้เกิดขึ้น นอกเหนือจากสมาชิกย้ายออกไปกลุ่ม ก็คือกรณี พระเนินกลาง ที่มีความสามารถสูง จะได้รับมอบสิทธิ์ทางวัฒนธรรม พร้อมเครื่องมือ เพื่อไปก้าวเป็น “ช่างตีเหล็กคนใหม่” และย้ายออกไปเปิดเตาตีเหล็กแห่งใหม่เอง จะทำให้สมาชิกคนใหม่เพิ่มขึ้น และกลุ่มสามารถเปิดรับ สูบลมมือคนใหม่เข้ามา หลังปี 2504 ผลการลดคุณภาพเหล็กที่ใช้ผลิต ทำให้กลุ่มตีเหล็กบางกลุ่มสามารถลดจำนวนแรงงานอันจำเป็นเหลือเพียง 3 คน โดยหันไปผลิตสินค้าคุณภาพต่ำลงเช่น เสียม ขณะที่แรงงานเริ่ม ย้ายออกจากชุมชน หันไปทำงานรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น กลุ่มตีเหล็กก็ได้ปรับตัว นำเข้าแรงงานสตรี เข้ามาแทน

(2) ความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลง

ก่อนและหลังปี 2504 ในกลุ่มจะมี “ช่างตีเหล็ก” และ “สมาชิก” ความสัมพันธ์มีลักษณะคล้ายกับ “การขอแรง” หรือ “การลงแขก” ตีเหล็ก ภายในไม่มีใครผูกขาดการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เนื่องจากสมาชิกทุกคน ต้องจัดหาเหล็ก และถ่าน นำไปร่วมกลุ่ม รวมทั้ง “ช่างตีเหล็ก” ที่ได้รับยกเว้นเฉพาะไม่ต้องหาถ่าน ส่วนกำลังการผลิต ก่อนปี 2504 อยู่ระหว่าง 10-40 ชิ้นต่อวัน การแบ่งปัน จะเป็นไปตามระบบจารีต ประเมินจากความยากง่ายของชิ้นงาน แต่ “ช่างตีเหล็ก” ยังอาจ เรียกร้องให้สมาชิก ผลิตส่วนเกินให้ตัวเองได้ ซึ่งประเด็นนี้ก่อนปี 2504 สมาชิกจะยึดถือและปฏิบัติ เนื่องจากช่างตีเหล็ก เป็นเจ้าของเครื่องมือการผลิต หลังปี 2504 การยึดถือยิ่งลดลงทำให้การพัฒนาเทคโนโลยี กลายเป็นภาระส่วนตัวของช่างตีเหล็กมากขึ้น คล้ายกับอำนาจของสมาชิกเพิ่มขึ้น ขณะอำนาจของช่างตีเหล็กกลับลดลง ท่ามกลางกำลังการผลิตที่มากขึ้น

2) โครงสร้างส่วนบน

(1) อำนาจในการควบคุมสังคมที่ถดถอย

ในกลุ่ม “ช่างตีเหล็ก” จะมีอำนาจสูงสุดในการควบคุมการสมาชิกของกลุ่ม ก่อนปี 2504 แหล่งอำนาจของช่างตีเหล็ก โดยพื้นฐานไม่เพียงเกิดจาก “ความเป็นผู้อาวุโส” แต่เป็นผู้อาวุโส ที่ยังมีพื้นฐานมาจาก อำนาจทางเศรษฐกิจ ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญการผลิต มีความรู้สามารถในการขึ้นรูปชิ้นงาน และการตกแต่งชิ้นงานได้ ตลอดจนความเป็นเจ้าของเตาตีเหล็ก และเทคโนโลยีการผลิต นอกจากนี้ยังมีแหล่งอำนาจมาจากวัฒนธรรม ในฐานะผู้ถือกฎ “ชะล่า” และเป็นผู้ต่อเชื่อมกับอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ที่จะนำมาปกป้องการผลิตให้ปลอดภัย จนก่อรูปเกิดเป็น

สภาวะบารมีของ “ช่างตีเหล็ก” หลังปี 2504 ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิต ยังส่งผลให้อำนาจบารมีของ “ช่างตีเหล็ก” ลดลง ขณะสมาชิกกลุ่มตีเหล็ก สามารถสกัดการควบคุมด้านจารีต ทั้งการย้ายกลุ่ม และการก้าวออกไปเป็นแรงงานรับจ้างกับระบบโรงงานอุตสาหกรรมภายนอกชุมชน

(2) ด้านวัฒนธรรมที่ต้องปรับเปลี่ยน

การตีเหล็กมีลักษณะการผลิตแบบจารีตสูงที่เคยยึดถือสืบต่อกันมาหลายประการ เช่น

ก. การถลุงแร่เหล็ก เคยสร้างปะรำประกอบพิธีบวงสรวง เตาถลุง เพื่อให้สามารถถลุงแร่เหล็กออกมาได้ หลังการหยุดถลุงเหล็กพิธีกรรมนี้ก็หายไปก่อนทศวรรษที่ 2510

ข. เตาตีเหล็ก ผู้ปั้นเตาจะเป็น “ช่างตีเหล็ก” ใช้ดินจอมปลวกผสมแกลบ เคล้ากับน้ำจนเหนียวปั้นเป็นเตาขึ้น หลังเตาแห้งก่อนตีเหล็ก “ช่างตีเหล็ก” จะผู้จัดเครื่องบวงสรวง และประกอบพิธีบอกกล่าวแม่พระธรณี ขอดึงเตาตีเหล็กจุดนั้น เพื่อขอความคุ้มครอง นอกจากนี้หลังหยุดตีเหล็ก จะต้องจัดเครื่องบวงสรวง ประกอบพิธีอำลาเตา แต่ต้องเปลี่ยนไปเมื่อช่างตีเหล็กย้ายไปปั้นเตาอยู่ใต้ถุนบ้านของช่างตีเหล็ก เพื่อความสะดวกในการใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าเช่นพัดลม และเครื่องเจียรนัยเหล็ก ไม่ได้รับผลกระทบจากลมฟ้าฝน อีกต่อไปทำให้ “ช่างตีเหล็ก” สามารถผลิตได้ตลอดทั้งปี ความจำเป็นต้องประกอบพิธีอำลาเตาจึงลดลง

ค. สิทธิที่จะได้รับการผลิตให้ก่อน สำหรับผู้ไปถึงเตาตีเหล็กก่อนเพื่อนที่เคยยึดถือ แต่เมื่อย้ายไปอยู่ใต้ถุนบ้านช่างตีเหล็ก จะทำให้ช่างตีเหล็ก จะได้รับสิทธินั้นก่อนเสมอ

ง. ช่างตีเหล็ก เป็นตำแหน่งจารีต ก่อนปี 2504 จะเลื่อนขึ้นโดยประสบการณ์การทำงาน เริ่มจากสูบลมด้วยมือ ไปสู่ตำแหน่งพะเนินขวา พะเนินซ้าย และ “พะเนินกลาง” แล้วก้าวไปสู่ “ช่างตีเหล็ก” แต่การจะก้าวสู่ตำแหน่งนั้นมีเพียง 4 กรณี

กรณีแรก พะเนินกลาง มีญาติเป็นช่างตีเหล็กต้องการเลิก ก็จะไปจัดเครื่องบูชา ทำพิธีครอบครุ และรับมอบสิทธิในการเป็น “ช่างตีเหล็ก” พร้อมรับมอบเครื่องมือไปเปิดเตาตีเหล็ก เตาใหม่ได้

กรณีที่สอง พะเนินกลาง มั่นใจว่ามีความสามารถพร้อมในการตีเหล็ก ขึ้นรูปเป็นสินค้าได้ทุกชนิด อาจเตรียมเครื่องมืออุปกรณ์ สำหรับการเปิดเตาใหม่จนพร้อม จากนั้นจัดเครื่องบูชาครุ ไปมอบให้กับ “ช่างตีเหล็ก” ที่ร่วมผลิตด้วยเพื่อ “ขอรับสิทธิ” ออกไปเป็น “ช่างตีเหล็ก” ผู้สามารถเปิดเตาตีเหล็กเตาใหม่ได้

กรณีนี้ที่สาม หากช่างตีเหล็ก เจ้าของเตาพบว่า “พะเนินกลาง” มีความสามารถ พร้อมควรจะเป็น “ช่างตีเหล็ก” ได้แล้ว จะต้องจัดเตรียมเครื่องมือ ตีเหล็กชุดใหม่ครบชุด จากนั้นสั่งให้ “พะเนินกลาง” นำเครื่องบูชาครู ไปรับมอบสิทธิ์

หลังปี 2504 ในทศวรรษที่ 2530 มีการแรงงานสตรี ที่ไม่ได้ผ่านขั้นตอนจารีต เข้าไปนั่งทำงานในตำแหน่ง “ช่างตีเหล็ก” อันเป็นตำแหน่ง “จารีต” ที่ต้องได้รับมอบสิทธิ์ ขณะ “ช่างตีเหล็ก” ตัวจริงเปลี่ยนไปทำหน้าที่เป็น “พะเนินกลาง” กลายเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยม

จ.รูปลักษณะสินค้า ก่อนปี 2504 เนื่องจากการถลุงเหล็กทำได้ยาก วัตถุประสงค์หายาก ทำให้สินค้าส่วนใหญ่จะมีลักษณะเฉพาะตัว ขนาดไม่ใหญ่เกินไป และไม่เล็กเกินไป น้ำหนักมากที่สุดมักไม่เกิน 0.40-50 กิโลกรัม แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม่เหล็กหาง่ายขึ้น ประกอบกับความสะดวกในการขนย้าย และปริมาณชิ้นงานมีมาก ทำให้อิทธิพลรูปลักษณะเดิมยังคงอยู่ แต่หลังปี 2504 มีคำสั่งซื้อจากภายนอก ทำให้รูปลักษณะเปลี่ยนไป มีปิ้งต่อที่ชุมชนไม่เคยผลิต ก็เริ่มหันมาผลิต รวมทั้งสินค้ามีขนาดใหญ่ขึ้น เช่น พรำหวด หรือพรำขอ มีน้ำหนักสูงขึ้นอีก 1 เท่าตัว หรือประมาณ 0.80 กิโลกรัม

จ.ชะล่า ก่อนปี 2504 มีความเชื่อเรื่องนี้และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด โดยมี “ช่างตีเหล็ก” เป็นผู้ตักเตือนสมาชิกในกลุ่ม เช่น ก่อนการผลิตต้องบอกกล่าวเจ้าที่ ห้ามเดินข้ามทั้งห้ามข้ามเตาไฟ ห้ามเดินข้ามเครื่องมือ ห้ามเดินข้ามถ่าน ห้ามเดินข้ามชิ้นงานที่ผลิตขึ้น เพราะอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุ การผลิตอาจเกิดอันตราย การค้าขายไม่ประสบความสำเร็จ แต่จากการสังเกตภาคสนามในปี 2555 ได้พบว่า เครื่องมือ ถ่าน ถูกวางทิ้งไม่เป็นระเบียบ ขณะสินค้าที่ทำเสร็จพร้อมขาย และยังไม่พร้อมขาย จะถูกนำไปจัดวางเรียงอย่างเป็นระเบียบในจุดที่ไม่มีคนเดินผ่าน อันสะท้อนให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องชะล่าได้เปลี่ยนแปลงไป

อนึ่งสำหรับการตีเหล็กของคนในชุมชน ที่ออกไปผลิต ณ จุดขาย หรือที่เรียกว่าไปเช่นนั้น ลักษณะโครงสร้างสังคมแม้มีความคล้ายคลึงกับการตีเหล็กในชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงเป็นไปช้ากว่า กลุ่มตีเหล็กในชุมชน โดยในปี 2550 ผู้วิจัยยังพบการตีเหล็กแบบ 5 คน ที่กลุ่มเพิ่งล่มสลาย เนื่องจาก “ช่างตีเหล็ก” เสียชีวิตเมื่อปี 2552 ส่วนปี 2555 ระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม ยังพบกลุ่มที่ออกไปตระเวน “เข็น” แบบ 2 คน สามีภรรยาเช่นกัน

5.1.2. ความสัมพันธ์การตีเหล็กกับวิถีการผลิตอื่น

1) กลุ่มตีเหล็กกับกลุ่มตีเหล็กกลุ่มอื่น

ก่อนปี 2504 แม้กลุ่มตีเหล็กจะใช้การตีเหล็กรูปแบบจารีต 5 คน แต่หลังปี 2504 เริ่มเปลี่ยนไปเป็นแบบ 2 คน 3 คน และ 4 คน พร้อมมีการพัฒนาหลังการผลิตแล้ว แต่ความสัมพันธ์

ระหว่างกลุ่ม ยังคงเป็นความขัดแย้งแบบไม่เป็นปฏิกิริยา มีการแข่งขันกัน 3 ระดับ คือ ระดับเศรษฐกิจ อำนาจ และวัฒนธรรม โดยระดับเศรษฐกิจ คือ กลุ่มดีเหล็กกลุ่มใด จะผลิตสินค้าได้หลากหลาย เร็ว สวยงาม และมีคุณภาพ เพื่อให้สมาชิกจะนำไปแลกเปลี่ยน ทำให้มีสมาชิกอยากเข้าร่วมกลุ่มมากขึ้น ในระดับอำนาจ การมีสมาชิกมากขึ้น หมายถึงมีกำลังแรงงานเพิ่มขึ้น และช่างดีเหล็ก สะท้อนถึงการยอมรับโดยเทียบกับกลุ่มดีเหล็กด้วยกัน ทั้งนี้ต้องแลกกับเวลาที่ ช่างดีเหล็กต้องนั่งทำงานในท่าเดิมนานขึ้น และหากสมาชิกในกลุ่มตกแต่งชิ้นงานตัวเองไม่เป็น “ช่างดีเหล็ก” ต้องทำหน้าที่นั้น ตามระบบจารีต ซึ่งรวมถึงช่างดีเหล็กจะไม่ปฏิเสธการเข้าร่วมของสมาชิก

2) ความสัมพันธ์การดีเหล็กกับการทำนา

ก่อนปี 2504 การทำนา และการดีเหล็ก เป็นงานที่เกี่ยวข้องกันโดยผ่านตัวสมาชิกกลุ่มดีเหล็ก ซึ่งส่วนใหญ่ทุกคนจะทำนา ในการทำนาจะประกอบด้วยขั้นตอน การไถตะ การตกกล้า การปักดำ การเก็บกักน้ำ การเก็บเกี่ยว การตากข้าว การฟาดข้าว และการนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง จึงต้องพักการดีเหล็กชั่วคราว ต้องรอจนกระทั่งการเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จประมาณเดือนพฤศจิกายน จึงเริ่มกลับไปดีเหล็กอีกครั้ง จนถึงเดือนพฤษภาคมปีถัดไป แต่กลุ่มที่ยัง ยังสามารถดีเหล็กในช่วงบ่ายเมื่อขึ้นจากท้องนา

สภาพดังกล่าวดำเนินอยู่จนถึงทศวรรษที่ 2530 ที่เทคโนโลยีการทำนาพัฒนาขึ้น การทำนาได้เปลี่ยนจากนาดำ ไปเป็นนาหว่าน และใช้เงินจากการดีเหล็ก ไปจ้างแรงงานทำนาหว่านเพียง 2 เดือน หลังการทำนาจะได้ทั้งผลผลิตข้าว สำหรับเป็นอาหาร และเป็นสินค้าสำหรับขาย นำเงินไปเป็นทุนดีเหล็กต่อไป

3) ความสัมพันธ์กับสังคมตะดอบ

(1) ด้านเศรษฐกิจ

การดีเหล็กกับสังคมโดยรวมของชุมชนตะดอบ ก่อนปี พ.ศ.2504 เป็นความสัมพันธ์ผ่านปัจจัยการผลิต และแรงงาน โดยปัจจัยการผลิต ยังอิงกับทรัพยากรธรรมชาติรอบชุมชน อาทิ แร่เหล็ก และไม้ โดยชาวบ้านสามารถขุดแร่เหล็ก มาถลุงแบบพื้นบ้าน เพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ขณะไม้สามารถใช้ไม้เนื้อแข็งตายซากตามท้องไร่ปลายนา และป่าไม้ใกล้ชุมชน แต่หลังปี 2504 การอิงกับทรัพยากรรอบชุมชนลดลง แต่ไปอิงกับระบบตลาดภายนอกมากขึ้น

ชุมชนแม้จะเกิดเป็นที่ตั้งตลาดรับซื้อสินค้า แต่ก็ยังเป็นเพียงตลาดชั่วคราว และเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ เช่น ปี 2504-2504 , 2511-2512 ,2536, 2545-2548 ซึ่งทำให้กลุ่มดีเหล็กกลายเป็นผู้รับจ้างผลิต อย่างไรก็ตามทำให้กลุ่มผู้ปลดระวางจากการดีเหล็ก รวมทั้งคนทั่วไปซึ่ง

ไม่เกี่ยวข้องกับการตีเหล็ก แต่สามารถระดมทุนได้ สามารถเปลี่ยนตัวเองเป็นนายทุนนายหน้า เช่น กรณีนายดี บุญโสม นายเพ็ง สยามเยี่ยม เป็นต้น เป็นผู้รับซื้อและกระจายสินค้าของกลุ่มตีเหล็ก ในบางวาระ ขณะตลาดชั่วคราว ยังส่งผลสะท้อนย้อนกลับไปหากกลุ่มตีเหล็ก โดย “ช่างตีเหล็ก” ต้องกระจายความรู้และความรับผิดชอบสู่สมาชิกให้พะเนินกลาง และพะเนินขอบ ช่วยแบ่งเบา-ดูแลงานผลิต ผู้สูญลมมือ ที่ลดการผูกขาดความรู้ไว้คนเดียวลง และทำให้เกิดการเพาะบ่มสมาชิกใหม่ และ “ช่างตีเหล็ก” คนใหม่เร็วขึ้น อันส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงด้านปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยีการผลิต ที่ส่งผลต่อการเพิ่มปริมาณการผลิตมากขึ้นกว่าเดิม และการพัฒนาพลังงานการผลิต ยังส่งผลต่อการลดการใช้แรงงานเข้มข้นลง ระหว่างแรงงานโยกย้ายออกไปสู่โรงงานอุตสาหกรรม

(2) ด้านการเมือง

ก่อนปี 2504 การเกิดกลุ่มตีเหล็ก ด้านหนึ่งทำให้เกิดการเกาะเกี่ยวของคนในชุมชน ในสังคมเล็กๆ ภายในนั้น มีผู้ควบคุม “ช่างตีเหล็ก” ที่ควบคุมสมาชิกคนอื่น โดยอาศัยแหล่งอำนาจด้าน เศรษฐกิจที่ “ช่างตีเหล็ก” เป็นเจ้าของเทคโนโลยี และผู้เชี่ยวชาญ ที่ผูกขาดการตกแต่งชิ้นงาน แต่ภายในระบบชุมชน ที่แทบทุกครัวเรือนล้วนเป็นช่างตีเหล็กนั้น ทำให้การควบคุมทำได้ไม่เต็มที่ นอกจากนี้สมาชิกบางคนยังเป็น บุตรหลานของ “ช่างตีเหล็ก” คนอื่น เช่น เป็นหลานปู่ เป็นหลานตา เป็นลูกพ่อ ที่ล้วนเป็นช่างตีเหล็กทั้งสิ้น นอกจากนี้การที่สมาชิกสามารถเข้าออกกลุ่มได้โดยเสรี ทำให้คนในชุมชนมีลักษณะพิเศษรักเสรีไม่ชอบการเข้มงวดกวดขัน การต้องมีกฎระเบียบมากนัก

หลังพ.ศ.2504 สภาพความพร้อมทางด้านปัจจัยการผลิตดี โดยเฉพาะเหล็กหาง่าย ทำให้คนตีเหล็กไม่ค่อยมีเวลาสนใจเรื่องอื่นนอกเหนือจากงานด้านการเกษตร และการตีเหล็ก ส่งผลให้ขณะการคัดเลือกผู้นำแบบเป็นทางการของชุมชน ผู้ได้รับการคัดเลือกมักจะเป็นบุคคลภายนอก อันเนื่องมาจาก กลุ่มคนตีเหล็ก โดยส่วนใหญ่ไม่ค่อยว่างงาน ทำให้ขาดการประสานสัมพันธ์ กับสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ขณะที่ บทบาทของผู้นำตามกฎหมาย เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายองค์การบริหารส่วนตำบล เริ่มมากขึ้น สอดรับกับการพัฒนาหมู่บ้าน ที่ผู้นำตามกฎหมายจะเป็นผู้ประสานงานหลัก

แต่ผลที่เป็นเช่นนั้น ทำให้ผู้นำเป็นทางการหันมาจัดทุน เพื่อสนับสนุนทางด้านเศรษฐกิจของกลุ่มตีเหล็ก แต่ด้านกลับคือทำให้กลุ่มคนตีเหล็ก ที่ขาดการบริหารจัดการตกเป็นลูกหนี้เงินกู้จากหน่วยงานรัฐ

(3) ด้านวัฒนธรรม

ก่อนปี 2504 เนื่องจากคนตีเหล็กส่วนใหญ่ มักเป็นคนในชุมชนตะดอบ พุดภาษาเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน การตีเหล็กทั้งหมู่บ้าน เป็นการเปิดทางให้สมาชิกผู้ชาย ได้เรียนการตีเหล็ก จากครอบครัว และเพื่อนบ้าน หลังปี 2504 การศึกษาขยายตัวมากขึ้น สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญ และส่งบุตรหลานเข้าสู่ระบบการศึกษา ที่กลายเป็นตัวดูดซับทรัพยากรออกจากท้องถิ่น และกลับลดสมาชิกผู้สนใจตีเหล็กในท้องถิ่นลง

ก่อนปี 2504 การตีเหล็กยังเอื้ออำนวยให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่าง กลุ่มตระกูลต่างๆ ในชุมชน อย่างน้อย 2 ตระกูลขึ้นไป จนนำไปสู่การเกาะเกี่ยวของระหว่างลูกหลาน ของคนตีเหล็กในกลุ่มเดียวกัน เห็นได้จากส่วนใหญ่ มักแต่งงานกับลูกหลานช่างตีเหล็กในกลุ่มเดียวกัน โดยระบบวัฒนธรรมการแต่งงานของ ชาวภูยชุมชนตะดอบ จะแต่งรับเขยเข้าบ้าน รับมรดกจากครอบครัวฝ่ายหญิง รายได้จากการขายสินค้าของคนตีเหล็ก จะถูกนำไปจัดซื้อสังฆาริมทรัพย์ และสัตว์เลี้ยงสำหรับการส่งมอบต่อบุตรสาว หลังการแต่งงาน แต่หลังปี 2504 ทรัพย์สินประเภทที่ดิน ต้องแบ่งปันตามกฎหมายมรดก ที่รัฐกำหนด ทำให้การตกทอดมรดก ผ่านลูกสาวหายไป เงินที่ได้จากทรัพย์สิน ส่วนหนึ่งคือการสนับสนุนการศึกษาของบุตรหลาน และอีกส่วนหนึ่งสำหรับการทำนา อีกส่วนหนึ่งสำหรับซื้อสินค้าอุตสาหกรรม และการซื้ออาหารเลี้ยงชีพ

4) ระบบทุน

ก่อนปี 2504 การตีเหล็กก็กลายเป็นการผลิตเพื่อระบบตลาดอยู่แล้ว แต่เป็นความสัมพันธ์ในมิติการชู้ตริตทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อผลิตสินค้าป้อนระบบตลาด หลังปี 2504 การตีเหล็กได้เพิ่มความสัมพันธ์กับระบบตลาด ขึ้นทั้งด้านการหันมาซื้อปัจจัยการผลิตจากระบบตลาด ทั้งเหล็กและถ่าน รวมทั้งการผลักดันให้เกิดระบบการจ้างผลิต โดยนายทุนภายนอก นอกจากนี้ยังเกื้อหนุนให้เกิด นายทุนนายหน้าภายในขึ้น เมื่อสมาชิกตีเหล็ก เปลี่ยนตัวเองจากคนตีเหล็กไปเป็นนายหน้าซื้อผลผลิตจากอดีตสมาชิกในกลุ่มตีเหล็กด้วยกัน นอกจากนี้ยังก่อให้เกิด กลุ่มพ่อค้าถ่านไม้เพื่อการตีเหล็ก โดยอดีตสมาชิกบางคนจะเลิกตีเหล็กหันไปผลิต และรับซื้อถ่านไม้นำมาขายให้กับกลุ่มตีเหล็กในหมู่บ้าน

5) รัฐ

ก่อนปี 2504 แม้รัฐจะมีการตราพ.ร.บ.แรม 2484 ขึ้นมา ขณะการปฏิบัติการควบคุมยังไม่เข้มข้น แต่หลังปี 2504 การปฏิบัติควบคุมเริ่มเพิ่มความเข้มข้นขึ้น โดยเฉพาะการควบคุมไม้ต้องห้าม ที่ส่งผลกระทบต่อการใช้เหล็กอย่างมาก เนื่องจากถ่านชั้นดีของการตีเหล็ก ต้องเป็นถ่านที่ผลิตด้วยกรรมวิธีเฉพาะผลิตจากไม้เนื้อแข็ง และส่วนใหญ่จะเป็นไม้ต้องห้ามแทบทั้งหมด ยังมีนโยบายสนับสนุนการเงินเพื่อการตีเหล็ก เห็นได้จากช่วงการเข้าสู่ชุมชนของ กรมประชาสัมพันธ์

ในปี 2536 พร้อมเงินกองทุน รวมทั้งและนโยบายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ทำให้คนตีเหล็กหันมา รวมกลุ่มกันผลิต

รัฐยังมีบทบาทโดยอ้อมเพื่ออำนวยความสะดวกให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้าจากหมู่บ้านออกไป กระจายในชุมชนอื่น

ประการสำคัญคือ รัฐยังมีบทบาทสำคัญ ในการสกัด รั้งยับยั้งการก่อตัวของแรงงาน- คนตีเหล็กรุ่นใหม่ เช่น การห้ามไม่ให้จัดฝึกอบรมการตีเหล็กในโรงเรียน ด้วยเหตุผลต่างๆ และ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ใน เรื่อง “แรงงานรุ่นใหม่”

6) แรงงานรุ่นใหม่

ก่อนปี 2504 ระบบทุนนิยมในประเทศไทยยังไม่เติบโตมาก ชาวอยู่ในชุมชนตะดอบยัง- ไม่ได้สัมผัสทางเลือกในการประกอบอาชีพมากนัก ทำให้การสืบทอดรุ่นการตีเหล็กยังสามารถสืบทอดต่อมาได้ แต่หลังปี 2504 การขยายตัวทางด้านการศึกษา ทางด้านสื่อทำให้แรงงานรุ่นใหม่ พบทางเลือกอาชีพอื่นเพิ่มขึ้น ประกอบกับการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาที่มุ่งเน้น ความเป็นเลิศทางวิชาการ และการศึกษาต่อ ทำให้เยาวชนไม่สนใจจะเลือกอาชีพการตีเหล็ก โดยเห็นว่างานตีเหล็กเป็น “หนัก เหนื่อย ร้อน ได้เงินช้า” ทำให้แนวโน้มการสืบทอดรุ่นขาดช่วง

5.2. สภาพปัญหาและนวัตกรรมทางออก

จากที่กล่าวมาจะเห็น ทิศทางการเปลี่ยนแปลงสังคมคนตีเหล็ก โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ที่การผลิตได้เปลี่ยนจากการตีเหล็กแบบจารีตของสังคมเก่า กำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่นาครดที่ต้องเผชิญการบ่อนเซาะทั้งภายในที่ขาดผู้สืบทอดช่วงการผลิต กับภายนอกจากระบบทุน และรัฐ การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ที่น่าจะทำได้ กลับเผชิญกับอุปนิสัยส่วนตัวของคนตีเหล็ก ผู้รักอิสระ

งานวิจัยเกี่ยวกับการตีเหล็ก ที่มีการค้นคว้า มีผู้เสนอไว้หลายแนวทางทั้ง เช่น เสนอให้ครอบครัวตีเหล็ก ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ สนับสนุนบุตรหลานเรียนรู้เรื่องการขายสินค้าที่ครอบครัวผลิตขึ้น ส่วนรัฐจัดระบบทั้งด้านตลาด ทุน เพื่ออนุรักษ์อาชีพนี้ไว้ให้ดำรงอยู่ต่อไป มีแม้กระทั่งการเสนอให้ เจริญกับนายทุนท้องถิ่นเพิ่มราคารับซื้อจากครอบครัวตีเหล็ก และรักษากำไรไว้ โดยเพิ่มราคาขายให้นายทุนต่างถิ่น

ผู้วิจัยเห็นว่าลัทธิเป็นแนวทางน่าสนใจ เพราะข้อเสนอเหล่านั้น ก็คือนวัตกรรมใหม่ ที่จะเกิดขึ้น ท่ามกลางวิกฤตรอบด้าน ขณะหลายข้อเสนอ รัฐบาลได้ดำเนินการไปหลายส่วน อาทิ กองทุนหมู่บ้าน ธนาคารเอสเอ็มอี ที่เอื้อต่อกลุ่มผู้ลงทุนรายย่อย การจัดตลาดเอื้อให้กับชุมชน

ดำเนินธุรกิจ เช่น นโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” สำหรับผู้วิจัยจากสภาพในภาคสนาม จึงร่วมเสนอดังนี้

5.2.1. ถ่าน

ถ่านเป็นปัจจัยสำคัญของการตีเหล็ก ไม้ที่จะใช้ผลิตถ่านต้องมาจากไม้เนื้อแข็งชนิดต่างๆ ไม้ที่ตายมานานจนเริ่มผุแล้ว ทำให้หายากมากกว่าเดิม ดังนั้นเพื่อการดำรงอยู่ต่อไปของกลุ่มตีเหล็กจึงน่าจะมีทางออกแนวทางต่างๆ ดังนี้

1) การตั้งกลุ่มตีเหล็ก เพื่อซื้อไม้เนื้อแข็งอันชอบด้วยกฎหมายจากท้องถิ่นอื่น หรือต่างประเทศ จะทำได้หรือไม่ ประเด็นคือ ไม้เนื้อแข็งแม้จะซื้อจากท้องถิ่นอื่นจะมีราคาถูก แต่การนำไปขายในลักษณะไม้จะได้ราคาสูงกว่าการนำไปเผาเป็นถ่าน สำหรับการตีเหล็กอย่างแน่นอน ดังนั้นทางออกประเด็นนี้ไม่น่าจะเป็นไปได้ในโลกธุรกิจไม้ปัจจุบัน ในที่สุดกลุ่มตีเหล็ก อาจหันไปค้าไม้แทนการตีเหล็ก นอกจากนี้ การสั่งซื้อไม้ยังมีกระบวนการต่างๆ ที่ต้องการงบประมาณในการดำเนินการสูง ทำให้แนวทางยากจะนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

2) การตั้งกลุ่มตีเหล็ก เพื่อร่วมกันซื้อถ่านปริมาณมาก เพื่อให้มีอำนาจต่อรอง และได้ราคาถูกลง จะสามารถทำได้หรือไม่ ผู้วิจัยเชื่อว่าจะสามารถดำเนินการได้ในระยะสั้น แต่ระยะยาวอาจจะถูกรัฐ เพิ่มความเข้มงวดควบคุม และควบคุมจนไม่สามารถปฏิบัติต่อไปได้ ในที่สุดกลุ่มตีเหล็กก็ไม่สามารถดำรงอยู่ต่อไป

3) การพัฒนาถ่าน หรือเชื้อเพลิงตัวใหม่ แนวทางนี้จำเป็นต้องใช้เวลา ระยะสั้นการตีเหล็กน่าจะยังดำรงอยู่ได้ชั่วคราว เพียงพอที่การค้นคว้า และทดลองเชื้อเพลิงตัวใหม่ ได้ อาทิ การทดลองใช้ถ่านที่ผลิตจาก “ไม้ไผ่” เช่น กลุ่มตีเหล็ก จังหวัดนครนายก หรือ กลุ่มตีเม็ดอัญญาญิก และอื่นๆ และเป็นไปได้ ที่กรมป่าไม้ อาจจะร่วมกับ สถาบันการศึกษา ศึกษาเรื่องนี้จริงจัง เพื่อหาทางออกให้กับกลุ่มตีเหล็กทั่วประเทศ ขณะเดียวกันยังเป็นการป้องกันป่าไม้ไปในตัว

5.2.2. เหล็ก

เหล็กก็เป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน ปัจจุบันจีนได้เริ่มพัฒนาประเทศ สิ่งที่ต้องการมากที่สุดคือ เศษเหล็ก เช่นเดียวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย ก็ต้องการใช้เหล็ก ทั้งนำเข้าและซื้อเศษเหล็ก เพื่อนำไปหลอมใหม่ ในที่สุดกลุ่มตีเหล็กตะดอบ อาจต้องแย่งชิงเหล็กกับโรงงานอุตสาหกรรม และแย่งชิงเหล็กกับกลุ่มตีเหล็กจากแหล่งอื่น ที่มีพลังเหนือกว่า ทำให้เหล็กมีราคาแพงขึ้น ทางออกของปัญหานี้ระดับพื้นบ้าน ในการรักษาผลกำไรเอาไว้ ก็คือ การเพิ่มราคา ขณะกลุ่มลูกค้าหลักคือชาวบ้านทั่วไป ที่มีกำลังซื้อต่ำ ประกอบกับการถูกเบียดขับจาก สินค้าประเภท

เดียวกัน ที่ผลิตจากระบบโรงงานอุตสาหกรรม และคุณภาพใกล้เคียงกัน แต่มีราคาถูกลงกว่า ทำให้ อาจเสียดุลาดจุดนี้ไปเรื่อยๆ ในที่สุดจำเป็นต้องปิดเตา

ทางออกสำหรับจุดนี้สามารถทำได้โดยการพัฒนาสินค้า สร้างสินค้าตัวใหม่ ตั้งราคาใหม่ อาทิ มีदनักเดินป่า ขณะชาวตะดอบยังไม่ชำนาญ จำเป็นต้องพึ่งพารัฐในการกระจายการ ประชาสัมพันธ์ สนับสนุนคำสั่งซื้อ และพัฒนาพัฒนาฝีมือชาวตะดอบ

5.2.3. ระบบกฎหมาย และการปฏิบัติตามกฎหมาย

จากการขนย้ายถ่านเพื่อการตีเหล็ก และถูกตำรวจจับกุม จนทำให้เจ้าของเตาตีเหล็ก หลายคนต้องปิดเตานั้น นับเป็นปัญหาเช่นกัน ทางออกสำหรับปัญหานี้ น่าจะมีการจัดอบรม ให้ความรู้แก่ เจ้าหน้าที่ตำรวจ เข้าใจถึงความแตกต่างของที่มาระหว่างไม่สำหรับการผลิตถ่านหุง ต้ม กับถ่านตีเหล็ก นั้นแตกต่างกัน

5.2.4. การสืบทอดรุ่น

ปัญหาการสืบทอดรุ่น นับเป็นเรื่องใหญ่สำหรับกลุ่มตีเหล็กอย่างแท้จริง สภาพปัญหานี้ ไม่ได้เกิดกับเฉพาะสังคมคนตีเหล็กชาวภูยตะดอบเท่านั้น แต่เกิดขึ้นแม้กระทั่งหน่วยธุรกิจระบบ ครอบครั้ว ที่คนรุ่นลูก หรือรุ่นหลาน ไม่ยอมสืบทอดการดำเนินการต่อบรรพบุรุษ อันเนื่องจาก คนรุ่นใหม่ ถูกดูดซับเข้าสู่สังคมอื่น

จากปัญหาของการตีเหล็กชุมชนชาวภูยตะดอบ จะพบว่าหลังการปรับปรุงพลังการผลิต โดยการนำพัดลมเข้ามาทดแทนสูบลมด้วยมือ ด้านหนึ่งเป็นการตัดการถ่ายทอดความรู้ แก่แรงงาน รุ่นใหม่ ยังลดการเกิดใหม่ของ “ช่างตีเหล็ก” ด้วยเช่นกัน ทางออกเรื่องนี้ก็คือ การอบรมฝึกสอนกัน ในระบบการศึกษา ซึ่งก็คือ โรงเรียนตะดอบวิทยา แต่ก็พบปรากฏการณ์ที่สะท้อนถึงอำนาจรัฐ ที่กระทำกับชุมชนเช่นกัน

ตัวอย่างเช่น การตีปิดประกาศห้ามนักเรียนพูดภาษาท้องถิ่นในชั้น เนื่องจากครูฟังไม่เข้าใจ คล้ายคลึงกับนิทาน “นายเถื่อนเป็นนายเมือง” หรือกรณีความพยายามจะจัดอบรมการตีเหล็ก เพื่อ อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ศึกษานิเทศก์เตือนไม่ให้ทำ เพราะเกรงจะเกิดผลเสียมากกว่าดี ซึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่า การใช้โรงเรียนเป็นตัวผลิตซ้ำ ภาพพจน์การตีเหล็กของชุมชนในด้านดี รวมทั้งการได้ เรียนรู้โดยการกระทำจริง ยังเป็นเรื่องจำเป็น อันเนื่องมาจาก ในกลุ่มตีเหล็กปัจจุบัน ขาด กระบวนการบ่มเพาะแรงงานรุ่นใหม่แล้ว

5.2.5. ระบบคิดและความเชื่อ.

ปัจจัยที่ทำให้เยาวชนรุ่นใหม่ไม่ต้องการสืบทอดรุ่นการตีเหล็ก ประการแรกก็คือ ค่านิยม ที่เชื่อว่าไม่ “เท่” ทำงานแบบนั้นร้อน และได้เงินช้า อาจต้องใช้เวลาในการจัดอบรม ในการคิด

หาทางพัฒนาการตีเหล็กในชุมชน อย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในระบบโรงเรียน เช่นการไปดูงาน
ในแหล่งที่ประสบความสำเร็จ สามารถจับตลาดระดับสูงได้

ผู้วิจัยมีเหตุผลที่ต้องฝากความหวังไว้ที่ระบบโรงเรียน เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของเยาวชน
จำนวนมาก มีประสิทธิภาพในการกระจายข้อมูลได้รวดเร็ว

5.2.6. การสนับสนุนให้ตั้งกลุ่ม

ความจำเป็นต้องสนับสนุนให้เกิดการตั้งกลุ่ม ในรูปแบบต่างๆ ผู้วิจัยเห็นว่ายังน่าลอง อาทิ
องค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเป็นคนมีภูมิปัญญาในพื้นที่ ทำงานในพื้นที่เพื่อการกระตุ้นการพัฒนา
ตนเองของกลุ่มตีเหล็ก เพื่อกลุ่มตีเหล็กเอง เพราะเมื่อเป็นคนนอกพื้นที่ อาจลดแรงกดดันทางด้าน
การเมืองท้องถิ่น ที่วันแกรงจะไปเป็นคู่แข่งทางการเมืองไปได้ แต่ด้านกลับก็อาจไม่ได้รับความ
ร่วมมือจาก ฝ่ายการเมืองท้องถิ่นเช่นกัน

ส่วนสหกรณ์ทางทฤษฎีพบว่ายังไม่ยืดหยุ่นในการดำเนินการสูงเช่น การรวมกลุ่มใน
รูปแบบบริษัท ที่มีลักษณะเป็นทุนนิยม ทว่ารูปแบบนี้กลับมีความน่าเชื่อถือสูงกว่ารูปแบบสหกรณ์
แต่ทว่าเมื่อไปยื่นขอทบทวนประสบการณ์ รวมกลุ่มชาวตะดอบจะว่าบ่อยครั้งที่เกิดความล้มเหลว
ในการรวมกลุ่มดูแลกัน ไม่ได้ต่างจากความพยายามสนับสนุนในช่วงที่มีดอรัญญิก เป็นสมาชิก
สหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน รวมทั้งบุคลิกของชาวภูมิตะดอบ มีความ
รักอิสระสูง ชอบการแข่งขัน ด้านการรวมกลุ่มประกอบธุรกิจ หากได้ผู้นำที่มีความสามารถ เสียสละ
มีความน่าเชื่อถือสูง จึงจะประสบความสำเร็จ ที่แม้เป็นไปได้ยาก แต่ก็อาจวิจัยเชิงปฏิบัติการได้

5.3. ข้อจำกัดของการวิจัย

(1)งานชิ้นนี้ไม่ได้นำเสนอในเชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ภูมิตะดอบกับชาติพันธุ์อื่น
ผู้สนใจสามารถวิจัยซ้ำในเรื่องการตีเหล็กได้ ทั้งในเชิงสังคมศาสตร์ และเชิงมนุษยศาสตร์

(2)งานชิ้นนี้จำกัดอยู่เฉพาะการศึกษาความเปลี่ยนแปลงภายในวิถีการผลิต ที่เกี่ยวข้องกับ
ภายนอกวิถีการผลิตเท่านั้น ผู้ที่สนใจสามารถวิจัยอำนาจภายนอกที่มีต่อวิถีการผลิตได้

รายการอ้างอิง

100 ปี กรมทรัพยากรธรณี. กรุงเทพมหานคร: กรมทรัพยากรธรณี. 2535.

กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา.http://ednet.kku.ac.th/~sumcha/215242/main_html/library/Ayuthaya/politicAyuth/endOfAyuth4.htm [2 ก.พ.2552].

กรมสรรพาวุธทหารบก. **สรรพาวุธ 1 ศตวรรษ,ที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี
แห่งการสถาปนาสรรพาวุธทหารบก 20 สิงหาคม.ม.ปท.,2545.**

กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง
กับการ สื่อสาร ศึกษา.** กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, 2551.

กำชัย ลายสมิต,บก.**เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก.**กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2533.

เกศสุดา สิทธิสันติกุล,บก.**กิริชรามันท์มหาศาสตรารมณ์หล่อหลอมเอกบุรุษ.** เชียงใหม่ :
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.2547.

คายนส์,ชาร์ล เอ็ม.ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย์, ด้ทธิเถรวาทและสังคมไทย,แปลโดย นาฏวิภา
ชลิตานนท์.ใน **“ความเชื่อพระศรีอารีย์” และ “กบฏผู้มีบุญ” ในสังคมไทย.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์.2527.63-103.

**คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสารการจัดงานฉลอง25 พุทธศตวรรษ พ.ศ.
2500.ม.ป.ท.: ม.ป.ป.**

งามพิศ สัตย์สงวน. **วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.**
กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์แอนด์เจอร์นัล พับลิเคชั่น,2545.

จามรี พิทักษ์วงศ์. ระบบทุนนิยมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาไทย, ใน **วารสาร
เศรษฐศาสตร์การเมือง. 4 (มิถุนายน 2527).5.**

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำ สยาม ลาว ไทย และขอม ลักษณะทางสังคมของชื่อ
ชนชาติ ฉบับสมบูรณ์.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,2540.

จิโรทร ต้นสกุล. **โครงสร้างตลาดผลิตภัณฑ์มีดแนวศิลป์ของชุมชนบ้านอรัญญิก.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.

จุฑา สุพลธวัชชัย. **รูปแบบและความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจของกิจกรรมการผลิตมีด
อรัญญิกในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต คณะ-
สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2550.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์-
สร้างสรรค์, 2553.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2541.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต, พิมพ์ครั้งที่ 2**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์-
สร้างสรรค์, 2528.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 3**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2549.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. **ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ 8**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ชาร์ฟ, เลอริสตัน. **Steel Axes for Stone Age Australians**. ใน ยศ สันตสมบัติ. **มนุษย์กับ
วัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2544.11-12
- ซึน ศรีสวัสดิ์ และ เกริกไกร แก้วล้วน. **การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนกวยใน
เขตอีสานใต้และลาวใต้**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2550.
- ซึน ศรีสวัสดิ์. **วัฒนธรรมการเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย (ส่วย), ใน จังหวัดสุรินทร์ วัฒนธรรม
แม่น้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วยสุรินทร์**. สุรินทร์: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์.
2533.
- แซรเวส. **ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (ในแผ่นดิน
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2**.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา. 2550.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. **ธุรกิจชุมชน: เส้นทางที่เป็นไปได้**. กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุน
การวิจัย. 2542.
- ดุขฎิ กาท่อนศรี และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม
และวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีหมู่บ้านชาวเขมร**. ขอนแก่น : ภาควิชา
สังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2530
- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 3**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

- ไตรภพ อินทุไส และคณะ. **โลหะวิทยาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พีลิกส์เซ็นเตอร์, 2547.
- ทองดี อรุณโรจน์. **สมุดจดบันทึกเหตุการณ์ส่วนตัว**.2550. (เอกสารชั้นต้นยังไม่ตีพิมพ์)
- ธเนศ สุจันทรา. **ประสิทธิภาพการบริหารการผลิตผลิตภัณฑ์มีดแนวโรงงานของชุมชนบ้านอรัญญิก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผน-สังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2537.
- ธิดา สาระยา. **เขาพระวิหาร, พิมพ์ครั้งที่ 2**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.2536.
- ธีรพันธ์ วรรณมโนมัย. **โครงสร้างตลาดผลิตภัณฑ์มีดอรัญญิกแนวโรงงานของชุมชนบ้านอรัญญิก**.วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์ และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.
- นพ พุทธิศักดิ์แสง. **หัตถกรรมพื้นบ้านอีสาน : ศึกษากรณีงานตีเหล็ก บ้านม่วงหวาน อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2537.
- นุรพา ผดุงไทย.**เหล็กไหลตำนานแห่งธาตุกายสิทธิ์**. กรุงเทพมหานคร :นิเวศลีเอทีพี เพส แอนด์ เซอร์วิส. 2537.
- เบเคอร์.จากเยื้องไท, แปลโดย ผาสุก พงษ์ไพจิตร ใน **สิริลักษณ์ สัมผัสชลิต และศิริพร ยอดกมลศาสตร์,บก..คือความภูมิใจ**.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.2545. 655-687.
- บรรยายสรุปจังหวัดศรีสะเกษฉบับย่อ**. (ออนไลน์):<http://www.sisaket.go.th/generaldata/indexs.html> [2 กรกฎาคม 2552].
- ปาเลกัวซ์. **เล่าเรื่องกรุงสยาม แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร,พิมพ์ครั้งที่ 3**.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.2549.
- ปิยาภา พรหมทอง. **การศึกษารูปแบบเครื่องมือเหล็กที่พบในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2542.
- ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.2551.
- ประพัฒน์ กุสุมานนท์. “เหล็กน้ำพี้: ความเชื่อที่เป็นจริงของอูตรดิตถ์”.พระนอม แก้วกำเนิด, ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา.**ชีวิตไทยฮิตฮอยเฮา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. 2537. 112-125

- ประวัติศาสตร์ตำบลตะตอบ.** องค์การบริหารส่วนตำบลตะตอบ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ . 2552.(อัตสำเนา)
- ผอบ ชนะวรรณโณ. วัฒนธรรมการตีเหล็กบ้านนาบ้อ ตำบลควนปริง อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ. 2546.
- พีรพงษ์ ปราบริปู.การวิเคราะห์ผลการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนกลุ่มตีเหล็กบ้านฝ้ายมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน.** การค้นคว้าโดยอิสระปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2547.
- พัชรภรณ์ ชันศรีมนต์. บทบาท ชาย-หญิงในพิธีกรรมแซนอหะยะ : กรณีศึกษาชาวภูเข บ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.2549.
- เพชรภรณ์ มงคลเมือง. ความนิยมของผู้บริโภคต่อผลิตภัณฑ์มีดแนวศิลป์ของชุมชนบ้าน อรัญญิก.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2537.
- ยศ สันตสมบัติ. จากวานรถึงเทวดา:มานุษยวิทยามาร์กซิสต์,พิมพ์ครั้งที่ 3.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- รุ่งอรุณ ทีฆชอุณหเถียร, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ วัฒนธรรม ในหมู่บ้านชาติพันธุ์ : ศึกษากรณีไทญ้อ บ้านโพน .** ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532. (อัตสำเนา).
- ละหู่.มูลนิธิกระเจ๊กเงา.** <http://lahu.hilltribe.org/thai/lahu-forge.php>. [5 เม.ย.2552].
- ลาลูแบร์. จุดหมายเหตุลาลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดยสันต์ ท.โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่2.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.2548.
- ลิขิต ธีรเวคิน.สังคมและการเปลี่ยนแปลง,เอกสารทางวิชาการหมายเลข 24. ม.ป.ท. :** คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัตสำเนา) 2528
- ลือชัย จุลาสัย และคณะ. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจภาคเหนือตอนบน : ยุทธศาสตร์เชิงการแข่งขันของผู้ประกอบการ SMEs.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2545.

- แล ดิลกวิทย์รัตน์ (แปลและเรียบเรียง). การเดินทางของมนุษย์ : ความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และประชากรโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรควิชาการ. 2526.
- วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครราชสีมา. ม.ป.ท.: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย.2542.
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดศรีสะเกษ. ม.ป.ท.: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย.2542.
- วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์. ม.ป.ท.: กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงมหาดไทย.2542.
- วิจิตร ศรีสุวิธานนท์ และคณะ. ภูมิปัญญาโลหกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.2547
- วิทยากร เชียงกูล. พจนานุกรมศัพท์เศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์-ธรรมสาร.2532.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. มรดกพื้นบ้านด้วยฝีมือและภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: . สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.2536.
- วิลาศ โภธิสาร. เศรษฐกิจ-วัฒนธรรม : กรณีชุมชนกู่ในอีสานใต้,ใน สิริลักษณ์ สัมปชชิต และศิริพร ยอดกมลศาสตร์,บก.คือความภูมิใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค. 2545.751-733.
- วิลาศ โภธิสาร. การปรับตัวทางสังคมของชาวกู่ในบริบทพัฒนาเขตอีสานใต้ คุชฎินิพนธ์ปริญญาคุชฎิปบัณฑิต.สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.2551.
- วิไลลักษณ์ ศรีป่าซาง. ดาบเมือง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปรีรามิต. 2547.
- วีระ สดสังข์. กวยชนกลุ่มน้อยจากลุ่มแม่น้ำโขงถึงลุ่มแม่น้ำมูล. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ไพบีชัย.2545.
- หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์. www.thaitambon.com [12 มกราคม 2555].
- เวลา ทศอุทัย.สยามในนามมิต.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ 12 สาย.2546.
- ศรีกูเกชตร.ตะดอบ-โพนงาม ทั้งเป็น เขย และหนี่พั้น.เนชั่นสุดสัปดาห์. 46.(23- 29 เมษายน.2536).28-29.
- สงวน อ้นคง .สิ่งแรกในเมืองไทย เล่ม 2,พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา . 2529.

- สตาลิน. **วัตถุนิยมวิภาษกับวัตถุนิยมประวัติศาสตร์** แปลโดย ส.ยศกุล. กรุงเทพมหานคร:
ชมรมหนังสือ แสงตะวัน.2519.
- สนิท สมัครการ. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, พิมพ์ครั้งที่5.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก,2545.
- สมยศ สุขเจริญ. **ผลิตภัณฑ์มีดอรัญญิก : ความเป็นอยู่เป็นมาและเป็นไป.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. **การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และ
วัฒนธรรมในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำ และบ้านไทยลาว : การศึกษา
เปรียบเทียบเฉพาะกรณี.** ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2530. (อัดสำเนา)
- สุวรรณ บัวทวน, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข . **การย้ายถิ่นระยะสั้นกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
ประชากรชนบทในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** ขอนแก่น : คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2527. (อัดสำเนา)
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. **แนวคิดมาร์กซิสต์กับการศึกษาเรื่องการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนา
ประเทศในโลกที่สาม.** กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,2533.
- สรรพ รังสฤษฏี. **วิวัฒนาการแห่งสังคมสยามภาคต้น, พิมพ์ครั้งที่3.** กรุงเทพมหานคร :
รุ่งเรืองสมัยการพิมพ์,2522.
- สุกิจ อ่วมวงศ์. **โครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนบ้านอรัญญิกปัจจุบัน.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการจัดการการพัฒนาสังคม คณะพัฒนา
สังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ,บก. **ทุ่งกุลา“อาณาจักรเกลือ” 2,500 ปีจากยุคแรกเริ่มล้ำหลังถึง
ยุคมั่งคั่งข้าวหอม.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.2546.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมสยามประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มติชน,2547.
- สุชาติ แจสุภาพ. **การวิจัยปฏิบัติการเรื่องระบบทุน และสินเชื่อในการทำมีดของชุมชนบ้าน
อรัญญิก ตำบลท่าช้าง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.** วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.

- สุทัศน์ กองทรัพย์. **ความสำคัญของหัวเมืองคูขันธ์ สังฆะ และสุรินทร์ พ.ศ.2302-2450.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต.สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. 2536.
- สุธีวงศ์ พงษ์ไพบูลย์และคณะ. **กะเทาะสนิมกริช แลวิถีชีวิตชาวใต้ตอนล่าง.**กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.2543.
- สุภมมงคล สุขาภิณยา.**การค้นหารูปแบบ อำนาจการนำ และความสัมพันธ์ผูกพันกับพรรค และนักการเมืองของผู้นำชุมชนบ้านอรัญญิก.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร-ศาสตร์.2538.
- สุภา ศิริमानนท์.**คำบรรยายแคปิตะลิสต์ บทวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจอเมริกัน,พิมพ์ครั้งที่ 4.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม,2536.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์.**ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2488-2544.**กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.2546
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์.**ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจภาคอีสาน 2322-2488.** ขอนแก่น : ศูนย์วิจัย-พหุลักษณะลุ่มแม่น้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2549.(อัดสำเนา)
- สัมพันธ์ ทองแสง. **การตีมีดอรัญญิกในแง่อุตสาหกรรมในครอบครัว.** ปริญญาานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา.2516
- โสฬส ศิริไสย์ และคณะ.**สารานุกรมชนชาติไทย,สมทรง บุรุษพัฒน์,บก. นครปฐม :** สถาบันวิจัย ภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.2538.
- เหล็กน้ำพี้ใหญ่ที่สุดในโลก,ในแปลกแต่จริง 4.** กรุงเทพมหานคร :จีเอ็มดีสคัฟเวอร์รี่อินเตอร์ เนชั่นแนล.2543.(วีซีดี)
- อดิศร ศักดิ์สูง. **พื้นฐานอารยธรรมไทย.** สงขลา: กลุ่มงานบริการการศึกษาศึกษามหาวิทยาลัยทักษิณ. 2547.
- อนัญญา ภูซงคกุล (บรรณาธิการ) . **รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา .** กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2533.
- อำนาจ หาญไฟฟ้า. **เทคโนโลยีการผลิตผลิตภัณฑ์มีดอรัญญิก ความเป็นอยู่ เป็นมา และเป็นไป.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการวิเคราะห์และวางแผนสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.2537.

อุศนา นาศรีเคน. **อีสานในการรับรู้และทัศนะของผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตั้งแต่หลังกบฏ
เจ้าอนุวงศ์พ.ศ.2369ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475.**วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
2548.

Joshua Project.ม.ป.ป.Kui, Kuay, Suei.: (ออนไลน์) : <http://www.joshuaproject.net>.
[2 สิงหาคม 2552].

สัมภาษณ์บุคคล

จันทร์ อินสมาน, อดีตช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2547 และ 23 ธันวาคม 2549.

ดี บุญโสม. ผู้เฒ่าจ๋า. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม 2549 , 26 กุมภาพันธ์ 2550 และ 18 มีนาคม
2555.

เพ็ง สยามเยี่ยม. อยู่บ้านเลขที่ 349 หมู่ที่ 7 สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2550 วันที่ 20 กุมภาพันธ์
2555 และ 1 มีนาคม 2555.

เด็ย สยามเยี่ยม.อยู่บ้านเลขที่ 349 หมู่ที่ 7 ตำบลตะดอบ. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555

ดี สวัสดิ์ . อดีตช่างตีเหล็ก. อยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ. สัมภาษณ์, 22 ธันวาคม
2549 และ 18 มีนาคม 2555.

ผา จันลา . สารวัตรกำนัน. อยู่บ้านเลขที่ 159 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์
2550.

วิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์.อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดบ้านตะดอบ.สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2554.

สงัด ผิวหอม. อดีตครูโรงเรียนวัดบ้านตะดอบ.สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2555 และ 26 ธันวาคม
2554.

สุข ชันติภโร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบ้านเป็อยใหญ่ หมู่ 2 ตำบลตะดอบ.สัมภาษณ์, เมื่อ 29 มกราคม
2555.

บัวภา สัตถุญโม. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะดอบ. สัมภาษณ์, เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555.

เกรียงศักดิ์ วงศ์สุวรรณ. อดีตเกษตรตำบลตะดอบ. สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2546 และ 20
มกราคม 2550.

- สุพิชญาภรณ์ หรือ จริยาภรณ์ อรุณโรจน์. อดีตประธานกลุ่มตีเหล็กตะดอบ. สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2546 , 12 พฤศจิกายน 2547 , 9 มีนาคม 2550 และ 29 มกราคม 2555.
- บุญมา ธรรมอุต. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2555 และ 26 มีนาคม 2555.
- นาง บุญโสม. คนตีเหล็ก. สัมภาษณ์, เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555.
- เหลี่ยม อิ่มเต็ม. แม่ค้ามีด. สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2555.
- นาง กรมนาถ. ลูกสาวช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555.
- เอกพงษ์ เมืองพรม. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 28 กุมภาพันธ์ 2555 และ 3 มีนาคม 2555.
- สี สุขสง. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2550 และ 20 ธันวาคม 2554.
- ทองใบ ศิริบุรณ์. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, เมื่อ 25 ธันวาคม 2549.
- สมจิต บุญเลิศ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2549.
- ดี ชันทิพย์. พระเนนขอบ. สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2555.
- ทอง สายอนุ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2555.
- ผุย สิงห์นต์. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2555.
- น้อย เมืองพรม. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2555.
- มี โฉหะ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2555.
- บัวภา วงษ์การณ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2555.
- ชิต ศรีเลิศ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, เมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2555.
- สมหมาย แสงสกุล. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 13 กุมภาพันธ์ 2555.
- สมบุรณ์ แสงสกุล. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2555.
- แดง สิงห์นต์. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 26 กุมภาพันธ์ 2555.
- สมปอง ศิริบุรณ์. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555.
- ดำ ธรรมษา. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555.
- ปุ้ย เดียรดาษ. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 1 มีนาคม 2555.
- สมาน มูลจิตร. ช่างตีเหล็ก. สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2555.
- มงคล อรุณโรจน์. ช่างประจำหมู่บ้าน. สัมภาษณ์ 28 กุมภาพันธ์ 2555.
- ไกรฤกษ์ กัณฑ์ฤกษ์. ผู้อำนวยการโรงเรียนตะดอบวิทยา. สัมภาษณ์, 7 กุมภาพันธ์ 2547 , 14 สิงหาคม 2549, และ 24 ธันวาคม 2554.
- บุญชู พวงจำปา. ครูโรงเรียนตะดอบวิทยา. สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2555.

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

ฐานข้อมูลกลุ่มอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น
องค์การบริหารส่วนตำบลตะตอบ อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ

1.กลุ่มตีเหล็กบ้านไผ่ล้อม หมู่ 8 ตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2544 จำนวนสมาชิก 12 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายสมศักดิ์ กรรมนารถ	ประธาน	416 หมู่ 8
2	นายน้อย เมืองพรม	สมาชิก	
3	นายทองคำ ชันทิพย์	สมาชิก	
4	นายคำ สุกณี	สมาชิก	
5	นายพันธ์ สุระสิงห์	สมาชิก	
6	นายมา ชันทิพย์	สมาชิก	
7	นายสุมิตร สถาพร	สมาชิก	
8	นายสมศักดิ์ เมืองพรม	สมาชิก	
9	นางแดง สุระสิงห์	สมาชิก	
10	นายพรมมา สถาพร	สมาชิก	
11	นายคำดี วงษ์การณ	สมาชิก	
12	นายแดง สุขสง	สมาชิก	

2.กลุ่มกองทุนดีเหล็กบ้านไผ่ล้อม หมู่ 8 (เหนือ) ตั้งกลุ่มเมื่อ 12 เมษายน 2544 จำนวนสมาชิก 12 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายเคน สารีนนท์	ประธาน	
2	นายบุญ สุขสง	สมาชิก	
3	นายคง บุญโสม	สมาชิก	
4	นายอรุณ ศรีเลิศ	สมาชิก	
5	นายสมบูรณ์ สกฤณี	สมาชิก	
6	นายมี โฉหะ	สมาชิก	
7	นายสมศรี เรือนทะยา	สมาชิก	
8	นายบุญสืบ สุระสิงห์	สมาชิก	
9	นายบุญ บุตรโคตร	สมาชิก	
10	นายดี แสงสกุล	สมาชิก	
11	นายคำภา สกฤณี	สมาชิก	
12	นางสุภาภรณ์ บุญโสม	สมาชิก	

กลุ่มติเหล็กบ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 ตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 12 เมษายน 2544 จำนวนสมาชิก 15 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายแดง สุขสนอง	ประธาน	
2	นายเป่ อินสนอง	สมาชิก	
3	นายบุญมา ธรรมอูต	สมาชิก	
4	นายอ่อง สมหมาย	สมาชิก	
5	นายผุย ธรรมอูต	สมาชิก	
6	นายดี ชันทิพย์	สมาชิก	
7	นายอัมพันธ์ ชันดี	สมาชิก	
8	นายแดง ธรรมอูต	สมาชิก	
9	นายดา นามโคตร	สมาชิก	
10	นางบุญตา อินสมาน	สมาชิก	
11	นายเชิด อินสนอง	สมาชิก	
12	นายชาติ กรรมนารถ	สมาชิก	
13	นายสุวรรณ สุขสนอง	สมาชิก	
14	นายทา สถาพร	สมาชิก	
15	นายบัว สุขสง	สมาชิก	

4.กลุ่มติเหล็ก บ้านไผ่ล้อม ตะวันออก หมู่ที่ 1 ตั้งกลุ่มเมื่อ 29 กรกฎาคม 2545 จำนวนสมาชิก 14 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายทา พรหมศรี	ประธาน	
2	นายทอง ชันดี	สมาชิก	
3	นายบุญแก้ว สุระสิงห์	สมาชิก	
4	นายเป้า สมนามิตร	สมาชิก	
5	นายทองดี ชันทิพย์	สมาชิก	
6	นายจรัส บัวแก้ว	สมาชิก	
7	นายศรีทอง สถาพร	สมาชิก	
8	นางพิมพ์ สุขสง	สมาชิก	
9	นางดอกแก้ว เหลื่อมหล่อ	สมาชิก	
10	นางจันทา ธรรมบุตร	สมาชิก	
11	นายลุน สวัสดิ์ดี	สมาชิก	
12	นางคำ อินสมาน	สมาชิก	
13	นางบัวคำ สุกณี	สมาชิก	
14	นางพรหม เหลื่อมหล่อ	สมาชิก	

5.กลุ่มดีเหล็กบ้านตะดอบ หมู่ที่ 1 ตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2548 จำนวนสมาชิก 10 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายมงคล สุขสง	ประธาน	
2	นายหาญ เหลือมหล่อ	สมาชิก	
3	นางทองพูล สุดใจ	สมาชิก	
4	นายผอง บัวแก้ว	สมาชิก	
5	นายบุญเทียม สวัสดิ์	สมาชิก	
6	นายเหลี่ยม สุขสง	สมาชิก	
7	นายมุย ดวงจันทร์	สมาชิก	
8	นายทันใจ สุขสง	สมาชิก	
9	นายกลม ภูสำราญ	สมาชิก	
10	นายทองดี บัวแก้ว	สมาชิก	

6.กลุ่มดีเหล็กบ้านไผ่ล้อม หมู่ที่ 8 ตั้งกลุ่มเมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2551 จำนวนสมาชิก 10 คน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายประสิทธิ์ จันบุญมา	ประธาน	
2	นายสมบุญ สธภาพร	สมาชิก	
3	นายแดง จันลา	สมาชิก	
4	นายถนอม สธภาพร	สมาชิก	
5	นายศศิธร สุขสง	สมาชิก	
6	นายพรชัย สารินนท์	สมาชิก	
7	นายยวน ธรรมษา	สมาชิก	
8	นายทองมี	สมาชิก	
9	นายบุญมา แสงสกุล	สมาชิก	
10	นายประทีป สุขสง	สมาชิก	

ภาคผนวก 2

บุคคลากรทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตำบลตะตอบ

หมู่ที่ 1

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	นายจันดี โลหะ		หมอสุนทร/พราหมณ์/ผู้นำด้านพิธีกรรมต่างๆ
2	นายดี บุญโสม	288	ผู้ทรงคุณวุฒิ/ผู้นำชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน
3	นายคำ สุขสง	16	จำเณร/เรียกขวัญ/รักษาอาการเจ็บป่วย
4	นายทอง สมานมิตร	165	สืบสานการตีเหล็กเป็นเครื่องใช้ต่างๆ
5	นายสด แก้ววิฑูรย์	327	สืบสานการจักสานเครื่องใช้จากเศษผ้า
6	นายนา สถาพร		สืบสานการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่
7	นายสมบุรณ์ สถาพร		สืบสานการสร้างเครื่องเรือนแบบพื้นบ้าน

หมู่ที่ 2

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	นายตา ชันดี		รักษาผู้ป่วยให้หายจากอาการเจ็บป่วย(ความเชื่อ)
2	นายศิริพร ศิลให้อยู่สุข	192	หมอด่าแย/รักษาผู้ป่วยด้านความเชื่อ
3	นายดี สุริยเลิศ		หมอสุนทร/พราหมณ์/ผู้นำด้านพิธีกรรมต่างๆ
4	นายคำตา ชันดี	190	รักษาผู้ป่วยด้านความเชื่อ/หมอเป่า
5	นายคำพอง มณีวรรณ	227	สืบสานการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่

หมู่ 3

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	นายพา แสงสกุล	68	หมอสุนทร/พราหมณ์/ผู้นำด้านพิธีกรรมต่างๆ
2	นางมาลา แสงสกุล	68	สืบสานการทอผ้าไหมเป็นเครื่องนุ่งห่มต่างๆ

หมู่ 4

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	นายคำห้ำ อินสนอง	26	สืบสานการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่

หมู่ 5

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	นายด้วง วิงวัน	79	หมอสูตร/พราหมณ์/ผู้นำด้านพิธีกรรมต่างๆ
2	นายพรมา ทิพย์มงคล	55	สืบสานการจักสานเครื่องใช้จากไม้ไผ่
3	นายประมวล ตาระกรณ์	56	เชี่ยวชาญการผลิตเครื่องใช้จากไม้เนื้อแข็ง

หมู่ 7

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่	ประเภท
1	พระอธิการหอม ตูริตะโม	วัดบ้านตะดอบ	เจ้าอาวาสวัดบ้านตะดอบ/ผู้นำทางศาสนา
2	นายเพ็ง สยามเยี่ยม	349	หมอสูตร/พราหมณ์/ผู้นำด้านพิธีกรรมต่างๆ
3	นายมุข มุลจิตร	285	สืบสานวัฒนธรรมการตีเหล็กเป็นเครื่องใช้ต่างๆ

หมู่ 8

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่ (ต.ตะดอบ)	ประเภท
1	นายมี จำปาทอง	73	สืบสานวัฒนธรรมการตีเหล็กเป็นเครื่องใช้ต่างๆ
2	นายจรัญ บัวแก้ว	38	สืบสานวัฒนธรรมการตีเหล็กเป็นเครื่องใช้ต่างๆ
3	นายฮอลดี สุรินทร์เลิศ	250	ผลิตเครื่องใช้(โต๊ะ-เก้าอี้)จากปูนซีเมนต์
4	นายแก้ว พรหมไสดา	60	สืบสานวัฒนธรรมสร้างบ้านเรือนแบบอีสาน

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลตะดอบ สํารวจข้อมูล ณ พ.ศ.2552

ภาคผนวก 3

บุคคลผู้ให้สัมภาษณ์

1. **นายจันทร์ อินสมาน** อดีตพะเนียงกลาง อดีตครูโรงเรียนตะดอบวิทยา เกิด 15 มิถุนายน 2485 อยู่บ้านเลขที่ 74 หมู่ 1 ตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2547 และ 23 ธันวาคม 2549 (เสียชีวิตเมื่อปี 2554)
2. **นายดี บุญโสม** เดมาจำชุมชนตะดอบ อดีตพะเนียงกลางและพ่อค้าเสียม เคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หลังปี 2504 และเปลี่ยนไปเป็นสารวัตรกำนัน ต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านในปี 2531 และได้รับเสนอเป็นกำนันตำบลตะดอบ หลังเกษียณอายุราชการ ยังได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านตะดอบอีก พันวาระเมื่อปี 2552 เกิดปี 2486 อยู่บ้านเลขที่ 288 หมู่ 1 สัมภาษณ์ เมื่อ 22 ธันวาคม 2549 , 26 กุมภาพันธ์ 2550 และ 18 มีนาคม 2555
3. **นายเพ็ง สยามเยี่ยม** ปัจจุบันเป็นพ่อค้ามีด เสียม หมอพรหมณ์ อดีตพะเนียงกลาง และตีเหล็ก ร่วมกับภรรยา เคยเป็นสมาชิกตำบลตะดอบในปี 2499 เกิดปี 2469 อยู่บ้านเลขที่ 349 หมู่ที่ 7 สัมภาษณ์เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550 วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555 และ 1 มีนาคม 2555
4. **นางเดีย สยามเยี่ยม** อดีตคนสืบเหล็กช่วยนายเพ็ง สยามเยี่ยม สามตีเหล็ก เกิดปี 2481 อยู่บ้านเลขที่ 349 หมู่ที่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 1 มีนาคม 2555
5. **นายดี สวัสดิ์** อดีตช่างตีเหล็ก เกิดปี 2467 อยู่บ้านเลขที่ 119 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 22 ธันวาคม 2549 และ 18 มีนาคม 2555
6. **นายผา จันลา** สารวัตรกำนัน เกิดปี 2494 อยู่บ้านเลขที่ 159 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550
7. **นายวิศิษฐ์ ศักดิ์เทวินทร์** อดีตอาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านตะดอบ ระหว่างปี 2526-2530 เป็นผู้สนับสนุนการประยุกต์ ทำไร่ของชาวบ้าน จากการเหน่งานประเพณีในชุมชน มาเป็น “ไร่ดำตะ” เกิดปี 2468 อยู่บ้านเลขที่ 1210/42 ถนนสุขุมวิท ตำบลเมืองเหนือ อำเภอเมืองศรีสะเกษ สัมภาษณ์ เมื่อ 15 ธันวาคม 2554
8. **นายสงัด นิวหอม** อดีตครูโรงเรียนวัดบ้านตะดอบ ระหว่าง 2501-2534 และรักษาการณ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดบ้านตะดอบ ในปี 2525 และเป็นครูผู้พักอาศัย พร้อมเปิดร้านค้าใน หมู่บ้าน ระหว่าง 2504-2542 เกิดปี 2474 อยู่บ้านเลขที่ 1052 ซ.ป่าม่วง ถ.อุบลราชธานี อ. เมืองศรีสะเกษ สัมภาษณ์ 20 ธันวาคม 2555 และ 26 ธันวาคม 2554

9. **หลวงปู่สุข ขันติภโร** ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบ้านเปือยใหญ่ หมู่ 2 ตำบลตะดอบ เกิดปี 2470 ออกบวชเมื่อปี 2532 สัมภาษณ์ เมื่อ 29 มกราคม 2555
10. **พระบัวภา สัตถุโม** ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดตะดอบ อดีตพะเนินกลาง เกิดปี 2488 สัมภาษณ์ เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555
11. **นายเกรียงศักดิ์ วงศ์สุวรรณ** อดีตเกษตรตำบลตะดอบ เกิดปี 2501 สัมภาษณ์ เมื่อ 15 พฤศจิกายน 2546 และวันที่ 20 มกราคม 2550
12. **นางสุพิชญาภรณ์ หรือ จริยาภรณ์ อรุณโรจน์** ครูพี่เลี้ยงศูนย์เด็กเล็ก อดีตประธานกลุ่มดีเหล็กระหว่าง 2545-2549 การศึกษาปริญญาตรี และอยู่ระหว่างศึกษาปริญญาโท เกิดปี 2513 อยู่บ้านเลขที่ 267 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 15 พฤศจิกายน 2546 , เมื่อ 12 พฤศจิกายน 2547 ,เมื่อ 9 มีนาคม 2550 และ เมื่อ 29 มกราคม 2555
13. **นายบุญมา ธรรมอูต** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2500 อยู่บ้านเลขที่ 59 หมู่ที่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555 และ 26 มีนาคม 2555
14. **นางนาง บุญโสม** คนคืบเหล็กช่วยนายคง บุญโสม สามีช่างตีเหล็กตระเวนเขน เกิดปี 2506 อยู่บ้านเลขที่ 333 หมู่ 8 สัมภาษณ์เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555 (ประสบอุบัติเหตุปลายเดือน กุมภาพันธ์ 2555 ขาซ้ายหัก แขนซ้ายและขวาหัก แพทย์สั่งห้ามทำงานหนักอย่างน้อย 2 ปี ขณะสามีกลายเป็นเจ้าของชายนิทรา
15. **นางเหลียม อิ่มเต็ม** อดีตเจ้าของร้านชำในชุมชนก่อนและหลังปี 2504 เกิดปี 2464 อยู่บ้านเลขที่ 190 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 1 มกราคม 2555
16. **นางนาง กรมนาถ** ลูกสาวช่างตีเหล็ก เคยเห็นพ่อคือ นายทองมา บัวแก้ว ถลุงเหล็ก เกิดปี 2478 อยู่บ้านเลขที่ 199 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์เมื่อ 1 มีนาคม 2555
17. **เอกพงษ์ เมืองพรหม** ช่างตีเหล็ก บุตรชายของช่างตีเหล็ก ผู้เข้าไปรับจ้างเพื่อเก็บเงินไป ลงทุนซื้อเครื่องหลาเหล็ก และผลิตคนเดียว เกิดปี 2528 อยู่บ้านเลขที่ 446 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555 และ 3 มีนาคม 2555
18. **นายสี สุขสง** ช่างตีเหล็ก ผู้ประสบความสำเร็จในยุคนโยบาย “หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์” สามารถซื้อรถกระบะ และผ่อนหมด เกิดปี 2494 อยู่บ้านเลขที่ 132/1 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2550 และเมื่อ 20 ธันวาคม 2554
19. **นายทองใบ ศิริบุรณ์** ช่างตีเหล็กเขยชุมชนตะดอบ ซอบตีเหล็กแบบ 5 คน และออกไป เช่นนอกชุมชนตลอดปี เกิดปี 2490 อยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 25 ธันวาคม 2549

20. **นายสมจิต บุญเลิศ** ช่างตีเหล็กเขยชุมชนตะดอบ ชอบตีเหล็กแบบ 5 คน และออกไปเขยนอกชุมชนตลอดปี เกิดปี 2491 อยู่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์เมื่อ 25 ธันวาคม 2549 (เสียชีวิตเมื่อ 2552)
21. **นายดี ชันทิพย์** พระเนินชอบ เกิดเมื่อ 2510 อยู่บ้านเลขที่ 60 หมู่ที่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555
22. **นายทอง สายอนุ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2490 อยู่บ้านเลขที่ 316 หมู่ที่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 5 มกราคม 2555
23. **นายผุย สิงห์นต์** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2516 อยู่บ้านเลขที่ 285 หมู่ 7 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์เมื่อ 5 มกราคม 2555
24. **นายน้อย เมืองพรม** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2497 อยู่บ้านเลขที่ 242 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 31 มกราคม 2555
25. **นายมี โลหะ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2501 อยู่บ้านเลขที่ 284 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2555
26. **นายบัวภา วงษ์การณ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2504 อยู่บ้านเลขที่ 54 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 5 กุมภาพันธ์ 2555
27. **นายชิต ศรีเลิศ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2520 อยู่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2555
28. **นายสมหมาย แสงสกุล** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2513 อยู่บ้านเลขที่ 26 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 13 กุมภาพันธ์ 2555
29. **นายสมบูรณ์ แสงสกุล** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2507 อยู่บ้านเลขที่ 120 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2555
30. **นายแดง สิงห์นต์** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2509 อยู่บ้านเลขที่ 215 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ 26 กุมภาพันธ์ 2555
31. **นายสมปอง ศิริบูรณ์** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2511 อยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 1 มีนาคม 2555
32. **นายดำ ธรรมษา** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2514 อยู่บ้านเลขที่ 130 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์เมื่อ 1 มีนาคม 2555
33. **นายปุ้ย เดียรดาษ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2512 อยู่บ้านเลขที่ 102 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 1 มีนาคม 2555

34. **นายสมาน มุลจิตร** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2507 อยู่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ 3 มีนาคม 2555
35. **นางสีดา สวัสดิ์** ชาวบ้าน เกิดปี 2520 อยู่บ้านเลขที่ 340 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555
36. **นางสาวสุนันทา บุญโสม** เกิดปี 2537 อยู่บ้านเลขที่ 333 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555
37. **นายมงคล อรุณโรจน์** ช่างในหมู่บ้าน เกิดปี 2502 อยู่บ้านเลขที่ 227 หมู่ 8 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2555
38. **นางพิมพ์จันทร์ วิงวัน** ชาวบ้าน เกิดปี 2527 อยู่ 211 หมู่ 1 ตำบลตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 3 มีนาคม 2555
39. **นางนวลละออ ละอองเอี่ยม** เจ้าของร้านพิพิธภัณ์ ร้านค้าในชุมชนตะดอบ เลขที่ 545 หมู่ 8 ตำบล ตะดอบ สัมภาษณ์ เมื่อ 7 สิงหาคม 2553, เมื่อ 25 พฤษภาคม 2554 , เมื่อ 2 กันยายน 2554 ,เมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2555 และ 22 มีนาคม 2555
40. **นายไกรฤกษ์ กัณฑ์ฤกษ์** ผู้อำนวยการโรงเรียนตะดอบวิทยา สัมภาษณ์,เมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2547 ,เมื่อ 14 สิงหาคม 2549, เมื่อ 24 ธันวาคม 2554
40. **นายบุญชู พวงจำปา** ครูโรงเรียนตะดอบวิทยา เกิดปี 2502 สัมภาษณ์ ,เมื่อ 9 กุมภาพันธ์ 2555
41. **นายทองวัน ปานคำ** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2501 บ้านเลขที่ 190 บ้านโนนแย้ หมู่ 7 ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอเมืองศรีสะเกษ สัมภาษณ์, เมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2550 และ เมื่อ 3 มกราคม 2555
42. **นายสงัด พุ่มพวง** ช่างตีเหล็ก เกิดปี 2500 อยู่บ้านเลขที่ 58 บ้านโพน หมู่ 7 ตำบลตะเคียน อำเภออุษัณห์ จังหวัดศรีสะเกษ
43. **นายวิโรจน์ สังขาร** ช่างตีเหล็ก ชื้อเครื่องจักรหลายเหล็ก เกิดปี 2505 อยู่บ้านเลขที่ 138 บ้านตะเคียนตะวันออก หมู่ 12 ตำบลตะเคียน อำเภออุษัณห์ จังหวัดศรีสะเกษ
44. **นายโมง จำปา** พระเนกกลาง เกิดปี 2479 อยู่บ้านเลขที่ 5 บ้านโพน หมู่ 7 ตำบลตะเคียน อำเภออุษัณห์ จังหวัดศรีสะเกษ
45. **นายมา อุ่นแก้ว** ช่างตีเหล็ก รับจ้างเขนมืด เกิดปี 2493 อยู่บ้านเลขที่ 71 บ้านโพน หมู่ 7 ตำบลตะเคียน อำเภออุษัณห์ จังหวัดศรีสะเกษ

ภาคผนวก 4

สำรวจการตีเหล็กในตำบลตะตอบปี 2555

1.กลุ่มผลิตในรูปแบบ 4 คน

กลุ่ม 1

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายมี โดหะ	54	284 หมู่ 8	ช่างใหญ่
นายทอง ชันดี	45	94 หมู่ 1	สมาชิก
นายดี เมืองพรม	45	45 หมู่ 1	สมาชิก
นายดี เรือนทะยา	57	264 หมู่ 1	สมาชิก
นายดา สิงห์	47	11 หมู่ 1	สมาชิก

กลุ่ม 2

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสา วิงวัน	53	241 หมู่ 8	สมาชิก
นายน้อย เมืองพรม	58	242 หมู่ 8	ช่างใหญ่
นายสมศักดิ์ กรมнарถ	51	416 หมู่ 8	สมาชิก
นายพัน สุระสิงห์	57	24 หมู่ 8	สมาชิก

กลุ่มที่ 3

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสมปอง ศิริบุรณ	39	39 หมู่ 1	ช่างใหญ่
นายผุย ดวงจันทร์	41	115 หมู่ 1	พี่ชาย
นายมี ดวงจันทร์	38	115 หมู่ 1	น้องชาย
นายศุภกร สุขสง	41	16 หมู่ 1	สมาชิก

กลุ่มที่ 4

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายบุญมา ธรรมอูด	55	59 หมู่ 1	ช่างใหญ่
นายดี ชันทิพย์	45	60 หมู่ 1	สมาชิก
นายทองมา แสงสกุล	47	55 หมู่ 1	สมาชิก
นายเป้า สุขสง	61	261 หมู่ 1	สมาชิก

2.กลุ่มผลิตในรูปแบบ 3 คน

กลุ่มที่ 1

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายทอง สายอนุ	60	316 หมู่ 8	พ่อ/ช่างใหญ่
นายบัวลอย สิงห์นต์	35	159 หมู่ 1	สมาชิก
นายสิทธิ์ สายอนุ	30	316 หมู่ 8	ลูก

กลุ่มที่ 2

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายแดง สิงห์นต์	46	215 หมู่ 1	ช่างใหญ่
นายอำพัน บุญโสม	45	22 หมู่ 1	สมาชิก
นายบุญชู สมหมาย	29	91/1 หมู่ 1	สมาชิก

3.กลุ่มผลิตในรูปแบบ 2 คน

กลุ่มที่ 1

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายคง บุญโสม	44	333 หมู่ 8	ช่างใหญ่/สามี
นางนาง บุญโสม	49	333 หมู่ 8	ภรรยา
นายทูล บุญโสม	16	333 หมู่ 8	ลูก

หมายเหตุ : กลุ่มนี้เลิกผลิตไปเนื่องจากนายคง-นางนางประสบอุบัติเหตุบาดเจ็บสาหัส

กลุ่มที่ 2

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายผุย สิงห์นต์	39	285 หมู่ 7	ช่างใหญ่/สามี
นางบุญศรี สิงห์นต์	37	285 หมู่ 7	ภรรยา

กลุ่มที่ 3

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายบัวภา วงษ์การณ	51	54 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางจันทร์ วงษ์การณ	46	54 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่มที่ 4

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายชิต ศรีเลิศ	35	1 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางสมจันทร์ สายอนุ	34	34 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่มที่ 5

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสมหมาย แสงสกุล	42	26 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางสมจิต แสงสกุล	38	26 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่มที่ 6

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสมบูรณ์ แสงสกุล	47	28 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางแสงเดือน บัวแก้ว	30	28 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่ม 7

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายดำ ธรรมษา	41	130 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางแสงดาว ธรรมษา	39	130 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่ม 8

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายป๋วย เดียรดาศ	43	102 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางลุน เดียรดาศ	40	102 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่ม 9

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสมาน มูลจิต	47	5 หมู่ 1	ช่างใหญ่/สามี
นางตา มูลจิต	46	5 หมู่ 1	ภรรยา

กลุ่ม 10

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายสี สุขสง	61	132/1 หมู่ 8	ช่างใหญ่
นางคำ สุขสง	55	132/1 หมู่ 8	สมาชิก

4.กลุ่มผลิตรูปแบบคนเดียว

ชื่อ-สกุล	อายุ(ปี)	ที่อยู่	หมายเหตุ
นายเอกพงษ์ เมืองพรม	27	446 หมู่ 7	ผลิตคนเดียว

ตารางประมวลผลการศึกษากลุ่มดีเหล็ก 12 กลุ่ม

ลำดับ	ช่างดีเหล็ก	สมาชิก(คน)	กำลังผลิต/วัน (ชิ้น)	เฉลี่ย/คน	ประเภทสินค้า
1*	นายมี โลหะ	5	20	4	มีด, ขวาน, เสียม
2	สมปอง ศิริบุรณ	4	5-40	1-10	มีด, ขวาน, เสียม
3*	บุญมา ธรรมอูต	4	12-16	3-4	มีด พร้อมขาย
4	ทอง สายอนุ	3	10-40	3.33-13.33	มีด, เสียม
5	สี สุขสง	2	14-30	7-10	มีด, เสียม
6	สมาน มวลจิต	2	5-20	2.5-10	มีด, เสียม
7	คง บุญโสม	2	10-16	5-8	รับจ้างเช่นมีด
8	ผุย สิงห์นัต์	2	15	7.25	มีดหนีบหมาก
9	สมบุรณ แสงสกุล	2	50-60	25-30	มีด
10	ดำ ธรรมษา	2	100	50	เสียม
11	บัวภา วงษ์การณ	2	5-100	2.5-50	เสียม
12	เอกพงษ์ เมืองพรม	1	40	40	รับจ้างเช่นมีด

ที่มา : จากการสำรวจข้อมูลภาคสนามระหว่าง มกราคม-มีนาคม 2555

หมายเหตุ * หมายถึงกลุ่มที่ผลิตพร้อมขาย นอกนั้นจะต้องใช้เวลาตีแต่งอีก 1-2 วัน

กลุ่มดีเหล็กอาจเปลี่ยนแปลงสมาชิกในบางช่วง ขึ้นอยู่กับความสะดวกและความพึงพอใจของสมาชิก

ภาคผนวก 5

แนวคำถาม

เนื่องวัตถุประสงค์การวิจัยต้องการค้นหาการเปลี่ยนแปลงสังคมการตีเหล็ก ที่จะเปลี่ยนจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งภายใต้วัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. โครงสร้างสังคมคนตีเหล็กกับการเปลี่ยนแปลง ก่อนและหลังปี 2504
2. ความสัมพันธ์ของสังคมคนตีเหล็ก กับสังคมอื่นเช่น การเกษตร ระบบทุนนิยม และรัฐ ก่อนและหลังปี 2504

หมวด 1 เกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

1. ให้เล่าเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัว ชื่อ นามสกุล อายุ ที่อยู่
2. ให้เล่าเกี่ยวกับคำบอกเล่าปู่ย่าตายาย โดยเริ่มด้วยคำคีย์ เช่น ขอม สยาม เจ้าอนุวงศ์ คุณหญิงโม เสือยง ท้าวบุญจันทร์ เก็บภาษี การสร้างทางเพชรบูรณ์ สงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามเวียดนาม จอมพลสฤษดิ์ คอมมิวนิสต์ คึกฤทธิ์
3. ให้เล่าเกี่ยวกับประวัติส่วนตัว ชีวิตวัยเด็ก การเรียน การบวชเณร บวชพระ การแต่งงาน การประกอบอาชีพ การทำนา การตีเหล็ก การค้าขาย

หมวด 2 เกี่ยวกับการก่อตั้งชุมชนและความเปลี่ยนแปลง ก่อนและหลังปี 2504

1. ให้เล่าเกี่ยวกับ คำบอกเล่าเรื่องการก่อตั้งชุมชน ขนาดสมาชิกในครัวเรือน สภาพแวดล้อมชุมชน
2. ให้เล่าเกี่ยวกับ การตีเหล็ก การทำนา การทอผ้า
3. ให้เล่าเกี่ยวกับคำคีย์ เช่น ตาแสง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียน ถนน ผดุงครรภ์
4. ให้เล่าเกี่ยวกับพาหะนะ เช่น เรือ เกวียน การเดินทางเมื่อก่อน รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ รถยนต์ โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น เต่าแก๊ส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า
5. ให้เล่าเกี่ยวกับศาลปู่ตา ตะกวด บุญบั้งไฟ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ในชุมชน
6. ให้เล่าเกี่ยวกับ รำดำตะ ตามความคิดของเขา เห็นว่าเกี่ยวข้องกับชุมชน เกี่ยวข้องกับการตีเหล็กอย่างไรบ้าง

หมวด 3 เกี่ยวกับการทำนาก่อนและหลังปี 2504

1. ให้เล่าถึงจำนวนที่ดินที่เคยมี การใช้พื้นที่ทำนา วิธีการและรูปแบบการทำนา ปัจจุบันที่นา เหลือเท่าไร
2. ให้เล่าถึงข้าวที่ได้มากน้อยเพียงใด เพียงพอหรือไม่ ถ้าขายข้าวไปหมดจะอยู่อย่างไร ก่อนนี้ทำอย่างไร ปัจจุบันทำอย่างไร

3. ให้เล่าถึงจำนวนสมาชิกในครัวเรือน ความเกี่ยวข้องกับการตีเหล็ก การจัดแบ่งเวลาไปทำงานตีเหล็ก และการทำนา ก่อนและหลังปี 2504 ทำอย่างไร

หมวด 4 เกี่ยวกับการตีเหล็ก ก่อนและหลังปี 2504

1. ให้เล่าถึงการตีเหล็ก ว่าใช้อะไรเป็นปัจจัยการผลิตบ้าง เช่น ถ่าน เหล็ก แต่ละปัจจัยได้มาจากไหน ทำเอง ใช้อะไรทำ ทำอย่างไร จัดซื้อมาในราคาเท่าไร ช่วงไหนราคาเท่าไร เอาเงินจากไหนมาซื้อ ถ้าไม่มีเงินจะทำอย่างไร

2. ให้เล่าถึงเครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์ ต่างๆ ในการตีเหล็ก มีอะไรบ้าง แต่ละอย่างเรียกว่าอะไร ใช้อย่างไร และได้มาอย่างไร ก่อนหน้านี้ เป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

3. ให้เล่าถึงขั้นตอน การตีเหล็ก ต้องทำอย่างไรบ้าง

4. ให้เล่าถึงการเข้าร่วมกลุ่มตีเหล็ก มีลักษณะร่วมกันผลิตอย่างไร เดิมเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

5. ให้เล่าถึงตำแหน่งต่างๆ ในการตีเหล็ก ว่าเป็นอย่างใด ทำไมจึงเปลี่ยนมาเป็นเช่นนั้น

6. ลักษณะการรวมกลุ่มผลิต กู้เงินรัฐมาผลิต ทำงานกันอย่างไร คิดว่าจะอะไรทำให้เกิดความล้มเหลว

7. ในการตีเหล็ก ใครเป็นคนดูแลการตีเหล็ก ทำไมทุกคนต้องเชื่อถือ

8. การตีเหล็ก มีพิธีกรรม หรือข้อห้าม อะไรบ้างที่เกี่ยวข้อง

9. ในการตีเหล็ก มีการจัดสรรชิ้นงานกันอย่างไร ทำไมเป็นแบบนั้น เมื่อก่อนเป็นอย่างใด ปัจจุบันเป็นอย่างใด

10. การจะตีขึ้นรูปเป็นชิ้นงานอะไร จำนวนเท่าไร คิดเองหรือมีคนสั่งซื้อจะให้ผลิตอะไร ระหว่างตัดสินใจทำเอง กับคำสั่งซื้ออะไรมากกว่ากัน

หมวด 5 เกี่ยวกับระบบทุน ก่อนและหลังปี 2504

1. หลังการตีเหล็ก แต่ละคนได้ชิ้นงานแล้ว ในร้อยชิ้นขายเองเท่าไร ขายให้คนอื่นเอาไปขายต่อเท่าไร คิดราคากันอย่างไร คนที่มาซื้อไปขายต่อ ใน 10 คน เป็นคนในชุมชนเท่าไร เป็นคนนอกเท่าไร

2. ก่อนนี้เอาไปขายที่ไหน ปัจจุบันขายที่ไหน ขายอย่างไร ทำไมจึงขายหมด

3. การรวมกลุ่มกับคนในชุมชน เอาสินค้า รวมกันลักษณะอย่างไร คิดอย่างไรต่อกรณีนี้ กลุ่มไปด้วยกัน แต่ขายตัดราคาตัวเอง

4. เงินที่ได้จากการขายของพวกนี้ เอาไปทำอะไร ก่อนปี 2504 เอาไปทำอะไร ปัจจุบันเอาไปทำอะไรบ้าง ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น

(เรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุดิบ-เทคโนโลยีการผลิต) จะคาบเกี่ยวกับหมวด 4

หมวด 6 อนาคตกลุ่มตีเหล็กก่อนและหลังปี 2504

- 1.กรณีเหล็กแพง ถ่านแพง เหตุใดไม่รวมกลุ่มจัดซื้อ เพื่อจะซื้อของราคาถูกลง
- 2.เหตุใดจึงไม่รวมกลุ่มกันตีเหล็ก เช่นที่หน่วยราชการพยายามสนับสนุน เคยทำมาก่อนหรือไม่ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น
- 3.คิดว่าเหตุใดกลุ่มตีเหล็กจึงลดน้อยลงเรื่อยๆ หากเป็นเช่นนี้ต่อไปจะเป็นอย่างไร
- 4.คิดว่าอะไรบ้างที่เป็นปัญหาสำหรับการตีเหล็กในขณะนี้

หมายเหตุ :

- 1.แม้ตั้งหัวข้อว่าให้เล่า ความหมายถึงคือ การเริ่มชวนสนทนาแบบไม่เป็นทางการ ในลักษณะขอความรู้ด้วยคำศัพท์ต่างๆ เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และเมื่อผ่านเข้าสู่เรื่องที่สนใจจะเริ่มสนทนาแบบมีโครงสร้าง และเปลี่ยนไปสู่แบบไม่มีโครงสร้างเมื่อผู้ให้สัมภาษณ์เริ่มอึดอัด ค่อยย้อนกลับไปสนใจอีกครั้งในประเด็นเทียบเคียง
- 2.ผู้วิจัยพบว่า แนวทางที่ผู้สูงอายุในชุมชนตะดอบชอบ คือ การเริ่มด้วยคำศัพท์
- 3.ส่วนกลุ่มคนตีเหล็ก หลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงรายได้ แต่ยินดีบอกถึงรายจ่าย
- 4.แนวคำถามนี้จะเป็นเพียงแนวทางที่ตั้งไว้ และจะปรับใช้ตามสถานการณ์ ขึ้นอยู่กับผู้ถูกสัมภาษณ์

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

สันติ บุตรไชย เกิดเมื่อ 26 พฤษภาคม 2504 จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดพระโต อำเภอเมืองศรีสะเกษ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 จากโรงเรียนจัตุรัส อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จากโรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย ปริญญาตรีวิทยาศาสตร์บัณฑิต สาขาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สอบผ่านหลักสูตรกีตาร์คลาสสิก ชั้นสูงระดับ 7 ระดับ 6 และ Pre-5 โรงเรียนดนตรีสยามกลการ ชกมวยไทยสมัครเล่น เล่นดนตรีสมัครเล่นและอาชีพ ครูฝึกสอนแนะแนวโรงเรียนวิฑูรย์ (2528) ครูอัตราจ้าง โรงเรียนศรีสะเกษวิทยาลัย (2530) ทหารกองประจำการ กองพันทหารอากาศโยธิน กองบิน 21 จังหวัดอุบลราชธานี (2530-2531) เป็นครูสอนกีตาร์คลาสสิก (2530,2541-2542)

ทำงานด้านสื่อสารมวลชนระหว่างปี 2532-2551 ผ่านตำแหน่งผู้สื่อข่าว ไรโรเตอร์ หัวหน้าข่าว บรรณาธิการข่าว ในสื่อโทรทัศน์ (สถานีวิทยุและโทรทัศน์แห่งประเทศไทย,2551) วิทยุ (ททบ,5 เรดิโอ,2541) สื่อสิ่งพิมพ์รายวัน (กรุงเทพธุรกิจ,2532 ;2538-2540;2543-2545) (คมชัดลึก ,2546-2549) สื่อสิ่งพิมพ์รายสัปดาห์ (นิตยสารกรุงเทพธุรกิจสุดสัปดาห์,2532 ; หนังสือพิมพ์วงจร ,2533 ;หนังสือพิมพ์คู่แข่งรายสัปดาห์,2534-2536; นิตยสารเนชั่นสุดสัปดาห์,2536-2538, หนังสือพิมพ์เดอะรีพอร์ทเตอร์รายสัปดาห์,2549, นิตยสารมหาประชาชนรายสัปดาห์,2550-2551) รายบักซ์(หนังสือพิมพ์ผังเมือง,2534) และรายเดือน (นิตยสารอรุณสวัสดิ์,2534)